

BÁLINT LÁSZLÓ

ÜLDÖZŐK ÉS ÜLDÖZÖTTEK

A KOMMUNISTA DIKTATÚRÁBAN

© BÁLINT LÁSZLÓ
2018

ISBN: 978-615-00-2226-0

Készült a százhalombattai EFO Nyomdában
Felelős vezető: Fonyódi Ottó
www.efonyomda.hu

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	5
Előszó	7
Bánhidy Jenő, a kémügynök	13
A Berkesi sztori árnyoldala	25
Földy tábornok kiiktatása	35
Államvédelmis közerkölcsök	43
Az „igazságkereső” röpcédulázó	51
Csapdába csalt provokátor	59
„Viktor” fedőnevű célszemély	63
Sztálin díjtól a börtönig	73
Tihanyi a partizán	109
Csuka Zoltán és az ÁVH	113
DISZ titkárból belső elhárító	121
Fejbekólintott provokátor	125
A hírszerző főnök kalandos élete	129
P. Könyves Tibor S. J. és az ÁVH	133
Pető ezredes és a forradalmárok	143
Biszku elődei és utódai	147
A bukott rendőrfőkapitány	153
A renitens rendőr ezredes	157
Nyílt állományból „SZT” állományba	161
Antall és a „vérbíró”	165
Rövidítések	169
Névmutató	171

ELŐSZÓ

A magyarok idősebb, és mostanra még feltehetően nagyobb részében bizonyára eleve-nen élhetnek az évtizedeken át tartó második – és nem csupán mint az első, a 133 napig tomboló – kommunista diktatúra emlékei, gyakorta és nagyon is szomorú tapasztala-tai. A magyarországi kommunista diktatúra az eszement terror rákosista évtizedeitől indult, amire még az 1956 utáni kádári megtorlás is ráerősített, majd egyáltalán nem önszántából, hanem a külső kényszerítő-szorító körülmények hatására indult meg az enyhülés irányába, mígnem dagonyázhattunk a kádári langyos diktatúra posványában. A kemény fizikai terrort fölváltotta a sunyi és alattomos lelki-tudati diverzió, amely a végeredményt tekintve – utólag már jól tudjuk és tapasztaljuk – ártalmasabb volt s talán több kárt is okozott, mint amikor akasztófákkal szegélyezett úton meneteltettek bennün-ket a fenségesnek hirdetett cél, a szocialista-kommunista társadalom felé. Meneteltünk, persze később már csak bukdácsolva vánszorogtunk egy olyan cél felé, amelyről egyre inkább látni lehetett, hogy elérhetetlen fikció az egész. Az összeomlás bekövetkezése törvényszerű volt. Addig azonban sok-sok idő telt el, rengeteg szenvedéssel, gyötrel-emmel, a diktatúra okozta kínok kínjával.

A diktatúrák általános sajátossága, hogy az elnyomást, a terrort, mindig valakik alkalmazzák, valakiknek az érdekében, vagy legalábbis valakiknek az érdekére hivat-kozva, valakik ellen. A kommunista diktatúra hamissága ebben a tekintetben is tetten érhető. Soha nem vallották be, hogy itt a kommunisták diktatúrájáról volt szó. Ezt soha be nem ismerték. Évtizedeken át a proletáriátus diktatúrájáról, a proletárdiktatúráról szónokoltak. A diktatúráknak, így a proletáriátus álarca mögé bújt kommunista diktatú-rának is mindig vannak megbélyegzettei, kirekesztettjei, üldözöttei. Ahol pedig ilyenek vannak, ott ebből következően vannak megbélyegzők, kirekesztők, üldözők is. Voltak is igen szép számmal ezek is, azok is. Üldözők is és üldözöttek is. A kommunista diktatú-rában azonban a képlet nem mindig ilyen egyszerű. Bizony előfordult, hogy a legmeg-átalkodottabb üldözőkből is egy csapásra, okkal vagy ok nélkül, végérvényesen, vagy csak időszakosan, üldözöttek lettek. Néha ezekkel még keményebben bántak el, mint a százszor elátkozott osztályellenséggel. A kommunistából lett üldözött soha semmi jóra nem számíthatott a kommunista üldözöttől.

Már az 1950-es években kiderült, még a legsötétebb rákosista korszakban, hogy a hangzatosan hirdetett proletárdiktatúrának tényleg semmi köze nincs a proletáriátushoz. Emlékezetes eset volt, amikor az MDP Politikai Bizottság 1956 tavaszán visszatekintett az elmúlt évekre és megtárgyalta az „*államvédelmi szervek munkáját a belső reakció elleni harc vonalán*”. Az akkori megállapítás szerint az egyik korábbi évben az államel-lenek ügyekben „*örizetbe vettek közül 940 fő nem ellenséges osztályhoz tartozott*”, tehát munkás volt, vagy dolgozó paraszt, és „*csak 457 fő volt, aki ellenséges osztályhoz tar-tozott*”. A helyzet még a viszonylagos enyhülésnek számító idősakra sem javult szá-mottevően, hiszen, mint megállapították, „*a letartóztatottak megoszlása nem kielégítő, mert még mindig 374 dolgozó paraszt és 203 munkás került ... őrizetbe*”. Egyáltalán nem

volt meglepő a kialakított vélemény: „*Csapásainkat sokszor nem eléggé irányítottuk az osztályellenségre, és az államvédelmi munka területén nem érvényesült eléggé az osztálypolitika.*”

A volt kizsákmányolók, a reakciók, a klerikálisok, a falusi burzsoáziaként emlegetett kulákság, stb. ellen folyt az ádáz küzdelem a munkásosztály és a vele szövetséges dolgozó parasztság által állítólag vezetett társadalomban és eközben a társadalmat vezető osztályokból kerültek ki többségében az internáltak, a kényszermunka táborokban sánylódk, a börtönökbe és fegyházakba zártak. Ez azonban máris érthetővé válik, ha figyelembe vesszük, hogy gyári melóst nyomorgatták leginkább a tébolyult normarendszerrel, a földet látástól vakulásig tűró parasztot pedig a padláslesöpörő beszolgáltatással és a kizsigerelő adórendszerrel.

Az 1956-os forradalom kapcsán a kádári rezsim sem okult a történetekből. Ideológusaik nagyon hamar kidolgozták az „*ellenforradalom okai*”-ról szóló téziseiket, és ráverték a balhét a pártjukon belüli baloldali elhajlókra és jobboldali revizionistákra, az országon belüli reakció kártevésére, és az imperializmus aknamunkájára. Nyilvánosan azonban arról soha nem beszéltek, hogy a forradalom résztvevői – a megtorlás adatai szerint is! – többségükben munkások, parasztok és az akkor már haladóként emlegetett értelmiségiek voltak. Na és persze a demokratikusként emlegetett hadsereg tisztikara, amelyet szintén munkás és parasztszármazású fiatalokból verbuváltak össze. Nem véletlenül jegyezte meg Kádár János kesernyés szájjal az MSZMP Politikai Bizottság 1957. szeptember 17-i ülésén: „*Még jó, hogy Maléter ludovikás volt*”, mert a forradalom oldalára áttért tisztek nagy része nem horthysta tiszt volt.

Ebben a kis kötetben olyan írásaimat válogattam össze, amelyek részben az üldözökről, részben az üldözöttekről szólnak. Az üldözők között néhány olyan is akadt, akit később bedarált a diktatúra. A fejezetek között vannak olyanok, amelyek korábban már megjelentek különböző nem nagy példányszámú folyóiratokban, vannak azonban olyanok is, amelyek most olvashatók először.

Berkesi Andrást, a kádárista rezsim dédelgetett íróját aligha kell bemutatni. A róla szóló fejezet azonban valószínűleg árnyalja a vele kapcsolatban kialakított összképet. Berkesi katonapolitikás, majd ávéhás üldöző volt, a kegyetlenebb fajtából való. Az idézett dokumentumokban ezt ő maga is elismerte. A diktatúra azonban időlegesen őt is maga alá gyűrte. Volt azonban annyira hithű kommunista, vagy talán még inkább karrierista, hogy utóbb íróként mégis a diktatúra szolgálatába állt.

Földy Lajos tábornok más irányból érkezett, mint Berkesi. Ő katonatisztből, minden titkosszolgálati előképzettség és gyakorlat nélkül lett a HM Katona Politikai Osztály vezetője. Az egykori horthysta tiszt a volt horthysta tisztek ügyeit is vizsgálta a hírhedt Hadik laktanyában. Földy korpa közé keveredett és megették a disznók. Talán meg is érdemelte a sorsát. Ez a fejezet azonban önmagában túlmutat Földy tábornok sorsának alakulásán. Rávilágít arra is, hogy milyen ember volt Pálffy György altábornagy, a kommunisták által kivégzett kommunista mártír. Ha semmi más ügyet nem veszünk figyelembe, csak azt, ahogy Földy Lajossal elbánt, a mártíromságára máris sötét árnyék vetül.

A fejbekölíntott provokátor Biebert Antal szegedi kommunista volt. 1947-ben szerepe volt abban, hogy a forradalmat követő megtorlás során kivégzett Kovács Józsefet, az ő és elvtársai provokációjának eredményeként négy évre börtönbe zárták.

Bánhid János üldözött volt, a háború utáni évtized titkosszolgálati csatározásainak áldozata. 1950-ben mint kémügynök lebukszott, 1952-ben kivégezték. Az ávéhás terror, a

rákosista diktatúra martalékává vált. Azért, amit tett, másfél-két évtized múlva biztosan nem végezték volna ki. De ha róla, tragikus sorsáról szó esik, nem feledkezhetünk meg azokról sem, akik Ausztriában, az akkori kémparadicsomban beszervezték, majd szinte teljesen felkészítetlenül illegálisan hazaküldték. Bizony Bánhid János fiatal élete az ő lelkiismeretüket is terheli. Meg a mögöttük álló külföldi titkosszolgálatét is.

Bárdos Endre esete közelről is érint, hiszen, mint pályakezdő kémelhárítónak, az 1960-as évek legvégén és az 1970-es évek legelején rövid ideig a főnököm, alosztályvezetőm volt. Feltűnően, megkülönböztetett figyelemmel kedvelte a fiatal tiszteket, mert azok nem ismerték a múltját, előttük fenséges erkölcsi magasságokban tetszelegtek. A kortársait többnyire csak kényszerűségből megtúrta, sutyorogtak is róla időnként, leginkább a „Zöldtakony” néven emlegetett belügy közeli krimióban néhány korsó sörrel kísért cseresznyepálinka hatása után, valami sikkasztásfélét fölemlegetve. A Berkesi ügyben, Földy tábornok történetében és Bárdos Endre esetében célszerű a mellékszeplőkre is figyelmet fordítani, mert bizony köztük is elég ismert nevek bukkannak majd elő.

A „Viktor” fedőnevű célszemély nem más, mint a híres karnagy Vaszy Viktor. Az ő üldözése kivételesen konspirált formában folyt. Nyíltan nem léptek fel vele szemben, de a titkosszolgálati eszköztárat fölhasználva, majdnem egy évtizeden keresztül tettek keresztbe az érvényesülésének, akkor, és amikor csak lehetőség adódott. Mindezt csupán azért, mert reakciónak tartották és klerikálisnak.

Biszku elődei és utódai pedig azok voltak, akik a több évtizeden átívelő kommunista diktatúra időszakában az elnyomás, a terror, a megtorlás szempontjából kiemelkedően fontos belügyminiszteri tisztséget betöltötték.

Pető Ferenc rendőr ezredes az állambiztonsági szolgálatnál az utolsó főnökeim – osztályvezetőim – egyike volt, aki sok máshoz hasonlóan államvédelmi tisztként kezdte pályafutását. Gondoskodott arról, hogy nyugállományba vonulása után maradjon a szolgálatnál utóda, aki tovább viszi a nevet, s aki végül a rendszerváltozáskor olyan sikeresen mentette át magát, hogy továbbra is igen magas tisztségeket tölthetett be.

Csuka Zoltán író, műfordító, lapszerkesztő története arra az időre esik, amikor Tito éppen az imperializmus „láncos kutyája” volt. Magyar-jugoszláv relációban, oda vissza alapon a kémhisztéria és a háborús készülődés a tetőfokára hágott. Akkor nem csak kerítés, de erődtítmény rendszer épült a déli határszakaszon. Rettegnünk kellett, hogy az áruló Tito és fasiszta bandája – nem tévedés, a tényleges antifasiszta harcok hőseit, ekkor már „*lefasisztázták*” hazai kommunistáink! – megtámad bennünket, a vesztünkre tör. Bátorítást az adott, hogy „*népünk szeretett vezére Rákosi elvtárs*” majd megvéd bennünket. Az, hogy a magát mindvégig kommunistának valló Csuka Zoltán üldözötté és börtönlakóvá vált, az adott helyzetben és körülmények között egyáltalán nem volt véletlen. Az lett volna a csoda, ha az ő előéletével, kapcsolati rendszerével, munkálkodásával nem érdemelte volna ki azt a koncepciók pert, amelyben végül ártatlanul elítélték.

P. Könyves Tibor jezsuita esete jól példázza a rákosista egyházüldözést. Koncepciók ügyében és perében bukkant föl először Molnár István hódmezővásárhelyi ifjúkommunista, akkor még csak prédikáció megfigyelő, feljelentő és tanúskodó, aki hamarosan üldöző lett a javából. Előbb államvédelmi operatív tiszt, 1956 után megtorló politikai nyomozó, később állambiztonsági vezető Szegeden.

Az államvédelmi és állambiztonsági múlt emblematikus alakja volt Rajnai Sándor. Szolgálati ideje alatt különféle szakterületeken teljesített kiválóan. Sőt a kommunista „elvtársak” elleni koncepciós ügyekben túl is teljesített. A megtorlás során is egészen kiválóan megállta a helyét, pl. a Nagy Imre és társai ügyében. Később hol diplomataként, hol a magyar kommunista polgári hírszerzés vezetőjeként szolgált Kádár János rendszerét. 1990 után egy ideig Izraelben, majd az USA-ban volt befogadott emigráns.

Molnár István r. alezredes a Csongrád megyei belső elhárítás – III/III alosztály – vezetője volt akkor, amikor Tóth László, az „igazságkereső” röpcédulázó 1968. augusztus végén, a csehszlovákiai eseményekben történő fegyveres beavatkozás után, majd azt követően is, illegális röpcédulázással és más módon is fölemelte szavát a kommunista diktatúra ellen. Tapasztalatlansága és konspirációs érzékének hiánya vezetett el a lebukásához. Vele kapcsolatban a kádári diktatúra, akkoriban már elég szokatlanul, igen súlyos ítélettel példát statuált.

A Sztálin díjtól a börtönig vezetett Nagy Sándor író útja. Az 1950-es évek fölkapott-futtatott, kitüntetésekkel kellőképpen kidekorált írója az 1960-as évek első felében balról támadta a Kádár rendszert. Ráadásul a szovjet úttal szemben a kínai-albán példát tartotta járhatóbbnak a végső nagyszerű cél, a kommunizmus elérése érdekében. A jutalma börtönbüntetés lett. A Kossuth díjas, Sztálin díjas, mindvégig meggyőződéses kommunista Nagy Sándor író is üldözött lett. A sorsát kényszerűen vállaló üldözött.

Hollós Ervin, aki elévülhetetlen érdemeket szerzett a megtorlás idején, 1957-től a belső elhárítás vezetője volt, minden operatív gyakorlat, tapasztalat és iskolázottság, stb. nélkül. Politikailag azonban a múltja alapján tökéletesen megbízhatónak tartották s akkor ez volt az elsődleges szempont. Miután levezenyelte a megtorlást, s alkalmatlannak találtatott a további operatív munka irányítására, leváltásra került.

A bukott budapesti rendőr-főkapitány Baranyai György rendőr vezérőrnagy párt-funkcionáriusként kezdte pályafutását. Később egy ideig a belső elhárítás – a BM III/III Csoportfőnökség - vezetője volt, de ott is alkalmatlannak bizonyult. Ebből a beosztásból még fölfelé bukott, rendőr-főkapitány lett, ahonnan azonban már ő is a belügyi parkoló pályára került.

A nyílt állományból „SZT” állományba Eperjesi László rendőr alezredes került, aki a BM III/III Csoportfőnökségnek, az 1960-as évek elején történt megalakításakor az első vezetője volt, majd alkalmatlansága miatt leváltásra került.

Tihanyi Sándor – aki magát egykori hős partizánnak hirdette – 1956 után a Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály vezetője volt s így a fővárosi megtorlás egyik irányítója. 1971-től a BRFK Állambiztonsági Szerv vezetője, ekkor már vezérőrnagy. Nyugállományba vonulása után ellenállóként és antifasisztaként vívta harcat a rendszer ellenségeivel, ekkor persze már csak elvi síkon.

Zana László hírhedt hódmezővásárhelyi államvédelmi tiszt volt, aki a provokált ügyektől sem riadt vissza, ha az osztályellenséggel kellett leszámolni. Néhány év szolgálat után eltávolították beosztásából is és az ÁVH-tól is. A polgári életben megmutatkozott, hogy milyen emberek is kerülhettek vezető beosztásba villámkarrierrel a rákosista terror végrehajtó szervezeténél. Végül az ő végső bukása a sikkasztás elkövetése mellett az államvédelmi csapdaállítás lett.

Pillók János karrierje olyan volt, mintha hullámvasúton ülne. Hol fönn, hol lent. Pedig a rendszer kegyeltje volt, de nem tudott élni a lehetőségekkel, mindig elkövetett valami ballépést. Pedig érdemei elévülhetetlenek voltak, hiszen állítólag 1956 október

23.-án államvédelmi politikai tisztként védte a Rádió épületét. Utolsó nagy balhéjába, 1981-ben végleg belebukott.

Az utolsó fejezet a rákosista brutális diktatúra hírhedt halálbírójáról, Olti Vilmosról szól, aki miután eleget tett gyalázatos feladatának, a hazai kommunistáknál kegyvesztett lett, és az 1956 utáni időkben, a későbbi első szabadon választott magyar miniszterelnök, Antall József környezetében tűnt fel, mint baráti jogi tanácsadó.

Ez után a rövid bevezető után ajánlom az olvasók figyelmébe ezt a válogatást a kommunista diktatúra üldözőiről és üldözöttiről.

A szerző

BÁNHIDY JENŐ, A KÉMÜGYNÖK Bánhidy Jenő (1931)

Bánhidy (Blazsik) Jenő csongrádi pedagógus családba született 1931. május 24-én. Édesapja, Bánhidy Gyula a II. világháború előtt iskolaigazgató volt Csongrádon, sőt már a nagyapja is ugyanaz, s ugyanott. Az elemi iskola elvégzése után szülei beírták a csongrádi gimnáziumba. Természetesen bekapcsolódott a cserkészmozgalomba. A front közeledtével, hogy tanulmányait folytathassa, Budapestre költözött a nagynénjéhez – édesanyja testvéréhez – és rövid ideig ott járt gimnáziumba.

A II. világháború alatt édesapját, mint az I. világháborút megjárt tartalékos tisztet, behívták katonának. Mielőtt a szovjet haderő Budapestet körülfárta volna Bánhidy Jenőnek sikerült kijutni a fővárosból. Elutazott Kaposvárra, édesapja testvéréhez. Alig két hetet töltött ott, amikor a nagybácsit is behívták katonának. Ekkor megtudta, hogy édesapja Szombathely mellett, az osztrák határ közelében levő Bucsú községben állomásozik alakulatával. Sietve oda utazott és ettől kezdve a háború végéig együtt voltak.

Az újabb szovjet előretörés során Bánhidy Gyula az alakulatával – és a fiával – átlépte a magyar-osztrák határt. Később rövid időre angol fogságba kerültek, majd elengedték őket. Különféle menekültlágerokban húzták meg magukat. 1945 szeptemberében sikerült hazatérniük Magyarországra. Bánhidy Gyulát, mint katonát, a határról a komáromi gyűjtőtáborba irányították, Bánhidy Jenő pedig azonnal hazautazhatott Csongrádra.

Szülvárosában folytatta tovább gimnáziumi tanulmányait, nagy lelkesedéssel kapcsolódott be újból a cserkészmozgalomba. Minden vágya az volt, hogy 1947-ben kijusson Franciaországba, a cserkész dzsemborira. A kommunista Rajk László által vezetett belügyminisztérium azonban a kiküldhető delegáció eredeti 500 fős létszámkeretét 250 főre csökkentette, és Bánhidy Jenő ebből már kimaradt. Végül elkeseredésében elhatározta, hogy ha a csoporttal nem utazhat, nekivág egyedül és illegálisan az útnak, de mindenképpen kijut a dzsemborira.

Vonattal elutazott a Dunántúlra. Bucsú községbe ment, ahol a háború végén az apjával tartózkodott, és ahol akkor átlépték a magyar-osztrák határt. Jól számított, mert ekkor is sikerült átjutnia a határon, természetesen illegálisan.

Ebben az időben, Ausztriában elég nehéz volt közlekedni, különösen átjutni egyik megszállási zónából a másikba. Többek tanácsát is meghallgatva, jobbnak látta, ha jelentkeznek az FSS⁽¹⁾-nél. A szolgálat kirendeltségén rövid kihallgatás következett. Csupán azt kérdezték tőle, hogy miért szökött ki Magyarországról, és mi az úti célja, mik a terve. Bánhidy Jenő elmondta, hogy a franciaországi dzsemborira igyekszik, semmi más célja nincs. Azonnal el is engedték.

Kalandos utazgatás vette kezdetét. Nem felejtendő, hogy Bánhidy Jenő akkor 16 éves volt. Graz, Klagenfurt után a végállomás Bregenz. Itt kiderült, hogy semmi értelme a további utazgatásnak, próbálkozásnak, mert Franciaországba nem tud átjutni. Megismerkedett több hasonló korú és hasonló sorsú fiúval. A beszélgetéseik során azt kezdték latolgatni, hogy jelentkeznek a francia idegenlégióba. Közülük a tettek mezejére egyedül Bánhidy Jenő lépett. Visszatért Klagenfurtba és ott magát idősebbnek mondván jelentke-

zett a toborzóirodán. Első ránézésre alkalmatlannak ítélték és föl sem vették. Ebben az időben azonban a francia idegenlégióknak több más toborzóirodája is volt a térségben, hiszen elég sok környékbeli országból származó, csellengő, bajba jutott, valamiért menekülni kényszerült fiatal hadra fogható férfi tartózkodott Ausztriában. Bánhidy Jenő az első kudarc után Salzburgba ment, és az ottani toborzó irodán próbálkozott. Itt már sikerrel járt és felvételt nyert a francia idegenlégióba. Néhány nap múlva következett egy alapos orvosi alkalmassági vizsgálat, ahol viszont kiszuperálták. Mielőtt még valódi légionárius lehetett volna, elküldték az idegenlégiótól.

Az utazás teljes kudarcán kénytelen volt napirendre térni. Más lehetőség nem lévén, elhatározta, hogy visszatér Magyarországra. A Sopron közeli Ágfalvánál sikerült átlépnie a határt, ismét illegálisan. Nem várta meg az elfogást, hanem önként jelentkezett a határőrizeti szerveknél. Sopronba szállították, ahol pénzbírsággal sújtották. 1947-ben még nem nagyon büntették az illegális határátlépőket.

Csongrádra hazatérve Bánhidy Jenő tovább folytatta a gimnáziumi tanulmányait. Mielőtt azonban érettségi vizsgát tett volna kizárták a gimnáziumból. A hírhedt kommunista Kiss János gimnáziumi igazgató zárta ki (akit 1956-ban egy tüntetés alkalmával keresett a lakásán a forradalmi tüntető tömeg, miután a városi adóhivatal vezetőjét már kirángatták az ágyából és az utcán súlyosan bántalmazták. Kiss János sem úszta volna meg a forradalmi látogatást, de ő érezve a veszélyt, elmenekült otthonról.). A gimnáziumból való kizárás oka állítólag az volt, hogy Bánhidy Jenő nem akart aláírni az iskolában egy Mindszenty József hercegprímást elítélő felhívást. Persze más okai is lehettek, akár az iméntihez is kapcsolódók. Egy rokona szerint a Csongrád város alapításának 900-ik évfordulójára odaérkező hercegprímást a cserkészcsapat nevében Bánhidy Jenő köszöntötte virágcsokorral a kezében. A hivatalos dokumentumokban azonban egészen más ok olvasható: „*A gimnáziumban az EPOSZ⁽²⁾ ellen dolgozott és ezért a tanulásból kizárták.*”⁽³⁾

A gimnáziumból való eltávolítás után Bánhidy Jenő elhagyta a szülői házat, elhagyta Csongrádot is. A fővárosba utazott, ahol folytatta tanulmányait, majd sikerült bejutnia az egyetemre is, ahol jogi tanulmányokba kezdett. Szállást kapott a Madarász László Népi Kollégiumban. Ez az állapot azonban nem tartott sokáig. Eltávolították az egyetemről is, és a népi kollégiumból is. Saját állítása szerint „*kizártak kispolgári beállítottság miatt.*”⁽⁴⁾

Kénytelen volt munkába állni és tisztviselői állást vállalt. A budapesti Gamma Gyárban lett 1950. január 26-tól ügyintéző. A beteg dolgozók táppénzkiutalásait intézte. Albérlési szobát bérelt, és meglehetősen szűkös körülmények között élt. Ma már aligha tisztázható, hogy hibázott-e, vagy valóban vétkezett, de egy nem túl jelentős – 100.- Ft-os – tétel hiánya miatt sikkasztással gyanúsították. Mivel gyakran voltak anyagi nehézségei, úgy tekintették az ügyet, mint szándékos sikkasztást, amely miatt fegyelmi eljárást akartak ellene kezdeményezni.

Bánhidy Jenő azonban úgy döntött, hogy ezt nem várja meg, hanem inkább elhagyja Magyarországot. Ugyanúgy illegálisan akart távozni, ahogyan 1947-ben tette. Nem sokáig tévovázott, hanem szinte azonnal indult. Vonatra szállt és elindult Győrön keresztül a nyugati határ felé.

Először Zsirára ment el egy ismerőséhez, Füredy József esperes plébánoshoz, volt tábori espereshez. Egy éjszakát nála töltött a plébánián. Másnap kapott útravaló élelmet és eligazítást, hogy hol tud veszélytelenül átjutni a határon. Füredy József a határ túl-

só oldalához közeli Lutzmansburgba küldte Braun Ferenchez, vagy egy Vukovics nevű kocsmároshoz, akik a továbbjutásban a segítségére lehetnek.

A magyar-osztrák határt 1950. április 21-én lépte át. Előbb Vukovicsék kereste. Akinél utánuk érdeklődött, láthatta rajta, hogy idegen, gyaníhatta, hogy illegálisan jött át a határon Magyarországról. Figyelmeztette ezért a veszélyre. Vukovicsék fiát ugyanis valamiért elvitték az oroszok. Azóta ha valaki, mint átszökött jelentkezik náluk, azt azonnal jelentik a Csendőrségnek, azok pedig a határsértőt kötelesek átadni az oroszoknak. Vukovicsékhoz tehát kockázatos lett volna segítségért fordulni. Maradt Braun Ferenc, aki lakatosként dolgozott. Kapott tőle 15.- Schillinget Füredy József plébános ott levő pénzéből, de másként segíteni nem tudott. Bánhidy Jenő még egy éjszakára sem maradhatott nála. Máshol keresett és talált éjszakai szállást.

Másnap reggel autóbusszal utazott Bécsbe. Barangolt a városban, mígnem az orosz zónából átjutott az amerikaiba. Azonnal jelentkezett az USA hatóságoknál a Schmidtgasse 14-ben. Amikor megtudták, hogy Magyarországról jött, máris alapos kihallgatásnak vetették alá. A feltett kérdések a magyarországi belpolitikai helyzettel, az általános politikai hangulattal, majd a volt munkahelyével, a Gamma Gyárral voltak kapcsolatosak.

Az ügyszökhöz kapcsolódóan két körülményről feltétlenül szólni kell, legalább röviden.

Az egyik az, hogy a hadifoglyok, menekültek, stb. kihallgatása mindig és mindenhol a hírszerző szolgálatok, vagy az elhárító szolgálatok egyik igen fontos információszerző módszere. Különösen a kiszököttek számítottak jó hírforrásnak, akik maguk mögött hagytak egy országot, ahova egyhamar nem is állt szándékukban visszatérni. Ezek többnyire gátlás nélkül, sőt valamilyen előnyszerzés reményében mindenről hajlandók voltak beszélni, amiről csak tudtak. Az így kínálkozó lehetőség korábban is, akkor is és a későbbiekben is kihagyhatatlan kiváló lehetőség volt a titkosszolgálatok számára. Ebből következik az, hogy a titkosszolgálatok mindig és mindenkor ráépülnek mindenfajta migrációra. Nagy ostobaság volna, ha ezt nem tennék.

A második körülmény az, hogy a II. világháború után Ausztriát is megszállási zónákra osztották föl a győztes hatalmak. Az országban a különböző nemzetiségű menekültek sokasága tartózkodott. Létrejöttek a különféle emigráns szervezetek, működtek a segítségnyújtó szervezetek, és természetesen a megszálló hatalmak titkosszolgálatai, illetve ezek fedőszervei. Az ország akkori és majdani geopolitikai helyzete miatt a II. világháború után nagyon hamar kezdetét vette a kémvilág Ausztriában. Az amerikai, a brit és a francia titkosszolgálatok rezidentúrái lepték el az országot. Kiépítették a saját információs bázisukat és fedőintézményeik rendszerét. A magyarázat nyilvánvaló volt: Innen voltak leginkább elérhetőek akkor is és később is az ellenérdekeltnek tekintett szovjet érdekszférába tartozó országok. Ezek közül a legközelebbi célország Magyarország, ahogy valamivel később nevezték, a Magyar Népköztársaság.

A különféle emigráns szervezetek, intézmények igyekeztek anyagi támogatókra találni az említett titkosszolgálatok valamelyikében. Titkosszolgálati pénzeket titkosszolgálati érdekeknek rendelték alá magukat, tevékenységüket. Munkálkodtak vagy tisztességesen, vagy kalandorként, de így is, úgy is dilettáns módon, gyakran felületesen és felelőtlenül. A hivatásos titkosszolgálati szakemberek mellett, vagy megbízásból, vagy önszorgalomból szerveztek be, leginkább anyagi érdekeltség alapján, a létfenntartásukért küzdő, megszorult embereket kémügynököknek. Ezeket aztán silány, felületes kiképzés után, de sokszor mindenféle kiképzés nélkül, csupán rövid eligazítást követően

útnak indították illegálisan a célország, pl. Magyarország felé. Több esetben még azt sem mondták meg, hogy a beszervezett és feladattal megbízott kémügynök hol jöjjön át a határon, és hogyan tegye azt. A feladat végrehajtás megjelölése is primitív módon történt, sőt előfordult, hogy nem is volt konkrét feladat – pl. csak nézzen szét, figyelje az emberek hangulatát, stb., – vagy ha volt, előfordult, hogy végrehajthatatlannak bizonyult.

A kihallgató tisztekre visszatérve meg kell jegyezni, hogy ezek általában nem mutakoztak be a kihallgatottaknak, vagy ha igen, fedőnevet mondtak. Bánhidy Jenő is csak annyit tudott meg a kihallgatójáról, hogy többen „professzor”-nak szólították. Ez a bizonyos „professzor” feltette a kérdéseket, Bánhidy Jenő pedig válaszolt, ahogy tudott. Információt szolgáltatott az akkori magyarországi belpolitikai helyzetről, és válaszolt a volt munkahelyével, a Gamma Gyárral kapcsolatosan feltett kérdésekre is.

Az amerikai titkosszolgálatnak már akkor is sokkal alaposabb ismeretei voltak a magyarországi belpolitikai helyzettel kapcsolatban, mint Bánhidy Jenőnek, a 19 éves magyar fiatalnak, a kicsapott egyetemistának, a nagyon rövid ideig tisztviselősködőnek. 1950-ben már jól kiépített diplomáciai fedésű hírszerző rezidentúrája működött Magyarországon az USA-nak. Szinte naprakész ismereteik voltak a belpolitikai csemenyekről, változásokról, sokkal alaposabbak és megbízhatóbbak, mint Bánhidy Jenőnek.

A Gamma Gyár azonban már érdekesebb lehetett volna. Mint haditechnikai fejlesztésekkel, hadiipari gyártással is foglalkozó vállalat, az ellenérdekelt titkosszolgálatok érdeklődési körébe – hírigényébe – tartozott akkor is, később is. Erről már lehetett volna érdekes és értékes adatokat közölni az amerikai titkosszolgálat kihallgató tisztjével. Csakhogy Bánhidy Jenő alig néhány hónapot töltött el a Gamma Gyárban, és ez alatt az idő alatt is csupán beteg dolgozók táppénzes ügyeit intézte, semmi mást. Amit tehát Bánhidy Jenő a Gamma Gyárral kapcsolatban elmondani tudott, az közel azonos volt a nullával. A „professzor” tehát nem sokra mehetett a Bánhidy Jenő által elmondottakkal, sem egyikkel, sem másikkal.

A kihallgatás után az amerikaiak elhelyezték Bánhidy Jenőt egy misszió. Ott gyűjtötték össze a hozzá hasonló kiszökötteket. Amikor már voltak kb. 10-en, gépkocsival átszöktették őket Ausztria amerikaiak által megszállt zónájába. Amikor átértek, mehetett mindenki amerre akart. Sorsukra hagyták őket. A különböző – főleg egyházi – segélyszervezeteknek köszönhatték, hogy fedél került a fejük fölé, hogy ruhát, élelmet és némi kis zsebpénzt is kaptak. Különböző városokban próbáltak szerencsét. Bánhidy Jenő is megfordult Linzben, Salzburgban. Az utóbbi városban véletlenül összetalálkozott Ditrich Dénessel, akit még 1944-ből, a cserkészettől ismert. Ditrich valami magyar irodán dolgozott adminisztrátorként, ahova beajánlotta küldöncnek Bánhidy Jenőt. Az iroda vezetője Nagy Mihály egykori ezredes, volt katonai attasé. A beosztottak Kubinczy Lajos, Raffai Sándor, és Hamvas József, Az utóbbi a háború végéig vegyész-mérnök százados. A rendelkezésre álló adatokból nem derül ki, hogy a lényeg tekintve mi volt ez a „magyar iroda”. Nem zárható azonban ki, sőt inkább feltételezhető, hogy valamilyen hírszerző fedőszerv, vagy hírszerző szolgálattal együttműködő katonai emigráns szervezet intézménye lehetett.

Bánhidy Jenő 1950. június 1-ig dolgozott küldöncként a „magyar irodán”. Eközben megismerkedett több oda bejáró magyar fiatallal, pl. Hodorits Alfonzzal, Zólyomi Árpáddal és másokkal. Elhatározták, hogy megpróbálnak kijutni Ausztriából, ugyanis ott elég kilátástalan volt a helyzetük. Közös en el is indultak Svájc felé. Bregenz térségében át is lépték illegálisan a határt. Átérve jelentkeztek az ottani hatóságnál. Mivel nem vol-

tak politikai menekültek, a svájciak visszatoloncolták őket Ausztriába.

Tengett-lengett az ifjú Bánhidy Jenő, és a helyzete egyre lehangolabb, kilátástalanabb volt. Ekkor érkezett meg az édesanyja levele, aki hívta haza a fiát, egyetlen gyermekét. A hazatérés gondolatával már addig is foglalkozó Bánhidy Jenő az anyai hívó szó hatására útra is kelt. Elutazott Lutzmanskirchenbe. Egy éjszakára megszállt Braun Ferencéknél. Másnap neki indult gyalogosan, hogy visszaszöködjön Magyarországra. Már az osztrák-magyar határ közelében járt, csend uralkodott a tájon. Úgy nézett ki, hogy észrevétlenül átlóphozhat, amikor az egyik bokorból egy nyúl ugrott ki, egy közelben kóborló kutya pedig üldözőbe vette. Csörtettek a bozótban, a kutya ugatott, a közelben levő határ túlsó oldaláról pedig mintha emberi hangokat hallott volna. Bánhidy Jenő határőroket sejtett a közelben. Megijedt és visszafordult.

Maradt Ausztriában, ezúttal Bécsbe ment. Nemsokára megismerkedett Stadler Károllyal, aki korábban Hegyeshalomban lakott. 1948-ig nyomozó hadnagy volt a rendőrségen, majd a MASPED kirendeltség vezetője lett a határátkelőnél. Állítása szerint az ÁVH be akarta szervezni – talán be is szervezte? –, hogy a határátkelőnél szolgálatot teljesítő osztrák rendőroket és vámosokat provokálja. Ő azonban ezt elmondta az osztrákoknak, amit az ÁVH megtudott. Még mielőtt elkapták volna, az utolsó pillanatban sikerült átszöknie Ausztriába.

Ugyanebben az időben Bánhidy Jenő megismerkedett egy Láczy nevű emberrel is, aki megkérte egyszer, hogy rajzoljon neki egy térkép-vázlatot, amelyen Székesfehérvár is szerepelt. A munkáért kapott 10.- Schillinget. Később Láczy fölvetette neki, hogy át kellene jönni illegálisan Magyarországra és megfigyelni az itteni csapatmozgásokat, majd ugyancsak illegális úton visszatérni és neki jelentést tenni. Némi gondolkodás után Bánhidy Jenő vállalkozott a feladat végrehajtására, mert másoktól hallotta, hogy az ilyen vállalkozásokért Láczy rendesen fizet. Az ajánlatról beszámolt Stadler Károlynak is, aki helyeselte a döntését. Időközben Stadlerről kiderült, hogy a CIC⁽⁶⁾ szolgálatában áll. A Láczy féle megbízatásból azonban nem lett semmi. Később megtudta, hogy Láczy az FSS megbízottja volt, a jelekből arra lehetett következtetni, hogy felhajtóként – tippkutatóként – neki dolgozott Farkas Mihály, Jekkelfalusi Attila és Babák Zoltán.

Néhány hét múlva ismét találkozott Láczyval, akitől kapott 50.- Schillinget, majd jelezte, hogy hamarosan szeretne komoly ügyben beszélni vele. Bánhidy Jenő erről az esetről is beszámolt Stadlernak, aki ekkor már óvta Láczytól. Mint mondta, Láczynek akkor bukott le Magyarországon egy embere, és bizonyára őt akarja helyette beszervezni, hogy felderítő munkára ájtárjon Magyarországra. Ekkor Stadler is adott neki 50.- Schillinget és nyomatékosan fölhívta a figyelmét, hogy tartsa magát távol Láczytól.

Nem sok idő telt el és Stadler Károly is előállt az ajánlatával. Az ő felkérése szerint háromszor át kellene jönni Magyarországra, itt különféle feladatokat végre kellene hajtani, amiért rendesen megfizetné. Bánhidy Jenő vállalkozott a feladat végrehajtására, amit Stadler megelégedéssel vett tudomásul. Akkor még a részletekről nem esett szó, viszont Stadler szigorú titoktartást kért.

1950. október vége felé Stadler elvitte Bánhidy Jenőt egy bécsi kávézóba, ahol találkoztak egy férfivel, aki Stadlernak valamiféle felettese lehetett. Az ismeretlen alaposan kikérdezte Bánhidy Jenőt a személyi körülményeiről, majd másnap elvitték egy lakásba, ami láthatóan többé-kevésbé irodaként funkcionált. Egy emigráns magyar, Török Jenő mérnök dolgozott ott, akinek 1945-ig a budapesti Danuvia Gyár volt a munkahelye. Különféle statisztikákat, kimutatásokat készítettek pl. a magyar nehéziparról – hiszen

Magyarországon Rákosi Mátyás akkor építette a vas és acél országát! -, a vasúthálózat-ról, stb. Itt kezdett el dolgozni Bánhid Jenő, aki rajzolt, gépelt, újságcikkeket értékel, közben pedig küldöncként is használták. A fizetése 350.- Schilling volt, és időről időre némi hidegélelmet is kapott.

Már-már úgy nézett ki, hogy kezdenek rendbe jönni a körülményei, amikor bekövetkezett a baj. A lakásán elfecsegte, hogy hol dolgozik, és mivel foglalatossodik. Ezt pedig a munkáltatói valahogy megtudták – talán nem is véletlenül? -, majd azonnal elbocsájtották. A titkosszolgálati munkában nem megengedett a fecseges, nem is kifizetődő.

1950. november végén Bánhid Jenő több hozzá hasonló sorsú magyar fiatallal tengett-lengett Bécsben, egy kávéházban mulatták az időt. Egy ismeretlen férfi beszélgetni kezdett velük, kérdezte, hogy mivel foglalkoznak, miből élnek, mik a terveik. Később Bánhid Jenővel külön is beszélgetett. Megkérdezte, hogy volna-e kedve a francia hírszerzésnek dolgozni. Válasza az volt, hogy ha lehet vele pénzt keresni, akkor igen. Végül nem állapodtak meg semmiben. Fölkereste viszont Bánhid Stadlert, beszámolt a történetekről, tanácsot kért. Stadler azt javasolta, hogy tegyen, úgy mintha vállalná az együttműködést, de utána szóljon neki a történetekről. A folytatás azonban elmaradt. Talán ez a megkönyörítés sem volt teljesen véletlen.

1950 decemberében – a korábbi elbocsátásából következően váratlanul – Stadler Károly vette föl a kapcsolatot Bánhid Jenővel. Közölte, hogy illegálisan át kellene jönni Magyarországra. Ismertette a végrehajtandó feladatot is. El kell menni Budapesten a Madács utcában, ott egy megadott házban, bizonyos Berger Vali nevű nőhöz. Azt kell mondani, hogy „*Hellától küldött az ősz hajú úr Havas Lászlóért, akit kivisz az országból*”. Ha kérdik, hogy mit kér ellenszolgáltatásként, válasza a következő legyen: „*Semmit, mert el van intézve a dolog*”. Az utasítás szerint Magyarországra érkezése után azonnal fel kell adnia egy postai lapot Stadlernak „*Adolf Weisz*” névre és „*Wien XIX Hockegasse 2.*” címre. Ez azt jelzi, hogy szerencsésen megérkezett. Stadler megtiltotta, hogy Magyarországon akár egyetlen ismerőssel, vagy rokonával felvegye a kapcsolatot, Csongrádra pedig végképpen nem mehet el. Bánhid Jenő nem sokat gondolkodott, elvállalta a megbízatást.

Magyarországi költségei fedezésére kapott Stadlertől 100.- Ft.-ot. Az is a megbízatása lett, hogy útközben figyelje a szovjet csapatmozgásokat, fegyverzetet, létszámot, stb.

Bánhid Jenő 1950. december 10-én indult el a déli órákban Bécsből vonattal Zurndorfig. Onnan gyalog folytatta az útját. Az esti sötétségben, kb. 20.00 óra körül lépte át a határt illegálisan Mosonmagyaróvár és Hegyeshalom között. December 12-én reggel ért Budapestre. Felfrissülni, kicsit pihenni elment a Gellért fürdőbe. Nem maradtak fönn adatok arról, hogy a Stadler által megadott fedőcímről postai lapot föladván-e. A tiltás ellenére kiment Kőbányára a nagynénjéhez. Csak ez után a látogatás után kereste a Madács utcában Berger Valit. De nem találta. Az este folyamán újból visszatért és akkor találkozott.

Berger Vali eleinte tudni sem akart a Bánhid Jenő által elmondottakról. Láthatóan idegenkedett attól, hogy köze legyen a Bánhid által előadott ügryhöz. Annyit mégis megtett, hogy megadta Havas régi műhelyének címét a Régiposta utcában. Bánhid azonnal elment a megadott címre. A házmaster közölte, hogy Havasék már elköltöztek onnan, de az új címet nem tudta. Az éjszakát a tiltás ellenére ismét egy rokonnál, unokabátyja feleségénél töltötte az I. kerületi Mészáros utcában.

December 13-án találkozott régi barátjával, Konkoly Istvánnal. A tiltással ismét mit

sem törődve. Közös en elmentek látogatába az egykori hittantanárukhoz, Cifári Istvánhoz. Újabb tilalomszegés! A látogatás után a Szent István körúton a Club Kávéházban ismét találkozott Berger Valival. Kávézgatás-beszélgetés közben az asztalukhoz telepedett Berger Vali egyik barátnője, aki közölte Bánhid Jenővel, hogy ő szívesen kiszökne az országból, ha segítene neki. A botcsinálta kémügynök erre már nem mert vállalkozni. Eközben Konkoly István az utcán várakozott rá, akinek Bánhid Jenő a kávéházban történetekről beszámolt.

Az este folyamán ismét fölkereste Cifári István káplánt. Az éjszakát a rákospalotai plébánián töltötte. Másnap délelőtt a barát Konkoly István is kiment a rákospalotai plébániára. Cifárinak és Konkolynak Bánhid mindent elmondott a küldetéséről. Ekkor állítólag Cifári említést tett neki arról, hogy Rákospalotán is épül egy nagy laktanya. Konkoly szerint Csongrádon is. Mintha azonban ezek már Bánhidyt nem nagyon érdekelték volna. Egyre csak azon törte a fejét, hogy nem tér vissza Ausztriába, az állandó bizonytalanságba. Megosztotta ezt a gondolatát Cifárral és Konkollyal. A beszélgetés során felvetette, hogy talán jobb lenne, ha jelentkezne az ÁVH-nál. Az akkori itthoni viszonyokat jobban ismerő Cifári azonban ellenezte ezt: „*Elment az eszed? Ha jelentkezel, kikészítenek!*”⁽⁶⁾

December 15-én megtudta, hogy Havas a Váci út 15 szám alatt található. Napközben többször kereste, de csak este sikerült rövid időre találkozniuk. Mivel Bánhidynek elfogyott a pénze, Havastól kapott 100.- Ft.-ot. Megállapodtak, hogy másnap, vagy harmadnap találkoznak, és akkor megbeszélük a kiszökés ügyét. Ezután találkozott egy régebbi lány ismerőseivel, akinek még a kiszökése előtt udvarolt. Sétálgattak és beszélgettek. Bánhid az éjszakát a Nyugati pályaudvaron töltötte.

Csak december 18-án sikerült találkoznia Havassal. A Váci utca egyik presszójában beszéltek meg, hogy mi legyen a kiszöktetéssel. De nem lett semmi. Havas elmondta, hogy baráti köréből akkoriban többen lebuktak disszidálás közben, és ezért ő nem mer kockáztatni. Adott 60.- Ft.-ot Bánhidynak és elváltak egymástól.

Bánhid Jenő így dolgavégezetlenül, még azon a napon vonatra szállt és elindult Mosonmagyaróvár felé. Az ÁVH még jóval Mosonmagyaróvár előtt ellenőrzést tartott a vonaton. Az ilyen helyzetre Bánhid Jenő nem volt felkészülve, nem készítette föl, nem képezte ki erre senki.

Sem igazolni nem tudta magát megfelelően, de azt sem tudta megmondani, hogy hova utazik és milyen célból. Ezért leszállították a vonatról és őrizetbe vették. Az ÁVH Határőrség csornai zászlóaljának felderítő osztályára került. Ügyével Chladek István⁽⁷⁾ államvédelmi főhadnagy foglalkozott. A kihallgatásáról készült 1950. december 21-i dátumú jegyzőkönyv minden részletre kiterjedő beismerő vallomást tartalmaz. A jegyzőkönyv utolsó bekezdése a következő: „*Bűnös vagyok abban, hogy a népi demokrácia tisztviselői állást biztosított számomra, és én ezt úgy háláltam meg, hogy kiszöktem a nyugati imperialistákhoz és azok hírszerző tevékenységét segítettem. Sőt, még arra is vállalkoztam, hogy visszajövök Magyarországra, és innen embereket csempészek ki, és ez alatt az utam alatt a rám bízott kémtevékenységi munkámat is elvégzem.*”⁽⁸⁾

A terjedelmes és részletes beismerő vallomás, bizonyára a kihallgató tiszt által diktált utolsó bekezdéssel együtt mindenképpen elgondolkodtató. December 8-án a vonatról leszedett Bánhid Jenőt legfeljebb azzal gyanúsíthatták, hogy ki akart szökni az országból. Néhány nap múlva pedig már beismert mindent, ami a kémkedés kapcsán vele történt. Csupán két verzió lehetséges: 1./ A határőr felderítőknak voltak már valamiféle

ismereteik Bánhidy Jenő ausztriai tevékenységéről, kapcsolatairól, stb. 2./ Kikényszerítették belőle – veréssel, kínzással, stb. – a beismerő vallomást. Ma már kideríthetetlen, hogy melyik verzió a helytálló. Bár az sem zárható ki, hogy kivételesen mind a kettő.

Egy Chladek István áv. főhadnagy által készített átiratból kiderül, hogy 1950. december 18-án „Bánhidy Jenő tiltott határátlépés és a CIC-nek való kémkedés miatt további eljárás végett átkísértettem” az ÁVH Győri Osztályára. Budapestről hamarosan megérkezett Győrbe Károlyi Márton⁽⁹⁾ államvédelmi vezető távmondata: „Bánhidy módszeres kihallgatását kezdjék meg, feljegyzéseit (a kihallgatásairól készült jegyzőkönyveit – BL) folyamatosan terjesszék fel.”⁽¹⁰⁾

Az ÁVH Győri Osztályán a kihallgatások december 27-én vették kezdetüket. Az eljáró hatóságnak – a Hatóságnak – a bizonyítási eljárás nem okozott különösebb gondot. Egy 1951. március 21-i jelentésben már a következők olvashatók: „Bizonyítást nyert, hogy nevezett (Bánhidy Jenő – BL) idegen nyugati hatalom szolgálatában álló ügynök megbízásából azzal a feladattal jött át Magyarországra, hogy innen személyeket csempésszen ki, amely a kihallgatási anyagából kétségtelen megállapítható. ... Ez nevezett részére csak próbaút lett volna.”⁽¹¹⁾ A jelentés készítőjének Osváth Károly áv. hadnagy alosztályvezetőnek a javaslata: „Tiltott határátlépés és embercsempészség kísérlete, népi demokratikus államrendünk kárára elkövetett hűtlenség büntette miatt az államügyésznek átadni.”⁽¹²⁾

Hamarosan – 1951. június 18-án – elkészült az ügyészségnek való átadás céljából az úgynevezett „gyanúsított jegyzőkönyv”. Ebben a tényállás ismertetése során itt-ott már felismerhetők koncepciók – a valóságnak nem megfelelő – elemek is. Kitűnik ez a következő rövid bekezdésből: „Beismerem, hogy ausztriai tartózkodásom alatt úgy az FSS, mint a CIC ügynökségnek magyarországi viszonylatban igen fontos gazdasági és politikai adatokat szolgáltattam ki. ... Beismerem azt, és bűnösnek érzem magam abban, hogy idegen imperialista nyugati hatalom szolgálatában álló ügynök megbízásából azzal a feladattal jöttem át Magyarországra, hogy innen személyeket csempésszek ki, mely megbízás csak próbaút lett volna részemre, hogy ezzel bizonyítsam a nyugati hatalmakhoz való hűségemet. ... Vallomásomat minden kényszerítő eszköz alkalmazása nélkül, az igazságnak megfelelően tettem meg, semmit el nem hallgattam.”⁽¹³⁾

Az ÁVH Vizsgálati Főosztály vezetője Károlyi Márton áv. alezredes után Juhász László⁽¹⁴⁾ áv. ezredes lett, aki Osváth Károly áv. hadnagy javaslatát figyelembe véve, 1951. június 30-án a következő távmondatot küldte az ÁVH Győri Osztályának: „Hírszerző tevékenység és embercsempészség miatt osztálya őrizetében levő Bánhidy Jenőt ... adja át az ügyészségnek.”⁽¹⁵⁾

Ezekben az években az ügyészségek nem sokat foglalkoztak az ÁVH-tól átvett ügyekkel. Bánhidy Jenőt is bizonyára tessék-lássék kihallgatták, és 1951. július 25-én elkészült vele kapcsolatban a vádirat. Az ebben leírtak szerint az ügyészségnek az volt a véleménye, hogy „terhelt (Bánhidy Jenő akkori büntető eljárásjogi besorolás – BL) cselekményeinek igen nagy a társadalmi veszélyessége, mert abban az időben, amikor az imperialisták mind nagyobb mértékben fokozzák háborús előkészületeiket, és ennek érdekében igyekeznek a népi demokratikus államok katonai, politikai és gazdasági helyzetéről adatokat szerezni, terhelt ennek tudatában szolgáltatva ki a közhivatalnoki beosztásában tudomására jutott katonai és gazdasági titoknak minősülő adatokat. Terhelt nem csak kémadatokat szolgáltatott megbízójának, hanem minden módon segítségükre volt abban, hogy a nyugatra disszidált elemeket is beszervezzék az imperialisták kémhá-

lózatába.”⁽¹⁶⁾ A vádirat aláírója dr. Polonyi Márton ezredes, a Budapesti Központi Katonai Ügyészség parancsnoka.

A Budapesti Katonai Törvényszék Sárközy Endre hadnagy ezredes által vezetett tanácsa 1951. október 25-én hozta meg az elsőfokú – még nem jogerős – ítéletét Bánhidy Jenő ügyében. Az ítélet „folytatólagosan elkövetett kémkedés” bűncselekmény elkövetése miatt „kötél általi halál”.

Az ítélet indokolása szerint Bánhidy Jenő „felvilágosítást adott a magyarországi politikai helyzetről, ismertetést adott a Gamma Gyárról. Elmondta, hogy ki Csongrád polgármestere, párttitkára, rendőrkapitánya, és milyen emberek nevezettek. Lerajzolta a Gamma Gyár fekvését. Elmondta, hogy az üzem a néphadsereg részére ... tájolókat és katonai távcsoveket gyárt. – Vádlott a nyomozás során, továbbá az ügyészi kihallgatásakor is részletes beismerő vallomást tett, és bűnösségét elismerte. A főtárgyaláson is teljes ténybeli részletezéssel mondta el vallomását, azonban akkor tett nyilatkozata szerint csak részben érezte magát bűnösnek. Ezt a nyilatkozatot azzal igyekezett alátámasztani, hogy az általa kiszolgáltatott anyagokat teljesen lényegtelennek igyekezett feltüntetni. – Vádlott, mint az említett gyár alkalmazottja, tehát közhivatalnokként szerezte meg az adatokat, így cselekményét közhivatalnoki állásának felhasználásával követte el. ... Vádlott által kiszolgáltatott adatok ... súlyosan veszélyeztető titokként jönnek figyelembe. – Az imperializmus ügynökei mindent elkövetnek népi demokráciánk megdöntésére, és e munkájukhoz igyekeznek felhasználni rendszerünk még megbúvó belső ellenségeit. Vádlott is ezek sorába tartozik. ... Idehaza népi demokráciánk megadta a lehetőséget számára a tanulásra. Ennek ellenére ... készségesen kiszolgáltatta az imperialistákat és a hazaárulás tekintetében nem voltak gátlásai. ... Cselekményének rendkívüli súlyával szemben egyedül aránylag fiatal kora jöhetne enyhítő körülményként figyelembe. A bíróság azonban a komoly értelmi képességekkel és aránylag magas iskolai végzettséggel rendelkező vádlottnál ennek nem tudott nagyobb jelentőséget tulajdonítani. ... Vádlottal szemben az esetleg enyhébb mértékben alkalmazott büntetéstől nevelő hatást várni nem lehet, s így a törvényben meghatározott legsúlyosabb büntetés kiszabása indokolt.”⁽¹⁷⁾

A vádlottnak és védőjének enyhítésért bejelentett fellebbezése miatt Bánhidy Jenő kémpere a Katonai Felsőbíróság elé került. Ennek jogerős ítéletére meglehetősen sokáig, 1952. március 5-ig kellett várni. Az ítélkező tanács elnöke dr. Kádár Pál⁽¹⁸⁾ hadnagy ezredes, az előadó bírő dr. Szimler János⁽¹⁹⁾ hadnagy százados.

A jogerős ítélet szerint „a büntetés kiszabásánál helyesen ismerte fel az elsőfokú bíróság a fennforgó bűnösség körülményeit, továbbá a vádlott személyében és cselekményében rejlő társadalomra veszélyesség rendkívüli magas fokát. ... Helyesen állapította meg a vádlott büntetését. ... A vádlott ellenséges magatartását jelentős mértékben kétségtelenül az a helytelen nevelés okozta, amelyben gyermekkorában részesült. ... A kiszabott büntetés enyhítését semmi sem indokolja, és ez a büntetés lesz alkalmas arra, hogy dolgozó népünk társadalmát a vádlottnak ... igen nagymértékben veszélyes egyéniségétől hatásosan megóvjá.”⁽²⁰⁾

Az elsőfokú ítélet végén a következő, utólag ráépített szöveg olvasható: „A halálos ítélet végrehajtása 1952. április 6-án megtörtént.”⁽²¹⁾ Utána kézzel ráírva: „21.15-kor”.

Bánhidy Jenő valóban nem volt az úgynevezett kommunista-szocialista eszmék híve. Az is igaz, hogy a neveltetése volt az, ami elősegítette a kommunista hatalom szerinti „ideológiai eltévelyedését”. Ugyanakkor túl fiatal és túlfutott tapasztalatlanak bizonyult ahhoz, hogy a vidéki kisváros csendjéből és nyugalmaiból, a biztonságot nyújtó

családi háttértől elszakadva belevethesse magát a fővárosi forgatagba. 1945-ben még kényszerűen, az apjával együtt hagyta el az országot. 1947-ben már kalandvágyó hajlama is ösztönözhatték arra, hogy útra keljen. A kaland vége a cserkész dzsembori helyett a francia idegenlégióba való jelentkezés volt. Csak fiatal korának és fizikai alkalmatlanságának köszönhetette, hogy eltanácsolták, és így a keményebb megpróbáltatásokat megúsza. 1950-ben már önszántából ugyan, de mégis menekült, bár nagy valószínűség szerint nem teljesen szükségszerűen, és nem feltétlenül indokoltan, főként pedig nem kellően átgondoltan. Ez lett a veszteség! Az Ausztriába kiszökő magyar fiatalokat a kémvilág fogadta. A szerencsésebbek, a körülmények között, a tisztességes támaszra lelők – lényegében a többség – megúsza a konspiratív árnyékvilágba való belesodródást. Voltak azonban olyanok, akiket a politikai meggyőződésük, esetleg a kalandvágyuk, netán az igencsak szűkös anyagi körülményeik löktek-toltak a különböző titkosszolgálatok felhajtóinak a közelébe.

A titkosszolgálatok – többé-kevésbé politikai és ideológiai töltésüktől függetlenül – soha nem az emberiségéről, a humanitásukról voltak híresek. Számukra leggyakrabban a cél szentesítette az eszközt. Különösen így volt ez háborúk idején. Márpedig 1950-ben is kegyetlen háború folyt. Hidegháború volt, amelyben az ütközetek jelentős részét, a kíméletlen és embertelen csatározásokat a konspiratív arcvonalakon az egymással szembenálló és ellenséges titkosszolgálatok – a hírszerző és elhárító szervek – vívták.

Bánhidyt Jenő sorsa és története kiválóan bizonyítja, hogy ezeken a láthatatlan frontokon mennyire nem számított az ember. Bánhidyt a lényegét illetően – bár közel sem a későbbi évek terminológiájának megfelelő módon! – beszervezték. Ezt követően a kiképzése szinte egyenértékű volt a nullával. Jószerivel minden eligazítás nélkül neki indították a határnak. Ettől kezdve nem segítette senki. Ment, ahogyan tudott, ahogyan jónak látta, vagy ahogyan sikerült. Szerencséje volt, mert gond nélkül áttutott a határon. Egy valamirevaló „ügynökátdobás”-t már akkoriban sem így hajtottak végre. Itthon aztán hibát hibára halmozott. Még azokat a tilalmakat sem vette figyelembe, amelyeket pedig meghatároztak a számára. Már az is csoda, hogy itthon nem bukott le! Bár ki tudja? Majd dolgvégezetlenül elindult vissza. Kényelmesen, mint valamiféle turista, ment vonattal, majdnem a határig. Az lett volna a furcsa, ha nem kapják el.

A CIC végezte a dolgát. Felelőtlenül, meggondolatlanul, embertelenül, de végezte. Nem nagyon érdekelte őket, hogy konspiratív feladattal a határon – a „vasfüggönyön” – átküldött ügynökeik közül hány tér vissza és hány végzi az akasztófán. Pedig Bánhidyt Jenő, ha mással nem, a kinti fecsegésével már bebizonyította, hogy alkalmatlan a titkosügynöki feladatok teljesítésére. Az ÁVH elhárítása is tette a dolgát. Azt tette, ami akkoriban a dolga volt, amit elvártak tőle. Bánhidyt Jenő személyében elkaptak egy gyanús ifjút, aki a határ felé vonatozott. Elkapták, és az ilyenkor szokásos kérdésekre sem tudott elfogadható válaszokat adni. Nem tudott, mert erre sem készítették fel. Azonnal gyanússá vált. Nem véletlenül. Az akkori – brutalitást sem nélkülöző – vallatási módszerek lehettek azok, amelyek következtében Bánhidyt Jenő a legelső alaposabb kihallgatás után mindent a legnagyobb részletességgel bevallott.

Az ÁVH tehát elkaptott egy kémét, vagy inkább csak kémecskét. Az elhárításnál akkoriban a kis kém kis érdem volt, a nagy kém nagy érdem. Csináltak hát Bánhidyt Jenőből is nagyobbacskát, mint amilyen a valóságban volt. Ennek eredményeként tekintette őt a bíróság olyanak, mint aki a személyében és a cselekményében is igen nagy veszélyt jelent a szocializmus társadalmára. Az ügyben, a jelentésekben, a jegyzőköny-

vekben néha alaposan elrugaszkodtak a tényektől, a valóságtól, és koncepciók elemekkel fölnagyították azokat. A beismerő vallomás pedig, amely azokban az években önmagában is elegendő volt a bizonyítottság kimondásához, könnyedén kikényszeríthető volt. Így sikerült Bánhidyt Jenőt a jelentéktelen kémügynököcskét, az egyetlen valamirevaló kémfeladatot végre nem hajtót, az akasztófára juttatni. Szerepe volt ebben az ÁVH-nak – a határőrségi felderítőknak, a vizsgálóknak, stb. – de az ügyészeknek és a bírásoknak is. Ugyanakkor nem hallgatható el a CIC bűnös felelőtlensége sem. A súlyos büntetésben pedig a generális prevenciónak, a mások elrettentésének is fontos szerepe lehetett.

Jegyzetek:

- (1) FSS = Field Security Service, a II világháború alatt, és után is egy ideig még hírszerző feladatokat is teljesítő brit katonai elhárító szolgálat.
- (2) EPOSZ = Egységes Parasztfjúsági Szervezetek Országos Szövetsége. 1948 és 1950 között működött, tevékenysége elősegítette a DISZ (Dolgozó Ifjúsági Szövetség) megalakítását, amelybe beolvadt.
- (3) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) V-112069 számú dosszié.
- (4) Forrás: U.o.
- (5) CIC = Counter Intelligence Corps, az USA szárazföldi hadseregének hírszerző feladatokat is teljesítő elhárító szolgálata a II. világháború alatt és egy ideig utána is még.
- (6) Forrás: ÁBTL V-112069 számú dosszié
- (7) Chladek István (1926) év. főhadnagy, az ÁVH Határőrség tisztje. 1957-ben a BM Határőrség Országos Parancsnokság hadműveleti alosztályvezetője.
- (8) Forrás: ÁBTL V-112069 számú dosszié.
- (9) Károlyi Márton (Nagykároly 1911) év. alezredes, az ÁVH Vizsgálati Főosztály vezetője. 1953-ban már, mint az Igazságügy Minisztérium főosztályvezetőjét cionista szervezkedés gyanúval letartóztatták, bíróság elé állították és börtönbüntetésre ítélték. 1956-ban, hónapokkal a forradalom kitörése előtt szabadult.
- (10) Forrás: ÁBTL V-112069 számú dosszié.
- (11) Forrás: U.o.
- (12) Forrás: U.o.
- (13) Forrás: U.o.
- (14) Juhász László (Kötegyán 1923) év. ezredes, az ÁVH Vizsgálati Főosztály vezetője (Károlyi Márton után). Kiskereskedő családból származott. Iskolai elvégzése után vasesztergályos szakmát tanult. A budapesti MÁVAG-ban helyezkedett el. A többszöri katonai behívásnak sem tett eleget, helyette illegálisba vonult, és fővárosban bujkált a háború végéig. Később ezt az ellenállási mozgalomban való részvételként állította be, úgy, mint aki a MÁVAG-ban agitált a katonai behívások-bevonulások ellen. 1945-ben belépett az MKP-ba, ugyanakkor SZIT titkár, majd függetlenített pártmunkás a MÁVAG-ban. Hamarosan az üzemi lap – a „Kalapács” – szerkesztője. 1949-ben a nagybudapesti pártbizottságon lett alosztályvezető, a pártszervező munkát irányította. 1950-ben „kiemelték”, és szerkesztő lett a Szabad Nép-nél. 1951-ben áthelyezték az ÁVH-hoz, azonnal ezredesi rendfokozatot kapott és fontos területen főosztályvezető lett. Magatartása, életmódja és erkölcselen életvitele miatt több esetben részesült fegyelmi büntetésben. 1953-ban le is váltották és pártiskolára vezényelték. Ennek befejezése után egy ideig még államvédelmi, majd politikai területen dolgozott öngyilkosságáig, előtte azonban anyját is megölte.
- (15) Forrás: ÁBTL V-112069 számú dosszié.

- (16) Forrás: U.o.
- (17) Forrás: U.o.
- (18) Kádár Pál hadbíró alezredes. 1945 után előbb néptügyész, majd bíró, hamarosan pedig tanácsvezető bíró a Katonai Főtörvényszéken. Egy későbbi – 1957-es – kimutatásban a „hamisított perekben eljáró bírák” között szerepel a neve.
- (19) Szimler János (1909) hadbíró százados. A háború után előbb SZDP, majd MKP, később MDP tag. 1949-ben népbíró volt. Elvégezte az ügyészi és bírói akadémiát. 1950-től hadbíróként dolgozott. Nemsokára a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának a tagja, egyben párttitkár a Legfelsőbb Bíróságon. A forradalom alatt eltanácsolták a munkahelyéről. Egy 1962-ben készült kimutatásban a „törvénysértő ügyekben ítélkező bírák” között szerepel a neve. Az 1956-os forradalmat követő megtorlás során több súlyos – halálos – ítéletet hozott.
- (20) Forrás: ÁBTL V-112069 számú dosszié.
- (21) Forrás: U.o.

A BERKESI- SZTORI ÁRNYOLDALA

Berkesi András (1919)

Évekkel ezelőtt a világhálón néhányan vitát folytattak Berkesi Andrásról. Voltak, akik dicsérték, míg mások elmarasztalták. Egy védelmező hozzászóló a következőt pötyögte be a számítógépébe: „*Berkesi András két-három éve halott, védekezni így nem tud.*” Ez bizony igaz! De ilyen alapon sok-sok olyan gazemberről kialakított kép megszépíthető lenne, akik már eltávoztak az élők sorából. Mégis tegyünk most kivételt, és a Berkesi sztori árnyoldalára úgy világítsunk rá, hogy a tényszerű adatok döntő többségükben magától Berkesi Andrástól származzanak. Remélhetőleg senki sem várja azt el, hogy Berkesi Andrást Berkesi Andrástól, önmagától is meg kellene védeni.

Berkesi András íróként az 1960-as években jött igazán divatba. Ifjú emberként én sem bírtam kikerülni a könyveiben közreadott történetek varázsa alól. Miután kémelhárító tiszt lettem, már a szakmai érdeklődés is inspirált arra, hogy kézbe vegyem újabb és újabb kémregényeit. Amikor pedig tapasztalt kémelhárítótisztté váltam, az összevágásolt Berkesi kémregényeim belekerültek egy dobozba, majd fölköltöztek a padlásra porosodni. Az oka ennek az volt, hogy a Berkesi féle kémvilágnak alig-alig volt köze a valósághoz.

A nehezen összeszámolható Berkesi regény és novella irodalmi értékének minősítésére nincs jogosítványom. Tartózkodom is ettől. A jeles szerző sok kitüntetésének értékét jól mutatja, hogy a kisebb része még a rákosista érából származik, többségét pedig a Kádár rezsimnek köszönhetette. Mindkettőnek és mindvégig hűséges és odaadó kiszolgálója volt. Minden tekintetben.

Mielőtt a hajdanán oly fölkapott író korábbi – nem irodalmi! – tevékenységének taglalására rátérnénk, célszerű legalább röviden ismertetni az életrajzát.

Berkesi/Bencsik/ András (Budapest, 1919. november 30. – Budapest, 1997. szeptember 14. anyja neve: Kazinczy Erzsébet) saját állítása szerint munkáscsaládból származott. Vannak arra utaló adatok, hogy egy időben – az 1950-es években – kispolgári származásúnak tartották, amely ellen ő akkor érthetően és igen erőlesen tiltakozott. Találhatók arra vonatkozó adatok is, hogy zsidó származású volt.

Iskolai tanulmányait 1942-ben fejezte be, amikor kereskedelmi érettségit szerzett. Első munkahelye a magyarországi Siemens Művek volt. A jó nevű cégnél nem sokáig dolgozott, mert még 1942-ben katonai szolgálatra hívták be. Az 51. számú géppuskás zászlóaljnál teljesített szolgálatot, ahonnan – mivel érettségivel rendelkezett – karpaszományos szakaszvezetőként szerelt le. Ezt követően ismét a Siemens Műveknél helyezkedett el. 1944. november 11-én megházasodott. Katonai szolgálatra már nem hívták be, amit minden bizonnyal a munkahelyének köszönhetett, ahol 1944 decemberéig dolgozott. A nagyobb nyilvánosság számára hozzáférhető korabeli és későbbi adatok között érdekes módon nincs egyetlen egy sem, ami a Siemens Művekre utalna. A háború alatti tevékenysége többnyire el van intézve azzal, hogy textilmunkás volt és tisztviselő.

Önéletrajzi adatai szerint „*a szovjet csapatok bejövetele után pár napra jelentkeztem a Vajda János utcában levő orosz parancsnokságon. ... Ott voltam a feleségemmel*

együtt Buda felszabadulásáig. ... Takarítottam és információkat adtam egyes emberekről, szovjet és magyar térképeket egyeztettem. ... Február 13-án jelentkeztem a Siemensnél ... és a VI. kerületi MKP szervezetnél, kértem a felvételemet. ... 1945. szeptemberében megkaptam a tagkönyvemet. Már a tagkönyv megkapása előtt az R-Gárda (az MKP Rendező Gárda – BL) tagja voltam.”⁽¹⁾ Közben továbbra is a Siemens Műveknél dolgozott.

1945. szeptember 18-án kinevezést nyert a Katona Politikai Osztályra. Ebben a sógornője volt a segítségére, aki a Katona Politikai Osztályon dolgozott. Szintén saját állítása szerint „először a kihallgató csoportba voltam beosztva. ... Feladatom a háborús és népellenes bűnösök kihallgatása volt.”⁽²⁾ Ma már nagyon jól tudjuk, hogy ennek során nem csak a tényleges háborús és népellenes bűnelkövetők ellen jártak el és hoztak nagyon gyakran igen súlyos ítéleteket is, hanem azok ellen is, akiket csupán a kommunisták tekintettek háborús és népellenes bűnösnek, vagy csak egyébként félre akarták állítani őket és ezt az okot használták fel.

Vegyünk most egy részletet Berkesi András 1954. március 13-i, minden kényszer alkalmazása nélküli, vallomásából.

„Az 1945-ös háborús és népellenes ügyeken kívül az első demokráciaellenes ügyben, mint vizsgáló vettem részt”⁽³⁾ Ez az úgynevezett Magyar Közösség ügy volt. „Az első kihallgatások után Háder János vallomást tett a Magyar Közösségről. ... Háderen kívül mindenki tagadott. ... Pálffy⁽⁴⁾ az egyes őrizeteseknél elrendelte a fizikai kényszer alkalmazását. Így tudomásom szerint Arany Bálint⁽⁵⁾ (és mások is – BL) tettek részleges beismerő vallomást. A kihallgatások első hetében Pálffy egy alkalommal, amikor még csak egy beismerő vallomás volt, az egyik értekezleten közölte, hogy Tildy⁽⁶⁾ ragaszkodik Arany Bálint ... és még egy pár személy beismerő vallomáshoz azzal, hogy ha ilyen nincs, akkor nevezeteket szabadon kell engedni. Ezért (Pálffy – BL) azt az utasítást adta, hogy nevezetektől el kell készíteni egy formális beismerő vallomást és alá kell hamisítani (az aláírást – BL). Arany Bálint jegyzőkönyvét én írtam alá. Később, amikor nevezettek beismerő vallomást tettek, ezek a formális jegyzőkönyvek úgy tudom megsemmisítésre kerültek. ...”

„A kihallgatások második hetében kapcsolódott be az ügybe Péter Gábor vezetésével a Hatóság (akkor még nem ÁVH, hanem ÁVO – BL). A kihallgatások az Andrássy út 60-ban folytak. A vizsgálatot közvetlenül Tímár⁽⁷⁾ és Décsi⁽⁸⁾ irányították. ... Három nap után visszakerültem a Katona Politikai Osztályra. Utánam lassan a többi Katona Politikai Osztályhoz tartozó tiszt is visszajött (... Kardos György⁽⁹⁾ és mások). Ekkor én az operatív munkában vettem részt Dálnoki Veres⁽¹⁰⁾ illegális helyének felderítésében és elfogásában. Később Fülöp vk. (vezérkari – BL) alezredes, Tóth István, Várkonyi vk. őrnagy kihallgatója lettem a Katona Politikai Osztályon. ...”

„1947-ben felrendeltek Szegedről és beosztottak vizsgálónak a Kruchina féle ügybe. ... Emlékezetem szerint itt is voltak fizikai eszközök alkalmazva. ... Az őrizetese szovjet bíróság elé kerültek.”

„1947 novemberében elhárító tanfolyam hallgatója voltam, mikor az újabb nagy összeesküvésbe vizsgálónak beosztottak. Az ügyet Péter és Pálffy közösen csinálták. Az őrizetesek polgári személyek voltak (az ÁVH-n – BL) és Almásy⁽¹¹⁾ altábornagy, valamint Szilágyi vk. alezredes nálunk (a Katona Politikai Osztályon – BL). ... Engem Almásy kihallgatójának osztottak be, Kardos váltójaként. ... Almásy fizikai vallatás (bántalmazás – BL) alapján annyit elismert, hogy valóban szervezkedett. ... Szilágyi ... először taga-

dott, majd a verés során több beszervezett egyént nevezett meg a HM-ből. Ezek szintén őrizetbe kerültek. ...”

„Ez volt a helyzet, amikor én Almásy kihallgatásához hozzákezdtam. Nagyon meg volt verve a talpa és a keze, úgy, hogy járni sem tudott. Közölte velem, hogy beismerő vallomást akar tenni, csak ne veresem meg. Ekkor egy nagyarányú szervezkedést kezdett elmondani. Volt itt katonai, papi, rendőri, ipari, vasutas, egyetemi vonal, országos viszonylatban. Közölte velem, hogy a Bazilikát is ők gyűjtötták fel, és az 1946-os gyári tüzeket is ők idézték elő. ... Nevezett minden további nélkül elvállalta ezeket. Ekkor egy nem létező vasúti robbantással gyanúsítottam meg, amelyet akkor találtam ki. Almásy ezt is vállalta és aprólékosan részletezte. Ekkor győződtem meg, hogy hazudott, és az összeesküvéssel valami nincs rendben.

Szilágyi hasonló állapotban volt, mint Almásy. ... Mivel én a szegedi osztály vezetője voltam, felszólítottam Szilágyit, hogy sorolja fel (az összeesküvés – BL) szegedi csoportjának tagjait. Két olyan nevet is említett, akik 1944 óta szovjet fogságban voltak. Ez véglegesen meggyőzött arról, hogy nem mond igazat, csak a verés miatt vállalt magára bünt és nevezett meg újabb személyeket. ...”

„1949 tavaszán Páthy István⁽¹²⁾ kopjás futárt fogtuk el. 60-80 személyt vettünk őrizetbe. Így többek közt a Vida⁽¹³⁾ féle makói fegyveres csoportot. ... A makói csoport egyes tagjainál, mivel a vallomástételt megtagadták, szükségessé vált a fizikai kényszer alkalmazása. Az ügy kivizsgálását én kezdtem el. ...”

„1949 nyarán ... őrizetbe vettük Hoyne USA alezredes nagyszámú hírszerző hálózatát (kb. 50 fő). Egy-két személynél szükségessé vált a fizikai kényszer alkalmazása a tények beismertetése végett. ...”

„Tény, hogy a kihallgatások nem a mai (1954-es! – BL) törvényes formák között folytak, számtalan hibát követtünk el. ...”⁽¹⁴⁾

Berkesi András a Katona Politikai Osztály vidéki kirendeltségei közül két helyen teljesített szolgálatot. Az egyik Szeged volt, a másik Szombathely.

Szegeden is több katonai ügy kapcsolódott a nevéhez. „Örley⁽¹⁵⁾ horthysta tábornok és Tóth Géza csendőr ezredes és társai bűnyüének felszámolását ... Berkesi irányította.”⁽¹⁶⁾ A szegedi, úgynevezett Kereszt és Kard Szövetség nevet viselő szervezkedési ügyben⁽¹⁷⁾ a katonai vonal felderítésében a Berkesi András által vezetett Katona Politikai Osztály helyi kirendeltség szorosan együttműködött a szegedi ÁVO-val. Az eredmény végül két végrehajtott halálos ítélet, és sok börtönbüntetés és internálás lett. De főbuktant Berkesi neve az 1947 tavaszi szegedi diáktüntetések megfigyelése⁽¹⁸⁾ kapcsán is.

Kivételesen érdemes néhány mondatot idézni Turi Károly államvédelmi százados 1954. június 3-i vallomásából: Berkesi András „munkáját fáradtságot nem ismervé végezte ... a proletárdiktatúra érdekében, és az akkori követelményeknek megfelelően. ... Személyi tulajdonságaiban voltak káros kifogásolni valók. ... Berkesiben a karrierista jellemvonások is megtalálhatók voltak.”⁽¹⁹⁾ Ezek a bizonyos „kifogásolni valók” erkölcsi vonatkozásúak voltak. A későbbi rehabilitációs eljárás során maga Berkesi András tett említést arról, hogy „a Katona Politikai Osztályon az az általános szellem lett úrrá, hogy nem is rendes ember az, ... aki (a feleségén kívül – BL) nem foglalkozik más nőkkel. Erénynek minősítették, ha más nőkkel is kikezdenek.”⁽²⁰⁾ Turi áv. százados szerint Berkesi András esetében a provokációs ügyekbe való részvételre elsősorban budapesti működése idején került sor.

Berkesi András szombathelyi tevékenysége azért érdemel elsősorban figyelmet, mert az osztrák határ közelsége miatt különösen nagy gondot fordítottak a különféle nyugati titkosszolgálatokkal kapcsolatban álló magyar katonai emigráns szervezetekkel – pl. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK) – való konspiratív csatározásokra. Állítása szerint „a vezetésem alatt álló egységgel végeztünk jó munkát, mivel az imperialista ügynökök százait lepleztük le, akiket méltó helyre juttattunk.”⁽²¹⁾

A már idézett és önéletrajzi adatokat is tartalmazó dokumentumban Berkési a következőket is állította: „1950. februárjában az átszervezéssel kerültem a Hatóságához (az Államvédelmi Hatósághoz – BL), mint a II/2 osztály vezetője.”⁽²²⁾ Ez az osztály a II. Főosztály (a katonai elhárítás) egyik osztálya volt.

Az 1954. július 29-i bírósági tárgyaláson Berkési András a fennmaradt jegyzőkönyv tanúsága szerint a következőket is mondta: „Szolgálati időm alatt tudomásom volt arról, hogy az Államvédelmi Hatóságon a gyanúsítottakkal szemben verést és egyéb kényszerítő módszereket alkalmaztak. Nyomozásaink során, amikor erre utasítást kaptam, én is bántalmaztam őrizeteseket. ... Az Államvédelmi Hatóságon az őrizeteseinek bántalmazásának az volt az előzménye, hogy amennyiben valaki nem akart beismerő vallomást tenni, és erre más eszköz nem volt, megverési javaslatot terjesztettek Péter Gábor elé. A javaslatot felülbírálták, és Péter, vagy annak helyettese elrendelte a bántalmazást. ... Péter maga is alkalmazott verést. ... Pétertől, illetve a vezérkarától kapott szempontok szerint kellett a jegyzőkönyvet felvennem, és az őrizeteseiktől a beismerő vallomást kicsikarni. ... A nyomozások során este megbeszélések voltak, ahol a napi munkát kiértékeljük. Itt meghatározták, hogy a következő napon mire terjedjen ki a vizsgálat, és erre vonatkozólag reggelre már beismerő vallomást kellett produkálni. Erről konkrét tudomásom van például a Súlyom⁽²³⁾ ügyel kapcsolatban, amelyben dolgoztam, s a Pálffy ügy kapcsán is. ... A Súlyom ügyben elég fontos szerepem volt. ... A Pálffy ügy kapcsán egy magas rangú tiszttel – Illy⁽²⁴⁾-vel – kellett foglalkoznom, aki mindvégig tagadta, hogy a Pálffy embere lett volna, ennek ellenére róla is ilyen jegyzőkönyvet kellett felvenni. ... Vezetőink, különösen Péter Gábor magasabb érdekekre és szempontokra hivatkozott, és kijelentette, hogy az ilyen eljárás (a verés, a kínzás – BL) az osztályharcnak egy megengedett formája. Erre való hivatkozással bíztak meg például azzal, hogy Kuti volt ezredestől vegyek terhelő vallomást Szakasits⁽²⁵⁾-ra vonatkozóan, úgy beállítva, mintha Kuti Szakasits megbízásából a hatalom átvételére egy katonai blokkot szervezett volna.”⁽²⁶⁾

Péter Gábor és az ÁVH legfelsőbb vezetése azonban a legnagyobb osztályöntudatos szorgalom, lelkesedés és az eredmények ellenére sem kedvelték a hozzájuk átkerült, a volt Katona Politikai Osztályon dolgozó tiszteket, a „kat.pol.”-osokat. Előbb-utóbb nagyobb részükkel – főleg a vezető beosztásúakkal – igyekeztek valahogy elbánni, az útból félreállítani. Hamarosan sor került a volt „kat.pol.”-os Berkési András államvédelmi őrnagyra is. 1950.szeptember 29-én őrizetbe vették, és vele éppen úgy bántak el, mint az osztályellenséggel. Berkési András a saját bőrén tapasztalhatta meg a saját korábbi vallatási-kihallgatási módszereit.

A már említett 1954-es bírósági tárgyaláson erre így emlékezett: „Letartóztatásom után bevitték Péter Gáborhoz, az ÁVH akkori vezetőjéhez, aki felhívta a figyelmemet arra, hogy amennyiben a terhemre rótt vádak nem ismerem el, súlyosan megveret, s ha ez sem használ, belekevernek egy kémügybe, s nem kétséges, hogy akkor esetleg föl fognak akasztani. ... Aláírtam a vizsgáloim által készített, és beismerést tartalmazó jegyzőkönyvet.”⁽²⁷⁾

Az ugyanebben az időben – 1954. június 1-én – készült jegyzőkönyv szerint „beismerő vallomást tettem, mivel a vizsgálat alatt fizikai és lelki kényszerszert alkalmaztak a vallomástétel érdekében.”⁽²⁸⁾ Ugyanebben a dokumentumban az is olvasható, hogy „őrizetbe vételemlre a politikai bizottság döntése alapján került sor, mert az államapparátust meg kellett tisztítani az oda nem való elemektől. ... Azzal gyanúsítottak, hogy 1945 végén Legenyei József⁽²⁹⁾ háborús bűnöst a Katonai Politikai Osztályon az őrizetből szabadláb-
ra helyeztem és ezzel fasiszta személyt mentettem meg az igazságszolgáltatás elől.”⁽³⁰⁾

Berkési Andrást konkrétan az következőkkel gyanúsították és később meg is vádolták: 1./ Közokirat hamisítás. 2./ Hivatali hatalommal való visszaélés. 3./ Hamis tanúvallomásra való rábírás. 4./ Szolgálati titok megsértése. Ezeknek a cselekményeknek az elkövetésére állítólag akkor került sor, amikor a Katona Politikai Osztályon Földy Lajos⁽³¹⁾ volt Berkési András főnöke.

Ezt a bizonyos Legenyei Józsefet a jelzett időben tényleg elengedték a Katona Politikai Osztály őrizetéből, egyrészt azért, mert nem volt háborús bűnös, másrészt azért, mert az akkori hírforrások körbe beszervezték. Berkési András lett a kapcsolattartója, akit Legenyei József „Berki” fedőnéven ismert. Nem felejtendő, hogy ami történt, az 1945-ben történt, amikor a beszervezések, de egyáltalán az egész úgynevezett hálózati munka sem közelítette meg a későbbi szervezetttségi színvonalat. Egyes adatok arra utalnak, hogy a Katona Politikai Osztály nem nagyon profitált ennek a Legenyeinek az állítólagos beszervezéséből. Az ismert konferanszié minden bizonnyal elvállalta az együttműködést, hogy az őrizetből megszabaduljon, majd a megállapodásokkal ellentétben, nem nagyon hajtotta végre a feladatait.

Az évekkel későbbi megállapításokat figyelembe véve bebizonyosodott, hogy az imént említettek közül az első három gyanúsítási, majd vádpont egyértelműen megkonstruált, valótlán koncepció szüleménye volt. Ezek Berkési András félreállítását szolgálták. Nem mintha a konkrét ügytől elvonatkoztatva nem hamisított volna közokiratokat – pl. Arany Bálint esete, stb. – nem élt volna vissza a hivatali hatalmával, és nem bírt volna rá gyanúsítottakat vagy tanúkat hamis vallomásra, akár „kat.pol.”-os, akár ávéhás korában. Az ő ügyében azonban akkor nem ezeket vizsgálták.

A negyedik gyanúsítási, majd vádpont – a szolgálati titoksértés – azonban kissé részletesebb magyarázatot igényel. Sőt, a Katona Politikai Osztályon kialakult általános helyzet ismerete is szükséges lehet ennek a megértéséhez.

Berkési András vallomása szerint „a Katona Politikai Osztályon kialakult gyakorlat az volt, hogy a kapcsolattartók, sőt a vezetők is, szerelmi kapcsolatban álltak a bizalmi személyekkel. (Ez valóban így volt, hiszen az említett Földy Lajos vezérőrnagy is részben egy ilyen „bizalmi személy”-ének köszönhetette a lebukását! A „bizalmi személyek” megfelelnek a későbbi fogalmak szerinti beszervezett hálózati személyeknek. – BL) Az én esetemről is tudtak az akkori vezetőim, sőt, tőlük nem egy esetben kaptam olyan utasítást, mely szerint szerelmi viszonyt kell az illetőkkel kiépíteni, mert ezen keresztül sokkal jobban magunkhoz tudjuk őket láncolni, és így az ő munkájuk (a konspiratív felderítő tevékenységük – BL) is eredményesebb lesz.”⁽³²⁾ Később beismerte, hogy „munkám során hibáim voltak, és mint kommunista vezető rossz példát mutattam a beosztottaimnak, szerelmi viszonyt tartottam fenn beszervezett személyekkel. Szerelmi viszonyomról vezetőim tudtak, és erről egyébként 1949-ben egy taggyűlésen önkritikát gyakoroltam, ahol még pártbüntetést sem kaptam azzal, hogy >>erkölcsileg meg lehet érteni <<”⁽³³⁾

A legnagyobb baj persze az volt, hogy Berkesi Andrásnak a Katona Politikai Osztályon elnézték azt, amit az ÁVH-n már nem. Pedig az önkritika gyakorlás ellenére tovább folytatta a korábbi gyakorlatot, immár államvédelmi őrnagyként és a szerelmi légyotthozkat az ÁVH konspirált lakásán bonyolította le. Egy 1954-es ügyészi megállapítás szerint Berkesi András „a tilalom ellenére a titkos telefonszámát illetéktelen személlyel közölte, és vele szerelmi kapcsolatban levő nőnek elmondta, hogy a szerelmi kapcsolatuk színhe-lye bizalmas célokra fenntartott lakás.”⁽³⁴⁾

Az államvédelmi vizsgálati munka lefolytatása után Berkesi András és az ügye átkerült az ügyészségre. Egy dokumentum szerint „vallomásomat az ügyészségi kihallgatáson visszavontam, mikor az ügyész azt mondta, hogy akkor visszavitet az ÁVH-ra. Hogy ezt elkerüljem, vállaltam a korábbi vallomástételt (a korábbi beismerő vallomást – BL).”⁽³⁵⁾

1951. március 21-én a Budapesti Katonai Törvényszék az előzőekben említett bűncselekmények elkövetése miatt Berkesi András volt államvédelmi őrnagyot 10 év börtönbüntetésre ítélte és mellékbüntetésként 10 évre eltiltotta a közügyek gyakorlásától.

Berkesi András az egykor félelmetes „kat.pol”-os, majd ávéhás őrnagy gyanúsítottból, majd vádlottból elítélt lett. Börtönbe került és oda jutott a szintén „kat.pol.”-os, majd ávéhás Kardos György is. Berkesi András elítélt rabként sem lett hűtlen önmagához. 1945-ben – mint arról korábban volt szó – saját bevallása szerint a szovjeteknek sugott be embereket, 1950 után pedig az ÁVH-nak tette ugyanezt. Büszkén vállalta később, hogy „a börtönben jó munkát fejtettem ki, kapcsolatot tartottam az ÁVH-val, kapcsolattartóim meg voltak velem elégedve, mivel igen csak sok ügyet hoztam felszínre.”⁽³⁶⁾ A bővebb ismeretanyag, főleg a dokumentumok hiányában eldönthetetlen, hogy a „jó munka” kifejtése közben Berkesi András ténylegesen beszervezett hálózati személye volt-e az ÁVH-nak, vagy csupán – miként akkoriban mondták – „mezítlábasan” foglalkoztatott kapcsolata. A lényeg azonban ebben az esetben nem is ez, hanem az eredmény: Berkesi a börtönben is ontotta az információkat az ÁVH-nak, a börtönzsargon szerint vamzer volt.

Berkesi András ügyében az alapeljárás során is, és később a felülvizsgálat során is tanúként hallgatták ki az egykori főnökét Földy Lajost, a már szintén börtönben levő volt vezérőrnagyot, és az egyik érintett kapcsolatát Sitkéri Edgardnét. Földy mindkét esetben határozottan állította, hogy „a Katona Politikai Osztály valóban fölhasználta rövid ideig Legényei Józsefet az operatív munkában”.⁽³⁷⁾

A börtönéveket Berkesi András – Kardos Györggyel együtt – különböző magyarországi büntetés végrehajtási intézetekben töltötte. Ekkor történt, hogy a budapesti börtönvilágban összefutottak Földy Lajossal. Berkesi erre így emlékezett: „Földy Lajos Kardosnak és nekem is halálos ellenségem volt, mert úgy tudta, hogy a lebuktatásában mi részt vettünk. Mikor 1952-ben Földyvel a Gyűjtőben találkoztam, illetve amikor Földy Kardost és engem meglátott, a zárkatársainak kijelentette, hogy az volt életének legboldogabb pillanata, hogy minket a börtönben lát.”⁽³⁸⁾

1954-ben Berkesi András felülvizsgálati kérelemmel fordult a Legfelsőbb Bírósághoz. Az ekkor készült ügyészi indítvány szerint Berkesi András a Katona Politikai Osztályon „züllött, erkölcstelen életet élt, fasiszta nőkkel, bizalmi egyénnel folytatott szerelmi kapcsolatot, s ilyen együttléteit több esetben a bizalmas szolgálati célokra fenntartott lakásban (a későbbi szóhasználat szerint K-lakásban – konspirált lakásban – BL) bonyolította le.”⁽³⁹⁾

A felülvizsgálat során a Katonai Felsőbíróság zárt tárgyalására 1954. július 29-én került sor. Kezdetben úgy nézett ki, hogy a felsorolt bűncselekmények közül csak a szolgálati titoksértésben – szeretőinek a konspirált lakásba hordásában – tartják fent az 1951-es hadbíróági ítéletet. Végül azonban ez alól a bűncselekmény alól is felmentetést kapott. A bírósági tanács elnöke ekkor Ledényi Ferenc⁽⁴⁰⁾ hadbíró ezredes volt.

A fennmaradt dokumentumok között található egy 1956. május 12-i igazolás, amely Berkesi Andrásnak szól: „Igazolom, hogy az 1951. évben ön ellen lefolytatott büntetőeljárás adatai alapján volt, és ezért a perújítás során önt a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága az összes vádpont alól jogszerűen felmentette. Ennél fogva ön büntetlen előéletűnek tekintendő. A Legfelsőbb Bíróság felmentő ítéletének száma: Katf. 0092/1954.”⁽⁴¹⁾ Az igazolás aláírója Non György⁽⁴²⁾ legfőbb ügyész.

Berkesi András tehát makulátlan előéletű, teljesen tisztára mosdatott múltú kommunistaként érkezett meg 1956 októberébe. Amikor kitört a forradalom, a régi jó barát és elvtársi harcostárs Kardos György oldalán tűnt fel. Tagja volt annak a Kardos György által vezetett ávéhásokból és volt ávéhásokból álló egységnek, amely a BM központi épületének József Attila utcai szárnyát védte a felkelő forradalmárokkal szemben. Arról nincsenek adatok, hogy a forradalom győzelme után mi történt vele. Azt azonban tudjuk, hogy a BM épület védői egységesen és fegyveresen kivonultak Tököldre és a szovjet hadsereg védelme alá helyezték magukat. Csak feltételezni lehet, hogy Berkesi András is velük tartott. A forradalom – illetve az ő nézőpontjukból ellenforradalom! – alatti helytállásáért 1957-ben Berkesi András is megkapta a Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérmét. Rövid idő múlva elkezdte írni a könyveit és a novelláit a Kádár rezsim legnagyobb dicsőségére.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) V-142776 számú dosszié.
- (2) Forrás: U.o.
- (3) Forrás: U.o.
- (4) Pálffy /Österreicher/ György (Temesvár 1909 – Budapest 1949) 1932-ben Ludovika Akadémiát végzett, majd 1939-ben németellenes nézetei miatt leszerelt. Tisztviselő lett az Egyesült Izzóban. Kapcsolatba került az illegális kommunista mozgalommal. Pártutasításra a háború alatt belépett az FKP-be. 1944. decemberében részt vett az új magyar hadsereg létrehozásában, majd a Katona Politikai Osztály vezetője lett vezérőrnagyként. A háború utáni brutális leszámolások, gyakran törvénytelen eljárások kapcsolódtak a nevéhez és az általa vezetett szervezethez. 1947-ben altábornagy, majd rövidesen a hadsereg főfelügyelője. Utódját a Katona Politikai Osztály élén személyes részvétellel provokációs eljárással állította földre és záratta börtönbe. A kommunisták egymás közti leszámolása során hamarosan rá is sor került. 1949-ben koncepciós eljárás során őrizetbe vették, halálra ítélték és kivégezték. 1955-ben részlegesen rehabilitálták. 1956. október elején újra temették, mint kommunista mártírt.
- (5) Arany Bálint (Rinyaújlak 1901 – Budapest 1987) gépészmérnök diplomával a Svéd Golyóscsapágy Rt. alkalmazásában állt. A 2. világháború alatt a németellenes Magyar Közösség tagja lett. A háború után 1945-ben az FKP szervezőtitkára. 1946 decemberében koncepcionált összeesküvés vádjával letartóztatták, majd bíróság elé állították. Első fokon halálra, jogerősen 12 év fegyházbüntetésre ítélték. 1956 szeptemberében nyerte vissza a szabadságát.

- (6) Tildy Zoltán (Losonc 1889 – Budapest 1961) református lelkészként kezdte pályafutását. Az 1920-as évek végétől kapcsolatban állt a kisgazda mozgalommal, később az FKP ügyvezető alelnöke lett. 1945 szeptemberében egy ideig miniszterelnök, majd 1946 februárjától köztársasági elnök. 1948-ban lemondatták, majd házi őrizetbe került 1956-ig. 1956. október 26-tól november 4-ig a Nagy Imre kormányban államminiszter. A Nagy Imre perben 6 év börtönre ítélték. 1959-ben idős korára és egészségi állapotára tekintettel szabadon engedték.
- (7) Timár /Schwartz/ István (Budapest 1913 – Budapest 1991) jogi végzettséggel rendelkezett. A 2. világháborúban munkaszolgálatos volt, de 1944-ben sikerült megszöknie. 1945. januártól a PRO-n főtitkár. Szerepet vállalt a háborús és népiellenes ügyekben – ő volt Szálasi egyik kihallgatója –, a Magyar Közösség ügyben, stb. 1948-tól az Igazságügy Minisztériumban osztályvezető. 1953-ban letartóztatták és a Péter Gábor és társai ügyben 11 év börtönre ítélték. 1956 nyarán szabadult. 1957-ben rehabilitálták és az Igazságügy Minisztériumban lett újra osztályvezető. 1962-ben a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettese. Ugyanennek az évnek az őszén az MSZMP KB határozata alapján fölfüggesztették állásából, mert részt vett a „*munkásmozgalmi elvtársak*” elleni koncepciók eljárásokban. A Szerzői Jogvédő Hivatal elnöke lett.
- (8) Décsi /Damwéber/ Gyula (Szombathely 1919 – 1990) jogi egyetemet végzett, majd jogászként dolgozott. 1945-ben belépett az MKP-ba, onnan irányították a PRO-ba, átkerült az ÁVO-ra, majd az ÁVH-ra. 1948-tól az ÁVH Vizsgálói Főosztály vezetőjeként több jelentős politikai ügyben – Rajk, Mindszenty, stb. – volt fontos szerepe. 1950-ben az Igazságügy Minisztériumba került, előbb államtitkár, majd miniszter első helyettes, végül miniszter. 1953 januárjában őrizetbe vették és a Péter Gábor és társai perében 9 év börtönre ítélték. Szabadulása után az Akadémiai Kiadó szótárszerkesztésének vezetője.
- (9) Kardos /Kastreiner/ György (Budapest 1918 – Budapest 1985) már fiatalon bekapcsolódott az SZDP ifjúsági tagozatán belüli kommunista sejt munkájába. Politikai tevékenysége miatt kizárták a gimnáziumból, ezután kereskedő segéd lett. Mellékállásban újságírással is foglalkozott. Baloldali felforgató tevékenység miatt többször volt őrizetben, illetve büntetve. Zsidó származása miatt a háború alatt munkaszolgálatos volt. 1945-ben belépett az MKP-ba. 1945 augusztusában a Katona Politikai Osztályra került. Közreműködött a Magyar Közösség koncepciók ügy vizsgálatában. Aktív résztvevője volt Pálffy György altábornagy Földy Lajos vezérőrnagy elleni provokációjának. 1950-ben átkerült az ÁVH-ra. Ekkor alezredes és a katonai elhárításnál szolgált. 1950-ben letartóztatták, bíróság elé állították, majd 7 és 1/2 év börtönre ítélték. 1954-ben rehabilitálták. 1956-ban visszakérült az államvédelmi szolgálathoz. A forradalom alatt a BM József Attila utcai épületét védte a felkelő forradalmárokkal szemben. A forradalom leverése után egy ideig még ezredes a katonai hírszerzésnél, majd a Magvető Könyvkiadó igazgatója.
- (10) Dálnoki Veres Lajos (Sepsiszentgyörgy 1889 – London 1976) Ludovika Akadémiát végzett 1910-ben. Az 1930-as években volt hadosztály vezérkari főnök, katonai attasé, dandárparancsnok, hadosztályparancsnok. 1940-ben vezérőrnagy, 1942-ben altábornagy. 1944-ben hadtestparancsnokként vezérezredes. A háború vége előtt a nyilasok 15 év fegyházra ítélték. 1946-ban nyugállományba helyezték, majd letartóztatták, első fokon halálra, jogerősen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. 1956-ban szabadult és a forradalom alatt külföldre távozott.
- (11) Almásy Pál altábornagy részt vett a 2. világháború alatt az ellenállási mozgalomban. A nyilasok előbb halálra, majd 15 év fegyházra ítélték. A háború után a Katona Politikai Osztály őrizetbe került. Visszaemlékezése szerint Berkesi András is bántalmazta.
- (12) Pásthly István (Nyíregyháza 1921) hivatásos tiszt, a háború végén hadnagy. Átkerült az új magyar hadseregbe. Hamarosan azonban kiszökött az országból. Az emigrációban az amerikai CIC beszervezte. Néhány alkalommal ájtott illegálisan Magyarországra titkosszolgálati feladatokat teljesíteni.

- Az 1949. májusi újabb illegális útja során elfogták, bíróság elé állították, halálra ítélték és kivégezték.
- (13) Vida István a makói „*kopjások*” szervezkedésének vezetője, volt repülő hadnagy. A szervezkedésben részt vevő levő testvérével együtt a felelősségre vonás elől sikerült külföldre szöknie.
- (14) Forrás: ÁBTL V-142776 számú dosszié.
- (15) Örley Zoltán (Nagyvárad 1893 – Szeged 1983) a hadapródiskola után az 1. világháborúban az orosz fronton harcolt. 1919-ben a Tanácsköztársaság alatt a Vörös hadsereg tisztje, később a nemzeti hadseregben tűnt fel. A háború alatt kényszernyugdíjazták, mert nyilas ellenes és németellenes volt. 1944 decemberében az Ideiglenes Nemzetgyűlés egyik szegedi képviselője. Hamarosan reaktivizálták, és a szegedi 5. honvédkerület parancsnoka ezredesként, majd tábornok. 1947-ben nyugállományba helyezték, majd koncepciók perben elítélték úgy, hogy a szabadságvesztés az előzetes fogva tartással le is telt.
- (16) Forrás: ÁBTL V-142776 számú dosszié.
- (17) Forrás: ÁBTL V-32000 számú dosszié.
- (18) Forrás: ÁBTL V-33415 számú dosszié
- (19) Forrás: ÁBTL V-142776 számú dosszié.
- (20) Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 276.f. 53. csop. 189. 6.e.
- (21) Forrás: ÁBTL V-142776 számú dosszié.
- (22) Forrás: U.o.
- (23) Sólyom /Schick/ László (Muraszombat 1908 – Budapest 1950) Ludovika Akadémiát végzett 1931-ben. 1941-ben vezérkari százados volt, amikor nyugállományba küldték politikai nézetei – egyes adatok szerint a származása – miatt. Az Egyesült Izzóban helyezkedett el, ahol Pálffy György is dolgozott. 1942-ben belépett az MKP-ba és kapcsolatba került az ellenállási mozgalommal. 1945-ben Budapest rendőrfőkapitánya lett, majd 1947-ben előbb vezérőrnagyként, majd altábornagyként a honvéd vezérkar főnöke. 1950-ben koncepciók eljárás indult ellene, bíróság elé állították, halálra ítélték és kivégezték. 1956-ban rehabilitálták.
- (24) Illy Gusztáv (Zombor 1904 – Budapest 1950) Ludovika Akadémiát végzett. Már vezérkari ezredes volt, amikor felesége zsidó származása miatt a hadseregből leszerelték. Kapcsolatba került az illegális kommunista mozgalommal. 1945-ben reaktivizálták, a HM-ben lett előbb személyzeti osztályvezető, majd vezérőrnagyként személyügyi főcsoportfőnök. 1949-ben altábornagy. 1950-ben koncepciók eljárás során halálra ítélték és kivégezték. 1954-ben részlegesen rehabilitálták.
- (25) Szakasits Árpád (Budapest 1888 – Budapest 1965) kora ifjúságától részt vett a munkásmozgalomban. 1908-tól a Népszava munkatársa. 1919-ben a Tanácsköztársaság idején a Belügyi Népbiztosság osztályvezetője. A bukás után börtönbe került. Az 1920-as évek végén az SZDP főtitkára. 1928 és 1938 között a szakszervezeti mozgalomban töltött be vezető szerepet. 1939-től 1944-ig a Népszava főszerkesztője. Mindvégig szorosan együttműködött a kommunistákkal. 1945-ben államtitkár. 1947-ben köztársasági elnök. 1949-től az Elnöki Tanács elnöke. 1950-ben letartóztatták és koncepciók perben életfogytig tartó börtönre ítélték. 1956 tavaszán szabadult és rehabilitálták.
- (26) Forrás: ÁBTL V-142776 számú dosszié.
- (27) Forrás: U.O.
- (28) Forrás: U.o.
- (29) Legenyei /Holub/ József (Budapest 1915 – 1967) ismert konferanszié és rádiótudósító.
- (30) Forrás: ÁBTL V-142776 számú dosszié.
- (31) Földy Lajos (Budapest 1909 – Budapest 1987) Ludovika Akadémiát végzett 1932-ben. Főhadnagyként 1937-ben nyugdíjaztatta magát. 1941-ben behívták a hadseregbe, de frontszolgálatot nem teljesített. 1945. februártól az MKP tagja. Hamarosan – még 1945 tavaszán – a Katona Politikai Osztályra került. Kezdetben feladata a háborús bűnösök felkutatása volt. 1948. augusztusától vezérőrnagy és

a Katona Politikai Osztály vezetője. 1948. szeptemberében a volt főnöke Pálffy György altábornagy provokációjának esett áldozatul. Letartóztatták, később bíróság elé állították és 5 év börtönre ítélték. Szabadulása után fuvarozással kereste a kenyerét. 1964-ben rehabilitálták.

- (32) Forrás: ÁBTL V-142776 számú dosszié.
- (33) Forrás: U. o.
- (34) Forrás: U. o.
- (35) Forrás: U. o.
- (36) Forrás: U. o.
- (37) Forrás: U. o.
- (38) Forrás: U. o.
- (39) Forrás: U. o.
- (40) Ledényi Ferenc (Budapest 1904) a munkásmozgalomból került a jogi pályára, miután elvégezte a bírói és ügyészi akadémiát. 1945-től MKP tag. Először ügyész volt, később bíró. Legfőképpen katonai ügyekben ítélkezett. 1956 előtti minősítése szerint „minden erejével azon van, hogy pártunk politikáját vigye át a bírói gyakorlatba”. Működése idején sok halálos ítéletet hozott. A forradalom utáni megtorlást a Legfelsőbb Bíróság tanácsvezető bírájaként szolgálta. 1961-es jellemzése szerint „bírói ténykedésében helyesen képviseli a szocialista igazságszolgáltatást”. Utolsó rendfokozata hadbíró vezérőrnagy.
- (41) Forrás: ÁBTL V-142776 számú dosszié.
- (42) Non György (1918) illegális kommunista volt, akit 1942-ben 8 év fegyházra ítélték. 1944-ben megszökött, és bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba. 1945-ben a MADISZ főtitkára, majd különböző párttisztviselések után népművelési miniszter. 1956. februártól legfőbb ügyész. A forradalom kitörése után a tököli szovjet katonai parancsnokságon bűjt meg. A forradalom leverése után kikerült a legfelsőbb párt és állami vezetésből. Az 1980-as években a Kossuth Könyvkiadó igazgatója.

Megjelent a *Havi Magyar Fórum* 2012. júniusi számában.

FÖLDY TÁBORNOK KIIKTATÁSA Földy Lajos (1909)

Újból leemelttem könyvespolcomról Kubinyi Ferenc „A Katonapolitika regénye” című, talán jó másfél évtizeddel ezelőtt megjelent, alapos, tartalmas és érdekfeszítő, annaki-dején elég sok vihart kiváltó munkáját. Leporoltam a kötetet és újból elolvastam. Tettem magyarázata az, hogy történeti kutatásaim során véletlenül rábukkantam az egykor félelmetes, de a rendszerváltozás után – Kubinyi Ferenc által is jól észre véve – a háttérbe, a feledés homályába tolt Katona Politikai Osztállyal kapcsolatos dokumentumra.⁽¹⁾ Az előkerült dossziében, ennek az egykor olyan félelmetes híru szervezetnek az egyik vezetőjéről, Földy Lajos⁽²⁾ vezérőrnagyról, Pálffy György⁽³⁾ vezérőrnagy – később altábornagy, majd kivégzett ellenség, és legvégül kommunista mártír – utódjáról van szó.

A Katona Politikai Osztályról szóló könyvnek szinte majdnem minden fejezetében fölfedezhető Földy Lajos vezérőrnagy neve, akivel a rendszer megváltozása után a szerző több alkalommal, gyakran hosszasan, sok-sok témakört érintő vagy átfogó beszélgetést folytatott. Kubinyi Ferenc dicséretes módon az akkori lehetőségeket kihasználva minden igyekezetével azon volt, hogy a kalandos életutat végigjárt, s végül meglehetősen hányatott sorsú egykori tábornok állításainak a helytállóságát ellenőrizze. Könyvéből kitűnik, s ezt saját állításával is megerősíti, hogy ebben a törekvésében gyakorta áthághatatlan akadályokba ütközött. A Földy Lajosról szóló részeknek tehát az egyik, s talán egyedüli szépséghibája az, hogy ezeknek a hírforrása a legtöbb esetben egyedül és kizárólag maga Földy Lajos. A Rákos patak parti sétálgatások során az egykori tábornok meglehetősen bőbeszédű volt, és többé-kevésbé őszinte is a múltjával kapcsolatban. Büszkén említette katonai pályafutásának sikereit, az 1945 előttiakat és az 1945 utániakat is. Nem zárkózott be a magánélete, szerelmi kalandjai, házasságai kapcsán sem. Csupán a HM Katona Politikai Osztály éléről való eltávolítása során, a kiiktatásával kapcsolatban volt szűkszavúbb, tartózkodóbb és kissé az indokoltnál is titoktartóbb. Im már utólag talán mentségül szolgálhat, hogy történtek vele kapcsolatban olyan események is, amelyekről akkoriban nem is nagyon tudhatott. Nem állítható, hogy Földy Lajos tábornok kiiktatása tekintetében ezek az elhallgatott, vagy nem is kellően ismert körülmények a leglényegesebbek lennének, vagy lettek volna. Részadatokról van szó. Az elsődleges vizsgálódás után is mellékesnek tűnő körülményekről, ám régi igazság, hogy a lényeg néha a részletekben rejtőzik.

Az újabban előkerült dokumentumokat is figyelembe véve lássuk hát, hogy miként történt Földy Lajos vezérőrnagy kiiktatása, eltávolítása a HM Katona Politikai Osztály éléről, alig néhány hónappal az után, hogy ebbe a fontos beosztásba a kinevezése megtörtént.

1945-ben Pálffy György lett vezérőrnagyként a HM Katona Politikai Osztály vezetője. Maga mellé vette a katonai elhárítás vezetőjének Földy Lajost, akit még a horthysta hadseregből ismert. Már most jegyezzük meg, hogy titkosszolgálati iskolázottsága, gyakorlata és tapasztalata egyiküknek sem volt és persze a beosztott állománynak sem.

Tették a dolgukat, ahogy tudták. Segítettek a szovjet tanácsadók, vagy a már elítélt és fogva tartott egykori horthysta detektívek, VKF/2-es tisztek.

1946 őszén Tokajban az FKP (Független Kisgazda Párt) szüreti mulatságot tartott, amelyen jelen volt a férjével dr. Domány Imréné⁽⁴⁾ is. Ugyancsak ott volt Tímár Gyula vezérőrnagy, aki a kötetlen beszélgetések során elég hangosan dehonesztáló, lesajnáló kijelentéseket tett az akkoriban alakulgató, és „demokratikus”-ként emlegetett magyar hadsereg tiszti állományával kapcsolatban. A szépséges doktornét ez alaposan feldühítette, mert eszébe jutott, hogy az általa tehetségesnek tartott horthysta katonatiszt sógora nem kerülhetett vissza a hadseregbe a háború után, és lám a Tímár vezérőrnagy által említett sok alkalmatlan és tehetségtelen igen.

Ettől kezdve dr. Domány Imrénét egyre inkább foglalkoztatta az a gondolat, hogy valamiként megpróbál segíteni a sógorán, Medzichrodszky Viktor volt horthysta ezredesen. Azt szeretne volna elérni, hogy a kallódó sógor is bekerüljön valahogy a „demokratikus” hadseregbe. Egy ismerőse közvetítésével kapcsolatba került az Államvédelmi Osztály egyik tisztjével, akinek részletesen elmondta a Tokajban tapasztaltakat. Felesleges szépíteni a történeteket, de bizony akarva vagy akaratlanul dr. Domány Imréné följelentette Tímár Gyula vezérőrnagyot. Mivel azonban katonatisztről, sőt tábornokról volt szó, az ügyben az ÁVO nem volt illetékes, ezért az államvédelmi tiszt dr. Domány Imrénét a HM Katona Politikai Osztályhoz küldte. Ott pedig akkor a katonai elhárítás vezetője Földy Lajos volt.

Mivel egy tábornokról volt szó, maga az elhárító főnök fogadta dr. Dománynét. Meghallgatta a panaszát, majd az ügy kivizsgálásával megbízta valamelyik beosztottját. Ezzel kezdetét vette a gyanúba kevert Tímár Gyula vezérőrnagy konspiratív megfigyelése. A munka hatékonyságának fokozása érdekében az akkori hírforrási hálózatukba, a bizalmi embereik közé beszervezték dr. Domány Imrénét, aki az ügy alapinformációját szolgáltatta. Nem felejtendő, hogy a történet 1946-ban játszódott, és a magyar titkosszolgálatok – így a katonai hírszerzést és elhárítást is magába foglaló HM Katona Politikai Osztály is – meglehetősen kezdetleges körülmények között tevékenykedett. Dr. Domány Imréné beszervezését tehát még egyáltalán nem úgy kell tekinteni és értékelni, mint az akár csak fél, vagy egy évtized múltával végrehajtottakat, a későbbiekről már nem is beszélve.

Egyáltalán nem véletlen tehát az sem, hogy a Tímár Gyula vezérőrnagy ügyében végzett titkos felderítő munka semmi érdemi eredményre nem vezetett. Dr. Domány Imréné foglalkoztatása pedig, az értékét tekintve egyenlő volt a nullával. Ez egyáltalán nem volt véletlen, hiszen Tímár Gyula vezérőrnagyot az említett tokaji szüreten látta és hallotta életében először és utoljára. Dr. Dományné konspiratív kapcsolatkénti felhasználása a konkrét ügyben tehát viszonylag rövid idő alatt ellaposodott, miközben a katonai elhárítás főnökével, Földy Lajossal a kapcsolata a hivatalosból egyre inkább személyessé, intenzívvé és szerelmi viszonyrá vált. Ennek köszönhetette végül a már említett sógor, Medzichrodszky Viktor ezredes, hogy Földy Lajos közbenjárására a SZEB (Szövetséges Ellenőrző Bizottság) leigazolta, és visszakerült az akkor már „demokratikus”-ként hirdetett hadseregbe, ezredesi rendfokozattal. A HM-ben kapott beosztást, és mellesleg egy dokumentum szerint „a Katona Politikai Osztály részére bizalmas szolgálatot teljesített”.⁽⁵⁾

Dr. Domány Imréné és a HM Katona Politikai Osztály között a titkos együttműködés hamarosan értelmét veszítette, és 1947-re az említett szerelmi viszony hevülete is

tovaszállt. Földy Lajos vezérőrnagy pedig rövidesen újból megnősült. Felségül vette Fleischmann Ágnest, aki egy időben állítólag a titkárnője volt, tehát a HM Katona Politikai Osztály munkatársa.

Az újdonsült tábornokné és dr. Domány Imréné ismerték egymást. A volt szerepöt bosszantotta ez a házasságkötés. Különösen így volt ez azt követően, hogy Pálffy György távozásakor Földy Lajos vezérőrnagyként lett az utóda a HM Katona Politikai Osztály élén. Dr. Dományné egy jóval későbbi – 1954. október 25-i – vallomása szerint „nem tudtam belenyugodni, hogy Fleischmann Ági férje ... tábornok a hadseregben”.⁽⁶⁾

A hiúságában is sértett volt szerető 1948 szeptemberében telefonon felhívta Pálffy György altábornagyot. Találkozót kért tőle, amelyre a HM épületében került sor hamarosan. Ekkor dr. Domány Imréné részben valós, részben valótlán, de ma már mindenképpen ellenőrizhetetlen adatokat, történeteket mondott el Pálffy altábornagynak a volt szeretőjéről, azért, hogy Földy-t „a beosztásából leváltásák, esetleg visszaléptessék ezredesnek”.⁽⁷⁾ Többek közt említést tett arról, hogy Földy Párizsban összetörte a kocsiját – nyilvánvalóan a szolgálati autóját- és azt szabályellenesen Svájcban javíttatta. Beszámolt arról, hogy Földy Lajos foglalkozik a külföldre szökés gondolatával. Az egyik verzió szerint 1948 nyarán Földy dr. Dománynénak „proponálta, hogy váljon el, és legyen a felesége, ... majd kiszöknek, ... két-három névre szóló útlevéllel állandóan van.”⁽⁸⁾ stb.

Pálffy altábornagy türelmesen, sőt figyelmesen végighallgatta az érezhetően bosszúra éhes nőt, majd dr. Dományné későbbi vallomása szerint „közölte velem, hogy majd telefonon fel fog keresni, mivel szüksége van rám”.⁽⁹⁾ Mág sem tisztázott egyértelműen, hogy az egyre magasabbra törő Pálffy altábornagy és a „kat.pol.”-os utód Földy vezérőrnagy között mikor és miért romlott meg a viszony. Még az is kétséges, vajon Földy tudott-e arról, hogy a kinevezése után alig néhány hónappal az addigi támasza neheztel rá valamiért.

Dr. Dományné már említett évekkal későbbi vallomása szerint „1948. szeptember 16-án a délelőtti órákban felhívott telefonon Pálffy, és hivatalos hangon közölte velem, hogy beszéljek meg délutánra egy találkozót Földyvel és utána hívjam vissza.”⁽¹⁰⁾ Földy Lajos az 1954. szeptember 20-i vallomásban erre így emlékezett: „Telefonon felhívott dr. Domány Imréné a hivatalomban és igen fontos és sürgős ügyben találkozót kért. Dományné korábban velem szoros szerelmi kapcsolatban volt és a Katona Politikai Osztálynak is tett információs szolgálatot. Ebben az időben azonban már hosszabb idő óta minden összeköttetés megszűnt köztünk.”⁽¹¹⁾ Megállapodtak, hogy aznap délután 15.00 órákor a Szentkirály utcai Stühmer cukrászdában találkoznak. Erről dr. Dományné telefonon tájékoztatta Pálffy altábornagyot.

Még a délutáni órákban személyes találkozásuk során átadott Pálffy altábornagy dr. Dománynénak papírba csomagolva 82.000.- Ft.-ot. Majd eligazította a következőkre: Mondja azt Földy vezérőrnagynak, hogy ő, és a nemzetközileg is jól ismert orvos férje úgy döntöttek, hogy legálisan útlevéllel külföldre utaznak, de nem térnek haza, hanem végleg valamelyik nyugati országban telepszene le. Abban kérjen segítséget Földytől, hogy az általa vezetett szolgálat lehetőségeit fölhasználva, a részére átadott pénzt majd juttassa ki utána.

A nagyhatalmú, ám felszínes tudású, főként csekély titkosszolgálati tapasztalattal rendelkező Földy tábornokban a gyanúnak még az árnyéka sem merült föl, nem volt kellően körültekintő, nem is gondolt a csapda, a provokáció lehetőségére. A válasza az volt, hogy majd meglátja, mit tehet, a pénzt mindenestre átvette. Feltétele azonban neki is volt. A segítség ellentételezéseként elvárta dr. Dománynétól, hogy külföldre kerülve,

ott letelepedve, segítse a HM Katona Politikai Osztály munkáját. Dr. Dományné válasza az volt, hogy „*rendben, kémkedni fogok*”.⁽¹²⁾

A nap folyamán a háttérben is történt egy s más. Pálffy altábornagy titokban magához rendelte a HM Katona Politikai Osztályról két teljesen megbízható emberét, Kardos György⁽¹³⁾-öt és Serényi István⁽¹⁴⁾-t. Az altábornagy közölte a korábbi két beosztottjával, hogy „*veszélyben a katonai elhárítás, mert Földy ellenség. ... Egy nővel szökní készül. ... Megbeszélte a Párttal, személy szerint Farkas elvtárrsal, hogy Földy-t le kell tartóztatni*”.⁽¹⁵⁾ Kardosnak és Serényinek meg kellett szervezni a Stühmer cukrászdai találkozás lehallgatását és a beszélgetés rögzítését. A feladat végrehajtásába bevonták Pataki Ernő⁽¹⁶⁾-t, aki a beosztott szaktisztjeivel „*betechnikázták*” a szóban forgó cukrászda egyik asztalát. Serényi István későbbi vallomása szerint „*az egyik legügyesebb ügynöknőnk, Gyurkovics Zsuzsa*”⁽¹⁷⁾-t bízta meg azzal a feladattal, hogy a találkozón, mint felszolgáló segítse a lehallgatás sikerét. Feladata volt, hogy a tőlünk kapott személyleírás alapján Földy-t és a nőt az általunk kijelölt asztalhoz vezesse, ahol a technika beépülés megtörtént”.⁽¹⁸⁾ Gyurkovics Zsuzsa 1954. november 16-i vallomása szerint „*kapcsolatba kerültem a Katona Politikai Osztállyal. ... 1948 szeptemberében kapcsolattartóm közölte velem, hogy a Szentkirály utcai Stühmer cukrászdában férfi és nő között találkozás fog létrejönni, ahol feladatom az lesz, hogy a személyeket a cukrászdában való tartózkodásuk idején kiszolgáljam, ... igyekezzek beszélgetésükből valamit kihallgatni. ... A feladatot végrehajtottam, ... a közöttük levő beszélgetésből semmit sem hallottam*”.⁽¹⁹⁾

Miután a cukrászdai találkozó lebonyolódott, Pálffy altábornagy irodájában azonnal sor került a rögzített hanganyag kiértékelésére. Ekkor derült ki, hogy „*egyetlen értelmes mondatot sem lehet belőle kivenni, mert a külső zajok és recsegések a párbeszédet teljesen elnyomták*”.⁽²⁰⁾ Az akkori lehallgató technikai színvonalat figyelembe véve, ez egyáltalán nem volt szokatlan. Előfordultak ilyen kudarcok még évtizedekkel később is. A lehallgatás eredményeként tehát nem derült ki, hogy mi történt, mi hangzott el az ellenőrizni kívánt találkozón. Ezért Pálffy azonnal magához rendelte dr. Domány Imrénét, és az ő beszámolójából tudta meg a történeteket, lényegében azt, hogy Földy vezérőrnagy milyen feltételekkel vállalta a magyar fizetőeszköznek illegális külföldre juttatását, ami akkoriban bűncselekménynek számított.

Pálffy altábornagy közölte Kardossal és Serényivel, hogy „*ő nem vállalja a felelősségét tovább annak, hogy Földy, mint a Katona Politikai Osztály vezetője megszökik, különös tekintettel arra, hogy Földy kinevezéséért ő kezeskedett*”.⁽²¹⁾

A Stühmer cukrászdából Földy Lajos a lakásába ment, aktatáskájában az akkor nagyon jelentős összegnek számító 82.000.- forinttal. Az estét felesége társaságában moziban töltötte.

Serényi István 1954. november 13-i vallomása szerint „*a legmegbízhatóbb embereinkből egy négytagú csoportot alakítottunk, és egy ürügy kapcsán Földy-t behívtuk a Katona Politikai Osztályra és ott őrizetbe vettem*”.⁽²²⁾

Kardos György 1954. november 5-i vallomása arról is szól, hogy „*Földy az én szobámba lett őrizetbe véve. Földy-t gépkocsiba ültettem és Pálffy utasításának megfelelően átvittem az ÁVH épületébe*”.⁽²³⁾ Földy akkor is később is úgy tudta, hogy az őrizetbe vételével egy időben házkutatás volt a lakásában, és a dr. Dománynétól átvett pénz ott és akkor megtalálták. De ez nem így történt. Nem volt házkutatás. Kerültek minden feltűnést. Másnap Kardos elment Földy aktatáskájáért, és a pénzzel együtt átadta Pálffy altábornagnak. Senkinek nem állt szándékában, sem érdekében, ebből az ügyből vala-

miféle politikai felhangokkal kidekorált kirakatpert konstruálni. A cél nyilvánvaló volt. Földy Lajos vezérőrnagyot félre kellett állítani, egy időre el kellett tüntetni a színről. Erre utalnak azok az események is, amelyek az ÁVH-n történtek. Fogdába zárták és jószerivel senki sem foglalkozott az ügyével.

Kardos György már idézett vallomásában arról is szó van, hogy „*Földy letartóztatása után néhány hónappal a feleségét, Fleischmann Ágnest a nyugati határon disszidálás közben őrizetbe vették*”.⁽²⁴⁾

Egy Földy Lajos által 1954. szeptember 20-án készített dokumentum szerint „*négy teljes évet töltöttem vizsgálati fogságban, magánzárkában, anélkül, hogy érdemben kihallgattak volna. ... Végre négy év után megjelent az előadó (államvédelmi tiszt – BL), aki jegyzőkönyvet vett fel ... a fenti ügyről, de a jegyzőkönyvbe nem vettem bele a lényegét. Közölte a nyomozó, hogy a jegyzőkönyvet így kell aláírnom, különben soha többé nem írhatok alá jegyzőkönyvet. ... Ilyen körülmények között a jegyzőkönyvet aláírtam*”.⁽²⁵⁾

A beismerő vallomás alapján a Budapesti Hadbíróság 1952. február 25-én ítéletet⁽²⁶⁾ hozott, amelyben szolgálati hatalommal való visszaélés büntetében és deviza büntett kísérletében bűnösnek mondta ki Földy Lajost. A kiszabott büntetés 6 év börtön. Szó sem volt a dezertálási szándékról, a provokációról még kevésbé. Fellebbezés folytán az ügy a Katonai Felsőbíróshoz került, amely 1952. augusztus 21-én hozott ítéletében⁽²⁷⁾ Földy Lajos büntetését 5 év börtönre mérsékelte. Pálffy György ekkor már régen nem volt az élők sorában, végzett vele a rákosista téboly.

Az elsőfokú bírósági ítéletnek volt egy nagyon találó – most utólag még figyelemre méltóbb! – megállapítása: Az ügy kapcsán a történetek „*a vádlott ... vezetése alatt állott Katona Politikai Csoportfőnökség (ez már a későbbi elnevezés! – BL) fertőzött szellemét tükrözik*”.⁽²⁸⁾

Az 1954. szeptember 20-i keltezésű feljegyzésében Földy Lajos a következőkről is írt: Az öt év eltelte előtt 14 nappal szabadultam „*amnesztiával, minek következtében jelenleg büntetlen előéletű vagyok. A pártból kizárási eljárás ellenem nem volt. Az évek során egyszerűen kizártak*”.⁽²⁹⁾ A „*párt*” alatt az akkori egyedüli MDP értendő, amelynek Földy természetesen tagja volt. Majd így folytatta: „*Hordár lettem a Tolbuhin téri piaci vállalatnál, majd másfél év múlva önálló hordár, ... jelenleg is mint ilyen dolgozom*”.⁽³⁰⁾

A ludovikás horthysta katonatisztből a rákosista rendszer HM Katona Politikai Osztályának vezető tábornoka lett, majd részben az ÁVH jóvoltából 5 év raboskodás következett, végül kétkerekű kocsival trógeroló hordár Budapesten. Az egykori délceg, a nők kegyeit nem is sikertelenül kergető katonatiszt csupán néhány évet töltött a titkoszolgálatnál. Ez az idő azonban nem múlt el rajta nyomtalanul. 1954. augusztus 10-én Földy Lajos 149 számú hordár, Budapest V. kerület Alkotmány utca 4 szám alatti lakos, feljelentés értékű feljegyzést készített az engedély nélkül hordár munkát vállalókról, akik akkoriban a Tanács körúton, a Bizományi Áruház Vállalat bútorüzlete előtt tetten érhetők. A mostani szóhasználatnál Földy Lajos sajátos harcba kezdett a feketegazdaság kifejlesztéséért. Földy Lajos besúgta a konkurenciát. Egy későbbi beadványának az utat és a fogadtatást előkészítendő, ezt a bejelentő feljegyzést „*Dékány elvtársnak*” is megküldte, akinek a neve helyesen Dékán István⁽³¹⁾ államvédelmi vezérőrnagy volt.

Alig másfél hónap telt el, és 1954. szeptember 20-án Földy Lajos – akkor már Budapest I. kerület Piroska utca 9 szám alatti lakos – egy beadványában „*Dékány István vezérőrnagy elvtársától*” (a nevet ismét hibásan írta! - BL) a következőket kérte: „*Elérkezett az ideje annak, hogy rehabilitációmért kérem. ... Nem célozom, hogy felmentésem*

valamilyen állást, pozíciót biztosítson. ... Szívesen maradok továbbra is fizikai munkás, minden sértődöttség nélkül. Erkölcsi magatartásom biztonságához azonban feltétlenül szükségem van rehabilitációra.”⁽³²⁾

A beadvány alapján a BM Vizsgálati Főosztály 1954. október 20-án tényfeltáró munkába kezdett. Átnézték a fellelhető dokumentumokat, meghallgatták Földy Lajost, tanúként kihallgatták azokat, akik az ügyben bármiféle szerepet vállaltak, kivéve természetesen a már évekkel korábban kivégzett Pálffy Györgyöt. A végső megállapítás az volt, hogy Földy Lajos Pálffy György provokációjának esett áldozatul. Ez addig is teljesen nyilvánvaló volt, de így, de facto, addig még senki sem mondta ki. 1955 januárjában ez talán az utolsó pillanatok egyikében lehetett, ugyanis még abban az évben megtörtént Pálffy György rehabilitációja, és a likvidált altábornagy hamarosan a kommunista és munkásmozgalom ártatlanul kivégzett mártírja lett. A BM Vizsgálati Főosztály véleménye szerint az évekkel korábban történelemért Földy Lajos büntetőjogi felelősséggel nem tartozott és nem tartozik. Ezért javasolták a perújrafelvétel kezdeményezését Földy Lajos javára, de ugyanakkor össze-vissza fecsegései miatt hivatali titoksértés büntette miatt vádemelést is ellene.

Az ügyészeknek azonban ezzel ellentétes volt az álláspontja. Szerintük Földy Lajos a hivatali titoksértést ugyan elkövette, de az 1955-re már elévült, így azért már felelőségre nem vonható. A provokáció tényét sem kérdőjelezte meg az ügyészi vélemény, „minthogy azonban az elítélt (Földy Lajos – BL) nem tudta, hogy provokációról van szó, és a 82.000.- forintot azzal az ígérettel vette át, hogy azt ...külföldre juttatja, a provokáció ténye csupán a vádlott bűnösségi fokára van befolyással.”⁽³⁴⁾ A döntés Dékán István vezérőrnagy kezében volt. Ő pedig döntött: „A perújítást nem tartom indokoltnak.”⁽³⁵⁾

Az államvédelmi vezérőrnagy döntéssel Czákó Kálmán legfőbb ügyész sem akart, vagy nem mert szembehelyezkedni. 1955. április 22-én megszületett a határozat, amelyben Földy Lajos rehabilitációs kérelmét elutasították. Mivel pedig bűnösnek tartották, a korábbi elítélését is jogszerűnek tekintették.

Az egész aljas provokációt kiöltő és végrehajtó Pálffy Györgyöt 1956. október 6-án mint mártírt, mint igaz kommunistát, mint makulátlan jellemű embert, rehabilitálták, hatalmas pompával újratemették. Eközben a Pálffy György provokációjának áldozatul esett Földy Lajos továbbra is megbélyegzett emberként, a kétkerekű kocsinak nekifezülve és izzadtan húzta-vonta a nehéz rakományt.

Kitört azonban néhány hét múlva a forradalom, amely elsöpörte Czákó Kálmán legfőbb ügyészt is, Dékán István államvédelmi vezérőrnagyot is. Amikor bekövetkezett a kommunista visszarendeződés, 1957 tavaszán újabb fejlemények következtek Földy Lajos rehabilitációja ügyében. Valamennyi dokumentum még nem került elő, talán nem is fog, de tény, hogy sor került a perújrafelvételre. Az ügyben a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa hozott határozatot. Ebben „a korábbi ítéleteket hatályon kívül helyezték, a vádlottat (Földy Lajost – BL) bűncselekmény hiányában felmentették.”⁽³⁶⁾ Ennek az eljárásnak az immár írásba foglalt lényegi megállapítása, hogy „Földy Lajos, az elítélt, igen súlyos provokáció áldozata. ... Pálffy kapott az alkalmon. ... A lebuktatás előre meg volt rendezve.”⁽³⁷⁾

Kimondatott tehát ebben a határozatban, hogy Pálffy György altábornagy a provokáció kitervelője, végrehajtója és aktív közreműködője is volt. Ez a megállapítás azonban már a kommunista mártíromságát egyáltalán nem érintette.

A megtörtént és leírt események valóban a „Katona Politikai Osztály fertőzött szel-

lemét tükrözik”. Ebben nem tévedett a Földy Lajos ügyében 1952-ben ítéletet hozó Budapesti Hadbíróság.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) V-148015 számú dosszié.
- (2) Földy Lajos (Budapest 1909. Knappe Mária) Ludovika Akadémiát végzett horthysta tiszt, akit 1932-ben avattak hadnaggyá, 1937-ben pedig főhadnagyként már leszerelt. 1943-ban újból katonai szolgálatra hívták be, a háború végén százados.
- (3) Pálffy György (Temesvár 1909) Ludovika Akadémiát végzett horthysta tiszt, aki 1939-ben leszerelt és tisztviselői állást vállalt. 1942-től tagja lett a Kommunista Magyarországi Pártjának. 1945-től a HM Katona Politikai Osztály vezetője. 1948-tól altábornagyként a hadsereg főfelügyelője, az MDP Központi Vezetőség tagja. 1949-ben koncepciós perben elítélték és kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.
- (4) Dr. Domány Imréné sz: Zipser Klára (Marosludas 1908.Szabados Rozália) háztartásbeli foglalkozású budapesti lakos, jó nevű orvos férjével együtt FKP tag.
- (5) Forrás: ÁBTL V-148015 számú dosszié.
- (6) Forrás: U.o.
- (7) Forrás: U.o.
- (8) Forrás: U.o.
- (9) Forrás: U.o.
- (10) Forrás: U.o.
- (11) Forrás: U.o.
- (12) Forrás: U.o.
- (13) Kardos /Kastreiner/ György (Budapest 1918.Blumm Anna) a HM Katona Politikai Osztály tisztje, majd az ÁVH alezredese. A koncepciós ügyekben játszott szerepéért börtönbüntetésre ítélték, majd rehabilitálták, később a Magvető Könyvkiadó igazgatója lett.
- (14) Serényi István (Gács 1919. Kohn Mária) 1938-tól az MKP tagja, a HM Katona Politikai Osztály tisztje. Később igazgató a Begyűjtési Szállítási vállalatnál.
- (15) Forrás: ÁBTL V-148015 számú dosszié.
- (16) Pataki Ernő (Budapest 1913) alezredes, a HM Katona Politikai Osztály operatív technikai szolgálatának vezetője.
- (17) Gyurkovics Zsuzsa (Tótkomlós 1929.Pipis Erzsébet) színésznő.
- (18) Forrás: ÁBTL V-148015 számú dosszié.
- (19) Forrás: U.o.
- (20) Forrás: U.o.
- (21) Forrás: U.o.
- (22) Forrás: U.o.
- (23) Forrás: U.o.
- (24) Forrás: U.o.
- (25) Forrás: U.o.
- (26) Forrás: Budapesti Hadbíróság Kb. IX. 035/1952 számú ítélete.
- (27) Forrás: Katonai Felsőbíróság Kfb. III. 093/1952 számú ítélete.
- (28) Forrás: Budapesti Hadbíróság Kb. IX. 035/1952 számú ítélete.
- (29) Forrás: ÁBTL V-148015 számú dosszié.
- (30) Forrás: U.o.

- (31) Dékán István (Győrvár 1919) államvédelmi vezérőrnagy, egy időben belügyminiszter-helyettes, szegről-végről Rákosi Mátyás rokona.
- (32) Forrás: ÁBTL V-148015 számú dosszié.
- (33) Forrás: U.o.
- (34) Forrás: u.o.
- (35) Forrás: Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa Kat.2/1957 számú ítélete.
- (36) Forrás: U.o.

Megjelent a *Havi Magyar Fórum* 2012 augusztusi számában.

ÁLLAMVÉDELMI KÖZERKÖLCSÖK

Bárdos Endre (1924)

Rákosi Mátyás elvtárs soha nem kedvelte Szűcs Ernő⁽¹⁾ elvtársat. Az MDP mindenható főtitkárának bizonyára jó oka volt erre. A szegedi Csillagbörtönben több éven át együtt raboskodtak. Így Szűcs Ernő tudhatott az 1945 után fölmagasztalt Rákosi elvtárs embe-ri gyengeségeiről, amelyek beárnyékolhatták a rettenhetetlen hős kommunista mítoszt, melyen a személyi kultusz is részben alapult. Ez azonban még nem volt minden. Később együtt voltak politikai emigránsok a Szovjetunióban. Sztálin elvtárs pedig nem bízott meg Rákosi elvtársban, oly mértékben semmiképpen, mint az a legkedvesebbnek hirdetett magyar tanítvány esetében elvárható lett volna. A szovjet elhárítás szemmel tartotta a politikai emigránsként a Szovjetunióban tartózkodó Rákosit is. Az egyik ráállított megfigyelő pedig nem más volt, mint Szűcs Ernő.

A moszkvai emigrációból való hazatérésük után Rákosi elvtárs egy ideig még kénytelen volt megtűrni a valamivel később érkező Szűcs elvtársat, a magas beosztású és rendfokozatú államvédelmi tisztet, kimondva - kimondatlanul a szovjetek emberét. Megtűrte, de a bosszúról nem mondott le. Az egyre nagyobb hatalommal rendelkező pártfőtitkár a személyi kultusza kiteljesedésével már csak az alkalomra várt, hogy leszámolhasson Szűcs Ernővel. 1950-re megvalósult a totális diktatúra, az ÁVH teljes önállósága is megteremtődött, és Rákosi Mátyás úgy érezte, hogy elérkezett az idő Szűcs Ernő félreállítására.

Az ÁVH akár a valóságos, akár a konstruált ügyeiben előszeretettel azokat a tanukat hallgatta ki, akik bármilyen eszközzel vagy módszerrel kényszeríthetők voltak az elvárt-nak megfelelő tanúvallomásra. A leginkább alkalmasak az ilyesmire az ÁVH markában sínylődő letartóztatott, internált, börtönbe zárt, stb. emberek voltak.

A félreállítandó Szűcs Ernő áv. ezredes tevékenységét nyilvánvalóan és elsősorban államvédelmi tiszték ismerték. Ők lehettek azok, akik a tanúvallomásukkal ráhúzhatták a vizes lepedőt Szűcs Ernőre. De vajon megtették volna-e ezt a főnökükkel? Bizonyára meg, ha kényszerhelyzetbe kerülnek. Hamarosan sor is került államvédelmi tiszték őrizetbe vételére különböző valóságos gyanúsítások alapján. Olyanokról volt szó, akik Szűcs Ernővel kapcsolatban is tanúvallomást tehettek, vagy erre rábírhatók voltak.

1950 nyarának végén, amikor Szűcs Ernő áv. ezredes a szovjet feleségével a szabadságát a Szovjetunióban töltötte, az ÁVH őrizetbe vette Kovács István⁽²⁾ áv. őrnagyot, Bolgár Pál⁽³⁾ áv. őrnagyot, Radványi Dezső⁽⁴⁾ áv. őrnagyot, Vándor Ferenc⁽⁵⁾ áv. őrnagyot és Bárdos Endre⁽⁶⁾ áv. századost. Az őrizetbe vételekkel, letartóztatásokkal, a büntetőeljárások lefolytatásával az egyik fontos célkitűzés: adatok, tanúvallomások beszerzése és biztosítása Szűcs Ernővel és társaival kapcsolatban, akik a gyanúsítás szerint egy klikket hoztak létre, és nem értettek egyet Balogh Pálnak az ÁVH vezetője első helyettesévé történő kinevezésével, és ebből a pozícióból Szűcs Ernő elmozdításával. Természetesen ez csupán a legenda volt, a fedőszöveg, amely a valóságos célnak, Rákosi Mátyás bosszújának a leplezését szolgálta. Az ügy háttérében mindvégig Rákosi Mátyás állt, akinek személyes utasítására vették őrizetbe a szabadságról haza tért Szűcs Ernőt. Rá-

kosi Mátyás adott utasítást a kényszervallatásra is, a brutális bántalmazásra is, és annak beismertetésére, hogy Szűcs Ernő a horthysta politikai rendőrség besúgója volt. Szűcs Ernő azonban nem volt hajlandó beismerni a valótlanosságokat, ezért addig verték, amíg a sérüléseibe bele nem halt.

Az egyik korábban letartóztatott és büntetőeljárás alá volt, előbb Szűcs Ernő és társai, majd később Péter Gábor és társai ügyében is tanúként kihallgatott Bárdos Endre áv. százados volt.

Bárdos Endre kispolgári családból származott. Az öt gimnáziumi osztály elvégzése után bőrdíszműves szakmát tanult. Már 1945 januárjában belépett az MKP-ba, majd amint lehetett, 1945 márciusában, mint a háború alatt üldözött, hozzá hasonló társaival együtt jelentkezett és felvételt nyert a Politikai Rendészeti Osztályra. Operatív tiszt lett, konspiratív felderítő munkával foglalkozott a PRO-n, az ÁVO-n és az ÁVH-n is.

A kezdeti években kifejtett konkrét tevékenységével kapcsolatban eddig adatok nem kerültek elő. 1950 legelején áthelyezésre került az ÁVH Határőrség (Hör.) Felderítő Osztályára. Operatív felderítő tiszt volt az osztrák és a jugoszláv határszakaszon. A határ túlsó oldalán kb. 15 km.-es sávban kijelölt területi hatállyal végezték a konspiratív munkájukat. Egyik fontos feladatuk volt a kijelölt határszakasz operatív biztosítása, többek közt a tiltott határátlépések, a szervezett embercsempész tevékenység felderítése és megszakítása, tehát az elkövetők leleplezése és elfogása.

Abban az időben, amikor az egész államvédelmi operatív tevékenységre a koncepcionál – konstruált – ügyek, köztük kifejezetten a provokált ügyek és büntetőpercek voltak a jellemzők, az ÁVH Hör. Felderítő Osztály sem lehetett, és nem is volt kivétel. Károlyi Márton⁽⁷⁾ 1954-ben már elítéltként tanúvallomásaiban a következőkről is említést tett: Az ÁVH Hör. Felderítő Osztályán „provokációs disszidálási ügyeket szerveztek, a lefoglalt értékeket részben átadták Szűcsnek, másrészt maguk között szétoztatták. ... Ezeknek nagy része provokációs ügy volt, melyet ők készítettek elő azért, hogy a személyek értékeit eltulajdonítsák. Ilyen esetben átküldték az őrizeteket a vizsgálatra (a Károlyi Márton által vezetett ÁVH Vizsgálati Osztályra – BL) minden érték nélkül”.⁽⁸⁾

Az ÁVH Vizsgálati Osztály vezetőjének vallomását ugyanabban az időben megerősítette Bárdos Endre is. Állítása szerint „a disszidálások során sokszor provokációt is alkalmazott a Határőrség Felderítő Osztálya. Kapcsolatunk ajánlkozott arra, hogy embereket kiszöktetnek, aztán lebuktatták őket”.⁽⁹⁾ A lényeg természetesen mindig az volt, hogy minél tehetősebb embereket provokáljanak, ugrassanak be, akiktől majd a lebuktatás során minél több értéket lehessen elkobozni.

Bárdos Endre az iménti vallomásaiban azt is állította, hogy a „lefoglalt értéktárgyakat, pénzt, valutát, aranyat és egyéb értékeket ... minden esetben a Szűcs-titkárságnak kellett megküldeni és küldtük is meg”.⁽¹⁰⁾ Megerősítette ezt egy másik tanú – Szamosi Tibor volt áv. tiszt – vallomása is, aki szerint „amikor Szűcs Ernőt letartóztatták, a páncélszekrényében rengeteg értéket találtak – aranyat, ékszert, stb. – amelyeket főleg Bolgár Pál adott át Szűcsnek. Bolgár Pál soha semmit nem vett el a maga részére”.⁽¹¹⁾

Az úgynevezett disszidensektől lefoglalt nagyobb értékek tehát Szűcs Ernő áv. ezredeshez kerültek. A többi lefoglalt holmit pedig az ÁVH Hör. Felderítő Osztály az előírások szerint köteles volt megküldeni az ÁVH Szociális Osztályának. Az összegyűlt lefoglalt holmikat pedig az ÁVH Szociális Osztály időről- időre az államvédelmi operatív állomány részére szükség szerint, vagy nem is olyan nagyon szükség szerint szétoztotta. Zalán Lajos⁽¹²⁾ tanúkénti vallomása szerint „a gyakorlatban az volt a szokás, hogy

a disszidensek lefoglalt ruhaneműit a Hatóság (az ÁVH – BL) szociális osztályának küldtük meg, akik a beosztottak között szükség szerint szétoztatták”.⁽¹³⁾

A tényleges gyakorlattal kapcsolatban azonban Zalán Lajos vallomása volt egy árulkodó mondata is: Az ÁVH Hör. Felderítő Osztályon „a beosztottak kiválogatták maguknak a szükséges ruhákat”.⁽¹⁴⁾ Ez azt jelenti, hogy az elkobzott ruhaneműket megdézsmálták, de más holmikat is gyakran megtartottak maguknak. Bizonyítja ezt Károlyi Márton vallomása is: „Megmondtam Boglárnak, hogy amit a disszidens holmikkal művelnek – összeszedik és szétoztják maguk között -, azt én rablásnak tartom”.⁽¹⁵⁾

Az egyik vallomásaiban Bolgár Pál így védekezett: „1950-ben a Határőrség Felderítő Osztályát vezettem. Balogh Béla engedélyezte számunkra, hogy a szociális osztálynak átadandó (a disszidensektől visszamaradt) ruhaneműekből kapjunk”.⁽¹⁶⁾ Tudott erről Kajli József⁽¹⁷⁾ is, Szűcs Ernő is, és „helyeselték az eljárást”.⁽¹⁸⁾ Kajli József vallomása szerint „Péter Gábor⁽¹⁹⁾ úgy nyilatkozott, hogy ha a munka során fel tudunk használni ... lefoglalt tárgyakból, ... azt felhasználhatjuk”.⁽²⁰⁾

Bárdos Endre tanú is kitért vallomásaiban arra, hogy kik tudtak az általuk véghezvitt jogtalan eltulajdonításokról. Megnevezte Szűcs Ernő áv. ezredesét, az ÁVH vezetőjének helyettesét, Kajli József áv. ezredesét, az ÁVH Hör. parancsnokát és Pető László áv. őrnagyot, az ÁVH Hör. Káder Osztályának vezetőjét, akik „egy alkalommal sem kifogásolták azt, hogy Bolgár Pál a felderítő osztály beosztottainak részére a disszidensektől lefoglalt ruhaneműeket osztott ki”.⁽²¹⁾

A későbbiekben Bárdos Endre ügyéből ki fog derülni, hogy nem csupán ruhaneműek eltulajdonításáról volt szó. Szamosi Tibor tanúként állította, hogy „Bolgár Pál, mint a Határőrség Felderítő Osztályának vezetője, az állam pénzét felelőtlenül szórta. ... Amikor beosztott gépirónője férjhez ment, ... ajándékképpen a Hatóság (az ÁVH – BL) által lefoglalt dolgokból egy 24 személyes étkezésletet adott neki. Egy másik beosztottja panaszkodott, hogy nincs bőrkabátja (pedig barna bőrkabát nélkül nem volt ávéhás az ávéhás! – BL). Erre Bolgár adott neki nagyobb összeget, hogy vásároljon magának bőrkabátot”.⁽²²⁾

Bárdos Endre áv. százados 1950. szeptember 25-én vette őrizetbe az ÁVH. Még ebben az évben kizárták az MDP-ből. A fennmaradt dokumentumok szerint a Budapesti Katonai Törvényszék a Kb.IX.0189/1950 számú, 1951. február 26-i ítéletében 6 év börtönre ítélte az alábbi bűncselekmények miatt:

1./ Folytatólagosan elkövetett hatósági sikkasztás.

„Beismerte, hogy a disszidált személyektől lefoglalt ingóságokból több dolgot eltulajdonított.... Több alkalommal vitt haza lakására férfi öltönyt, férfi fehérneműt, női ruhaanyagot, ... női blúzt, bőrdönt és svájci gyártmányú karórát. ... Tisztában volt azzal, hogy a ruhaosztások, amelyek Bolgár osztályvezető tudtával történtek, nem más, mint lopás, mégis tevékenyen részt vett benne. ... Tudatában volt annak, hogy cselekménye árt a Pártnak és a Hatóságnak”.⁽²⁴⁾

2./ Titkos irat elvesztése.

1950. júniusában Bárdos Endre áv. százados az ÁVH Hör. zalaegerszegi zászlóaljához utazott gépkocsival. Nagykanizsán egy vendéglőnél megállt, majd távozásakor a táskáját benne a titkos iratokkal a vendéglőben felejtette. Zalaegerszeg előtt vette észre, hogy a táska véletlenül a vendéglőben maradt. Ekkor nem indult vissza Nagykanizsára, hanem csupán telefonált, hogy biztosítsa a táskát a titkos iratokkal együtt.

3./Szolgálati titok megsértése.

A telefonálás után Bárdos Endre Zalaegerszegen maradt, és csupán a gépkocsivezetőt küldte vissza Nagykanizsára, az ottfelejtett táskáért. Ezzel illetéktelennek – a gépkocsivezetőnek – adott alkalmat arra, hogy a titkos iratokba betekinthessen.

Bárdos Endre őrizetbe vétele és ellene a büntetőeljárás megindítása után került sor a Szűcs ügyben a nyomozás kezdetére. A Szűcs Ernő és társai ügyében, valamint a hozzájuk kapcsolódó más ügyekben egy dokumentum szerint összesen 40 főt vett őrizetbe az ÁVH. Ebből az ÁVH saját hatáskörben 24 főt internált, 16 főt bíróság elé állítottak, amelyek közül 2 főt halálra ítélték és kivégeztek, 13 főt börtönbe zártak, egy főt felmentettek. Az említettek kívül két főt, Szűcs Ernőt és testvérét, még a vizsgálati szakban olyan súlyosan bántalmaztak, hogy a sérüléseikbe belehaltak. A börtönbezártak között volt Bárdos Endre is. Több dokumentum Bárdos Endre esetét egyértelműen a Szűcs ügghöz kapcsolódóként említi.⁽²⁵⁾

Pontosan nem lehet tudni, hogy még fogvatartottként, vagy már a szabadlábra helyezése után, ismét szükség volt Bárdos Endrére, mint tanúra. Az ügy, amelyben tanúskodnia kellett, visszanyúlt 1953 legelejére, amikor cionista szervezkedés gyanújával – feltehetően az akkori szovjet példát követve – és más bűncselekmények miatt az ÁVH őrizetbe vette, majd letartóztatta Péter Gábor av. altábornagyot, az ÁVH akkori vezetőjét, és több társát. A társak közül néhányan már nem az ÁVH-nál szolgáltak, hanem többnyire más fontos beosztásban dolgoztak. Ebben az ügyben került őrizetbe 1953. február 6-án Janikovszky Béla⁽²⁶⁾, akinek a vizsgálati ügyében szerepelt tanúként Bárdos Endre is. Az ismét előrángatott tanú a fennmaradt dokumentumok szerint másokkal egybehangzóan vallotta azt is, hogy „Janikovszky ... erkölcstelen, züllött életmódot folytatott 1946-47-ben.”⁽²⁷⁾

Bárdos Endre 1953-ban, az akkori közkegyelemnek köszönhetően visszanyerte szabadságát. Arra vonatkozóan nincsenek adatok, hogy a szabadlábra helyezés után hol helyezkedett el és milyen munkakörben. A sikkasztásért elítélt, börtönből szabadult volt ávéház Bárdos Endre 1954. márciusában már a Bizományi Áruházzal (Budapest Kinizsi utca 12.) dolgozója volt, mint elszámoltató.

1954-ben vagy saját kérelmére, vagy a nélkül, sor került a Bárdos Endre ellen indult ügy felülvizsgálatára. Ennek során a BM Vizsgálati Főosztály a Bárdos Endre által korábban elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatban a következőket állapította meg:

1./ „A disszidáltaktól lefoglalt ingóságok szétosztása Bolgár Pál osztályvezető engedélyével történtek. Erről tudomással bírt a Káder Osztály vezetője (Pető László av. őrnagy – BL), és a Határőrség parancsnoka (Kajli József av. ezredes – BL) is. ... A disszidált személyek lefoglalt ingóságaiból (Bolgár Pál akkori vallomása szerint – BL) Bárdos Endre is részesült, az ÁVH akkori helyettes vezetőjének (Szűcs Ernő av. ezredes – BL) ... engedélye alapján.”⁽²⁸⁾ A felülvizsgálat úgy értékelte, hogy amit Bárdos Endre ugyan jogtalanul, de a felettesei tudtával és engedélyével tulajdonított el, az nem bűncselekmény. Csakhogy voltak olyan ingóságok is – kiemelve és nevesítve ezek közül két svájci karórát – amelyek eltulajdonításához Bárdos Endrének nem volt engedélye. A felülvizsgálat megállapítása szerint ezekhez jogtalanul jutott, tehát „a sikkasztás büntetetté ebben a vonatkozásban elkövette.”⁽²⁹⁾

2./ - 3./ A titkos irat elvesztése és a szolgálati titok megsértése tekintetében a felülvizsgálat során a korábbi megállapítások, illetve az elítéltetés tekintetében kétségek fel sem merültek. Teljesen megalapozottan úgy tekintették, hogy Bárdos Endre ezeket a bűncselekményeket elkövette.

A felülvizsgálat 1954. június 29-i végső megállapítása: „Bárdos Endre ügyében a perújításnak jogi alapja nincs.”⁽³⁰⁾ Nem volt jogi alapja a perújításnak, mert Bárdos Endre minden kétséget kizáróan elkövette azokat a bűncselekményeket, amelyek miatt elítélték. Megpróbált ugyan a felülvizsgálat során arra hivatkozni, hogy a beismerő vallomást annakidején „lelki kényszer hatása alatt tette meg. ... Ezt a (beismerő BL) vallomását a felülvizsgálat során vissza is vonta”⁽³¹⁾, de ezzel ekkor már semmiféle célt nem ért el. Bárdos Endre nem egy koncepcióos ügy áldozata lett, hiszen az általa elkövetett bűncselekményi tényállások tőle – a beismeréstől – függetlenül is bizonyítást nyertek. Az más kérdés, hogy ha nincs folyamatban, előkészületben a Szűcs ügy, Bárdos Endre és hasonló társai valószínűleg megúszhatták volna büntetlenül a jogellenes cselekményeiket. A felülvizsgálatot végző BM Vizsgálati Főosztály megállapításaival Avar Jenő ügyész is egyetértett.

1956. május 18-án a Legfőbb Ügyészség előterjesztést nyújtott be az Elnöki Tanácshoz, hogy Bárdos Endrét kegyelemből mentesítsék a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól. Mentségül hozták fel, hogy „a szolgálati titkot hanyagul kezelte, de kár nem származott belőle. ... Az órák jogtalan eltulajdonításával bűncselekményt követett el, de cselekményében a szolgálati helyén akkor uralkodó légkör (az akkori államvédelmi közkerkölcök! – BL) nagyban befolyásolták. ... 1953-ban közkegyelemmel szabadult, miután 3 évet már letöltött. Azóta magatartása ellen kifogás nem merült fel, sőt mint rendészeti vezető, munkahelyén jó munkát végez.”⁽³²⁾ 1956-ban, a néhány évvel korábban még sikkasztó ávéház Bárdos Endre már rendészeti vezető! Sőt, továbbra is maradhatott ebben a beosztásban, hiszen 1956. május 28-án az Elnöki Tanács „kegyelemből mentesítette a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól.”⁽³³⁾

Nem került még elő dokumentum arról, hogy 1956-ban, a forradalom alatt Bárdos Endre milyen tevékenységet fejtett ki. Azt sem lehet egész pontosan tudni, hogy mikor került vissza az államvédelmi szolgálat jogutódjához, a politikai nyomozó szervekhez, a későbbi állambiztonsági szolgálat jogelődjéhez. Az viszont tény, hogy az 1965. július 18-i dátumú személyi igazolvány törzslapján már, mint „BM dolgozó” szerepel. Valamikor sikerült tehát visszatérnie a titkosszolgálati munkához. Az 1960-as évek második felében rendőr őrnagy és csoportvezető a BM BRFK Politikai Osztály II-A Alosztályán. Az úgynevezett „amnesztiás csoport” vezetője. A csoport feladata azoknak a körben kutatni az akkori ellenséges titkosszolgálatok ügynökeit, akik korábban kiszöktek az országból – pl. a forradalom előtt, alatt vagy után -, esetleg legálisan utaztak ki, de a hazatérést megtagadták, majd később valamelyik amnesztia rendeletet kihasználva mégis végleg visszatértek Magyarországra. Visszatért Bárdos Endre is ezekhez az úgynevezett „disszidensekhez”, csak más korban és más megközelítéssel.

Az amnesztiával hazatértek között irányította a szűrő-kutató operatív munkát, majd ennek eredményétől függően az operatív feldolgozó tevékenységet. Az operatív eszközöket és módszereket változtatva alkalmazták a célszerűség függvényében. A legfőbb eszköz természetesen a hálózat – az ügynökök és informátorok összessége – volt. Bárdos Endre nagy súlyt helyezett a hálózati felderítésre. A régi ávéház beidegződéseket azonban a kortársaihoz és harcostársaihoz hasonlóan képtelen volt levétközni. A szó legszorosabb értelmében eszköznek tekintették a legfontosabb titkosszolgálati segítőket-együttműködőket, a nélkülözhetetlen emberi tényezőt. Olyannyira, hogy jószereivel emberszámba sem vették a hálózati személyeket. Megvetően, lesajnálóan csak „dossziés ember”-ként emlegették őket, utalva arra, hogy az illetők így is, úgy is a markukban

vannak, a dossziékban zsarolásra alkalmas anyagok vannak róluk lerakva. Ha más nem, hát a hálózati személy saját kézzel írt jelentései. Bárdos Endre rendőr őrnagy, később alezredes – vagy, ahogy a hálózati személyek ismerték „Bihari” elvtárs – keményen bánt előbb a saját, később a beosztottai hálózati személyeivel. Ha valamelyik próbált volna kibújni a kényszerűen vállalt kötelekből, vagy csupán egy-egy feladat végrehajtása alól, „Bihari” elvtárs máris megfenyegette a renitenskedő hálózati személyt, hogy a korábbi saját kézzel írt hálózati jelentéseit megmutatja azoknak, akikről a hálózati személy azokat készítette, azaz leleplezi a megfigyeltet, az ellenőrzés alatt állók előtt. Ez általában hatott, és a rakoncátlanok hálózati személy beállt a sorba. Ebben azonban nem az volt a legszomorúbb, ahogyan Bárdos Endre fenyegetett, hanem az, hogy ő be is váltotta a fenyegetést. Ez pedig a legalávalóbb viselkedés a titkosszolgálati munkában. Az ÁVH történetében és gyakorlatában volt rá példa. Ha csak Bárdos Endrén múlt volna, az ávé-hás gyakorlatot átörököltette volna az állambiztonsági operatív munkába is.

1969-ben már alosztályvezető-helyettes volt, majd amikor a közvetlen főnökét beiskolázták az MSZMP Politikai Főiskola nappali tagozatára, ő került a helyére, alosztályvezető lett. Az állambiztonsági szolgálat egyik nagy átszervezésekor 1971-ben maradt a helyén, maradt alosztályvezető, de egyben osztályvezető-helyettesi feladatokat is ellátott. Még nem volt ötven éves, még több mint öt éve volt a nyugdíjba vonulásig. Reménykedhetett és reménykedett is, hogy talán a pályája csúcsaként lehet belőle még osztályvezető, és így talán még ezredes is.

Éppen az ötvenedik évében járt, amikor váratlanul meghalt a főnöke, az osztály vezetője. Nagyon remélte, hogy őt nevezik ki az áhított beosztásba. De nem nevezték ki, csak megbízott osztályvezetőt csináltak belőle. Ez is több volt a semminél. Mégis, jószerivel mással sem tudott foglalkozni, mint azzal, hogy mi lesz a sorsa. Örlődött, emésztette magát, a mérhetetlen karriervágy, ugyanakkor az előrelépés lehetőségének a bizonytalansága mind hozzájárult ahhoz, hogy megroggyant az egészségi állapota. Egyre többet járt az orvoshoz, szorgalmasan szedgette a gyógyszereket, próbált talpon maradni. A betegségét azonban eltitkolni képtelen volt. Ez pedig tovább csökkentette az esélyeit. A végső összeomlása akkor következett be, amikor nem őt nevezték ki osztályvezetőnek, hanem más. Visszavonták a megbízatását, és kinevezett osztályvezető az ő egykori főnöke lett az a korábbi alosztályvezető, aki időközben képzetesebb lett nála politikailag, hiszen elvégezte az MSZMP Politikai Főiskolát.

Az 1970-es évek közepére az egykori államvédelmi operatív tisztek nagyobb része már kikopott az állambiztonsági szolgálattól. Legtöbbször 48-50 évesen nyugállományba vonultak. Bárdos Endre viszont kitartott és csalódott. Az új osztályvezetővel a személyes viszonya korábban sem volt felhőtlen, harmonikusnak meg egyáltalán nem volt nevezhető. A köztük kiújuló feszültségek tovább növelték a rizikófaktorok számát. A szívpanaszai egyre gyakrabban jelentkeztek.

Egy hétfőn beült az autójába. Mellette a felesége, a második, akivel 1963. december 23-án kötött házasságot, s aki szintén állambiztonsági tiszt volt. Elindultak Zuglóból a Balaton felé. Akkor, a BAH csomópontnál még nem volt felüljáró. Pirosra váltott a közlekedési lámpa. Bárdos Endre lassított, majd fékezett. Megállás után üresbe tette a sebességváltót, majd fölengedte a kuplungot. Ezután már csak egyetlen mozdulata volt: rádőlt a kormányra, de már halott volt. A felesége hiába nyomkodta már a nyelve alá a Nitromint tablettákat.

Katonai díszpompával temették el a Farkasréti temetőben. Elvtársai búcsúztatták, többen méltatták derék helytállását a legnehezebb időkben is, az erkölcsi tisztaságát, elkötelezett kommunistaságát. Arról senki sem beszélt, hogy az 1950-es években, mint volt államvédelmi tiszt sikkasztásért és más bűncselekményekért börtönben ült.

Jegyzetek:

- (1) Szücs /Szűsz/ Ernő (Győr 1908 Stern Róza) illegális magyar kommunista, aki a két világháború között kommunista felforgató tevékenység miatt többször megjárta az akkori idők börtöneit. 1941-ben kijutott a Szovjetunióba, ahol együttműködött az NKVD szovjet titkosszolgálatával. 1946 augusztusában visszatért Magyarországra. Az államvédelmi szolgálatnál kapott fontos beosztást áv. ezredesként, Péter Gábor áv. altábornagy első helyettese lett.
- (2) Kovács István (1921) áv. őrnagy. 1945-től volt tagja az államvédelmi szolgálatnak. 1950-ben az ÁVH letartóztatta, bíróság elé állították és elítélték. 1953-ban közkegyelemmel szabadult. Később visszakerült a belügyi szolgálatba alezredesként.
- (3) Bolgár Pál (Érsekújvár 1921 Böchlér Emma) áv. őrnagy. 1945-től volt tagja az államvédelmi szolgálatnak. 1950-ben az ÁVH Határőrség Felderítő Osztályának vezetője. Ebben a beosztásban volt, amikor az ÁVH őrizetbe vette, bíróság elé állították és elítélték. Szabadulása után műszaki ellenőrként dolgozott.
- (4) Radványi /Reinitz/ Dezső (Budapest 1922 Hölczermacher Olga) áv. őrnagy. Őrizetbe vételekor, 1950-ben az ÁVH Ipari Elhárító Osztály vezetője. Bíróság elé állították és elítélték. Szabadulása után újságíró lett.
- (5) Vándor /Weinberger/ Ferenc (1921) áv. őrnagy. 1945-től volt az államvédelmi szolgálatnál. Egy időben politikai munkát végzett, párttitkár volt az ÁVH-nál. 1950-ben az ÁVH őrizetbe vette, bíróság elé állították és elítélték. 1954-ben szabadult.
- (6) Bárdos /Bloch/ Endre (Budapest 1924 Grosz Karolina) áv. százados.
- (7) Károlyi /Wigner/ Márton (Nagykároly 1911 Grünfeld Karolina) áv. alezredes. 1950-ben az ÁVH Vizsgáló Osztályának vezetője. 1953-ban már nem az ÁVH tagja, amikor cionista szervezkedés gyanú alapján a Péter Gábor és társai ügyben őrizetbe került és börtönbüntetésre ítélték. 1956-ban, még a forradalom kitörése előtt nyerte vissza szabadságát.
- (8) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) V-4-a számú dosszié.
- (9) Forrás: U.o.
- (10) Forrás: U.o.
- (11) Forrás: U.o.
- (12) Zalán Lajos (Zalatárnok 1923 Tóth Mária) volt áv. százados.
- (13) Forrás: ÁBTL V-4-a számú dosszié.
- (14) Forrás: U.o.
- (15) Forrás: U.o.
- (16) Forrás: U.o.
- (17) Kajli József (Monor 1915 Juhász Mária) áv. ezredes, az 1950-es évek elején az ÁVH Határőrség parancsnoka.
- (18) Forrás: ÁBTL V-4-a számú dosszié.
- (19) Péter /Eisenberger/ Gábor (Újfehértó 1906) áv. altábornagy, 1953. januárig az ÁVH vezetője.
- (20) Forrás: ÁBTL V-4-a számú dosszié.
- (21) Forrás: U.o.
- (22) Forrás: U.o.

- (23) Forrás: Katonai Felsőbíróóság Kfb. 0090/1954 számú ítélete.
 (24) Forrás: ÁBTL V-150232 számú dosszié.
 (25) Forrás: ÁBTL IX/4/2 számú dosszié.
 (26) Janikovszky Béla (Salgótarján 1919 Sándor Vilma) volt áv. ezredes – 1953-ban orvos –, aki 1948-ban a BM ÁVH Határ- Folyam- és Légirendészeti Osztály vezetője, majd az önálló ÁVH Katonai Elhárító Osztály vezetője volt.
 (27) Forrás: ÁBTL V-150019 számú dosszié.
 (28) Forrás: U.o.
 (29) Forrás: U.o.
 (30) Forrás: U.o.
 (31) Forrás: U.o.
 (32) Forrás: U.o.
 (33) Forrás: U.o.

Megjelent a *Magyar Fórum* 2012. január 5.-i számában.

AZ „IGAZSÁGKERESŐ” RÖPCÉDULÁZÓ Tóth László (1932)

„Az első akciónál rajtavesztettek (Elítélték az összeesküvő >> hármast <<)” – hirdette címében a Délmagyarország 1969. február 19-i számának bírósági tudósítása. „Szervezkedtek fegyverkezésre, állami kocsik felgyújtására, a Tanácsköztársaság szegedi emlékművének felrobbantására. Középületeken az ünnepi zászlókat, dekorációkat kis híján felgyújtották, izgató szövegű röplapokat szórtak szét a városban tavaly augusztusban és októberben.” A tudósítás szerint a „hármast” a következők alkották: Tóth László 37 éves autószerelő kisiparos, a 19 éves Szögi István autószerelő, és a fiatakorú, 16 éves társuk, a foglalkozás nélküli P. István, akinek vezetékneve évtizedek múltával leírható, hiszen Pozsár István (1952) is mindenképpen bátor tetteket hajtott végre.

Az 1960-as évek végén ilyen államellenes büntetőeljárás Szegeden már meglehetősen ritkaságszámban ment. De még országosan sem fordult elő túl sűrűn, hogy valakik összeesküvők voltak, röpcéduláztak, robbantani és gyújtogatni akartak.

Több mint egy évtizeddel a leverett forradalom után, a nyugat-európai diáklázongások idején, amikor a Varsói Szerződést és a „szocialista országok” örök és megbonthatatlanul hirdetett barátságát erősen kikezdte a csehszlovákiai válság, volt Szegeden egy ember, egy autószerelő kisiparos, aki két fiatal társával vette a bátorságot, és szembeszállt a hatalommal. Nagyon nagy kockázatot vállaltak és „rajtavesztettek”.

Ezek az emberek – bármilyenek voltak és bármilyenek lettek – megérdemlik, hogy bátor helytállásukat, titokzatos ellenállásukat megörökítsük az utókor számára.

Az első röpcédulázás

Tóth László (1932) apja pékmester volt Debrecenben, amíg az 1950-es évek elején a műhelyét el nem vették. A fiú nem követte az apját: ő autószerelő akart lenni és lett is. Katonai szolgálatának egy részét Szegeden töltötte. Egy szegedi lánnyal kötött házasságot és itt telepedett le. Munkahelyeinek egyike a Városgazdálkodási Vállalat volt, ahol a sógora, Szögi István (1949) mellette volt autószerelő ipari tanuló.

Sógorának, Szögi Istvánnak a felsővárosi lakása – a korán meghalt szülőktől örökölt fél háza – mellett volt Tóth László műhelye. Napközben állandóan a Szabad Európa Rádió szólt benne. A műhelyben tartózkodók, ha akarták, ha nem, hallgatták a SZER adásait. Megtudták, hogy a nemzetközi közvélemény elítéli a Varsói Szerződés csehszlovákiai agresszióját, és a tiltakozási formák között a szocialista országokban röpcédulákat terjesztettek.

Ennek nyomán döntött Tóth László is. Vásárolt egy gyermekjátékként használatos guminyomdát, és hozzálátott röpcédulák készítéséhez.

Az egyik röpcédula iskolai könyvek és füzetek borítására ragasztható vignettára készült a következő szöveggel: „Oroszok menjetek haza.” A másik négyzetetrácsos (kockás) füzetlapra készült hosszabb szöveggel: „Mi történik Csehszlovákiában? Ismét dübörögnek az orosz tankok. Imperialistákat lönek, és békés hazafiakat temetnek. Hitler feltá-

madt Moszkvában! Sorsa ismert! Nemzeti szégyen! Kádár hálája 1956-ért Moszkvának. Ébredj magyar nép, ne kövesd azt, aki rossz útra visz. Tudtod nélkül cselekedtek. Miért fontos most >>aláírásod <<? – Hív a haza ifjúsági csoport.”

Az éjszaka leple alatt a József Attila sugárút és a Lenin körút sarkának környékén, az Anna kút közelében, az MSZMP Kálvin téri székházánál és a Dugonics téren szórta szét röpcéduláit.

Egy korabeli állambiztonsági dokumentum szerint „1968. augusztus 27-én hajnalban Szeged város ... különböző helyein állampolgárok és rendőri szervek 54 db. nagyméretű és 46 db. kisméretű röpcédulát találtak”. A BM Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztálya azonnal nyomozást rendelt el.

Az 1960-as években volt már egy évről évre jelentkező röpcédulázó Szegeden, akiknek a földerítésére a belső elhárítás nagy erőket mozgósított, de mindhiába. Az ismeretlen röpcédulázót soha nem sikerült földeríteniük és elfogniuk. Most ez az újabb eset arra készítette a Politikai Osztály III/III alosztályát, a belső elhárítást, hogy a korábbinál nagyobb erővel és lendülettel kezdjen a földerítő munkához.

Az „átszerkesztett” Délmagyarország

Amikor Tóth László a röpcédulákat készítette, a Délmagyarország augusztus 25-i és néhány korábbi számának cikkét, amelyek valamilyen formában a csehszlovákiai eseményekről szóltak, egy oldalra összeszerkesztette, és gumi nyomdával megjegyzésekkel látta el. Például a *Testvérországok segítsége* cím mellé odanyomtatta: „Margaréta akció”. A *Svoboda Moszkvában* cím mellé pedig azt: „Dubcek is!”

Éjszaka Tóth László elstálta a Tanácsköztársaság útján levő szerkesztőségi épülethez. Volt ott egy üveg vitrin, amelyben a Délmagyarország aznapi száma volt kitéve, hogy a járőrök olvashassák. Erre a vitrinre ragasztotta Tóth László az általa válogatott és föliratozott kivágásokat.

Másnap reggel, amikor az „átszerkesztett” lapot meglátták, azonnal értesítették a rendőrséget. A helyszínre érkező belső elhárítók nem okozott különösebb nehézséget az azonosítás. Azonnal látták, hogy az előző éjszakai röpcédula szóró járt a Délmagyarország szerkesztőségénél is.

A felderítő munka

A korábbi röpcédulázási ügy felderítésének kudarca még erősen nyomasztotta a belső elhárítókat. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért, azonnal intézkedési tervet készítettek, különböző felderítési irányokat határoztak meg. Ezekből a tanácstalanság, a kapkodás tűnik ki, és az, hogy fogalmuk sem volt, hogy merre induljanak el.

Rövidesen azonban működni kezdtek a régi beidegződések, és előbb célba vették a fiataiságot, különösen az egyetemi és főiskolai hallgatókat, majd az értelmiséget, főként az egyetem és a főiskola tanári karát. Végül a forradalomban szerepet vállalt értelmiségiek kerültek a nyomozás fő irányába. Az ügy feldolgozó tisztje ekkor Molnár József rendőr százados volt, de majdnem a teljes belső elhárító állománynak feladatai voltak a felderítő munkában. Jelentős erőket vontak össze előbb a „Nyomdász”, majd a „Nyomdászok” fedőnévvel felruházott ügyre. Az eredmény azonban késett.

A Délmagyarország kérdőíve

A Délmagyarország szerkesztősége a lap 60. születésnapjához közeledve kérdőíven számos kérdéssel fordult az olvasókhöz: „Mondják el véleményüket a Délmagyarországról, rovatairól, külső megjelenéséről, segítsenek hozzá javaslataikkal, hogy még inkább az igényeiknek megfelelően szerkeszthessük napi olvasmányukat.” Tóth László mind a 12 kérdésre a saját kézírásával válaszolt.

Íme, néhány az általa leírt válaszokból:

„ – A Délmagyarország akkor tud a világ eseményeiről tájékoztatni megfelelően, ha >>lefordítom a valóságnak megfelelően<<

– Az a kívánsága, hogy >>mellőzzék a Pravdából vett idézeteket, szeretnék magyar újságokat lehetőleg cenzúramentesen olvasni <<

– Szeretnék egy bátor ember tollából hiteles és részletes cikksorozatot arról, hogyan göngyölítette fel a Szovjetunió és négy társa a Csehszlovákiában levő ellenforradalmat.

– Csehszlovákia megszállása után egy átszerkesztett lapon kértem, hogy az igazságot írják”. (Itt elárulta magát, de a rendelkezésre álló dokumentumokból nem derül ki, hogy a belső elhárítás észrevette-e ezt, pedig ekkor birtokukba jutott a guminyomdás röpcédulázó kézírása, a szerkesztőség ugyanis átadta a kérdőívet a belső elhárításnak – BL)

Végül a személyes adatok megjelölésénél a név: „Magyar István”

a cím: „Szeged, Szabadság u.23”

a foglalkozás: „igazságkereső”

Névtelen levél Kádár Jánosnak

Az autószerelő műhelyben két ipari tanuló foglalatzkodott Tóth László mester mellett. Egyikük ott is lakott Szögi Istvánnál albérletben. Szögi István és fiatalok barátja, Pozsár István, ha csak tehették, a műhelyben mulatták az időt, hallgatták a SZER adásait, főleg a tánczenei műsorokat, de a híradásokat is.

Tóth László titokban újabb akcióra készült. Kézírással több lapnyi levelet írt Kádár Jánosnak, az MSZMP első titkárának. Aláírása: „Egy magyar hazafi”. Borítékon a feladó: „MSZMP Kecskeméti területi Bizottsága”

Tanulságos ebből is kiragadni néhány részletet:

„A Szovjetunió sok éve hódító politikát folytat. ... Olykor a legsötétebb náci idők-re emlékeztető módon töri igába azokat az országokat, akiket ... egyenrangú társnak nevez. ... Megtette 1956-ban a mi országunkkal. Szégyen, hogy Ön segítséget nyújtott ehhez, abban a legszégységteljesebb formában, amit ősidők óta csak egyféleképpen lehet nevezni: árulás. – Ön elárulta a magyar népet. ... Ön úgy látszik kevesellte azt a vért, amit a szovjet fegyverek ontottak ki, ezért még újabb véráldozatot mutatott be a nagy Szovjetunióknak. ... Önök a ... forradalom igazi jellegét megmásítva gyalázzák századunk legszebb és talán legbátrabb szabadságharcát, amelyet a magyar nép vívott a hazájába betörő szovjet seregek ellen. ... Ön a csehszlovákiai eseményekben eljátszott szerepével betetőzte minden eddigi aljasságát és gerinctelenségét. Ha parányi becsület lett volna Önben, nem küldte volna katonáinkat annak az országnak a leigázásához, amelynek vezetőit nem is olyan régen, itt hazánk területén ölelgetett ... és támogatásáról

biztosított. – 1956-ban Magyarország vérbe fojtása, most Csehszlovákiában ugyanaz. ...
- A helyzet népünk akarata szerint csak akkor rendeződik, ha saját maga által választott vezetők irányítják, és hazáját nem bitorolják idegen ország seregei. Hiszem, hogy eljön az ideje ennek is, talán már nem is olyan soká kell várni.”

1968. október 6-án Szögi István születésnapját ünnepelték. A társaság bizonyára hangosabb volt a megengedettnél, és ebből vita támadt a ház másik lakójával, Szögi István nagybátyjával.

Néhány nap múlva Tóth László megosztotta titkát sógorával, Szögi Istvánnal és annak barátjával, Pozsár Istvánnal. Megkérte a két fiataalt, hogy működjenek vele együtt az újabb röpcédulázásban. Mindketten azonnal vállalkoztak. Megmutatta nekik a Kádár Jánosnak írt levelet, amely elnyerte tetszésüket. Ezután együtt mentek Kecskemétre és postára adták a küldeményt.

A második röpcédulázás

Tóth László ismét vásárolt egy játék guminyomdát, mivel az augusztusban használtat megsemmisítette. 1968. október második felében Szögi István lakásában újabb röpcédulák előállításához láttak. Ekkor már két társa is segített. Vigyázniuk kellett, nehogy az albérlő ipari tanuló észrevegyen valamit.

Két különböző szövegű röpcédulát nyomtattak. Az egyik: „Éljen az 1956-os magyar szabadságharc, éljen a hős cseh nép és vezetőjeik. Éljen Jugoszlávia és Titó, a szabadság fáklavivője. Oroszok menjetek haza! – Hív a haza ifjúsági csoport.” A másik: „Honfitársak! Emlékezzetek azokra, akik 1956-ban a szovjet fegyverek tüzeiben haltak hősi halált. Soha nem feledjük őket. Oroszok menjetek haza! – Hív a haza ifjúsági csoport.”

Mintegy 400-500 röpcédulát készítettek. Október 23-án hajnalban elosztották a röpcédulákat, és külön-külön elindultak, hogy szétszórják őket. Pozsár István Újszegeden és a Belvárosban, Szögi István Felsővároson és Rókuson, Tóth László pedig Felsővárosról Móraváros felé haladt, folyamatosan szórta röpcéduláit.

A felderítő munka folytatása

Már hajnalban megérkeztek az első bejelentések és beszolgáltatott röpcédulák az elhárításhoz. Azonnal látták, hogy augusztusi röpcédulázó lépett ismét akcióba. Az is egyértelművé vált, hogy nem egy röpcédulázóval kell számolniuk, hanem legalább kettővel, de lehet, hogy hárommal. A viszonylag rövid idő alatt, egymástól nagy távolságban levő helyszíneken végrehajtott röpcédulaszórásokból vonták le ezt a következtetést.

Ezek után a korábbiánál is nagyobb erőt vontak össze az ügy felderítésére. A Városgazdálkodási Vállalat – ahova szintén szórtak be röpcédulát – MSZMP titkára, Rózsa István úgy vélte, hogy az elkövető belülről ismerhette a Városgazdálkodási Vállalat területét. Tóth László és Szögi István is dolgoztak egy ideig korábban a Városgazdálkodási Vállalat rókusi telepén. A Szalámigyár párttitkára, Bálint László is közlékenynek bizonyult, amikor a belső elhárítók kérdezték, bár ő nem vont le az előbbihez hasonló következtetést, csak beszámolt a gyárnál szórt röpcédulák pontos megtalálási helyéről. Megjegyzendő, hogy egy ideig Szögi István és Pozsár István is dolgozott a Szalámigyárban.

Tóth László elképzelése az volt, hogy a röpcédulák nagyobbik részét a jelentősebb

létszámot foglalkoztató gyáraknál szórják el, hogy reggel a műszakba érkező, és az éjszakai műszakból távozó munkások egyaránt megtalálják őket. A szórás helyszínekből a belső elhárítás is erre a következtetésre jutott. Ezért megszervezték a folyamatos kapcsolattartást a nagyobb gyárak vezetésével, különösen a párttitkárokkal, akik a legmegbízhatóbb és legjobb adatszolgáltatók voltak.

Újabb erőket mozgósítottak. Bevontak a gyanúsított körbe olyan korábbi forradalmárokat, akik államellenes izgatásért már el voltak ítélve. Közöttük voltak olyanok is, akik korábban szovjetellenes kijelentéseket tettek. Az ismeretlen elkövetőknek azonban ezek között nem jutottak a nyomára.

A harmadik röpcédulázás és a lebukás

Az október 23-i sikeres akció után nézeteltérés támadt Szögi István és Pozsár István között. Ennek következtében Szögi István kilépett a röpcédulázó társaságból. Közölte: rá többé ne számítsanak, és a lakását se használják. De nem csak a nézeteltérés volt a kiválásának oka. Nem is titkolta, hogy fél a következményektől. Ebben közrejátszhatott, hogy apját a forradalom után izgatásért elítélték. A két fiatal kapcsolata ugyan hamar rendeződött, de Szögi István továbbra is távol tartotta magát a röpcédulázásnak még a gondolatától is. Pedig Tóth László ismét röpcédulázást tervezett.

Közben október 30-án két elhárító járt a Szalámigyár párttitkáránál. Szóba kerültek a gyárban dolgozó gyanús egyének is. A párttitkár megemlítette Szögi Istvánt, aki korábban a gyárban dolgozott, és akiről tudták, hogy a „lakására külföldi (jugoszláv) személyek szoktak járni, és ott házibulikat rendeznek.” Az elhárítók ezt követően beszélték Szögi István nagybátyjával is, aki időközben följelentést tett a rendőrségen az említett hangos születésnap buli miatt. A rokon készségesen elmondta, hogy Szögi István legszorosabb kapcsolata a sógora, Tóth László és a barátja, Pozsár István. Arról is említést tett, hogy Tóth László műhelyében „állandóan hangosan szól a Szabad Európa Rádió”. Ez pedig akkoriban már önmagában is gyanús volt. Az elhárítás kihallgatta az albérlő ipari tanulót. Ő az addigi kijelentéseket kiegészítette azzal, hogy Tóth László „a rendszer ellensége, ... augusztus 20-a után a csehszlovákiai eseményekkel kapcsolatban voltak éles kirohanásai, szidta a Szovjetuniót, vezetőinket”. Arról is említést tett, hogy egyszer véletlenül észrevette, amint Tóth László, Szögi István és Pozsár István az esti órákban „kockás füzetlapra írtak valamit”. Ezek az információk alaposan megváltoztatták a felderítés addigi irányát.

A röpcédulázó társaság tehát mégsem volt elég óvatos. Az ipari tanuló talán maga sem tudta, hogy mi volt az, amit látott, de az általa elmondottak, mint részinformációk nagyon beleillettek abba a képbe, amely az ismeretlen röpcédulázóról kialakítható volt. November első napjaira a belső elhárítók fő gyanúsítottai Tóth László és társai lettek. De még nem tettek föl mindent egy lapra.

November 3-tól a belső elhárítás emberei éjszakáról éjszakára a várost járták, figyelték a fontosabb létesítmények környékét és megközelítési útvonalait. A folyamatos adatgyűjtés során kiderült, hogy Tóth László és Szögi István is évekig dolgozott a Városgazdálkodási Vállalatnál. A gyanú egyre erősödött.

Eközben Tóth László – mit sem tudva arról, hogy már az elhárítás látókörébe kerültek – döntött a november 7-i röpcédulázásról. November 4-én és 5-én ketten – Tóth László és Pozsár István – elkészítettek kb. 500 darab röpcédulát a következő szöveggel:

„Nov. 7. nem a mi ünnepünk. Miért kell ünnepelni? Az oroszok pedig otthon ünnepeljük. - Hív a haza ifjúsági csoport.”

Tóth László autójavítóként megismerkedett jugoszláv állampolgárokkal. Néhányukkal többször is találkozott. Közülük ketten november 5-én váratlanul betoppantak Szögi István lakására. Éppen akkor, amikor Tóth László és Pozsár István a röpcédulákat nyomtatta. Egyiküknek annyira megtetszett a röpcédula készítés, hogy egy ideig bekapcsolódott a nyomtatásba.

November 7-én kora hajnalban Tóth László és Pozsár István elindultak röpcédulát szórni. Egy-egy liter benzin is volt náluk. A Kálvin tér felé indultak, hogy a városi pártbizottság ünnepi dekorációját benzinnel lelocsolják és fölgyútsák. A Szent István téren haladtak, amikor gyanús körülményt észleltek. Egy parkoló gépkocsiban megbúvó alakokat láttak. Eljutottak a Lechner térre, amikor a gépkocsi a nyomukba eredt és utolérte őket. Tóth László veszélyt érzett, és belépett a legközelebbi ház kapuján. Hívta Pozsár Istvánt is, de ő nem figyelt rá, nem követte. A gépkocsiban belső elhárítók voltak. Előbb elfogták Pozsár Istvánt, majd a ház udvarán Tóth Lászlót is. Hatósági tanúk jelenlétében megmotozták őket. Előkerültek a röpcédulák és a benzines palackok is.

A két röpcédulázót előállították. Azonnal házkutatást tartottak. Egyedül Szögi István lakásának tartozékában, az udvar végén álló fészerben találtak tárgyi bizonyítékokat, az oda rejtett guminyomdát. Szögi Istvánt is őrizetbe vették. A röpcédulázás bizonyításához több már nem is nagyon kellett.

Az állambiztonsági vizsgálati munka

November 7-én megkezdődött a nyílt nyomozás – büntetőeljárás – államellenes izgatás alapos gyanúja miatt. Tóth László és társai semmit sem tagadtak, hiszen tetten érték őket, és megdönthetetlen tárgyi bizonyítékok voltak ellenük.

November 22-én a BM III/1 (állambiztonsági vizsgálati) Osztály, mint felettes szerv, váratlanul saját hatáskörbe vonta a nyomozás további folytatását. A három gyanúsítottat fől szállították Budapestre a Gyorskocsi utcába. Az ok: „a bűnügyben összeesküvésre utaló adatok is fölmerültek”.

Az állambiztonsági szolgálat láthatóan az izgatásnál többet akart kihozni a „Nyomdások” fedőnevű ügyből. Talán a feszült nemzetközi helyzetre való tekintettel célszerűnek látták a belső ellenséget keményebb ítélettel figyelmeztetni, amely az összeesküvésért már kiszabható volt.

Az összeesküvést, a szervezettséget a röpcédulák aláírásával már bizonyítottnak vélték. Figyelmen kívül hagyták, hogy a röpcédulákon már akkor a „Hív a haza ifjúsági csoport” aláírás szerepelt, amikor azokat Tóth László még egyedül készítette. Pozsár István állítólag kapcsolatba tudott volna lépni egy ifjúsági galerivel, és fontolgatták annak bevonását a röpcédulázásba, de a saját biztonságuk érdekében elálltak ettől.

Súlyosbító körülmény lett volna, ha az államellenes összeesküvést fölfegyverkezve szervezték volna. Tárgyaltak arról, hogy a röpcédulák szórásakor nagyobb biztonságban lennének, ha volna fegyverük. Szerettek volna a jugoszláv kapcsolatok segítségével gázpisztolyhoz jutni, majd ennek fölhasználásával esetleg újabb fegyvereket szerezni, pl. a munkásőrségtől. Ennek érdekében azonban semmit sem tettek. Ugyanezekről az ismerősöktől kézigránátot is szerettek volna szerezni, hogy látványos robbantási akcióval hívják föl az emberek figyelmét a rendszerrel való szembenállás szükségességére. Leg-

szívesebben a tanácsköztársasági emlékművet („a libás asszonyt”) robbantották volna föl, amely „különben sem tetszett a lakosságnak”.

A régi ávós időkre vezethető vissza az a szemléletmód, amely szerint nem is igazi összeesküvés az, amelyiknek nincs valamilyen gyanús külföldi kapcsolódása. Tóth Lászlónak és társainak pedig a jugoszlávokon kívül más nem volt. Gyanússá pedig ezek azáltal váltak, hogy röpcédulákból állítólag egyikük magával vitt kettőt Jugoszláviába: „az egyiket egy újságírónak szánta, a másikat Titó elnökhöz akarta eljuttatni.”

Nagyon fontos momentum volt a SZER befolyásának hangsúlyozása. Sikerült Tóth László szájába adni a következő vallomást: „Addig hallgattam az ellenséget, míg magam is az lettem. ... Teljesen a SZER befolyása alá kerültem, kritikátlanul fogadtam el mindent, amit adásaiban hallottam.” Ezáltal sikerült bekapcsolni a SZER-t az ügybe. Ez akkor nagyon fontos volt, mert a SZER az ellenséges „fellazítási doktrína” jelentős bázisának, egyben állambiztonsági célobjektumnak számított akkoriban.

A kihallgatásokon Tóth László keményen tartotta magát, még ha néha megbánó magatartást tanúsított is. Szókimondásának az állambiztonsági vizsgálók is örültek. Egyik vallomásában az olvasható: „Azt tartottam, hogy Magyarország nem független ... ország ..., a Szovjetuniótól függ. ... Úgy láttam, hogy a Szovjetunió fegyveresen elnyomja a kis népeket, országokat, ugyanazt csinálja, mint Hitler. ... Ugyanúgy elnyomja a Szovjetunió Csehszlovákiát, mint ahogyan fegyveresen verte le 1956 őszén ... a magyar szabadságharcot. Azt kívántam, hogy a szovjet csapatokat vonják ki Magyarországról, Csehszlovákiából és más országokból.”

Az ítélet

A BM III/1 Osztály a vizsgálati munkát december 21-én fejezte be. A végső állambiztonsági megállapítás kiválóan mutat rá arra, hogy bizonyos helyzeteket, cselekményeket és körülményeket miként lehet más és más nézőpontból értékelni. Egy dokumentum szerint Tóth László „1968. október első felében egy illegális államellenes csoportot hozott létre, amelyet Hív a haza ifjúsági csoport-nak nevezett el. Azzal számoltak, hogy hazánkban a csehszlovákiai események hatására, az 1956-os ellenforradalom mintájára, a népi demokratikus rendszerrel szemben széles körű ellenállás bontakozik ki. ... Célul tűzték ki, hogy látványos akciók – röpcédulázás, robbantás, gyűjtogatás – végrehajtásával a szegedi reakciós elemeket felrázzák, hasonló akcióra készítetik, ezáltal tüntetéseket, fegyveres felkelést idéznek elő. ... Megállapodtak csoportjuk fokozatos bővítésében. ... Bűncselekményük elkövetésének oka ... a Szabad Európa Rádió ... adásainak állandó jellegű hallgatása és politikai platformjának kritikátlan elfogadása, ... a bennük kialakult rendszerellenes gyűlölet volt.”

1969. január 18-án elkészült Tóth László és társai ügyében a vádirat a Csongrád Megyei Főügyészségen. Aláírója Pozsgai István megyei főügyész, a Kováts József szegedi forradalmárt 1958-ban halálra ítéelő bíró.

A Szegedi Megyei Bíróság – Laluska Pál bíró, Ecsedi Gézané és Mészáros Istvánné ülnökök – 1969. február 18-án Tóth Lászlót 6 év 6 hónap szabadságvesztésre és 3 évre a közügyektől eltiltásra, Szögi Istvánt 2 év szabadságvesztésre és 3 év közügyektől eltiltásra, Pozsár Istvánt 10 hónap szabadságvesztésre és 2 év közügyektől eltiltásra ítélte. Erről tudósított a Délmagyarországnak a bevezetőben említett száma is.

A jogerős ítéletet a Legfelsőbb Bíróság 1969. június 2-án hirdette ki. Megállapította:

az elsőfokú bíróság által kiszabott ítélet túl enyhe. Ezért Tóth Lászlót 8 év szabadságvesztésre és 10 év közügyektől eltiltásra, Szögi Istvánt 4 év szabadságvesztésre és 5 év közügyektől eltiltásra, Pozsár Istvánt 2 év szabadságvesztésre és 2 év közügyektől eltiltásra ítélte.

A BM Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság III/III alosztály végre sikeresen fől-derített egy illegális röpcédulázási ügyet. Ehhez a sikerhez azonban az elkövetők so-rozatos hibái is alaposan hozzájárultak! S még egy szembetűnő körülmény: Az első elkövetés – röpcédula szórás – és a jogerős ítélet között 10 hónap sem telt el!

Forrás: A „Nyomdászok” fedőnevű ügy – Tóth László és társai – dokumentumai az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, az O-13307, a V-155739/1 és a V-155739/2 számú dossziékban találhatók.

Megjelent a Szegedi Műhely 2007/3-4 számában.

CSAPDÁBA CSALT PROVOKÁTOR Zana László (1922)

Zana László Budapesten született 1922. december 4.-én. Egy vallomásában azt állította, hogy „*munkáscsaládból származik*”, máshol az apja kubikusként kereste a kenyerét. Még gyermek volt, amikor a szülei Hódmezővásárhelyre költöztek, így az elemi iskoláit ott végezte. Apja azt szerette volna, ha a fia többre viszi nála, tanult ember lesz, ezért beíratta a szegedi felsőipari iskolába. Ezt azonban nem tudta befejezni, részben a szülei anyagi helyzetének romlása, részben a háború kitörése miatt. Végül villanyszerelő szak-mát tanult. Segédként előbb a budapesti MÁVAG-ban helyezkedett el, majd a félbema-radrt tanulmányainak köszönhetően műszaki rajzoló, később tervező lett. Mivel a háború alatt a MÁVAG hadiüzemnek számított, a katonai szolgálat alól mentesült. 1943-ban megnősült.

1945-ben, amikor a szovjet csapatok megszállták Magyarországot és beindult az úgy-ahogy használható állapotban maradt gyárakban a munka, Zana László is dolgozni kezdett korábbi munkahelyén, változatlan munkakörben, de már az MKP tagjaként.

Amikor kezdték felfejleszteni a rendőrséget és ezen belül az államvédelmi szolgálá-tot, Zana Lászlót „*kiemelték*” és előbb rövid ideig rendőr lett, majd államvédelmi nyo-mozó, rendőr alhadnagyként. Hamarosan Hódmezővásárhelyre került, ahol nevelkedett és helyismerettel is rendelkezett. Mint alhadnagyot, az ottani ÁVO vezetőjének nevezték ki, nem túl soká hadnagyi rendfokozatba lépett elő. Parancsnoksága idején az általa ve-zetett osztály az akkori szokásnak megfelelően a módszerekben nem nagyon válogatva több ügyben is eljárta. Példaként említhető 1947-ben a Bibity Horváth László és társai elleni büntető eljárás⁽¹⁾ és Szalai Lajos meghurcolása⁽²⁾. 1948-ban emlékezetes ügyük volt egyházi vonalon a Könyves Tibor piarista ellen lefolytatott, koncepciós elemeket is tartalmazó vizsgálati munka és büntető eljárás⁽³⁾, amelyben kommunista párttagokat küldtek ki megfigyelőknek a katolikus templomokba a papi prédikációkat hallgatni és jelenteni. Az egyik ilyen lelkes megfigyelő Molnár István hódmezővásárhelyi ifjúkom-munista volt, aki nem is túl sok idő múlva államvédelmi operatív tiszt lett előbb Hód-mezővásárhelyen, majd Szegeden, pályája csúcsán pedig a BM Csongrád Megyei Ren-dőr-főkapitányság Állambiztonsági Szerv vezetője, rendőr ezredesként. Mint a szegedi ÁVO-n, majd ÁVH-n, úgy a hódmezővásárhelyi kirendeltségen is Zana László vezetésé-vel előfordultak kifejezetten provokált ügyek is, nem ritkán igen primitív kivitelezésben.

Említést érdemel egy 1947-ben történt eset. Zombory József a Szociáldemokrata Párt tagja „*22 éves hódmezővásárhelyi lakos, városi ideiglenes alkalmazott*” augusz-tus végén, utólagos megítélés szerint meglehetősen szokatlan körülmények között meg-ismerkedett Possuth Ferenc szintén hódmezővásárhelyi lakossal. Első alkalommal, a megismerkedéskor, egy vendéglőben italoztak. Legközelebb szeptember 5.-én este egy borozóban beszélgettek és ekkor is italoztak. Amikor haza indultak, Possuth Ferenc egy „*töltetlen fogópisztolyt*” adott át Zomborynak. Együtt bandukoltak tovább, amikor na-gyon rövid út megtétele után az államrendőrség két tagja igazoltatta őket, majd a pisztoly miatt Zomboryt az Államvédelmi Osztályra előállították. Zana László, a helyi állam-

védelmi főnök hallgatta ki, jegyzőkönyvet vettek fel, melyet aláírtak vele és őrizetbe tartották. Későbbi állítása szerint még aznap éjjel „1 óra tájban ... olyan értelmű nyilatkozatot írtattak alá velem, amely szerint a tudásomra jutott jobboldali szervezkedésről, az összeesküvéssel kapcsolatos dolgokról azonnal jelentés teszek az Államvédelmi Osztálynak.”⁽⁴⁾ Zomboryt a Zana László által vezetett hódmezővásárhelyi ÁVO a maguk kezdetleges módján provokált presszióval beszervezte. Miután ez megtörtént szabadon engedték. Másnap behívták az ÁVO-ra és bemutatták a kapcsolattartójának, ahogy mondták: az „összekötőnek”. A szeptember 10.-i találkozón, ismét az ÁVO helyiségében, az „összekötő” közölte vele a feladatát: „szerezze meg a Szociáldemokrata Párt helyi vezetőségének névsorát, valamint ... a vezetőségi ülésekről felvett jegyzőkönyveket”.⁽⁵⁾ Megfenyegették, hogy amennyiben a feladatát nem hajtja végre, hogy „azokat (a jegyzőkönyveket – BL) lefényképezzék, (Zomboryt – BL) átadják az orosz hatóságnak, mint összeesküvőt”.⁽⁶⁾ Zombory József másnap beszámolt az SZDP városi vezetőségnek a történetekről.

Zana László hadnagy, az államvédelmi szolgálat – ÁVO, majd BM ÁVH – tisztje minden igyekezete ellenére sem futott be olyan karriert, mint Molnár István, pedig a be nem fejezett iskolai végzettséggel is kitűnt az akkori állományból. Mégis, egy dokumentum szerint 1949-ben az „ÁVH-tól erkölcsi magatartása miatt elbocsájtották, majd a pártból is kizárták”.⁽⁷⁾ Az elbocsájtás konkrét oka máig sem derült ki. A pártból történő kizárásával kapcsolatban okként azt állította, hogy „taggyűlésre nem járt, tagdíjat nem fizetett”.⁽⁸⁾ Ez az állítása nagy valószínűség szerint nem teljesen fedi a valóságot. Önéletrajza szerint ekkor „bizalmas munkakörbe” a NIM-be (Nehézipari Minisztérium) került. Később előkerült egy dokumentum, egy állambiztonsági hálózati kérdőjegy, amelynek hátoldalán a központi nyilvántartás válasza a következő volt 1959-ben: „a volt V. osztályon szerepelt. Kapcsolat megszakítva 1951. május 8.-án. Anyaga megsemmisítve”.⁽⁹⁾ Ez azt jelenti, hogy valamikor az ÁVH-tól való eltávolítása után ügynökként beszervezték és az 1951-es kizárásig foglalkoztatták. Ez lehetett az a „bizalmas munkakör” a NIM-ben, melyre az önéletrajzában sejtelmesen utalt. Zana Lászlóból, az ÁVH hadnagyából tehát rövid időn belül az ÁVH ügynöke lett.

Minden bizonnyal, amikor a hálózatból kizárták, „ejtették” és a Hoffer Gyárban helyezkedett el, majd átkerült a Budapesti Szerszámgépgyárba, végül a MEGYEVILL-nél lett villanyszerelő. Csúszott egyre lejjebb. 1953 azonban változást hozott az ő életében is, mert az ÉVITERV-nél lett előbb segédtervező, majd tervező, végül csoportvezető. Megindult a kapaszkodása fölfelé. Bár mérnöki diplomája nem volt, 1955-ben Nyíregyházára került a Villanyszerelő Vállalathoz megbízott főmérnöknek. Az ügynevezett „munkásigazgatók” korszakában nem volt ez szokatlan, hiszen szövönökből is csináltak vállalati igazgatókat.

1953-ban elvált az akkori feleségétől. A forradalom alatt, 1956-ban nagy valószínűség szerint összehúzta magát és aggodalmaskodhatott az államvédelmi tiszti múltja miatt. Nyíregyházán viszont nem ismerték, ő meg valószínűleg nem dicsekedett, főleg a dicstelen végű szolgálata miatt sem. 1957-ben ismét házasságot kötött. Ekkor viszont már a munkahelye a nyíregyházi Építő és Szerelő Vállalat volt, a beosztása a villanyszerelő részleg vezetője. A BM Szabolcs-Szatmár Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály 1959. június 23.-i jelentése szerint „Zana László folyamatosan követett el a társadalmi tulajdon sérelmére sikkasztást, valamint magánszemélyek sérelmére csalást, össze játszott magániparos villanyszerelőkkel, akiknek villanyszerelési munká-

kat játszott át és ezért pénzt vett fel. Ő maga is felvállalt munkákat, melyekért előleget vett fel, amit saját céljára használt. A vállalatnál rájöttek Zana László sikkasztására és ügyében vizsgálat indult. Ezért 1959. május 26.-án éjjel Bucsú községnél Ausztriába akart szökni.”⁽¹⁰⁾

A felelősségre vonás előli menekülésnek, az országból való kiszökés megkísérlésének önmagában is figyelmet érdemlő története van. Zana László kért a munkahelyén egy nap szabadságot. Kiállított önmaga nevére egy kiküldetési utasítást Szombathelyre anyagbeszerzési céllal, hogy igazolja a nyugati határ közelébe való utazást és ottani tartózkodást. 1959. május 23.-án a feleségével együtt gyorsvonattal elutazott Nyíregyházáról Budapestre, ahol a Béke Szállodában vettek ki szobát. Feleségét is szeretete volna vinni magával külföldre, de az nem vállalkozott a határon való illegális átszökésre, „átbujkálásra”. Zana László feleségének Amerikában éltek rokonai oda szándékoztak kijutni. A tervük az volt, hogy ha Zana sikeresen átjut Ausztriába, ott bevárja a feleségét, addig, amíg az valahogy utána nem tud menni és akkor együtt utaznak tovább.

A fővárosban az estéjüköt a Corvin Étteremben töltötték, az éjszakát az említett szállodában. Másnap még Budapesten voltak, majd éjjel, hálókocsiban, Szombathelyre utaztak. Amikor megérkeztek, Zana László felvette a kapcsolatot a szombathelyi Villanyszerelő Vállalattal. Miután összeismerkedett néhány helyi villanyszerelővel, azt kérte tőlük, hogy tapasztalatcsere ürügyén vigyék ki a határ közelébe, mert tájékozódni szeretne a határon való átjutás lehetőségeiről. Erre azonban újdonsült ismerősei nem vállalkoztak, mert a határ megközelítéséhez határsáv belépési engedélyre volt szükség.

A sikertelenség után Zana László különféle kocsmákban próbálkozott ismeretségeket kötni és embercsempészek iránt érdeklődni, aki átsegítené a határon. Ekkor került ügynökség által a határőr felderítés látókörébe. Zana olyan parasztembert keresett, aki a határ közelében lakik és ismeri az átjutási lehetőségeket. A határőr felderítésnek azonban ilyen ügynöke nem volt. Ezért egy felderítő tisztet öltöztettek be paraszt ruhába és az egyik kocsmában összeismertették Zana Lászlóval, aki fel is kérte, hogy segítse át a határon. Felajánlott ezért 7.000.- Ft.-ot. Meg is állapodtak és az „embercsempész” kapott 3.000.- Ft. előleget. Megbeszéltek a vasút mellett egy találkozási helyet május 26.-án este 21.00 órára, ahonnan az „embercsempész” elkíséri egészen a határig.

Este Zana László elbúcsúzott a feleségétől és magával vitte a nála levő 37.000.- Ft.-ot. A megbeszélthelyen és időben találkozott a parasztruhába öltözött határőr felderítő tiszttel, mint „embercsempésszel”. Együtt elindultak a szántóföldeken át Bucsú község, illetve a nyugati határ felé. Útközben Zana átadta a 4.000.- Ft.-ot, ami még járt az „embercsempésznek”, aki egy hídnál azt mondta, hogy várjon, mert ő előbb átmegy megnézni, hogy nincsenek-e ott határőrök. Közölte, hogy ha átért és szabad az út a füttyjelére Zana is indulhat. Amikor azonban Zana már indult volna, a híd túlsó oldala felől megjelent három határőr egyenruhába öltözött felderítő tiszt és elfogták, úgy hogy az „embercsempész” – akinek még a nevét sem tudta – közben eltűnt a sötétben. Az elfogáskor az egyik határőr rakétát lőtt fel, a másik a géppisztolyából a levegőbe lőtt, legyen minél hitelesebb a váratlan elfogás. A határőr felderítés jelentése szerint „úgy tudjuk, hogy Zana László nem jött rá a kombinációra,”⁽¹¹⁾ vagyis arra, hogy besétált a határőrség csapdájába. Egy másik határőr jelentés szerint is Zana Lászlót „kombináció útján tiltott határátlépés kísérlete közben fogták el.”⁽¹²⁾ A határőr felderítés fontosnak tartotta, hogy „a további vizsgálat során ... az elfogásra vonatkozóan ne részletezzék a kombináció formáját.”⁽¹³⁾

A szombathelyi határőrség Zana Lászlót átadta a nyíregyházi rendőrség bűnügyi

osztályának, ahol meggyanúsították a társadalmi tulajdon sérelmére ismételten elkövetett sikkasztás és többrendbeli csalás, valamint tiltott határátlépés kísérlete büntettének elkövetésével. Fontos megemlíteni, hogy az eljárás során Zana Lászlót kihallgatta a BM Szabolcs-Szatmár Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály is, akiknek azt vallotta, hogy „amikor kiderültek a cselekményei, előbb öngyilkos akart lenni, végül a külföldre szökés mellett döntött.”⁽¹²⁾

1959. október 15.-én a Nyíregyházi Járásbíróság Zana Lászlót az elkövetett bűncselekmények miatt a B.1014/19959 számú ítéletében 3 év 6 hónap börtönbüntetésre és 4 év közügyektől eltiltásra ítélte. Ennek az esetnek, illetve büntetésnek azonban nem lehetett különösebb elrettentő, vagy visszatartó hatása az egykori államvédelmi tiszt Zana Lászlóra, mert 1965. szeptember 28.-án a Pesti Központi Kerületi Bíróság újabb sikkasztás büntettének elkövetése miatt a B.2713/1965-5 számú ítéletében 8 hónap javító-nevelő munkára ítélte 10 %-os bércsökkentéssel.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: ÁBTL V-111520
- (2) Forrás: ÁBTL V-14975/119
- (3) Forrás: ÁBTL V-11428
- (4) Forrás: PIL 283. f. 27. csop. 267. ö. e.
- (5) Forrás: u. o.
- (6) Forrás: u. o.
- (7) Forrás: ÁBTL V-146303
- (8) Forrás: u. o.
- (9) Forrás: u. o.
- (10) Forrás: u. o.
- (11) Forrás: u. o.
- (12) Forrás: u. o.

„VIKTOR” FEDŐNEVŰ CÉLSZEMÉLY Vaszy Viktor (1903)

A széles körben, különösebb korlátozások nélkül megismerhető adatok szerint Vaszy Viktor (Budapest 1903 – Szeged 1979) neves karmester, egy ideig zeneigazgató, később színházigazgató, a budapesti Zeneakadémián végezte zenei tanulmányait. Kimagasló, és korán jelentkező tehetségét az is mutatja, hogy már főiskolás korában gyakran vezényelt vendégkarmesterként a Székesfevárosi Zenekart.

Tanulmányai befejezése után, 1921-1941 között a Budapesti Egyetemi Énekkarnak, majd pedig részben ugyanebben az időben, 1935-1941 között a Budapesti Palestina Kórusnak is a karmestere volt. A kórusokkal, azok vezetőjeként számos koncert körutat tett Európában, de fölléptek az USA-ban is.

1941-1944 között a Kolozsvári Nemzeti Színház operatársulatának volt az igazgatója. A háború után, 1945-ben Szegedre került, ahol megszervezte a Szegedi Nemzeti Színház operatársulatát, majd 1949-ig a színház operaigazgatója volt. Amikor a szegedi operatársulatot feloszlatták, Vaszy Viktor visszaköltözött Budapestre. A SZOT, a MÁVAG, majd a Vasas Művészegyüttesnél lett karmester. Közben zeneakadémiai tanárként is tevékenykedett.

1957-ben visszakerült Szegedre, és 1969-ig a Szegedi Nemzeti Színház igazgatója lett. A színházi igazgatóság után, 1969-1975 között is a Szegedi Nemzeti Színháznál maradt, mint zenei igazgató, közben a Szegedi Szimfonikus zenekar vezető karmestere is volt.

Az Életrajzi Lexikon előbb említett adatsorából kimaradt, hogy a kolozsvári munkálkodás után – immár magától Vaszy Viktortól származó önéletrajzi adatok szerint – 1944 végétől, amikor Budapesten tartózkodott, rövid ideig a Magyar Állami Operaházban karmesterként foglalkoztatták. Ekkor, 1945. szeptember 7-én a Budapesti Nemzeti Bizottság egyik igazoló bizottsága „igazolt”-nak minősítette. Szerencséje volt, hogy 1945-ben került sor az igazoló eljárásra, mert néhány év múlva már aligha lett volna politikailag feddhetetlen és „igazolt”. Az ÁVO ugyanis hamarosan kiderítette Vaszy Viktorról, hogy tulajdonosa a Sigmund Laudis és a Fehér Csillag Lovagrend kitüntetéseknek, tagja volt a Turul Bajtársi Szövetség⁽¹⁾-nek, és az Emericana Nagyrend⁽²⁾ zeneügyi bizottságának elnök-karnagya is volt.

Sikerekben gazdag és eredményes volt az a pályafutás, amelyet Vaszy Viktor magának tudhatott. A háttérben azonban eközben történt valami, amiről Vaszy Viktornak sem voltak ismeretei, pedig nagyon is kapcsolódtak hozzá az események. De utóbb is csak kevesen ismerhették meg ezeket a konspiratív körülményeket, talán csak néhányan olyanok, akik a történelem kutatásával foglalkoznak.

Az ÁVH (Államvédelmi Hatóság) „belső reakció elhárítással” foglalkozó I/2-e alosztálya 1950. augusztus 10-én személyi dossziét⁽³⁾ nyitott „Viktor” fedőnéven Vaszy Viktorra, és ennek keretén belül konspiratív eszközök és módszerek alkalmazásával – elsősorban hálózati felderítéssel – szoros operatív ellenőrzés-feldolgozás alá vonták. Az egyszerű feldolgozásra vonatkozó javaslatban leírtak szerint a már említetteken kívül

az államvédelmi megfigyelést az is indokolta, hogy „a felszabadulás előtt Kolozsvárott fasiszta magatartást tanúsított, több üldözöttet adott át a Gestapo-nak. ... Szegedi tartózkodása alatt, mint operaigazgató, akadályozta a haladó művészet elterjedését, maga köré tömörítette a jobboldali művészeket.”

Már most szükséges megjegyezni, hogy az operatív feldolgozó munka során – amely, mint a későbbiekből látható lesz, éveken át tartott – soha egyetlen adat, vagy bizonyíték sem keletkezett arról, hogy Vaszy Viktor akár Kolozsvárott, akár máshol, bárkit a Gestapo-nak átadott volna. A „fasiszta magatartással” kapcsolatban pedig mindenképpen figyelemmel kell lenni arra, hogy a rákosista rémuralom alatt, főleg annak legsötétebb éveiben, olyan jobboldali konzervatív, és főleg erősen klerikális beállítottságú embereket is fasisztának minősítettek, akiknek pedig semmi közük nem volt a faszizmushoz. Az kétségtelen, hogy Vaszy Viktor jobboldali beállítottságú volt, erősen konzervatív is, mindez párosult a római katolikus egyházhoz való tartozással, és egyáltalán nem titkolt vallásossággal. A következő fejezetekben olvasható idézetek helyes értelmezésénél ajánlatos és célszerű lesz szem előtt tartani ezt a sajátosan beszűkült államvédelmi szemléletmódot. A „haladó művészet” alatt pedig akkoriban a kritikátlanul követendő szovjet zenei irányzat értendő.

Vaszy Viktor múltjában államvédelmi szempontból az ellenőrzés-megfigyelés teljes időtartama alatt megbélyegzőnek és elítélendőnek tartották azokat az éveket, amelyeket a Budapesti Egyetemi Énekkarnál töltött. A SZOT (Szakszervezetek Országos Tanácsa) Titkársága – konkrétan Kolb József titkár – által 1951. április 26-án készített dokumentum szerint „Vaszy tíz éven keresztül vezette az Egyetemi Énekkart, amely a legsovínisztább, legreakciósabb, irredenta műsorpolitikát folytatta”. Ez a dokumentum többek mellett hivatkozik Szelényi István⁽⁴⁾ „zongoraművész elvtárs” véleményére is, aki szerint „Vaszy az Egyetemi Énekkar műsorában irredenta propagandát folytatott. ... Vaszy antiszociális, ... politikailag sötét alak”. Az iménti véleményekhez csatlakozott Major Ervin⁽⁵⁾ „zeneművész, folklórtudós”, aki szerint „Vaszy mindig jobboldali volt, már 1938-ban szimpatizált a németekkel. ... Az Egyetemi Énekkar csupa klerikális, reakciós, antiszemita egyénből állt”. Az 1952. május 16-i jelentésében „Plátó” fedőnevű ügynök arról is említést tett, hogy „Vaszy a felszabadulás előtt az Egyetemi Énekkar vezetője volt, ami egyházi irányítás alatt állott. Ezzel az énekkarral sokat járt Vaszy Viktor külföldön, többek közt Amerikában is”.

Utólag Vaszy Viktor kolozsvári kinevezését is nehezményezték államvédelmi szempontból. Egy dokumentum szerint „Hóman Bálint⁽⁶⁾ kultuszminiszter nevezte ki a kolozsvári opera igazgatójának. Akkor ott vitéz Vieser Tibor volt a főrendező, és csupa jobboldaliakat szerződtettek”. Ezt az információt „Czeglédi” fedőnevű ügynök szolgáltatta 1951. április 16-án. A már említett Kolb József SZOT titkár is kitért erre az időszakra a már idézett dokumentumban: „A Horthy-rendszer leghűbb kultúrpolitikai kiszolgálóját, Vaszy Viktort, éppen ezeknek az érdeknek elismeréseként tette meg a horthysta kultuskormányzat, az erdélyi bevonulás után, a kolozsvári opera főzeneigazgatójává”.

Már egy 1945. november 27-i államvédelmi jelentés szerint „Vaszy Viktor, mint nagy nacionalista, a Kolozsvári Színház igazgatója volt (helyesen zenei igazgató volt – BL), és erős jobboldaliságáról volt híres”. Néhány évvel később, 1950. május 24-én Vaszy Viktor az ÁVH szerint „szélsőjobboldali beállítottságú, Kolozsvárott kapcsolatban állt a fasiszta Fáy András kultuszállamtitkárral”. Ugyanebben a jelentésben arról is szó van, hogy „Takács Paula⁽⁷⁾ operaénekesnő szerint Vaszy Viktor és Vitézi Tibor⁽⁸⁾, amikor Ko-

lozsvárt a németek megszállták, följáránlották szolgálataikat a német katonai hatóság-nak”. Ebből az operaénekesnői állításból csupán annyi az igaz, hogy Vaszy Viktor és Vitézi Tibor közreműködésével volt egy kolozsvári hangverseny, amelyet katonáknak, német katonáknak is, tartottak

A front közeledtével, a harci cselekmények elől, a később felszabadítóként emlegetett szovjet vörös hadsereg elől, a Kolozsvári Nemzeti Színház társulatának nagy része Budapestre települt, menekült. Egy már említett – 1945. november 27-i – államvédelmi jelentés szerint „Teleki Géza⁽⁹⁾ intézkedésére Vaszy Viktor kapta meg a szegedi állami opera igazgatói megbízást”. Egy néhány évvel későbbi dokumentum, „Czeglédi” fedőnevű ügynök 1951. április 16-i jelentése szerint viszont „Vaszy Viktor a felszabadulás után Balogh páter⁽¹⁰⁾ segítségével került a szegedi operához”. Ugyanez a jelentés érdekes módon arról is említést tett, hogy az előzőekben felsorolt különböző negatív minősítések ellenére Vaszy Viktor „legjobb barátainak egyike Zöld Sándor⁽¹¹⁾ jelenlegi belügyminiszter” volt, aki azokban az években a nagyszegedi MKP bizottság titkáráként tevékenykedett.

1954. november 30-i jelentésében „Czeglédi” fedőnevű ügynök arról is írt, hogy Vaszy Viktor „a felszabadulás után a kolozsvári színház maradványait ügyesen átmentette Szegedre. ... Múltját leplezendő az MKP-be is befurakodott több fasiszta énekessel, Szanati József⁽¹²⁾-fel, Fehérpataki Ervinnel és Lorenz Kornéliá⁽¹³⁾-val együtt.”

Különösen figyelmet érdemelnek azok a fennmaradt államvédelmi dokumentumok, amelyek arról szólnak, hogy Vaszy Viktor milyen magatartást tanúsított, és kikkel tartott kapcsolatot a háború utáni években Szegeden. Megjegyzendő azonban, hogy ezek a megállapítások az ÁVH hírforrásait is minősítik, azokat is akik, nevesíthetők, azokat is, akik máig az ismeretlenség homályában maradtak. Bizonyos Hantos Ádámnétól származó adatok szerint „Vaszy Szegeden igen opportunistá módon viselkedett. Az egyesülésig az SZDP tagja volt (korábban az MKP tagságról esett szó?!- BL), majd átvételre került az MDP-be, de visszaminősítették tagjelöltnek. ... Teljes mértékben igyekezett leplezni reakciós múltját. Legjobb barátja Fehérpataki Ervin magánénekes volt, akitől félt kissé, mert a kolozsvári múltjáról tudhatott”. 1951. június 19-én „Czeglédi” fedőnevű ügynök arról jelentett, hogy egy bizonyos „Dénes Erzsé ... elmondta neki: volt Vaszynak egy klikkje Szegeden, amely Meggyesi Pálból, Szanati Józsefből és Fehérpataki Ervinnél állt”, valamennyien operaénekesek voltak. Ugyanettől a hírforrástól néhány nap múlva olyan információ jutott el az ÁVH-hoz, hogy „Vaszy Dénes Erzsé kétszínűnek, megbízhatatlannak, rosszindulatúnak tartja”. 1951. októberében Rissay Pál énekes elmondta „Czeglédi” fedőnevű ügynöknek, hogy „Vaszy Viktor igen rendes ember, mert 1947-ben kihozta az internáló táborból a nyilas Papp Román operaházi hárfást, és Szegeden alkalmazta. ... Vaszy feltétlenül jobboldali beállítottságú, ... és a súlyosabb politikai bűnösök közül Koszti Izidor zsidó származású kürtöst, a nyilas párt tagját is kimenekítette az internáló táborból”. A „K-13” fedőnévvel jegyzett szegedi államvédelmi ügynök 1951. február 7-i jelentéséből kiderül, hogy Vaszy Viktor kapcsolatban állt Shvoy Kálmán⁽¹⁴⁾ egykori horthysta altábornaggyal. Shvoy egy alkalommal elmondta az ÁVH ügynökének, hogy „Budapesten is szokott találkozni Vaszy Viktor keresztény karmesterrel, akit erősen mellőznek”.

„Plátó” fedőnevű ügynök az 1951. március 17-i jelentésében arról számolt be, hogy Vaszy Viktor kapcsolatai közé tartozik Kenessey Ferenc⁽¹⁵⁾ operarendező és a felsége Zentai Anna⁽¹⁶⁾ operaénekesnő, akiket még Szegedről ismert. Az ÁVH-nak ez az ügynö-

ke arról is írt ebben a jelentésében, hogy Vaszy Viktor a következőket mondta el neki egy beszélgetésük során: „Igen sok komoly zeneszerzője van az országnak, csak ezek nem jutnak szóhoz. S nem azért mert nem szimpatizálnak a rendszerrel, hanem azért, mert a nemzetközi zsidóság Magyarországra kitolt bátyái mindent elkövetnek, hogy ezek a komoly tehetségek nyilvánosságot ne kapjanak. A minden rendszerben gyökeret eresztő, s azt kritika nélkül kiszolgáló zsidóság, az ország jóindulatú, de ... zenei tudással alig rendelkező vezetőivel elhiteti, hogy ez a realista zene, ez a haladó zene, s aki másképpen ír, másképpen komponál, az nyugati beállítottságú, kozmopolita, ellenség”.

A már említett, és Kolb József titkár által készített SZOT-dokumentumban is van két szegedi vonatkozású részlet. Az egyik szerint „Both Béla⁽¹⁷⁾ elvtárs ... elmondta: Másfél évig dolgoztam együtt Vaszy Viktorral. Engem a minisztérium azért küldött Szegedre, hogy rendet teremtsék. A szegedi színházban súlyos kifogások voltak Vaszy működése ellen. ... A színház igazgatói a prózai színész Lehotay Árpád⁽¹⁸⁾, majd Abonyi Géza⁽¹⁹⁾ voltak. Vaszy akkor főzeneigazgató volt. ... Vaszynak zenei nagyhatalmi ábrándjai voltak. ... Vaszyt tehetséges, képzett dirigensnek tartom, energikus, szuggesztív ember. Politikailag viszont tartózkodó, nem szembehelyezkedő, de lényegében a tervszerű fejlődést gáncsoló magatartást tanúsított. ... Vaszy nagyhatalom volt a színházban, a kolozsvári színházból átemelt nyilasokat, reakciókat istápolta.” Ezzel egy időben Várady László⁽²⁰⁾ „elvtárs, a Fővárosi Operettszínház karnagya ... elmondta, hogy négy évig dolgozott együtt Vaszyval a háború után. Erőszakos, cezaromániás ember. ... Szegeden az internáló táborból emelte ki a zenekarba a nyilasokat, volksbundista tagokat, akik az ő engedelmessé kiszolgálói voltak. ... Pártmunkát soha nem végzett, taggyűlésekre nem járt. ... A szegedi operatársulatnál maga köré tömörítette a volt kolozsvári nyilasokat, reakciókat.”

Végül egy érdekes, 1950. augusztus 9-i államvédelmi dokumentum érdemel még figyelmet szegedi vonatkozásban. Az ebben leírtak szerint „Vaszy Viktor 1947 januárjában levelet kapott Lehotay Árpád színésztől. Ebben Lehotay kommunistaellenes hangnemben írt, és a szociáldemokraták Peyer-Valentiny féle akcióját magasztalta.” Ebből a dokumentumból nagy valószínűséggel az következik, hogy 1947 januárjában, tehát jóval a „Viktor” fedőnevű ügy megindítása előtt, vagy Lehotay Árpád, vagy Vaszy Viktor, de az is előfordulhatott, hogy mind a ketten az ÁVH postai küldeményeket ellenőrző szolgálatának megfigyelése alatt álltak.

Egy 1950. május 24-i államvédelmi jelentésben arról is szó esik, hogy „Vaszy Viktor a szegedi opera megszűnése óta állás nélkül van”. A fővárosban lakó Vaszy Viktor ekkor szeretett volna bekerülni a Magyar Állami Operaházba karmesternek. Az ÁVH-nak egy valamivel korábbi – 1950. február 27-i – jelentése szerint „Vaszy Viktor karmester Operába való bekerülését 1949 nyarán Losonczy Géza⁽²¹⁾ szorgalmazta. Losonczy Zöld Sándorra, a letartóztatott Aczél György⁽²²⁾ barátjára hivatkozott, mint aki igen ajánlja Vaszyt. ... A Népművelési Minisztériumban Vaszy operaházi felvételét Losonczy Géza, Csillag Miklós, Sárjai Tibor⁽²³⁾ és Czövek Erna⁽²⁴⁾ egyhangúlag támogatta. ... Sárjai szerint Vaszy önkritikát gyakorolt szegedi magatartása miatt abban a kérdésben, hogy állandóan jobboldali személyekkel vette magát körül. ... Tóth Aladár⁽²⁵⁾, az Operaház igazgatója a legutóbbi időkig ellenezte Vaszynak a Magyar Állami Operaházba való helyezését, most megváltoztatta véleményét.” Ezzel kapcsolatban az ÁVH álláspontja az volt, hogy „Vaszy Viktor bekerülése a Magyar Állami Operaházba csak megerősítené a jobbol-

dalt”. Egy 1950. július 1-i ügynöki jelentés szerint „Vaszy Viktor véleménye az, hogy az Operaház vezetése Tóth Aladár és klikkje kezében van. Ebbe tartozik Székely Mihály⁽²⁶⁾, Palló Imre⁽²⁷⁾ operaénekesek, Koródi András⁽²⁸⁾ és Mura Péter⁽²⁹⁾ karnagyok, valamint Garai Imréné főtitkár. Tóthék a fiatal tehetségeket nem engedik érvényesülni, ... csak Székely Mihály, Palló Imre és Gyurkovics Mária⁽³⁰⁾ jutnak nagyobb szerepekhez.”

Az ügyeszerű államvédelmi munka során felderítették Vaszy Viktor rokonságát is. Megállapították, hogy a felesége, Pócza Ella⁽³¹⁾ operaénekesnő révén akkoriban nemkívánatos emberekkel állt kapcsolatban. Pócza Ella nagyon gazdag családból származott. Keszthely környékén panziókkal, éttermekkel rendelkeztek, amelyeket az államosításokig az egyik fivére Pócza Sándor vezetett. Vaszy Viktor másik sógora Pócza Lajos pedig Barankovics párti országgyűlési képviselő volt egészen addig, amíg ki nem szökött az országból. Az ÁVH-nak azonban mégsem a volt képviselő Pócza Lajossal voltak gondjai, hanem inkább az itthon maradt Pócza Sándorral, aki a rendelkezésre álló adatok szerint belekeveredett valamiféle ellenséges csoportosulásba, amely később kapcsolódott a Keszthely környékén is működő Fehér Gárda Mozgalomhoz. A Fehér Gárdáról, amely az ország több térségében egy időben, de egymástól függetlenül és elszigetelten működött, ma már tudjuk, hogy kifejezetten az ÁVH által kiprovokált és egy ideig fenntartott-működtetett, majd kegyetlenül felszámolt államellenes szervezkedés volt.

A rokon kapcsolat mellett az ÁVH alaposan felderítette és vizsgálta a célszemély Vaszy Viktor baráti környezetét is. Megállapításaik szerint ebbe akkoriban beletartozott többek közt Angyal Nagy Gyula⁽³²⁾ operaénekes, Kenessey Ferenc operarendező, Zentai Anna operaénekesnő, Abonyi Tivadar⁽³³⁾ operarendező, Sikolya István⁽³⁴⁾ magánénekes, Lőrincz Zsuzsanna operaénekes, Vitézi Tibor operaénekes, Kodály Zoltán⁽³⁵⁾ zeneszerző, stb.

1950 szeptemberében Vaszy Viktorral kapcsolatban fölmerült a gyanúja annak, hogy másokkal együtt ki akar szökni az országból. A „K-5” fedőnevű államvédelmi ügynök ebben az időben arról jelentett, hogy Vaszy Viktor, Pócza Sándor, egy Komáromi Lajos nevű volt horthysta rendőrtábornok és Fehérpataki Ervin elmentek személygépkocsival a nyugati országhatár közelébe terepszemlét tartani. Megállapították, hogy Csorna térségében át tudnának jutni illegálisan Ausztriába. Ezt az információt az ÁVH nagyon komolyan vette, mert „K-5” fedőnevű ügynököt megbízhatónak tartották, hiszen a „felderítő munkája eredményeként már nagyszámú őrizetbe vétel történt”. Ennek az információnak valóban lehetett is valami alapja, mert 1951 tavaszán Fehérpataki Ervin megpróbált egyedül, a többiek tudta nélkül átszökni az országhatáron. Ekkor azonban az ÁVH határőrsége elfogta, őrizetbe került és büntetőeljárást kezdeményeztek ellene.

Egy dokumentum szerint, amikor „a szegedi opera megszűnt, a minisztérium följárlotta Vaszy Viktornak a győri zeneiskola igazgatói állását, de ő ezt nem fogadta el. A pesti operába akart bekerülni”. Közben volt egy elképzelése arról is, hogy megszerzi a Városi Színházat – a későbbi Erkel Színházat –, és ott a volt kolozsvári operatársulat tagjaiból létrehoz egy zenei színházat, egy második operaházat. Ez azonban a Magyar Állami Operaház vezetése részéről igen nagy ellenállásba ütközött, hiszen a szóban forgó színház az operaház részeként működött.

Amikor az előbbi terv nem valósult meg, Vaszy Viktor elvállalta a SZOT Művészegyüttes vezetését. A már idézett ellenvélemények miatt azonban ez sem volt zökkenőmentes. Végül 1951-ben mégis megkapta ezt a kinevezést. Ezzel kapcsolatban „Plátó” fedőnevű ügynök 1951. június 5-én a következőket is jelentette: „Vaszy elmondta, hogy

megkapta a kinevezését. ... A SZOT Művészegyüttesnek van egy politikai vezetője, egy minden lébe kanál zsidó nő, s ez nem tetszik neki. Már szerződöttette Csuka Béla⁽³⁶⁾ csellistát, aki azért vesztette el az állását Szegeden, mert megtagadta egy Mindszenty-ellenes tiltakozó nyilatkozat aláírását. ... A zenekarban nagy részben a régi kolozsvári és szegedi gárdája van foglalkoztatva.” Az ÁVH „Czeglédi” fedőnevű ügynökének 1951. május 15-i jelentésében az is olvasható, hogy „Pavlánszky Edina⁽³⁷⁾ énekesnő szerint a SZOT zenekarban Vaszy beszervezi az összes jobboldali, vagy klerikális magatartás miatt kirúgott zenekari tagot. Így Gaál Endrét⁽³⁸⁾, a Magyar Nemzet jobboldali fasiszta kritikusrát, Berg Ottót⁽³⁹⁾, az Operaház 1945-ben antiszemitizmusa miatt nem igazolt karmesterét (aki jelenleg a Belvárosi templom karmestere), Rubányi Vilmos⁽⁴⁰⁾ karmestert, Dósa Máriát⁽⁴¹⁾, az Operaházból jobboldali beállítottsága miatt elbocsátott énekest, Klein Izidor volt operaházi kürtöst, aki aktív nyilas volt, Keil Ernő⁽⁴²⁾ volksbundista zenekari tagot”.

Eközben, 1952-ben, „Plátó” fedőnevű ügynök - 1952. május 16-i - jelentése szerint Vaszy Viktor elkezdett szervezni „egy operatársulatot, hogy amennyiben kapna rá lehetőséget, pl. Miskolcon, akkor napok alatt föl tudja állítani a társulatot”. A szervező munka során ennek a tervnek sikerült megnyernie Lukács Miklós⁽⁴³⁾ karnagyot az Operaházból, Tóth Lajos⁽⁴⁴⁾ karnagyot a SZOT Művészegyüttesből, Szatmári Géza karigazgatót a Szegedi Zenekonzervatóriumból, Szerdahelyi László koncertmestert szintén a Szegedi Zenekonzervatóriumból, Abonyi Tivadar főrendezőt az Operaházból, Kenessey Ferenc rendezőt az Operaházból, Maleczky Oszkár⁽⁴⁵⁾ játékmestert az Operaházból, Fenyves Béla korrepetitort a SZOT Művészegyüttesből, Bozó Gyula⁽⁴⁶⁾ díszlet és jelmeztervezőt a Honvéd Művészegyüttesből.

„Plátó” fedőnevű ügynök 1954. november 13-i jelentése arról szólt, hogy Vaszy Viktor környezetéhez tartozott Tóth Miklós operaénekes, aki egy szegedi katonatiszti családból származott, apja ezredes volt a horthysta hadseregben. Tóth Miklós is Ludovika Akadémiát végzett, és egykor a „Turul Bajtársi Szövetségben vezérkedett, felesége a szegedi opera balett táncosa volt”. Ennek a jelentésnek a végére egy olvashatatlan aláírású államvédelmi vezető kézzel a következőt írta: „Feltétlenül foglalkozni kell Vaszyval és környezetével.”

A „Viktor” fedőnevű ügy iratanyagában fennmaradt dokumentumok szerint azonban ez a „foglalkozás” elmaradt. A nagy felülvizsgálatok idején, egy 1956. augusztus 26-i jelentésben még az olvasható, hogy „javasoljuk személyi dossziéjának további fenntartását”, tehát, a további megfigyelést-ellenőrzést. Radványi Kálmán államvédelmi őrnagy azonban kézzel ráírta, hogy „Megszüntetni, leadni a dossziét!” A „megszüntetés” alatt az operatív feldolgozó munka eredménytelen befejezése, a „leadás” alatt a dosszié iratárba helyezése értendő.

Az ügyben a legutolsó dokumentum dátuma 1956. szeptember 4. Megközelítően másfél hónappal a forradalom kitörése előtt az államvédelmi szolgálat úgy döntött, hogy „Vaszy Viktor konkrét ellenséges tevékenységgel nem gyanúsítható. ... 1954-ben keletkezett rá legutóbb hálózati jelentés”. A több éven át végzett operatív ellenőrző tevékenység során keletkezett adatok „leginkább múltbeli magatartásával foglalkoznak, újabb konkrét terhelő, vagy kompromittáló adatok nem keletkeztek. Vaszy Viktor jelenleg ellenséges tevékenységet nem folytat.” Ezért ekkor a vezetői utasításnak megfelelően a „Viktor” fedőnevű dossziét lezárták és az államvédelmi szolgálat iratárába helyezték.

A rendelkezésre álló adatok arra utalnak, hogy Vaszy Viktort már az 1940-es évek második felében ellenséges beállítottságú személyként, a kommunisták rendszerének

ellenségeként tartotta nyilván a diktatúra államvédelmi szolgálata. 1950 augusztusától 1956 szeptemberéig konkrét célszemélyként „Viktor” fedőnéven operatív feldolgozás alatt tartották. Ezek azok a körülmények, amelyekről nem olvashatunk az életrajzi lexikonban sem, de a saját önéletrajzában sem.

Vaszy Viktor operatív feldolgozásában a következő államvédelmi vezetők és beosztottak játszottak szerepet: Czvetkovics László államvédelmi százados, Csátó Éva államvédelmi alhadnagy, Gárdos György államvédelmi őrnagy alosztályvezető-helyettes, Harangozó Szilveszter államvédelmi százados, Horváth Árpádné államvédelmi hadnagy, Molnár György államvédelmi főhadnagy, Orosz István államvédelmi százados, Radványi Kálmán államvédelmi őrnagy osztályvezető, Sirály Ferenc államvédelmi hadnagy, M. Szabó István államvédelmi főhadnagy, Szöllősi György államvédelmi alezredes osztályvezető és Vásárhelyi Tibor államvédelmi hadnagy.

Jegyzetek:

- (1) Turul Bajtársi Szövetség. 1919-ben jött létre a magyarországi tudományegyetemek jobboldali diák-ságát összefogó, felekezeten felüli szövetség volt. Működése idején az egyik legnagyobb és legjelentősebb befolyással rendelkező felsőoktatási ifjúsági szervezetnek számított. Hatással volt a többi egyetemi és főiskolai ifjúsági szervezetre is. Azonosult a numerus clausus-t bevezető törvénnyel. A II világháború után, mint a „horthysta, fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek” egyikét szüntették meg.
- (2) Emericana Nagyrend. 1921 és 1946 között működött, a katolikus magyar egyetemi és főiskolai hallgatók szövetsége volt, amely egyházi vezetés alatt állt. A két világháború között a legnagyobb katolikus ifjúsági szervezetnek számított Magyarországon. A szövetség célja volt az egyetemisták és főiskolások olyan egységbe tömörítése, amely a megalkuvás nélküli katolicizmust, a mély hazaszeretetet, és a szilárd erkölcsi alapon álló társadalmi életet tűzte ki feladatául. 1946-ban Rajk László kommunista belügyminiszter fölőszlatta.
- (3) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, „Viktor” fedőnevű, O-9186 számú dosszié.
- (4) Szelényi István (Zólyom 1904 – Budapest 1972) zeneszerző, zongoraművész, zenetörténész. Zeneakadémiát végzett. Sokáig külföldön lépett fel zongoristaként. 1935-ben visszatért Magyarországra. A munkáskórusok egyik irányítója. A háború alatt koncentrációs táborba került. 1945 után elsősorban zenepedagógus, zeneakadémiai tanár.
- (5) Major Ervin (Budapest 1901 – Budapest 1967) zenetörténész, zeneszerző. A budapesti Zeneakadémián tanult. Tanár lett a zeneakadémián, de 1941-ben elbocsátották.
- (6) Hóman Bálint (Budapest 1885 – Vác 1951) történész, egyetemi tanár, miniszter, kulturpolitikus, az MTA tagja. 1932-1938 és 1939-1942 között vallás és közoktatásügyi miniszter. A II világháború után a kommunisták koncepciójában perben háborús bűnösneként életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték. A büntetése alatt vesztette életét.
- (7) Takács Paula (Palermo 1913 – Budapest 2003) operaénekesnő. 1941-től 1947-ig a Kolozsvári Nemzeti Színház operatársulatának tagja, majd a Budapesti Állami Operaház énekes.
- (8) Vitéz Tibor (Kolozsvár 1902 – Budapest 1972) operaénekes. 1927-ben kezdte pályafutását a Városi Színházban. 1932-ben lett a Magyar Állami Operaház tagja. 1941-1944 között a Kolozsvári Nemzeti Színház főrendezője.
- (9) Teleki Géza (Budapest 1911 – Washington 1983) egyetemi tanár, miniszter. 1940-1944 között a kolozsvári egyetem gazdasági földrajz tanára. 1944. december 22-től az Ideiglenes Nemzeti Kormányban vallás és közoktatásügyi miniszter. 1949-ben elhagyta Magyarországot, az USA-ban több

- egyetemen tanított.
- (10) Balogh István (Stájerlak 1894 – Budapest 1976) római katolikus pap, kisgazdapárti politikus, államtitkár. 1918-ban szentelték pappá. Szeged- Alsóközponton – a mai Mórahalmon – volt káplán, majd plébános. Közben lapszerkesztő. 1944-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, miniszterelnökségi államtitkár. 1944 decemberétől 1947 júniusáig az FKGP vezetőségének tagja. Résztevője 1950-ben a papi békemozgalom megalakításának.
  - (11) Zöld Sándor (Nagyvárad 1913 – Budapest 1951) orvos, kommunista pártfunkcionárius, miniszter. 1939-ben szerzett orvosi diplomát Debrecenben. Egyetemi tanulmányai alatt kapcsolatban állt az illegális kommunista mozgalommal. Közben 1936-tól a Turul Bajtársi Szövetségnek is tagja. A nyilas hatalomátvétel után illegálisba vonult. 1944 decemberében az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. 1945. júliusig az ideiglenes nemzeti kormány belügyminisztériumának politikai államtitkára, utána az MKP Központi Vezetőség osztályvezetője. 1946-1948 között a nagyszegedi MKP bizottság titkára. 1948 októberétől belügyminisztériumi adminisztratív államtitkár, majd 1950 júliusától belügyminiszter. 1951-ben öngyilkos lett, előtte a családját is kiirtotta.
  - (12) Szanati József operaénekes, 1941-1944 között a Kolozsvári Nemzeti Színház operatársulatának tagja. 1944-ben a társulat nagy részével Budapestre települt. Rövid fővárosi és szegedi tartózkodás után visszatért Kolozsvárra.
  - (13) Lorenz Kornélia (Kaposvár 1919) operaénekesnő. 1947-1949 között a Szegedi Nemzeti Színház operatársulatának tagja, előtte és utána a Magyar Állami Operaház énekesnője.
  - (14) Shvoy Kálmán (Budapest 1881 – Szeged 1971). Ludovika Akadémiát végzett. 1909-ben mint katonatisztet Szegedre helyezték, ahol megnősült. Az I. világháború alatt végig katonatiszt. A háború után Szegeden részt vett a Nemzeti Hadsereg szervezésében. 1920-ban alezredes, még ugyanebben az évben ezredes. Budapestre került a honvéd vezérkarhoz. 1931-ben altábornagy. 1934-ben nyugállományba vonult és politikusként a Magyar Egységes Párt nemzetgyűlési képviselője. 1944-ben a nyilasok internálták. 1945 után – haláláig – Szegeden élt.
  - (15) Kenessey Ferenc (1916) operarendező, 1950-től a Magyar Állami Operaház tagja. Előtte a kolozsvári, majd a szegedi operatársulat rendezője.
  - (16) Zentai Anna (Budapest 1924) színésznő. Pályafutását a Szegedi Nemzeti Színházban kezdte, majd 1950 és 1979 között a Fővárosi Operettszínház tagja.
  - (17) Both Béla (Szerencs 1910 – 2002) színész, rendező, színházigazgató. 1934-1941 között rendező a Budapesti Nemzeti Színházban, majd főrendező a Szegedi Nemzeti Színházban. A háború után különböző fővárosi és vidéki színházakban rendező és igazgató. 1947-1949 között a Szegedi Nemzeti Színház igazgatója.
  - (18) Lehotay Árpás (Lőcse 1896 – Budapest 1953) színész, rendező, színházigazgató. 1926-1944 között a Budapesti Nemzeti Színház színésze, majd különböző fővárosi színházak után a Szegedi Nemzeti Színház igazgatója.
  - (19) Abonyi Géza 1947-től kormánybiztos a Szegedi Nemzeti Színházban.
  - (20) Várady László (Budapest 1906 – Bécs 1989) karmester. Budapesten 1924-ben a Zeneművészeti Főiskolán végzett. Sokáig külföldi zenekarokat vezényelt. 1945 után a Szegedi Nemzeti Színház operatársulatánál és a Szegedi Filharmonikus Zenekarnál működött. 1949-től a Fővárosi Operettszínház, majd a Magyar Állami Operaház karmestere. 1957 elejétől Bécsben élt.
  - (21) Losonczy Géza (Érsekcsanád 1917 – Budapest 1957) újságíró. Már az 1930-as években egyetemistaként bekapcsolódott az illegális kommunista mozgalomba. 1940-ben a Népszava munkatársa. 1941-ben letartóztatták. A háború után a Szabad Nép rovatvezetője. 1949-1951 között államtitkár a Révai József által vezetett Népművelésügyi Minisztériumban. 1951-ben koncepció perben elítélték és börtönbe zárták. 1954-ben szabadult, újból újságíró lett és csatlakozott Nagy Imre köréhez. A Petőfi Kör

- egyik szervezője. 1956. október végén Nagy Imre kormányában államminiszter. A megtorlás során büntetőeljárás indult ellene, a vizsgálati eljárás során életét vesztette.
- (22) Aczél György (Budapest 1917 – Bécs 1991) kommunista politikus. 1936-ban Színművészeti Akadémiát végzett. Az 1930-as években előbb a cionista ifjúsági mozgalom tagja, majd 1935-ben belépett az MKP-ba. 1942-ben mint illegális kommunista börtönbe került, majd munkaszolgálatos lett. A háború után kommunista funkcionárius. 1949-ben letartóztatták, és a Rajk per egyik mellékperében életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték. 1954-ben szabadult, rehabilitálták. A Kádár-rendszerben a legfőbb kultúrpolitikussá vált.
- (23) Sári Tibor (Budapest 1919 – Budapest 1995) zeneszerző. Zeneakadémiát végzett. 1948-1949-ben a Magyar Zeneművészek Szabad Szakszervezetének főtárgya. 1949-től 1950-ig a Népművelésügyi Minisztérium osztályvezetője.
- (24) Czövek Erna (Orsova 1899 – Budapest 1983) zongoratanár. 1947-1950 között a vallás és közoktatásügyi Minisztérium, majd a Népművelésügyi Minisztérium zenei főelőadója.
- (25) Tóth Aladár (Székesfehérvár 1898 – Budapest 1968) zenetörténész, zenekritikus, színházigazgató. 1940-ben felségével Fischer Annievel Svédországba emigrált. A háború után 1946-ban tértek vissza és a Magyar Állami Operaház igazgatója lett 1956-ig. 1952-ben Kossuth díjas.
- (26) Székely Mihály (Jászberény 1901 – Budapest 1963) operaénekes. magánúton tanult énekelni. Amikor a Magyar Állami Operaházba szerződött 22 éves volt. A már nemzetközileg ismert operaénekes 1955-ben Kossuth díjas.
- (27) Palló Imre (Mátisfalva 1891 – Budapest 1978) operaénekes. Kolozsváron érettségizett, majd a budapesti Zeneakadémián tanult 1911- 1916 között. 1916-tól haláláig a Magyar Állami Operaház tagja. 1957-1959 között operaházi igazgató. 1949-ben Kossuth díjas.
- (28) Koródi András (Budapest 1922 – Treviso 1986) karmester. Budapesten Zeneakadémiát végzett. 1945-ben a Munkás Karmesterképzőn lett tanár. 1946-ban a Magyar Állami Operaház karmestere, 1963-tól első karmester. 1960-ban Kossuth díjas.
- (29) Mura Péter (Budapest 1924 – Budapest 2010) karmester. Zeneakadémiát végzett. 1942-1944 között az Országos Magyar Izraelita Képzőművészeti Egyesületben tevékenykedett. 1945-1953 között a Magyar Állami Operaház karmestere. 1953-1957 között a Miskolci Nemzeti Színház operatársulatának igazgatója.
- (30) Gyurkovics Mária (Budapest 1913 – Budapest 1973) operaénekes. Zeneakadémiát végzett. 1937-től évtizedeken át a Magyar Állami Operaház énekesnője. 1951-ben Kossuth díjas.
- (31) Pócsa Ella (Hévízszentandrás 1911) operaénekesnő, Vaszy Viktor felesége.
- (32) Angyal Nagy Gyula (Budapest 1914 – München 1993) operaénekes, Vaszy Viktor felfedezettje. Az 1930-as években koncert körúton vett részt Vaszy Viktorral, majd 1939-1943 között a Kolozsvári Nemzeti Színház operatársulatának tagja. A háború vége felé a kolozsvári operatársulat több tagjával együtt Budapestre települt, és a Magyar Állami Operaházban lépett föl 1956-ig, amikor a forradalom alatt Németországba távozott.
- (33) Abonyi Tivadar (Budapest 1887 – Budapest 1968) színész, rendező. 1949-1951 között a Magyar Állami Operaháznak, 1957-1958-ban a Szegedi Nemzeti Színháznak a rendezője.
- (34) Sikolya István (Budapest 1914 – Budapest 1986) operaénekes. 1945-ig a Kolozsvári Nemzeti Színház operatársulatának tagja. 1945-1949 között a Szegedi Nemzeti Színházban operaénekes. 1949- 1977 között a Magyar Állami Operaház tagja.
- (35) Kodály Zoltán (Kecskemét 1882 – Budapest 1967) zeneszerző, zenetudós, néprajzkutató, az MTA tagja. Az egyetem mellett Zeneakadémiát is végzett. 1938-ban tiltakozott a zsidótörvények ellen. Hirdette a magyar kulturális és nemzeti függetlenség eszméjét. 1942-ben nyugállományba vonult. A háború után meghatározó szerepet vállalt az ország szellemi újjáépítésében. Nemzetgyűlési képviselő.

- selő volt. Kossuth díjas 1948-ban, 1951-ben és 1957-ben.
- (36) Csuka Béla (1893 – Szeged 1957) csellista. 1945-1948 között, majd 1957-től a Szegedi Nemzeti Színház operatársulatának zenésze.
- (37) Pavlánszky Edina (Budapest 1916) operaénekesnő. 1946-tól a Magyar Állami Operaház tagja.
- (38) Gaál Endre (Titel 1903) zeneművész, zenekritikus, újságíró. Volt zeneakadémiai tanár, zenei rovatvezető a Magyar Nemzetnél. 1956-ban külföldre távozott. Egy ideig a Szabad Európa Rádió munkatársa is volt.
- (39) Berg Ottó (1895 – Budapest 1974) zenei tanulmányait a budapesti Zeneakadémián végezte. 1919-től a Magyar Állami Operaház karmestere, közben évekig a Palestina Kórus igazgatója volt. 1957 után ismét az operaházban karmester.
- (40) Rubányi Vilmos (Budapest 1905 – Debrecen 1972) karmester. Zeneakadémiát végzett. 1924-1944 között a Magyar Állami Operaház karmestere. 1945-ben Győrben szervezett zenekart. 1949-1954 között a MÁV Szimfonikusok Zenekarának karmestere. 1954-1957 között a Szegedi Nemzeti Színházban karmester.
- (41) Dósa Mária (Marosvásárhely 1914 – 1980) operaénekes. 1937-1971 között a Magyar Állami Operaház énekes.
- (42) Keil Ernő (Johannesburg 1897) karmester. Az 1920-as években végzett a budapesti Zeneakadémián. Utána a Magyar Állami Operaházban karmester. Hívő katolikusként 1926-tól a Regnum Marianum cserkészcsapat fúvószenekarának létrehozója és karnagya.
- (43) Lukács Miklós (Gyula 1905 – Budapest 1896) karmester. Zenei tanulmányait külföldön végezte, majd 1930-1943 között külföldön vezényelt különféle zenekarokat. 1943-1978 között a Magyar Állami Operaház karmestere, közben a budapesti Zeneakadémia tanára.
- (44) Tóth Lajos karnagy a Szegedi Nemzeti Színházban.
- (45) Maleczky Oszkár (Budapest 1894 – Budapest 1972) operaénekes. Zeneakadémiát végzett 1925-1927 között. A Magyar Állami Operaház énekes. 1957-ben Kossuth díjas.
- (46) Bozó Gyula (Szeged 1913) díszlet és jelmeztervező volt 1945 után a Szegedi Nemzeti Színháznál, 1949-ben budapesti színháznál.

Megjelent a *Magyar Fórum* 2012. október 4.-i és 11.-i számában.

SZTÁLIN-DIJTÓL A BÖRTÖNIG Nagy Sándor (1922)

A könyvtári olvasóterem csendjében, a Délmagyarország kötetbe rendezett régi és meg-sárgult példányait lapozgatva, gyakran bukkan elő Nagy Sándor író neve. Szegednek mindenképpen, de talán egy kicsit az egész országnak is, büszkesége volt a háború utáni években szárnyait próbálgató tehetség. Meg is kapott minden támogatást az akkori rákosta rendszertől, talán egy kicsit többet is, mint kellett volna. Hurcolták mindenféle rendezvényekre, szerepeltették, ha kellett, ha nem, beléptették valamennyi lehetséges szervezetbe, kitüntetésekkel és díjakkal bőségesen dekorálták. Mostanában azt mondanák róla, hogy „sztárolták”. Azokban az években azonban ez a kifejezés még imperialista töltésűnek számított, ezért Nagy Sándort is és a hozzá hasonlókat is más szóval illették. Ő volt a szóban forgó években Szeged „futtatott” embere.

A fiatal vidéki író Nagy Sándor pedig tette a dolgát. Tette azt, amit elvártak tőle. Fáradtságot nem ismerve szónokolt, nyilatkozott és szerepelt. Közben pedig sütkérezett az ismertség, az ünneplés, a dicsőség fényében. Nagy Sándor Szegednek máig is egyedüli Kossuth díjas írója. Sőt a magas hazai elismerés után néhány évvel még Sztálin díjat is kapott, amivel még az országban is csak alig-alig büszkélkedhettek mások.

Az 1940-es évek végén, az 1950-es évek elején azonban egyáltalán nem volt véletlen Nagy Sándor különleges szegedi státusza. Még talán a különféle díjai sem voltak túlzottan érdemtelenek. A Kossuth díj is például egészen más volt, mint akár csak néhány évtizeddel később. Ha odaítélhették egy jól dolgozó termelőszövetkezeti juhásznak, vagy a széncsatában jeleskedő vájárnak, akkor bizony Nagy Sándor is megkaphatta, belefért ő is a kitüntetettek válogatottan színes társaságába.

Mindenesetre egyáltalán nem egyedi és kizárólagos Nagy Sándor sorsának alakulása. A hasonló példák sokaságát lehetne még említeni és nem csupán az irodalmi életből, a művészetek világából, hanem az életnek szinte az egész területéről. Az egykori „kiemelt” káderek, a „megfuttatott” emberek, akiknek több mint hiányos volt a neveltetése, nem rendelkeztek a szükséges iskolai végzettséggel és nélkülözték a stabil erkölcsiséget biztosító családi-baráti háttérrel, bizony a csupasz tehetségükkel közülük csak kevesen és elvétve voltak képesek hosszútávon is talpon maradni, az ígéretesnek indult pályát végig futni és a valóságos csúcsra feljutni. Sokan közülük száguldva az emelkedőn felfelé elbuktak és vissza csúsztak a nagy semmibe.

Az elbukottak, a sikertelenségbe végül beleszürkültek közé tartozott Nagy Sándor író is. Amilyen gyorsan tűnt fel, majd száguldott a csillaga, olyan gyorsan zuhant vissza a feledés homályába, sőt még azon is túlra. Ettől pedig összeomlott, meghasonlott, kificamodott még korábbi önmagából is, majd szembefordult jószívet az egész világgal. Az adott történelmi korban pedig szinte törvényszerű volt, ahogyan végül a sorsa beteljesedett. Erről szól ez a tanulmány, reményeim szerint talán tanulságos olvasmány.

Mielőtt azonban a történet ismertetésébe kezdenék, feltétlenül szükségesnek tartom megjegyezni, hogy ez az írás nem tartalmazza Nagy Sándor irodalmi munkásságának értékelését és a könyveiről, novelláiról is csak érintőlegesen lesz szó. Miként korábbi könyveimben, tanulmányaimban és cikkeimben is következetesen kerültem a számomra ismeretlen szakterületre tévelygést, úgy ebben az esetben is ragaszkodom ehhez. Azt szeretném csupán bemutatni, hogy Nagy Sándor miként jutott el az ismeretlenségből az

ismertségen és felkapottságon át ismét az ismeretlenségbe, a lényegét tekintve a Sztálin díjtól a börtönig, sőt még azon is túlra.

Származás és iskoláztatás

Nagy Sándor Nagybaracsán – Bács-Kiskun megyében – született 1922. június 10-én. Összesen 6 testvére volt, közülük azonban 3 nagyon korán, még gyermekként meghalt. A családban a legutolsónak született gyerek Nagy Sándor volt. Az anyja 38 éves volt, amikor a világra hozta és lehet, hogy már akkor is, de nemsokára már biztosan tüdőtuberkulózisban szenvedett. „Apja egész életében iszákos volt”.⁽¹⁾ A mértéktelen italozás az egész családra jellemző. Többek közt „apai és anyai ágon egy-egy rokon – egy unokatestvére és egy nagybátyja – súlyos alkoholista volt, átmenetileg alkoholos elmezavarban is szenvedtek.”⁽²⁾

A gyermekbetegségek sem kerülték el Nagy Sándort, miközben többször volt tüdőgyulladás is. Későbbi bírósági vallomása szerint „gyenge idegzetű, vállrángató, vékony fiúcska voltam.”⁽³⁾ A tanulmányi eredményeivel azonban kitűnt társai közül az elemi iskolában.

Apja teljes mértékben alkoholista volt, aki egész életében nem tanult meg sem írni, sem olvasni. Szakképzettsége sem volt, így minden munkát elvállalt, amit képes volt elvégezni. Volt mezőgazdasági munkás – kondás, arató- és cséplőmunkás, stb. – de leggyakrabban kubikolással foglalkozott. Ezt a munkát szerette csinálni, meg is tanulta és hamarosan egy kubik-banda vezetője lett. Később Nagy Sándor bátyja is kubikus lett és a nővére is kubikushoz ment feleségül.

Nagy Sándor életrajzaiban többször felbukkan egy nagybácsi, aki állítólag szervezett munkásként részt vett a Tanácsköztársaságként emlegetett 1919-es kommunista direktóriumban. Nagy Sándor állítása szerint ez „a nagybácsi bántalmazott egy földesurat, ezért a bukás után a feleségével együtt meggyilkolták.”⁽⁴⁾ Apjának kezdetben nem volt semmi köze a munkásmozgalomhoz, majd állítólag részt vett aratósztrájkokban, később belépett az SZDP-be – Szociáldemokrata Pártba – majd egy idő után átlépett az FKP-ba a Független Kisgazdapártba.

A szülők Nagy Sándornak is a fizikai munkás – leginkább a kubikus – sorsot szánták. Úgy gondolták, hogy az elemi iskola elvégzése után csatlakozik majd az apjához és a bátyjához. Végül a tanítója tanácsát meghallgatva és magukéva téve beíratták a bajai polgári iskolába, amelyet 1938-ban jeles eredménnyel el is végzett. A sikeren felbuzdulva elérte szüleinél, hogy beiratkozhatott a bajai katolikus tanítóképzőbe. Ott azonban egyes adatok szerint „nem tudott helytállni”⁽⁵⁾, más adatok szerint viszont „fél év után kicsapták.”⁽⁶⁾

Ezt követően ellentmondásos adat található Nagy Sándor életrajzában: „1938 decemberében politikai meggyőződésből sikertelen szökést kísérelt meg Csehszlovákiába, majd a Szovjetunióba.”⁽⁷⁾ Ezek az adatok vagy helytállóak, vagy nem. A jóval későbbi hasonló próbálkozásai alapján, akár igaz is lehet. Ugyanakkor az is figyelmet érdemel, hogy egyetlen más életrajzában sem szerepelnek ezek a szökési kísérletek, még olyankor sem, amikor pedig a Szovjetunióba való szökési próbálkozás jó pontnak számított volna. De ugyanebből a forrásból egyéb adatok is előkerültek, amelyeknek a hitelessége később majd megkérdőjelezhető lesz.

A továbbtanulási remények tehát szertefoszlottak. Más lehetőség nem maradt, mint

a fizikai munka. Nagy Sándor is leggyakrabban kubikolt, de ha más munka nem volt, beállt akár építőmunkásnak, favágónak, napszámosnak is. Hamarosan kitört a II világháború.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: Budapest Főváros Levéltára (BFL) TB.9704/1964-13
- (2) Forrás: U.o.
- (3) Forrás: U.o.
- (4) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) V-153667/3 számú dosszié
- (5) Forrás: U.o.
- (6) Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon
- (7) Forrás: U.o.

A háborúban

1941-ben Nagy Sándor megtudta, hogy az algyői repülőtéren vezetőképző tanfolyam indul sportrepülők részére. Jelentkezett és sikerült bejutnia a tanfolyamra, amit sikeresen el is végzett. A sportrepülés kapcsán megismerkedett Szent-Györgyi Albert⁽¹⁾ Nobel díjas szegedi professzorral. Ebben az időben kezdett kibontakozni Nagy Sándor irodalmi érdeklődése. Szent-Györgyi Albert elolvasta egyik kéziratát, majd megmutatta azt Sík Sándornak⁽²⁾, aki felismerte a fiatal Nagy Sándor tehetségét és hamarosan személyesen is találkoztak.

Nagy Sándor későbbi vallomása szerint „prózát írni Sík Sándor szegedi papköltő biztatására kezdtem, akivel 1941-ben ismerkedtem meg. Néhányszor behívott az egyetemre, ahol költői esteket is hallgattam (József Attila, Radnóti). ... Síkkel, az ő irányításával egy parasztregénybe fogtam, amely az uradalmi béresek és az ispán életéről szólt, de a háború miatt nem készült el. ... Első közvélemény elé került írásom a falusi kultúráról, illetve annak elhagyatott állapotáról való értekezés, melyet 1943-ban Vörös Vince kisgazdapárti képviselő olvasott föl a rádió »Őszinte beszéd« című műsorában. Akkor én már Sík javaslatára, az ajánlott olvasmányok révén a népiesek hatása alatt voltam.”⁽³⁾ Ekkor írásai nyomtatásban még nem jelentek meg.

Húszéves korában Nagy Sándort katonai szolgálatra hívták be. A sportrepülői képzettségére tekintettel a légierőhöz került, ahol további kiképzést kapott. Szombathelyen, Székesfehérváron és Mátyásföldön voltak a szolgálati helyei. 1943 novemberében Mátyásföldről a keleti frontra vezényelték. 1944. januártól már harci pilótaként éles bevetésekben vett részt, miközben az alakulata állandóan visszavonulóban volt. Majd időrendben következik a korábban már jelzett téves adat: „1944-ben átállt a szovjet csapatokhoz”⁽⁴⁾ Ez bizony nem felel meg a valóságnak. Így nem felel meg. Az igazság az, hogy 1944. április 1-én egy bevetés alkalmával Nagy Sándor repülőgépét a szovjetek géppáruval lelőtték. Erre az esetre később így emlékezett: „Amikor lelőtték a repülőgépeimet, nagyon súlyosan megsérültem. Kényszerleszállás nyomán erdőben értem földet”⁽⁵⁾ Egy orvosszakértői vélemény szerint az ekkori sérülései között súlyos agyrázkódás⁽⁶⁾ is szerepelt.

A kényszerleszállás az ellenség által visszafoglalt terület fölött történt. A pilóta Nagy Sándor szovjet fogságba került. Szó sem volt tehát akkor „átállás”-ról. Amikor azonban

úgy-ahogy felépült a sérüléseiből, a felhívásra jelentkezett antifasiszta iskolára. Elvitték Moszkvába, elvégezte a tanfolyamot, de a fasizmus elleni bevetésére akkor nem került sor, viszont hamarosan hazaszállították Magyarországra. Amikor 1944 második felében az ország keleti részét a szovjet haderő elfoglalta, Nagy Sándor már Debrecenben volt, belépett az NPP-be – a Nemzeti Parasztpártba – és jelentkezett az akkor „demokratikus”-ként emlegetett új hadseregbe. Azonnal szolgálatba is állt, azonban ekkor sem került sor bevetésükre, csupán őrszolgálati feladatokat teljesített. A háború végén azonnal leszerelt.

Jegyzetek:

- (1) Szent-Györgyi Albert (Budapest 1893 – Woods-Hall 1986) 1931-től 1945-ig a Szegedi Tudományegyetem orvosi vegyészeti intézetének professzora, 1937-ben orvosi élettani Nobel díjat kapott.
- (2) Sík Sándor (Budapest 1889 – Budapest 1963) piarista tanár, tartományfőnök, költő, műfordító, irodalomtörténész, 1946–49 között az MTA – Magyar Tudományos Akadémia – levelező tagja, 1948-ban Kossuth díjas, 1929-től 1945-ig a Szegedi Tudományegyetem magyar irodalomtörténeti tanszék nyilvános rendes tanára.
- (3) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié
- (4) Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon
- (5) Forrás: BFL TB.9704/1964-13
- (6) Forrás: U.o.

A háború után

A háború vége után Nagy Sándor politikai tevékenységbe kezdett. Az NPP-ben aktivizálta magát. Az Erdei Ferenc által képviselt balszárnyhoz tartozott, azok közé, akik leginkább közel álltak és együttműködtek a hatalomra törő magyar kommunistákkal. 1945 után az NPP Bács-Kiskun megyei titkára volt és nagy lelkesedéssel vett részt a földosztásban. Nemsokára az NPP szegedi kerületi titkára lett. Továbbra is igyekezett a párton belül terjesztetni a kommunista eszméket, szoros kapcsolatban állt a kommunistákkal, Szegedre kerülése után a városi kommunista funkcionáriusokkal. Erre az időre így emlékezett: „A Komócsinok és Zöld Sándor hatására a Kommunista Pártba kértem a felvételemet, mivel közben politikailag jobban öntudatosultam és felismertem, hogy osztályhelyzetem miatt is ott a helyem. Az elvtársak javaslatára azonban még egy ideig ott kellett maradnom (az NPP-ben – BL), mert ott volt szükség szolgálataimra, s pártmunkámra. Így csak 1948-ban léptem az MKP tagjai sorába s így lettem tagja az MDP-nek is.”⁽¹⁾

A helyzeten nincs mit szépíteni: Nagy Sándor a szegedi kommunista Komócsin-klánnak és Zöld Sándornak, egy ideig az MKP nagyszegedi titkárának beépített embere volt az NPP-ben. Ezt az állítást későbbi adatok majd tovább bizonyítják.

Levendel László⁽²⁾ későbbi vallomásában erre az időre így emlékezett: Nagy Sándor „derekasán kivette részét a mozgalmi munkából. ... Munkáját önfeláldozóan, lelkesen végezte, fáradhatatlan volt. ... Az akkor még hiányos ideológiai műveltségünket közös vitákon, éjszakába nyúló beszélgetéseken alakítottuk, csiszoltuk. Nagy Sándort, ... mint kubikus származású fiatal, a néphez való ragaszkodás, a kommunista eszmék tisztelete és ennek ereje fűtötte.”⁽³⁾ Máskor Levendel László Nagy Sándor magánéletéről is

véleményt mondott: „Sanyi telve egyes érzelmekkel, virágról virágra szállt, nem találta helyét.”⁽⁴⁾ Ez alatt elsősorban az értendő, hogy Nagy Sándor ebben az időben meglehetősen kicsapongó életet élt és a szerelmi partnereit gyakran váltogatta.

Ez még talán nem is lett volna olyan nagy baj, az akkori kommunista erkölcsiség ettől a viselkedéstől egyáltalán nem állt távol. Sőt! A baj az volt, hogy nem volt elég körültekintő és óvatos. Az egyik bírósági vallomásában ez olvasható: „1945-ben egy véletlen szerelmi esetből kifolyólag trippert kaptam. Megvizsgáltak és vérbaj ellen is kezeltek.”⁽⁵⁾ Ez valóban így történt, hiszen „1945-ben a Szegedi Bőr- és Nemibeteg Klinikán vérbajos fertőzés miatt gyógykezelés alatt állott. ... Először gonorreát állapítottak meg, ... kezelésben részesült. Másodszor... lues gyanúja miatt... vizsgálatot végeztek és ez négy kereszt pozitivitást mutatott.”⁽⁶⁾

Nagy Sándor irodalmi munkásságának kibontakozása is erre az időszakra tehető: „nyomatásban... újságcikkek, és tárcák formájában csak a felszabadulás után jelentek meg írásaim a szegedi Szabad Szó-ban, a Délmagyarországban. ... Komolyabban 1947-től, mint népi kollégista kezdtem írással foglalkozni. Ekkor különböző folyóiratokban több novellám jelent meg és megírtam a felszabadulás idején játszódó >> Az Úr jó vitéze << című ifjúsági regényemet.”⁽⁷⁾

Egy ideig Nagy Sándor a Délmagyarország szerkesztőségében dolgozott. Különböző rövidebb pártiskolák és ideológiai-politikai tanfolyamok elvégzése után Szegeden jogi tanulmányokba kezdett az egyetemen. Közben teljesen váratlanul házasságot kötött Vass Gizellával⁽⁸⁾. Erre a házasságkötésre később úgy emlékezett, mint ami „eléggé parancsra született”⁽⁹⁾. Ennek a hátterét is Levendel László világította meg: „Első feleségét becsületből vette el, mert megesett tőle. ... Nem egymáshoz valók voltak.”⁽¹⁰⁾ Ennek ellenére ebből a házasságból három gyerek született.

1947 végén ismét súlyosan megbetegedett és ennek következtében a jogi tanulmányait is abbahagyta. Ide ismét a barát Levendel László vallomása kíváncsok: „Nagy Sándor betegségét részletesen ismertem, ... tüdőbetegsége miatt én hozattam fel Budapestre. ... TBC-s betegsége jelentős károsodások hátra hagyásával gyógyult. Családi életében bekövetkezett anarchisztikus jelenségeket is sok tekintetben betegségéből és az ebből folyó lelkiállapotából tudom levezetni.”⁽¹¹⁾

Közben változatlanul írt, többnyire novellákat és 1948-ban irodalmi Baumgarten díjjal jutalmazták.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié
- (2) Levendel László (Budapest 1920–Budapest 1994) ismert szegedi kommunista politikus volt, jelentős szerepet vállalt a NÉKOSZ mozgalomban, majd az MDP tudományegyetemi bizottság titkáráként az MDP nagyszegedi bizottságának is tagja volt. 1951-ben állítása szerint koholt vádak alapján kizárták a pártból, így elvesztette az előbbi funkcióit. Azt állították róla, hogy szidalmazta Rákosi Mátyást. Még ugyanebben az évben az MDP Központi Ellenőrző Bizottság rehabilitálta. A továbbiakban Budapesten dolgozott orvosként. Mindvégig Nagy Sándor szoros, mondhatni elvtársi-baráti kapcsolata. Egy kijelentése szerint „Nagy Sándor sok más barátommal szemben akkor is kitartott mellettem”, amikor a párton belül hajszát folytattak ellene.
- (3) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (4) Forrás: ÁBTL V-153667/3 számú dosszié

- (5) Forrás: BFL TB.9704/1964-13
- (6) Forrás: U.o.
- (7) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié
- (8) Nagy Sándorné sz: Vass Gizella (Szeged 1928)
- (9) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié
- (10) Forrás: ÁBTL V-153667/3 számú dosszié.
- (11) Forrás: BFL TB.9704/1964-13

Nagy Sándor a csúcson

1949-ben Nagy Sándor a szegedi Délmagyarország újságírója volt. Váratlanul nagy ismerésben részesült. „Az Úr jó vitéze” című ifjúsági regényéért a Kossuth díj II. fokozatát kapta, a Szabad nép munkatársával, Aczél Tamással megosztva. Utólagosan azon lehet vitatkozni, hogy megérdemelt volt-e ez a magas kitüntetés, vagy nem. Az viszont megkérdőjelezhetetlen tény, hogy számottevő változást idézett elő Nagy Sándor életében. Szegednek addig sem volt, azóta sem lett Kossuth díjas írója. Nem véletlen, hogy a város és a megye büszkesége lett és a helyi kommunista vezetés egyre-másra szerepeltette, dicsekedtek vele, büszkélkedtek vele. Futtatták, ajnározták, honorálták.

Nem kellett sok időnek eltelni és Nagy Sándort „kiemelték” a vidéki környezetből. A fővárosba költözött és az MDP központi lapjának, a Szabad Nép-nek a munkatársa lett. Addig elképzelhetetlen lehetőségek nyíltak meg előtte. Néhány évvel korábban még „*kanális munkán*” kubikolt, s lám az ország vezető lapjának Kossuth díjas munkatársa. A hiányos neveltetés, az összevissza iskolázottság és a meglehetősen rendezetlen életmód következtében az ilyen hirtelen felkapott kádereknek előbb-utóbb személyes konfliktusai támadtak. Nem volt kivétel ez alól Nagy Sándor sem. A vártnál jóval hamarabb vége szakadt a fővárosi életnek. „*Betegállapotom és egyéb okok miatt újra falura mentem, ahol a termelőszövetkezetek alakításában vettem részt Kiskundorozsmán és Szeged környékén.*”⁽¹⁾ A szemérmesen említett „*egyéb okok*” a szerkesztőségben belüli személyi konfliktusok voltak. A „*kanális*”-ból kikecmergett kubikus nem nagyon illett a fővárosi környezetbe. Nagy Sándor a Kossuth díjjal a tarsolyában visszavonult sértődötten a tanyasi magányba. A felesége apjának tanyáján húzta meg magát a zombói határban. Olyan környezetbe került, ahol éppen tombolt a magyar mezőgazdaság rákosista szocialista átszervezése, a termelőszövetkezetek alakítása. Ebbe a feladatba Nagy Sándor is hithű kommunistához méltó módon maga is lelkesen bekapcsolódott. Eközben ha akarta, ha nem, megismerte azt az eszement terrort, amivel ezekben az években a földművelő parasztságot sújtották.

Szabadidejében, magányában természetesen továbbra is írogatott. 1951-ben megalkotta a „*Megbékélés*” című novelláját, amelyet 1952-ben a Sztálin díj III. fokozatára tartottak érdemesnek. A Szabad Nép korabeli méltatása szerint Nagy Sándor „*a mai magyar falu életéről fest meggyőző, igaz képet, művészién ábrázolva a szövetkezeti parasztok harcát a szocialista gazdaság megteremtéséért.*” Az „*igaz kép*” gyaníthatóan megkérdőjelezhető. A díj átvételekor Nagy Sándor kijelentette: „*Csak a Szovjetunióban, hadifogságomban kaptam vissza emberségemet, s itt kaptam kulcsot a leninizmusban a világ, az élet értelmének, szépségének megismeréséhez. ... Iskolám volt a hadifogság! Ott kezdett formát kapni bennem az az anyag, amit a nagybarackskai kubikusok között kanális munkában apám elbeszéléseiből magamba szívtam. ... Én édesanyámnak érzem*

a hazai föld mellett a Szovjetunió földjét is, mely járni tanított, betegségemből kigyógyított, és édesanyámnak a szovjet népet, és aki a legdicsőbben megtestesíti: Sztálin elvtársat, aki nevelt, nevel, aki írni tanított.”

A magas kitüntetés – amit ismét Aczél Tamással megosztva kapott – újból alaposan megváltoztatta Nagy Sándor életét. „*Behívtak a tanyáról és Szegeden a Tiszatáj szerkesztője lettem. Hozzáfogtam több regény és dráma kísérletnek, de politikai viharok és koncepciótlanság miatt egyiket sem tudtam befejezni. De több elbeszélést írtam.*”⁽²⁾ Az eredménytelenség, a sikertelenség azonban nem csupán a Nagy Sándor által említett okokban rejlik. A szegedi kommunista vezetés ismét feltalálta magának az immár Kossuth díjas és Sztálin díjas író. 1952-ben országgyűlési képviselőt csináltak belőle. Beválasztották különféle helyi MDP bizottságokba, tagja lett az országos és szegedi Béketanácsnak, a Magyar-Szovjet Baráti Társaság elnökségének, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnak, titkára a szegedi írócsoportnak. Felsorolhatatlanok azok a rendezvények, ahol szerepeltették, ahol díszvendég volt, ahol felszólaltatták.

A rengeteg program, a sok-sok elfoglaltság mellett Nagy Sándornak írásra már nem is nagyon maradt ideje. Közben az eleve kudarcra ítélt első házassága fölbomlott, válással végződött. Ebben a már ismertetett okok mellett közrejátszott az is, hogy „*a felesége súlyos alkoholista lett.*”⁽³⁾

1953-ban azonban újabb, az előbbieknél talán még nagyobb baj is bekövetkezett Nagy Sándor életében. A Csongrád megyei és szegedi kommunista vezetés őt is delegálta az MDP 1953-ban megtartott országos értekezletére, sőt ott fel is szólaltatta. Azt ma már pontosan nem lehet tudni, hogy a Kossuth díjas és Sztálin díjas szegedi író – immár Sztálin halála után – mit-miket mondott, de az tény, hogy a felszólalása az akkori legfelsőbb pártvezetés tetszését olyannyira nem nyerte el, hogy mondandóját, de állítólag a hozzászólásának még tényét is az ülés jegyzőkönyvéből kihagyták. Az egyik vallomása szerint „*az 1953-as kongresszuson (helyesen pártértekezleten, mert 1953-ban nem volt pártkongresszusa az MDP-nek – BL) ahol, mint küldött vettem részt, rámutattam a paraszti élet visszaszél jelenségeire. A vezetőkben nem bíztam, ennek ellenére Rákosi ellen nem lázítottam.*”⁽⁴⁾

A kommunista Nagy Sándoron az 1950-es évek elejére eluralkodott az ideológiai-politikai bizonytalanság. Közrejátszott ebben az általa nagyon tisztelt Zöld Sándor tragikus sorsa, a mindvégig legjobb barát Levendel László koncepcionált meghurcolása, alaptalan megvádolása, a sztálinista-rákosista irányvonal csődje, stb. Az elbizonytalanodott Nagy Sándor szinte észrevétlenül és akaratlanul átcsúszott a Nagy Imre által vezetett politikai irányzat oldalára. Ugyanakkor a Szegeden változatlanul hatalmat gyakorló rákosista Komócsin-klán szemében Nagy Sándor, a korábbi kedvenc, a „*futtatott*” káder, kegyvesztett lett, és mint írta „*1955 őszén hívásra a Művelődésügyi Minisztérium lapjához a Művelt Nép-hez került.*”⁽⁵⁾

Közben 1954-ben újabb házasságot kötött. Második felesége Kocsis Erzsébet volt. Ebből a házasságból is született egy gyermek. Ez már nem kényszerből megkötött házasság volt, mégsem tartogatott sok jót Nagy Sándor számára. A második feleségével csupán fél évet élt együtt, majd elváltak egymástól. Ennek ellenére a törvényes válásukra csak 1958-ban került sor. A különélésük ideje alatt Nagy Sándornak házasságon kívül is született egy gyereke.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié
- (2) Forrás: U.o.
- (3) Forrás: BFL TB.9704/1964-13
- (4) Forrás: ÁBTL V-153667/3 számú dosszié
- (5) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié

A forradalomban

Az 1955 körüli évekkel kapcsolatosan talán a leghelytállóbb véleményt Nagy Sándorról Andrassy Lajosnak⁽¹⁾ egy későbbi vallomásában lehet olvasni: „A Sztálin díj kitüntetésé óta maradandó jót nem alkotott, sőt alig írt. Ehelyett politikai kérdésekkel foglalkozott, amihez megítélésem szerint nincs kellő ismerete és képessége. ... Elvesztette a talajt a lába alól. Pesszimista volt. Nem volt tisztázva szerintem világnézete sem. ... A hivatalos állásponttal való szembenállás talaján állt.”⁽²⁾ A szegedi írócsoport – amelynek tagja volt – 1956 őszi vitáján felszólalt Nagy Sándor is. Andrassy Lajos véleménye szerint „addig mindenki szélső baloldali politikai beállítottságúnak ismerte. Felszólalásából a Petőfi Körös, nagyimreista, sőt túlzás nélkül mondhatom, hogy jobboldali revizionista állásfoglalás tükröződött.”⁽³⁾

Nagy Sándor 1956. október végén, a forradalom kitörésekor Budapesten tartózkodott és a Művelt Nép munkatársa volt. A későbbi bírósági ítélete szerint „1956-ot (a forradalmat - BL) közvetlenül megelőzően részt vett a társadalmi, irodalmi életben, a különböző megmozdulásokon. Hangot adott revizionista nézeteinek, de semmiképpen nem számított az ellenforradalmat előkészítő agresszívebb, veszélyesebb csoportjába. ... Az ellenforradalom alatt szerényen viselkedett.”⁽⁴⁾

Egyes adatok szerint az október 23-i tüntetést Nagy Sándor még lelkesen fogadta, de hamar felismerte a forradalom antikommunista jellegét. Hiába volt a forradalom kormánya telis-tele kommunistákkal, az utca hangulata napról napra kommunistaellenesebb lett. Ezért aztán a kommunista Nagy Sándor „szerényen viselkedett”. 1957 februárjában a Népakarat című lap egyik írásában fölvetette a kérdést: „Miért harcoltak a kommunista írók?” Majd a saját maga válaszát is megadta: „Azért, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa által megfogalmazott hibákat kiküszöböljük a mi pártunk életéből is, ezért akartuk leváltani a politikai erkölcsében zuhlott hatalmi klikket.” Lényegében ez volt Nagy Sándor véleménye az 1956. október 23-án kirobban eseményekkel kapcsolatban, amelyet egy ideig ő is népfölkelésnek, később ellenforradalomnak ismert el.

Jegyzetek:

- (1) Andrassy Lajos (Szeged 1928) költő, újságíró, a Tiszatáj szerkesztőség munkatársa, a szegedi városi DISZ bizottság munkatársa. 1957 tavaszán MSZMP-s pártfeladatként a MEFESZ szegedi ideiglenes bizottság titkára volt. Nagy szerepet vállalt az egyetemisták és főiskolások forradalmi szervezetének elszorvasztásában. 1957-től a KISZ szegedi városi bizottság szervezőtitkára.
- (2) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (3) Forrás: U.o.
- (4) Forrás: ÁBTL V-153667/3 számú dosszié

A forradalom után

Nagy Sándor egyik későbbi önvallomásában a következők is olvashatók: „1956 történelmi sorsfordulóján... egy ideig egy Kádár-Nagy Imre vezetésben, a párt megújításában, konszolidálásában bizakodtam. Ez a bizakodásom kihúzódott egészen 1957 elejéig, amíg véglegesen le nem lepleződött Nagy Imre nézeteinek, tevékenységének revizionista tartalma. 1956. november 6-án Kállai Gyula és Komócsin Mihály elvtársaknál jelentkeztem a pártközpontban, hogy hajlandó lennék újra megindítani a Művelt Népet. Nekem még mindig voltak illúzióim Nagy Imrével kapcsolatban. S Kállai elvtársnak volt igaza, amikor nem bízott meg az újságírók toborzásával. ... Beléptem az MSZMP-be, mert úgy éreztem, hogy a Kádár-Kállai csoport vezetésével megindulhat a párt a proletárdiktatúra hatalmának újjászervezésére.”⁽¹⁾ Ugyanezzel kapcsolatban azonban figyelmet érdemel egy későbbi vallomása is: „Az MSZMP-be 1957-ben Angyalföldön, ahol akkor laktam, léptem be.”⁽²⁾ Tehát nem az Írószövetségben, ahol pártszervezetileg korábban szerepelt. Már ez az íróktól, az Írószövetségtől való elhatárolódásának egyik jele és a munkásság, a proletáriátus felé fordulásának, egyre inkább „balosságának” a bizonyítéka.

Mivel a Művelt Nép-pel kapcsolatos próbálkozásai nem jártak sikerrel, más munkahely után kellett néznie. Sok lehetőség számára fővárosban nem kínálkozott, kénytelen volt elfogadni a Hétfői Hírek-nél számára följánlott kulturális rovatvezetői állást.

Az 1950-es évek végén Nagy Sándor már megközelítően sem volt azonos az egy évtizeddel korábban még ünnepest, „futtatott” íróval. A megváltozott helyzetet nehezen tudta önmagában földolgozni, sőt talán nem is tudta. Magabiztossága, a néha már nála is jelentkező önteltsége tovaszállt. Ideológiailag is, politikailag is és magánéletileg is annyi trauma érte, hogy ezek együtt már földolgozhatatlanok voltak számára. 1957-ben már csak tengett- lengett, csapódott hol ide, hol oda. Mindenesetre a neve ott található annak a több mint kétszáz magyar írónak, költőnek, irodalmárnak a neve között, akik aláírásukkal tiltakoztak az ENSZ-nél az úgynevezett „magyar ügy” tárgyalása miatt. Máig sem tudni, hogy ő valóban aláírt-e, vagy csupán, mint elkötelezett kommunista írónak szerepeltették a nevét a listán. Az utóbbi esetnek kisebb a valószínűsége. Nagy Sándor erre az időre ugyanis már egyre inkább szembefordult 1956 októberének valódi forradalmi szellemiségével – amelyet teljességben soha nem is érzett magáénak! -, de már a csupán általa is revizionistaként tekintett Nagy Imre-féle vonallal is.

1958-ban Nagy Sándor hosszas különélés után elvált a második feleségétől is. Ekkor már 5 gyerek után kellett volna tartásdíjat fizetnie. Az anyagi helyzete azonban egyre inkább rendezetlenebb volt. Ennek következménye az lett, hogy a tartási kötelezettség teljesítését mind gyakrabban elmulasztotta. Az ok nyilvánvaló, mind szűkösebb, sőt kifejezetten szegényes körülmények között élt. Mégis 1959-ben föladta a biztos budapesti állását, kilépett a Hétfői Hírek szerkesztőségéből. Ettől az időtől kezdve szabadfoglalkozású („szabadúszó”) íróként szerepeltette magát. Ennek a lépésnek talán az is a magyarázata lehet, hogy szabadulni akart a súlyos terhet jelentő gyerektartási kötelezettség alól. Így nem volt állandó és akkoriban ellenőrizhető jövedelme, amiből a gyerektartásokat levonhatták volna.

A „szabadúszóság” azonban nem tartott sokáig. 1959-ben hátat fordított a fővárosnak és visszatért Szegedre, egykori sikerei városába. Nevelőtanári állást vállalt az egyik gimnázium kollégiumában. Miután volt kellő gyakorlata, bekapcsolódott a Kádár-re-

zsim akkoriban kezdődő termelőszövetkezeteket szervező kampányába. Ismét intenzíven kezdett foglalkozni irodalommal. Ennek eredményeként még 1959-ben meg is jelent Szegeden a „Szabadság napja” című novelláskötete. A sikeren felbuzdulva hozzázakedett két regény – a „Menyasszonytánc” és a „Szőke cigány” – megírásához.

1961-ben munkája és irodalmi munkálkodása mellett beiratkozott a Szegedi Tudományegyetem magyar-történelem szakra. Majd ugyanebben az évben házasságot kötött harmadik feleségével, Mikola Klárával⁽¹⁾. Hamarosan ebből a házasságból is született egy gyerek. Nemsokára, ennek az újabb házasságnak köszönhetően visszaköltözött Budapestre. Családjával a Csengeri utcában lakott egy elhanyagolt földszinti kis lakásban, kifejezetten szegényes körülmények között. A felesége kisfizetésű cipőfelsőrész készítő volt. Nagy Sándornak pedig alig-alig volt jövedelme. Így nem véletlen, hogy a gyerektartási kötelezettségét egyre jobban és egyre gyakrabban elhanyagolta. A második felesége unt rá leghamarabb a tarthatatlan helyzetre és 1962-ben a bírósághoz fordult, hogy a jogait érvényesítse. Eljárás indult Nagy Sándor ellen és a Pesti Központi Kerületi Bíróság a 13.B.23261/13 számú ítéletében 1962. július 23-án a tartási kötelezettség elmulasztása miatt 6 hónap szabadságvesztésre ítélte. Kevésen múlt, hogy Nagy Sándor ekkor börtönbe nem került. Szerencséje volt, mert a NET (Népköztársaság Elnöki Tanácsa) 1962. december 22-én a 9-3/1962. számú határozatával a büntetése végrehajtását kegyelemből 3 év próbaidőre felfüggesztette.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: BFL TB.704/1964-13
- (2) Forrás: ÁBTB V-153667/1 számú dosszié
- (3) Nagy Sándorné sz.: Mikola Klára (Budapest 1935) cipőfelsőrész készítő, Budapest VI. kerület Csengeri utca 58 szám alatti lakos.

Állambiztonsági célkeresztben

Az 1960-as évek elejére lezárult az 1956-os magyar forradalom kádári megtorlása. Véget értek az internálások (közbiztonsági őrizetben tartások), a rövidebb, csupán néhány éves börtönbüntetésre ítélték is visszanyerték szabadságukat, sőt 1963-ra, az akkori tavaszi nagy amnesztia következtében a hosszabb börtönbüntetésre ítélték nagy része is szabadlábra került. Kezdetét vette egy új korszak, a Kádár-rezsimmel szembe helyezkedők és más gyanúsak tartott elemek szoros konspiratív megfigyelése, jelentettek ezek veszélyt a hatalomra akár jobbról, akár balról. A jelentősebbek, a nagyobb számban levők, a hatalomra veszélyesebbek természetesen az „ellenforradalmárok” voltak még ezekben az években is. Időnként azonban nem ártott odafigyelni a hatalomnak, és annak konspiratív erőszakszervezetének a baloldali hőzöngőkre, elégedetlenkedőkre is, sőt ha szükségesnek látszott, ajánlatos volt fékezni, korlátozni, vagy drasztikus módszerekkel megszakítani ezek tevékenységét is.

A BM III/1 Osztály (az Állambiztonsági Vizsgáló Osztály) 1964 június 27-i jelentése szerint 1963 nyarán kerültek látókörbe Budapesten is és vidéken is „szektás politikai beállítottságú személyek, akik illegális csoportosulásokat hoztak létre, ellenséges nézeteiket szóban és írásban terjesztették, valamint a budapesti kínai és albán nagykövetség támogatását élvezve illegális »kommunista párt« létrehozásával kísérleteztek.”⁽¹⁾ A je-

lentés folytatásában arról is szó van, hogy a látókörbe kerültek és konspiratív megfigyelés alá vontak „az ellenforradalmat követő időben, amikor az osztályharc újból kiéleződött és erőteljesebb, keményebb eszközökkel folyt (a megtorlás során – BL) ismét az első vonalban találtuk őket, pl. pártbizottsági munkatársak, karhatalmisták, munkásőrök voltak.”⁽²⁾ A meginduló konszolidáció után ezek kezdtek elégedetlenkedni a hatalommal, a „puhulás” irányába elmozduló diktatúrával szemben.

Az 1956 októberében szinte teljesen széthullott államvédelmi hálózati bázist – az ügynökök és informátorok összességét – az 1960-as évek elejére az állambiztonsági szolgálatnak (akkori elnevezés szerint a politikai nyomozó szerveknek) sikerült újra megszervezni és működtetni. A kialakult új hálózati bázis, amely a létszámát tekintve tömeghálózati funkciók ellátására is alkalmas volt, azaz a társadalomnak szinte teljes egészét át lehetett vele fogni, meg lehetett vele figyeltetni. Így egyáltalán nem véletlen, hogy abban az időben ismét renitenskedő, szélsőbalos nézeteit lépten-nyomon hangoztató Nagy Sándor is látókörbe került. Sőt hamarosan, 1963. augusztusától a BM III/III-5 Osztály ügynöki bizalmas nyomozás alá vonta. Az ennek során keletkezett dokumentumok azonban sajnos a történeti kutatás számára nem maradtak fenn. Azt is csak gyanítani lehet, hogy a BM III/III-5-c Alosztály által végzett operatív feldolgozó munka Nagy Sándor célszemély ügyében „Koldus” fedőnéven folyt, amit az akkori igen szűkös, nélkülözésektől sem mentes anyagi helyzete magyarázhatott. A rendelkezésre álló adatokból azonban az kitűnik, hogy Nagy Sándor szoros megfigyelésére hálózati személyeket is foglalkoztattak – pl. „Dunai” és „Tiboldi” fedőnevű ügynököket –, alkalmaztak telefon lehallgatást (3/a rendszabályt), bevezettek helyiség lehallgatást (3/e rendszabályt), megtörtént a postai küldeményeinek ellenőrzése („K”-ellenőrzés) sőt külső figyelésre (követésre) is sor került.

A részletek tehát nem ismertek, de a BM III/1 Osztálynak fennmaradt egy 1964. március 20-i jelentése, amelyben a következők is olvashatók: „A nemzetközi munkásmozgalmon belül folyó vita Nagy Sándor politikai tevékenységét aktivizálta. ... Mindinkább a kínai-albán vonalat tartotta helyes marxista-leninista vonalnak. Az ezzel szemben álló szovjet és más pártok – köztük az MSZMP – politikai vonalát a munkásosztályt eláruló, revizionista, a proletárdiktatúrát megcsúfoló politikának tartotta. Ezen államok és pártok vezetőit munkásáruló, burzsoá ügynököknek tartja. ... Erkölcsi, eszmei és politikai segítséget az Albán Népköztársaság budapesti követsége beosztottaitól kapott, akikkel konspirált kapcsolatban állt.”⁽³⁾

Az említett operatív dokumentumok hiánya miatt azt egészen pontosan nem tudhatjuk, hogy Nagy Sándorral kapcsolatban az operatív feldolgozó munka során a BM III/III-5-c Alosztály munkatársai milyen ismeretek birtokába jutottak. A későbbi tánu kihallgatási jegyzőkönyvekből viszont az kiderül, hogy mit tudhattak meg. Ebből következően Nagy Sándor ellenőrzés alatti magatartását, állásfoglalásait, véleményét, kijelentéseit több-kevesebb sikerrel rekonstruálhatjuk.

Székely Lajos⁽⁴⁾ vallomása szerint „1963. októbere körül... Nagy Sándor rendkívül idegesen, szétesően, szinte egzaltált állapotban magyarázta, hogy nálunk nincs proletárdiktatúra, a polgárság mindinkább elfoglalja a jelentős posztokat, benyomulnak a hatalomba, s amíg ezt ki nem küszöböljük, nem lesz nálunk szocializmus.”⁽⁵⁾ Máskor Székely Lajos azt állította, hogy Nagy Sándor „talajt veszített, megrekedt ember lett. ... A Szovjetunió és a Szovjetunióval egyetértő politikai vonalat követő országokkal szemben ő a kínaiak politikáját tartja jónak.”⁽⁶⁾

Andrássy Lajos tanúvallomása szerint Nagy Sándor „1963. tavaszától... az addig dicsért állami- és pártvezetést nem elég baloldalinak, nem elég határozottnak tartotta. Kifogásolta a népfront politikát, hogy túlzott engedményeket teszünk a polgárságnak, az értelmiségnek, s a régi mozgalmi emberek háttérbe szorulnak.”⁽⁷⁾

Szabolcsi Gábor⁽⁸⁾ vallomása a következő: „1963. október végén ... jártam Szegeden és találkoztam ... Nagy Sándorral. ... Rátért a mai rendszer bírálatára. Kifejtette, hogy ami most van Magyarországon, az nem proletárdiktatúra. Itt revizionizmus folyik, s mivel a Kádár-Kállai csoportnak tömegbázisa nincs, a pesti polgárságra, sőt nagypolgári elemekre támaszkodik. Szükség van egy olyan proletárpárt megalakulására, amely kezébe veszi a hatalmat s megteremti az igazi proletárdiktatúrát. ... Nagyon meglepődtem, mert semmiképpen sem láttam magatartását összeegyeztethetőnek az 56-os véleményével, amikor az egyik szószólója volt a >>sztálinizmus<< elleni harcnak, s Nagy Imre hívének szerepében ismertük meg. ... Nagy Sándor újra és újra hangoztatta, hogy ... itt a proletárdiktatúra elárulása folyik. ... Ma még vannak bátor emberek, akik vállalják a harcot az igazi proletárdiktatúráért. Az új párt alakulóban van és itt a történelmi pillanat, hogy végre az igazi lenini típusú párt alakuljon meg. ... Egy másik találkozás alkalmával Nagy Sándor négy szemközt elmondta, hogy Sztálinnak a cionizmus kérdésében igaza volt. ... Szirmai István is áruló cionista a párton belül. ... Nagy Sándor mindig lázongott valamiért, mindig volt nézeteiben túlzó, meggondolatlan és zavaros elem. ... Sajnálom is őt összekuszálódott élete miatt.”⁽⁹⁾

Az egykori szegedi kommunista funkcionárius Szilágyi András⁽¹⁰⁾ már budapesti lakosként többször találkozott az 1960-as évek elején Nagy Sándorral, aki elmondta neki, hogy „szervezkedés folyik az illegális kommunista párt létrehozására, mivel az MSZMP nem nevezhető annak. Az lényegében egy revizionista jobboldali politikát folytató, magát marxista pártnak nevező testület. Ezt a szervezkedést az teszi szükségessé, hogy a Szovjetunióban rövidesen meg fog bukni a Hruscsov által vezetett szárny és ha ez a bukás készületlenül éri az itteni becsületes kommunistákat, akkor az MSZMP vezetőinek lesz ideje átnyergelni és továbbra is hatalmon maradni. Ezt pedig meg kell az itthoni, valóban marxistáknak akadályozni. A nemzetközi munkásmozgalmában folyó vitákban a kínai kommunista pártnak van igaza. Mind több párt áll a kínai álláspont mellé és mind több pártban alakulnak frakciók a kínai álláspont támogatására.”⁽¹¹⁾ Figyelmet érdemel Szilágyi András véleménye Nagy Sándorról: „Fejjel fálnak rohanó ember.... Amióta ismerem, mindig valamiért túlzottan lelkesedő, forrófejűnek, sok esetben meggondolatlan embernek tartom.”⁽¹²⁾ Megjegyzendő, hogy Szilágyi András 1956 után belépett az MSZMP-ben, majd kilépett a pártból, mert „nem értett egyet és nem ért egyet sok vonatkozásban a párt politikájával.”⁽¹³⁾

Kolozsvári Gyula⁽¹⁴⁾ az 1960-as években több alkalommal találkozott Budapesten Nagy Sándorral, akinek az volt a véleménye, hogy „revizionista vezetés van nálunk, itt nem érvényesül a munkásosztály vezető szerepe, hanem a burzsoáziáé. ... Balos, dogmatikus nézeteit a magam részéről azzal magyaráztam, hogy igen nehéz anyagi helyzetben élt, lassan ment neki a munka és az írói lelki alkata által annyira igényelt nyilvánosság hiánya miatt sodródott el a párt irányvonalától. ... Megszállottan magyarázta, hogy a munkások és a parasztok úgysem engedik kirekeszteni magukat a vezetésből és előbb-utóbb legyőzik a burzsoáziát. Nagyon átszellemülten beszélt a nemzetközi proletáriátusról, amely mindenütt megnyilatkozik. ... Szervezkedésről soha nem beszélt. Mindig azt hangoztatta, hogy a revizionizmus veszélyétől csak egy marxista-leninista párt védhet meg bennünket.”⁽¹⁵⁾

Nagy László⁽¹⁶⁾ és Nagy Sándor az 1960-as évek elején egy alkalommal az egyik budapesti kávéházban találkoztak és beszélgettek. Ekkor Nagy Sándor állítólag kijelentette, hogy „Magyarországon nem érvényesül a proletárdiktatúra, mert a pártvezetés nem követ egyértelműen egyenes politikai vonalat. ... Az ellenségnek, a burzsoáziának, a revizionizmusnak engedményeket tesz. Belpolitikai vonatkozásban ez megnyilvánul a polgári burzsoá elemek érvényesülésében a nép rovására. ... Ez a jelenség megtalálható az irodalmi, a politikai és az állami életben egyaránt. ... Tito szerinte áruló. Az MSZMP-nek és az állami vezetésnek nem a Tito-félékkel kellene barátkozni, hanem a kínaiakkal mert a Kínai Kommunista Párt folytat igazi lenini politikát. Az MSZMP politikáját aggasztónak, rossznak nevezte. ... Új pártra van szükség, egy igazi kommunista pártra. ... Véleménye szerint Nagy Sándor szavait a szocializmus ügyének feltétele diktálta.”⁽¹⁷⁾

Molnár Imre⁽¹⁸⁾ szerint Nagy Sándor véleménye az, hogy „a túlzott gazdasági eredmények liberalizálódáshoz vezetnek, a polgári elemek kerülnek előtérbe. A régi, kipróbált kommunistákra nem támaszkodnak eléggé. ... A munkások érdekei háttérbe szorulnak. ... A Kínai Kommunista Párt politikája azért helyes, mert az erőszakot, az igazi osztályharcot hirdeti. ... Az irodalomban is polgári elemek érvényesülnek, akik nem ismerik igazán a munkásság életét.”⁽¹⁹⁾

Horváth Lajos⁽²⁰⁾ is Budapesten találkozott több alkalommal Nagy Sándorral. Véleménye szerint Nagy Sándor „tehetséges író, bár nem rendelkezett megfelelő képzettséggel. ... Megrekedt a fejlődésben.”⁽²¹⁾ Vallomása szerint Nagy Sándor elmondta neki, hogy „a proletárdiktatúra nemzetközi viszonylatban veszélyben van. ... Az MSZMP túlzott engedményeket tesz a burzsoáziának, a polgárság ragadja magához a vezetést, a kipróbált káderek kiszorulnak a vezetésből. ... Helytelen a békés egymás mellett élés politikája. A burzsoázia természete nem változik, az ellenség ellenség marad, azzal nem szabad paktálni. ... Ő a kínai állásponttal ért egyet, mivel az képviseli az igaz marxizmust-leninizmust. Egyetlen helyes álláspont a meg nem alkuvás, a forradalmi diktatúra.”⁽²²⁾

Márkus István⁽²³⁾ szerint „Nagy Sándort, aki feltétlenül kommunistának tartja magát, rendkívül megrendítette az utóbbi években a szovjet és kínai kommunista pártok között kialakult ellentét. ... Nagyon sokat kínlódva töpreng ezeken a problémákon és mostanra arra a meggyőződésre jutott, hogy sok kérdésben a kínai és az albán párt képviseli a helyes álláspontot. ... Félti a pártot, hogy az fokozatosan elveszíti a proletár jellegét, mert nem eléggé támaszkodik a munkásosztályra.”⁽²⁴⁾

Sánta Ferenc⁽²⁵⁾ vallomásában elmondta, hogy „Nagy Sándor mindvégig kommunista állásponttól kritizálta az én eléggé kiábrándult, válságban levő (1956-tal kapcsolatos - BL) magatartásomat. ... Kádárista álláspontból bíralt engem és írásaimat. ... Amikor a szovjet-kínai vita elkezdődött, beszélgetéseink élénkebbé váltak, vitáink erősebbékké. ... A Szovjetunióról – bár a kínai álláspontot nem tartotta teljesen elvetendőnek, hanem olyannak, amely fölött gondolkodni kell – végig a tisztelet hangján beszélt, sőt az én időnként felmerülő kritikáimat ... visszautasította. ... Kifejezetten kínai koncepcióbarát kijelentéseket előttem nem tett. ... Azt, hogy 1956 után privát véleményemben nem fordultam teljesen szembe a szocializmussal és a marxizmussal, azt igen nagy részt Nagy Sándornak köszönhettem. ... Nagy Sándor szegény parasztok gyereke, akit az élet sok viszontagságon vitt keresztül, s aki ha téved is, szubjektíve nem akarhat rosszat. ... Soha nem beszélt előttem kínai vagy albán kapcsolatáról.”⁽²⁶⁾

Győri Sándorné⁽²⁷⁾ vallomásában a következőkről is említést tett: „Nagy Sándor kifejtette, hogy a jobbratolódás a nemzetközi munkásmozgalmában is tapasztalható és ezt

a modern revizionizmust a Szovjetunió és az SZKP, illetve az őket követő államok és pártok, pártfrakciók képviselik. ...Magyarországon az MSZMP által vezetett revizionista vonalvezetéssel szemben létezik, vagy szervezés alatt áll, de mindenképpen valamilyen stádiumban van egy olyan mozgalom, vagy illegális tevékenység, párt, amely ezzel a politikai vonalvezetéssel, hatalommal szemben áll.”⁽²⁸⁾

A dokumentumok hiánya miatt nem tudhatjuk, hogy az állambiztonsági belső elhárításnak az operatív feldolgozó munka során az említettekben mennyi és milyen információ jutott a birtokába. A végrehajtott konspiratív intézkedéseket figyelembe véve okkal feltételezhetjük, hogy ha nem is mind, de nagyrészüket ismerhette a belső elhárítás. Ezért egyáltalán nem véletlen, hogy a célszemély Nagy Sándor és néhány társa ügyét átadták a BM III/1 Osztálynak a büntetőeljárás megindítása és a nyílt rendőri vizsgálati munka lefolytatása céljából.

Mielőtt azonban sor került volna a minden valószínűség szerint „Koldus” fedőnevet viselő ügy realizálására, történt egy említésre méltó eset, amely jól rávilágít az egykor dédelgetett író Nagy Sándor akkori helyzetére. Lelkes Györgyné⁽²⁹⁾ újságíró a Tükör című folyóirat részére riportot akart készíteni a Rákosi-korszakban hirtelen felemelt, kitüntetett, később elfelejtett emberekről. Ennek során talált rá Nagy Sándorra, akivel kb. 2 órás beszélgetést folytatott le egy kávéházban. A kéziratban leírta Nagy Sándorról, hogy „volt építőmunkás, a háborúban pilóta, hadifogoly és antifasiszta iskolás, a háború vége felé bevetés nélküli katona a demokratikus hadseregben. ...Kossuth díjas tizenegynéhány novelláért, ... egyetlen novelláért Sztálin díjas, tsz.-szervező, írószövetségi titkár, képviselő. Hőbörgő 1956-ban. Később megint újságíró”⁽³⁰⁾ Amikor az interjúra érkezett „kopott, felhajtott gallérú bőrkabátot viselt. Nem hasonlított a régi fényképekre.”⁽³¹⁾ Kijelentette: „Tudja én a személyi kultusz pozitív börtönében voltam. Felszólaltam a kongresszuson (helyesen az országos pártértekezleten – BL), kihúzták még a jegyzőkönyvből is a beszédemet. Írtam egyszer egy jó novellát. Komolyan jó volt. Az volt a címe, hogy >>Kossuth Lajos Szegeden<<. Mielőtt megjelent átírták Rákosira. A címét is megváltoztatták, >>A nép reménysége<< lett belőle. Én meg belementem.”⁽³²⁾ A „most mi-ből él” kérdésre válasza a következő volt: „Kölcsönökből. Nincs semmim, csak a ruhám, meg a ceruzám. Otthagytam én mindent és visszamentem olyan szegénynek, mint amikor írni kezdtem. ... Autodidakta vagyok, azt mégis tudom, hogy még igazi jó dolgot, olyant, ami megüti az irodalom mércéjét, soha nem írtam. Talán most.”⁽³³⁾

Az előbbiekben idézett vallomásokból Nagy Sándor teljes ideológiai és politikai labilitása olvasható ki. Az 1960-as szélsőbalos, már-már anarchisztikus magatartásában felsejlik némi kompenzáció az 1956-os megingásért, „hőbörgésért”. De nem lehet nem észrevenni azt sem, hogy a tanúvallomást tevők közül többen – egy-két kivétellel majdnem mind – így vagy úgy, de védtek Nagy Sándort, próbálták magyarázni, érthetővé tenni a néha-néha már több mint furcsa viselkedését. Nem árt majd a történet végkifejlete során emlékezni a következő minősítő kifejezésekre: „rendkívül ideges”; „széteső”; „szinte egzaltált”; „talajt vesztett”; „meggondolatlan”; „zavaros elme”; „forrófejű”; stb. Mintha Nagy Sándor tanúként kihallgatott kapcsolatai észrevették volna azt, amit egy ideig a belső elhárítók és az állambiztonsági vizsgálók nem vettek észre, vagy nem akartak észrevenni. Azt, hogy Nagy Sándor tudati állapotában valami hibádzik.

Az említett interjú készítésekor Nagy Sándor reménykedett abban, hogy fog ő még írni, „talán most”. Dolgozott is akkoriban két regényen. Az állambiztonsági belső elhárítás azonban Nagy Sándor sorsáról másként döntött.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: ÁBTL V-153667/3 számú dosszié
- (2) Forrás: U.o.
- (3) Forrás: U.o.
- (4) Székely Lajos (Kürtös 1922) a Szegedi Tudományegyetem bölcsész karán volt egyetemi docens, 1958-ban oktatási rektor helyettes. 1945-től ismerte Nagy Sándort, aki akkor az NPP-ben és a NÉKOSZ-ban dolgozott. Amikor Székely Lajos Szegeden NÉKOSZ igazgató volt, Nagy Sándor ugyanott gondnökként működött.
- (5) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié
- (6) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (7) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (8) Szabolcsi Gábor (Makó 1921) a háború előtt és alatt katolikus szervezetek aktivistája. A Demokrata Néppártból az NPP-n át jutott el az MDP-be. Nagy Sándor véleménye: „1946-47-ben politikailag szemben álltam Szabolcsival, még a kommunista plakátokat is leszaggatta. 1948 után belátta hibáit és kezdett közeledni a párthoz.” Szabolcsi Gábor véleménye: Nagy Sándort „az 1950-es évek eleje óta ismerem, egyike volt a legjobb barátomnak.” A forradalom leverése után Szabolcsi Gábor szegedi újságíró volt, rendszeresen jelentek meg a forradalmat és a forradalmárokat gyalázó cikkei a Délmagyarországon. 1959-ben a Tiszatáj szerkesztője volt, ahonnan eltávolították
- (9) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié
- (10) Szilágyi András (Csoknyavisonta 1923) a háború után, 1945-ben az MKP nagyszegedi bizottság munkatársa volt. Ekkor ismerte meg a NÉKOSZ-os Nagy Sándort.
- (11) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié
- (12) Forrás: U.o.
- (13) Forrás: U.o.
- (14) Kolozsvári Gyula (Szeged 1924) 1945-ben Szegeden volt kollégiumi nevelőtanár. Ekkor ismerte meg Nagy Sándort. Kolozsvári 1947-ben Budapestre költözött.
- (15) Forrás: ÁBTL V-153667/3 számú dosszié
- (16) Nagy László (Budapest 1927) író, újságíró, irodalomtörténész, az MTA Irodalomtörténeti Intézet munkatársa. 1948-ból a NÉKOSZ-ból ismerte Nagy Sándort, majd 1955-56-ban a Művelt Nép-nél is együtt dolgoztak.
- (17) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié.
- (18) Molnár Imre (Szeged 1926) budapesti lakos, aki Kolozsvári Gyulánál ismerte meg Nagy Sándort.
- (19) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (20) Horváth Lajos (Dombóvár 1917) az MTA Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa. 1945-ben Szegeden ismerte meg Nagy Sándort, egy ideig együtt dolgoztak az MDP-ben. 1946-ban Budapestre költözött, 1949-ben a Szovjetunióban volt aspiráns.
- (21) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (22) Forrás: U.o.
- (23) Márkus István (Budapest 1920) budapesti lakos, szabadfoglalkozású író.
- (24) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (25) Sánta Ferenc (Brassó 1927) író, az MTA Irodalomtörténeti Intézet munkatársa, 1955-ben ismerte meg Nagy Sándort, amikor egymás közelében laktak.
- (26) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (27) Győri Sándorné sz. Hevesi Terézia (Szeged 1925) budapesti lakos újságíró. 1946-ban a szolnoki ÁVO-n gépfőnöként kezdte pályafutását. Később tiszthelyettes lett és 1948-ban Budapestre helyezte

ték. 1951-ben szerelt le az ÁVH-tól, ahol ekkor már operatív munkát végzett. 1955-ben a Művelt Nép szerkesztőségében együtt dolgozott Nagy Sándorral. 1957-ben átkerült az Élet és Irodalom-hoz. Egy minősítése szerint volt „írói és költői becsvágya” is. Nagy Sándor a Győrinével kapcsolatos viszonyáról így nyilatkozott: „Terivel ... voltak egyéb, az ügy lényegét nem érintő s befolyásoló intimitásaink is. Ha erre szükség mutatkozik, majd a megfelelő időben szóba kerülhet.”

(28) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié

(29) Lelkes Györgyné sz: Wezel Éva (Budapest 1932) újságíró.

(30) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié

(31) Forrás: U.o.

(32) Forrás: U.o.

(33) Forrás: U.o.

Lecsap a BM III. Főcsoportfőnökség

A BM III/1 Osztály – a BM III Főcsoportfőnökség (az állambiztonsági szolgálat) egyik önálló osztálya – 1964. március 18-i dátummal határozatot hozott nyílt nyomozás elrendelésére a Btk. 127.§-ba ütköző államellenes izgatás elkövetésének alapos gyanúja miatt Nagy Sándor (és akkor még társai) ellen. Ez alatt a vizsgálati munka értendő, a büntetőeljárás keretén belül, mert Nagy Sándor „a rendelkezésre álló adatok szerint 1963-tól lakókörnyezetében és munkahelyén államellenes izgató kijelentéseket tett”.

⁽¹⁾ Ezzel egy időben határozat készült a házkutatások végrehajtására is. A következő momentum az akkori szocialista törvényesség sajátosságára utal. A házkutatásra Nagy Sándor lakásában 1964. március 17-én 21.30 és 23.50 között került sor, tehát akkor, amikor még nem készült el, nem volt engedélyezve, a nyílt nyomozásra vonatkozó határozat. A házkutatás ideje alatt Nagy Sándor nem tartózkodott a lakásában, minden valószínűség szerint ekkor már őrizetben volt. A házkutatási jegyzőkönyvet így a felesége írta alá, aki „panasszal nem élt” az intézkedés ellen.

A házkutatás lefoglalással párosult. A lakásban talált kéziratokat, tanulmányokat, egyéb írásos anyagokat foglalták le és a „pincében a mosdó mögé rejtett” íratételeket: több olyan cikket, újságot, amelyek a Kínai Kommunista Párt állásfoglalásáról szóltak, a jugoszláviai helyzethez kapcsolódottak és Enver Hodzsának az Albán Kommunista Párt főtitkárának írásai voltak, a sztálinizmussal összefüggő véleményeket tartalmaztak, és ugyanott volt Nagy Sándornak egy terjedelmes kézzel írt – még le nem tisztázott – tanulmánya „1956 októberének igaz tanulságai” címmel.

Ugyanezzel egy időben Nagy Sándor több kapcsolatának a lakásában is házkutatást tartottak, pl. Kolozsvári Gyulánál, Győri Sándornénál, stb.

Nagy Sándor első kihallgatására 1964. március 18-án – neve napján – került sor. Az előállított, majd azonnal kihallgatott nem érezte magát bűnösnek. Azt állította, hogy az „SZKP (Szovjetunió Kommunista Pártja – BL) nézeteit cáfoló és támadó kínai és albán eredetű dokumentumokat 1963 szeptemberében ismeretlenek dobták be az ablakán.”⁽²⁾ Szinte valamennyit megtartotta magának, sőt elolvasásra kölcsönadta Győri Sándornénak, Kolozsvári Gyulának, Szabolcsi Gábornak és Szilágyi Andrásnak.

Már ekkor Nagy Sándor elismerte, hogy „mindinkább a kínai-albán álláspontot tartottam helyesnek. ... A Szovjetunió, az SZKP és az őket követő államok és pártok politikáját jórészt revizionistának tartottam. Ennek a nézetemnek adott esetben nyíltan hangot is adtam. Ennek a véleményemnek adtam hangot az >>1956 októberének igaz

tanulságai<< című tanulmányomban, illetve az ebből előkerült töredékben. ...

A tanulmányt nem fejeztem be.”⁽³⁾

Az első kihallgatásán Nagy Sándor semmiféle megilletődést, vagy félelmet nem mutatott. Sőt éppen ellenkezőleg, mintha még élvezte volna a helyzetet, amibe belecsöppent, helyesebben belerángatták. Mintha örült volna annak, hogy újból és újból kifejtheti az általa meggyőződéssel helyesnek tartott politikai nézeteit.

A második kihallgatáson szóba került az „1956 októberének igaz tanulságai” című tanulmány is. Nagy Sándor elmondta, hogy azt 1963 nyarán kezdte írni, a pizszkozati szintet meg sem haladó kéziratot „kiérleletlennek, töredékesnek, befejezetlennek, hevenyészett fogalmazásúnak”⁽⁴⁾ tartja. Ennek ellenére felelősséget vállalt a tanulmányban leírtakért, az ellene való felhasználását azonban „nagy mértékben komolytalannak tartja”.

Kérdésekre adott válaszaiban kijelentette: „A Kádár-Kállai elvtársak által vezetett MSZMP politikája, annak gyakorlata, feltárta előttem e csoport politikai koncepciójának milyenségét, s hogy ez a koncepció végső fokon szintén revizionista. ... A magyar mozgalom első fejlődése éppen úgy az SZKP vonzás- és hatáskörében folyt tovább, mint 1955 előtt, hiszen ez az elszennvedett ellenforradalmi vereség után nem is történhetett másként. ... A Hruscsov által mutatott út bizonyos megszívlelendő részeredmények mellett téves és csödhöz vezet. ... Marosán György elvtárs kizárása a Központi Bizottságból antidemokratikus és helytelen. ... Az Írószövetségben közszóbeszédben azt hallottam valakitől, hogy magyar kommunista párt szerveződik. Én azonban erről semmi egyebet nem tudok. ... Az albán-kínai véleménnyel azért értek egyet, mert a mindenoldalú tájékozódás, az 1956-os ellenforradalmi vereség társadalmi-politikai gyakorlata meggyőzőtt arról, hogy ez a vélemény képviseli a marxizmus-leninizmus forradalmi hagyományát, mely az imperialista kapitalizmus ellen vívott több mint fél évszázados harc mozgalmi és tudományos tapasztalatait egyesíti magában, azt szigorúan őrzi, s amennyire szükséges tovább fejleszti. Ez a vélemény el tudott jutni Sztálin hibáinak bírálatához, anélkül, hogy ami Sztálinban jó volt, s munkásságában igaz forradalmi és leninista tapasztalat, azt elvetette volna. ... A hruscsovi revizionista túlzás nagy károkat okoz a nemzetközi munkásmozgalomnak. Én, mint kommunista, kötelességemnek tartom a revizionista túlzások feltárását, leleplezését. Véleményem persze ellentétben áll az MSZMP pártvezetés mostani revizionista ideológiai vonalával. ... Azért nem léptem ki az MSZMP-ből, mert... bízom abban, hogy a két nézet végül találkozik, úgy, hogy a kínai-albán vélemény, tehát a marxizmus-leninizmus igazsága győzedelmeskedik. ... Egy alkalommal... az albán követség előtt álló faliújságnál ácsorogtam, amikor megszólított egy idegen.”⁽⁵⁾ Tessalari Vasil albán diplomata volt az illető, akivel összebarátkoztak. Többször utcán találkoztak, sétálgatás közben beszélgettek. Egy alkalommal Nagy Sándort meghívták egy követségi fogadásra is. Mint Nagy Sándor mondta, „jelezni akarták, hogy megbecsülnek. ... Derék kommunistáknak tartom őket. A lakásunkra, annak szegénysége miatt nem hívtam meg őket. ... Az albánok nem támogattak engem és nem álltak mögöttem. Velük én barátkoztam. ... Az albánok nem akarnak a magyar ügyekbe avatkozni és a polémia kérdéseiben nekik és kínaiaknak van igazuk.”⁽⁶⁾

A kihallgatás végén Nagy Sándor elmondta azt is, hogy neki és Győri Sándornénak is az volt a véleménye, hogy figyelik őket. „Észrevettem, hogy a nyomomban járnak, a telefonomat figyelik és két házaster között lakom, biztosan a falba is benne volt a mikrofon. ... Egyszer mondtam Szabolcsinak, hogy őrizkedjen tőlem, mert én pettyes balos vagyok, s mások véleménye is az volt, hogy le fognak tartóztatni. ... Ő (Szabolcsi

Gábor – BL) is figyelmeztetett ..., hogy az én magatartásom előbb-utóbb tényleg letartóztatásomhoz vezet.”⁽⁷⁾

Ugyanezen a napon – 1964. március 20-án – Nagy Sándorné levelet írt a Gyorskocsi utcába, a BM III/1 Osztály vezetőjének. Elpanaszolta, hogy a letartóztatott férje a fogásban (nyilvánvalóan a szovjet hadifogságban – BL) tüdőbajt szerzett és ő maga is és a gyerekek is beteg. „Alig tudnak megélni, borzalmasan állnak anyagilag”. Nagy Sándor a fogva tartása miatt az előző házasságaiból származó és házasságon kívüli gyereke után a gyerektartásokat fizetni nem tudja, sőt segítségre szorulóknak az idős – 85 éves – szülei is. Mind ezek mellett a feleség szülei is betegek és öregek, egyikük tüdőbeteg.

A BM III/1 Osztály 1964. március 20-án készített intézkedési terve szerint szükségesnek tartották, hogy Nagy Sándort lehallgató berendezéssel (3/e rendszabállyal) ellátott zárkában helyezték el, ahol a társa fogdaügynök legyen. Ezen túl elengedhetetlennek tartották, hogy a vizsgálatot végzők folyamatosan kapcsolatot tartsanak és konzultáljanak a büntetőeljárást megelőző konspiratív nyomozást végző BM III/III Csoportfőnökséggel. A fogdahálózati munkával kapcsolatban talán annyit érdemes megjegyezni, hogy a Nagy Sándorra ráállított fogdaügynök korábban államvédelmi tiszt volt, aki vagy ténylegesen, vagy csak a legenda szerint valami anyagi természetű bűncselekmény miatt volt letartóztatva.

Nagy Sándort menetközben az államellenes izgatáson túl más bűncselekményért is szerették volna felelősségre vonni, elítéltetni. Ezért próbálták a vizsgálati munkát hamarosan egy illegális párt létrehozásának kérdésköre felé terelni. Kísérletet tettek valami-féle államellenes összeesküvés elismertetésére és bizonyítására. Miután előbukkant az albán kapcsolódás, az is az állambiztonsági vizsgálódás homlokterébe került. A harmadik kihallgatási napon -1964. április 20-án – már szóba is kerültek ezek a gyanúsítási pontok. Ezekre Nagy Sándor válasza a következő volt: „való igaz, hogy én fantáziáltam egy bolsevik típusú kommunista párt léteről, amelynek a mostani magyar kommunista mozgalomból kellene megszületnie, mely pillanatnyilag revizionista ideológiai vezetés alatt van. Ehhez azonban az albán elvtársak semmi konkrétumot nem fűztek. ... Egy alkalommal Aldoni elvtárs (Aldoni Jován albán diplomata – BL) azt a tanácsot adta, hogy kérjek bizalmas kihallgatást Kádár elvtárstól és vele beszéljem meg a kétségeimet. Én ezt elutasítottam, mert nem reméltem ettől a kihallgatástól semmi pozitívumot, tekintettel arra, hogy a Marosán-féle memorandum tartalmát is elhallgatták a párttagság előtt, s ezt az MSZMP mostani vezetése tette.”⁽⁸⁾

A vizsgálati munka során abban az időben szinte mindig sor került önvallomás írásra. Nagy Sándort is leültették egy üres helyiségben álló asztalhoz, eléje tettek egy köteg papírt, kezébe adtak egy ceruzát és írnia kellett. Leírni mindent, ami a gyanúsításával kapcsolatban az eszébe jutott. Nekilátott Nagy Sándor is, és írt egy 33 oldalas önvallomást. A befejezés dátuma 1964. március 31. Célszerű ebből is idézni, mert a leírtak a vizsgálati ügy szempontjából és egyébként is tanulsággal szolgálnak.

„Nézeteim kialakulásának az oka az a megrendülés, amit bennem 1956. októberi-novemberi ellenforradalom, s azzal kapcsolatos személyes és történelmi jellegű élmények váltottak ki. ... Ösztönösen már a Rákosi-idők alatt éreztem, hogy a magyar munkás és kommunista mozgalomban súlyos bajok vannak. ... Legfőképpen az bántott, hogy 1956 történelmi sorsfordulóján is még ideológiailag szinte fegyvertelen voltam, merő jó szándékból illúzióknak adtam oda magam, s egy ideig a Kádár-Nagy Imre vezetésben, a párt megújításában, bolsevizálásában bízam. Ez a bizakodás kihúzódott egészen 1957

elejéig, amíg végérvényesen le nem lepleződött Nagy Imre nézeteinek, tevékenységének revizionista tartalma, s ez előttem nyilvánvalóvá nem vált.

Ilyen szempontból az én nézeteim természetesen sokkal lassabban alakultak, mint a politikai fősodrásban élők, s amikor 1956. november 6-án Kállai Gyula és Komócsin Mihály elvtársaknál jelentkeztem, ... nekem még mindig voltak illúzióim Nagy Imrével kapcsolatban. ... Sőt én még tavasszal is reménykedtem, hogy valamiféle Kádár-Nagy megegyezés történik, mivel ilyen tárgyalások tudtommal folytak, s az MSZMP megalakítása az MDP teljes bomlása után még közös műnek tűnt előttem. A valóságban azonban a Kádár-frakció és a Nagy Imre-frakció útjai már november 3-a előtt elváltak egymástól és Marosán elvtársnak volt igaza, amikor élesen figyelmeztetett, a Nagy Imre-féle illúzióim hiábavalóságára, s hogy Nagy Imrének már az ellenforradalom alatti tevékenysége is elárulta politikai koncepciójának revizionista alapját. Ekkoriban alaposan megvizsgáltam nézeteimet és beléptem az MSZMP-be, mert úgy éreztem, hogy a Kádár-Kállai csoport vezetésével megindulhat a párt, a proletárdiktatúra hatalmának újjászervezése. Az új pártvezetés első tettei azt ígérték, hogy az elkövetett hibákból tanul ez a csoport, s a párt vezetése alkalmas kezekben van.

Ebben az időszakban ébredtem különösképpen arra, hogy végére kell járnom – amennyiben lehetséges – az ellenforradalmi vereség belső társadalmi mozgalmi okainak. ... A mai korról csak akkor írhatok, ha megvizsgálom a korszak történetét, a folyamatok belső mozgató rugóit, tudományosan fölbe kerekedek a kollektív és saját élményanyagomnak. Erre a vizsgálatra a saját politikai kudarcaim mellett az is késztetett, hogy az írói eszközeim egyre értek, vemhes voltam az élményektől, a megírni való témáktól. Tehát ekkor indult el bennem az az eltökélt gondolkodási folyamat, amelynek a végeredménye a mostani eszmei koncepcióm, s amely a magyar viszonyokat illetően természetesen szubjektív, a munkásmozgalom nemzetközi általánosságába helyezve azonban a kínai-albán véleménnyel rokon. ... 1956 ősze óta majdnem 8 év telt el, s a Kádár-Kállai elvtársak által vezetett MSZMP politikája, annak gyakorlata, feltárta előttem e csoport politikájának milyenségét, s hogy ez a koncepció végső soron szintén revizionista. Persze nem nagyimrei, gyilaszi, vagy titóista revizionizmus ez (amelyek már szinte a nyugat európai szociáldemokrata pártokkal egyenértékűek az osztályárulásban), hanem attól jóval ballabbra fekszik.

Marx és Lenin állandóan figyelmeztettek, hogy egy pártot soha nem az ott elhangzó frázisokról lehet megismerni, ... hanem a cselekvésről. S ez a 8 éves cselekvés azt mutatta, hogy az MSZMP alapján véve nem volt képes felszámolni a régebbi hibákat, még a fő hibákat sem. ...

Meggyőződésem, hogy Kínában, Albániában nem tartóztatnának le azért, ha teszem föl revizionista eszméket hangoztatnék. ... De még egy jobbféle polgári demokráciában is nyugodtan elmondhatnám a véleményemet akár Hruscsov, akár Mao Ce Tung politikájáról. Az viszont kétségbe ejtő, hogy nálunk a cenzúra kiszűr minden eleven gondolatot, s nyilván ez is egyik oka volt annak, hogy felismerve a nyilvános tevékenység teljes hiábavalóságát, csak baráti körben adtam hangot eszmémnek. ...

A Nyomozó Szervek kérdéseiből azt következtettem ki, mintha az én >>békétlenkedésben<< valamint önmagáért való >>balos<<hepcsiáskodást látnának. ... A rabpriccsen summázgatva ... óhatatlanul az az ember érzése, mintha az egér filozofálna a macska szájában. ... A rendőri szervek szerint én valamiképpen >>a párt megújítására<< vagy >>új párt megalakítására<<... gondoltam, miközben barátaimmal beszélgettem, amiben

van is igazság. ...

A párt kultusza ... a szocialista társadalomban nem véletlen, hanem önmagába, társaiba vetett felemelő hitének kifejlődése. Az a modern szervezet, amelyben a homo sapiens a maga legjobb tulajdonságait élheti ki, ahol a szív együtt dobog a merész értelemmel. A párt az istenek elvetése, az ember tudati nyomorúsága fölötti győzelem. ... Amilyen erős a párt, olyan erős a proletárdiktatúra állama. ... Ebben Sztálinnak igaza volt. ...

A magyar népnek ... eddig nem sikerült kiküzdenie ... a bolsevik típusú forradalmi pártot, s ezért érték a megdöbentő, sorozatos vereségek is. Legutóbb 1956-ban azért lettünk szegényteljesek, ... s ma szerintem újabb megpróbáltatások elé néz a magyar munkásmozgalom. ... A magyar élet ugyanis, mint a föld a májusi esőt, úgy kívánja egy ... bolsevik párt létét, működését, másnak a nép előtt nem lehet tekintélye. Ez a párt természetesen a mai MSZMP-ből is kialakítható, ha vezetői felismerik, hogy a pártnak, a proletárdiktatúrával kapcsolatos összes bajoknak főleg ez az oka, s hiúságból, vagy más egyéb okból kifolyólag nem veszik bolhaköhögésnek a közéletünkben már jelentkező figyelmeztetéseket. ...

1956 ősze után minden eddiginél jobb alkalom kínálkozott egy bolsevik típusú párt létrehozására. Az ellenforradalmi fenyegetettség érzése a legjobb erőket vitte az MSZMP-be, amely ... a kommunistáknak a párt marxista-leninista újjászületését ígérte.”⁽⁹⁾

Az önvallomásban leírtakkal fölösleges vitatkozni, értelmetlen azokat magyarázgatni. Az olvasottakat tényként kell elfogadni, úgy, hogy 1964-ben Nagy Sándornak ez volt a véleménye. Az utóbbi idézetben, de máshol is hivatkozott Marosán Györgyre, akinek kizárását az MSZMP Központi Bizottságból Nagy Sándor antidemokratikusnak tartotta, és ennek a véleményének hangot is adott, még az ellene folyó vizsgálat során is. A különbséget azonban mintha nem ismerte volna föl. Marosán Györgyöt a kádári hatalomnak nem tetsző nézeteiért kizárták az MSZMP Központi Bizottságból, Nagy Sándort pedig jószerezivel ugyanazért bezárták a Gyorskocsi utcai fogdába.

Mindenesetre figyelmet érdemel, ahogyan Nagy Sándor a büntetőeljárás rendőri vizsgálati szakában viselkedett. Bátran vállalta a véleményét, mellébeszélés nélkül hangot adott álláspontjának, még ha mindjárt Kádár Jánosról, vagy netán Hruscsovról volt is szó. A helyzet tényleg kísértetiesen hasonlított ahhoz, mint amikor „az egér filozofálhat a macska szájában”. Nagy Sándor megalkuvást nem tűrő magatartására jó példát szolgáltat az, ami 1964 áprilisának legelején történt.

A vizsgálója – kihallgatója – felszólította Nagy Sándort, hogy az önvallomása után írjon egy nagyon részletes önéletrajzot, felsorolva benne természetesen a legközvetlenebb kapcsolatait, barátait is. Nagy Sándor 1964. április 2-án az önéletrajz helyett egy írásbeli nyilatkozatot tett le a vizsgálója asztalára a következő szöveggel: „A rendőrség által kért részletes önéletrajz megírását megtagadom. Elhatározásomat a következőkkel indokolom. 1./ Mert a kérésből azt a szándékot vélem kiolvasni, hogy az ügyemtől független, vagy azzal összeerőszakolt érdekből újabb névsorokat, vagy támpontokat nyerjenek, s ezzel mód nyílik ... befekettésemre. Emberi hibáimba, fejlődési egyenlenségeimbe .. természetesen bele lehet kapaszkodni. ... Ezt megtehetik nélkülem is, s valószínűleg meg is teszik. Ehhez fölösleges nekem hozzájárulni, s környezetem, vagy más, az életemmel kapcsolatban levő személyeket hatósági zaklatásnak kitenni. Hiszen megteszik ezt nélkülem úgyis. 2./ Mert életem nagy nyilvánosság előtt telt el, s különösen az érettebb férfi része. Úgynevezett >>közéleti szereplő<< voltam, s így életem minden

vonatkozását könnyen felderíthetik, ha arra szükségük van. ... A kommunista pártnak 1948-tól tagja vagyok, hosszú ideig országgyűlési képviselő voltam, s természetesen ezzel, állásaimmal, közéleti szereplésemmel kapcsolatban számtalan támpont adódik. Ezen a nyomon biztosan elindulhatnak. 3./ Mert az őrizetbe vétel és izoláltságom, az a körülmény, hogy kommunista eszmék miatt vagyok itt, teljesen értelmetlenné tesz efféle íráskodást számomra.”⁽¹⁰⁾

De nem ez volt az egyetlen eset, amikor Nagy Sándor kommunista letartóztatott gyanúsított szembezárt a kommunista vizsgálói akarattal. Többször előfordult, hogy kategorikusan megtagadta a válaszadást, amikor a még látókörbe nem került kapcsolatait után érdeklődtek. Erre szokták azt mondani, hogy a gyanúsított nem tett feltáró jellegű vallomást, az elvárt mértékben nem működött együtt a hatósággal. A túlzottan is merész szembenállás, az, hogy a megbánás legkisebb jelét sem mutatta, az álláspontján jótányit sem változtatott és a magatartásával szinte rohant bele a vesztébe, az állambiztonsági vizsgálokat is elgondolkodtatta. Most már kezdtek figyelembe venni, a tanúkihallgatások során többeknél visszatérően elhangzott véleményeket Nagy Sándor feltételezett pszichés zavarodottságával kapcsolatosan.

Ezért a BM III/1 Osztály 1964. április 3-án orvos szakértői véleményt kért Nagy Sándor magatartásával összefüggően. Választ vártak a következő kérdésekre: „1./ Nagy Sándor cselekménye elkövetésekor szenvedett-e olyan elmebetegségben, gyengeelméjűségben, vagy tudatzavarban, amely őt képtelenné tette, vagy korlátozta cselekménye társadalomra veszélyes következményeinek a felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék? 2./ Jelenleg szenved-e az 1./ pontban felsorolt betegségekben?”⁽¹¹⁾

A fogdaügynök 1964. április 6-i jelentése szerint a 3174-es számú őrizetes – Nagy Sándor – kijelentette a zárkában: „Ezek az ingyenélő tetűk (az állambiztonsági vizsgálótisztek – BL) azt akarják, hogy mártam be nekik a barátaimat. De én azokat nem fogom meghurcoltatni ártatlanul. ... A Kádár-Kállai-féle frakció irányít, de fognak még ők is lógni az utcán, mint 56-ban a kommunisták.... Jól kib...tam velük, látta volna, milyen vörös arccal emelkedtek föl az asztal mellől, hogy nem írtam semmit. Most majd biztosan megyek a kinzókamrába, de ha a tökömnél fogva akasztanak is föl, akkor sem érnek el vele semmit.”⁽¹²⁾

1964. április 7-i dátummal elkészült a BM III/1 Osztály által kért elmeorvos szakértői vélemény. Az ebben leírtak szerint Nagy Sándor „magatartása rendezett. A feltett kérdésekre készségesen válaszolt. ... Ártatlannak érzi magát, igazságtalannak tartja az ellene folyó eljárást. Tudata tiszta. Tájékozottsága időben, térben és saját személyét illetően is megtartott. Intellektusa és magasabb szellemi működései épek. Elmebetegségre utaló tünet nincsen. ... Elképzelései nem mutatnak kóros vonatkozásokra, vagy nagy-zásos jellegű téves eszmékre. Vélemény: Nevezett nem elmebeteg, nem gyengeelméjű. ... Cselekménye elkövetésekor sem állott fenn elmezavar. Életvezetése mérsékelt fokú pszichopátiás vonásokat mutat. Ez azonban sem általánosságban, sem jelen cselekmény vonatkozásában nem jelent korlátozó körülményt. Cselekedetei társadalomra veszélyességét meg tudja ítélni, képes akaratának megfelelő magatartás tanúsítására.”⁽¹³⁾ A szakértői véleményt egy rendőr őrnagy igazságügyi elmeszakértő és egy rendőr alezredes igazságügyi orvos szakértő készítette.

Nagy Sándor gyanúsított ki hallgatásaival egy időben folytak a tanúkihallgatások is. A tanúk közül azonban néhányan különleges helyzetben voltak, mivel gyanúsítottként

indultak a büntetőeljárásban, de később s végül csak tanúként szerepeltették őket. Töb-
beknél – pl. Győri Sándornénál, Szabolcsi Gábornál, Kolozsvári Gyulánál, stb. – házkuta-
tatást is tartottak, előállításukat hajtották végre és úgy kezelték őket, mint Nagy Sándor
bűntársai. Ezek a tanúk tehát kemény szorongatottság állapotában, erősen presszionálva
tették meg vallomásaikat. A jegyzőkönyvek aláírása után valamennyivel titoktartási
nyilatkozatot írtak, amelyben azt vállalták, hogy a tanúkihallgatás körülményeiről, az
ott elhangzottakról, stb. senkinek, semmilyen körülmények között nem beszélnek, mert
ellenkező esetben államtitoksértést követnek el. A többi tanú esetében ezzel szemben a
szokásos eljárást alkalmazták. A legfontosabb tanúvallomások lényege a korábbi feje-
zetek egyikében már a szükséges mértékben ismertetésre került. A többiek közül most
csupán egyből idézzünk egy rövid részletet.

Nagy Sándorné sz.: Vass Gizella – Nagy Sándor első felesége – tanúvallomása szerint
a volt férje „emberi magatartása, erkölcsi felfogása, életmódja, hozzám való viszonya
igen elítélendő volt. Sokszor tettelesen is bántalmazott, sőt olyan sikeresen bántalma-
zott több esetben, hogy el kellett menekülnöm a fenyegetése elől. Erkölcsi élete is nagyon
elítélendő, felelőtlen kapcsolatai voltak, ezekből gyerekek is származtak. ... A gyerek-
tartást nem fizette rendszeresen.”⁽¹⁴⁾

A Nagy Sándor lakásában végrehajtott házkutatás alkalmával megtalált „1956 októ-
berének igaz tanulságai” című kézzel írt dokumentumot a vizsgálat során letisztázták,
legépezték és Nagy Sándor ideológiai-politikai nézeteinek bizonyítására fölhasználták.
A lényegét tekintve ez a teljesen soha el nem készült, még csupán tervezetnek, vagy fo-
galmazványnak számító 44 oldalas írás szinte másról sem szól, mint a hrucsovi-kádári
politikai irányvonal revizionistakénti beállításáról, ennek bizonygatásáról, valamint a
kínaiak álláspontjának dicséretéről. Célszerű ebből is kiragadni egy rövid részletet.

„A Kádár-féle vezetés ... az 1956-os ellenforradalom konfliktusából nőtt ki, került
hatalomra és a revizionizmus propagandisztikus beállítása szerint, mint a Rákosi-féle
személyi kultusz bűneinek és hibáinak orvoslója, az ellenforradalom elleni következetes
harc bajnoka akart szerepelni. ... A Rákosi-frakció még csak, mint »szocialista értel-
miséget« és »nélkülözhetetlen szakembert« sietett menteni a saját polgári-kispolgári
bázisát, a proletárdiktatúrát egy kissé hozzájuk igazítva, de még harcolt minden más
polgári irányzat ellen, azért, hogy átnevelje őket, mert mindennél jobban bízott abban,
hogy a polgárság tömegméretekben szocializálódik. Persze végül a legjobb polgári hí-
vei hátba döfték őket. ... Nagy Imre azonban már szabályos polgári demokratikus népi
demokráciát akart többpártrendszerrel, amelyben a vezetés a polgári népfront kezében
van, s ezt pár napos bábhatalma végén meg is cselekedte.”⁽¹⁵⁾

1964. április 10-én a BM III/1 Osztály egy jelentésben összegezte az állambizton-
sági vizsgálati munka addigi megállapításait, tapasztalatait: Nagy Sándor előzetes le-
tartóztatásban levő „a bűnös tevékenységének a lényegét illetően tagadásban van, mert
az a véleménye, hogy »ő bűncselekményt nem követett el, a marxizmus-leninizmus
eszméi miatt került börtönbe. ... Ő a kínai-albán álláspontot fogadja el a nemzetközi
munkásmozgalomban folyó vitában«”⁽¹⁶⁾ A tanúvallomások is bizonyítják Nagy Sándor
politikai koncepcióját, miszerint az MNK-ban (Magyar Népköztársaságban - BL), az
MSZMP-ben uralkodó politika revizionista politika, az állam- és pártvezetés elárulta a
munkáosztályt s lényegében a burzsoáziát segítette hatalomra. Nálunk nem proletár,
hanem burzsoá diktatúra van. Ez ellen fel kell lépni, ha kell, szervezkedni kell, így lét-
re kell hozni egy illegális, valóban bolsevik típusú kommunista pártot. ... Mint eszmei

tökére, a kínai és albán pártok ideológiájára kell támaszkodni, mert az ő politikai vona-
luk a helyes, igazi marxista-leninista politika.”⁽¹⁷⁾ A jelentés utolsó mondata különösen
figyelmet érdemel: „Szabolcsival és Kolozsvárral a BM III/III-5 Osztály operatív kap-
csolatot létesített.”⁽¹⁸⁾

Ma már kideríthetetlen, hogy miért, de az állambiztonsági vizsgálati munka időtar-
tama alatt szokatlan módon sor került egy újabb orvos szakértői vizsgálatra. Talán kétsé-
gek merültek fel a vizsgálókban, vagy talán nagyon biztosak akartak lenni a dolgukban,
és újabb szakvéleményt kértek. Az ebben leírtak szerint Nagy Sándor „elmeállapota
megegyezik a korábbi véleményben leírtakkal. ... Az ismételten elvégzett ideg elmeegyo-
gyászati vizsgálat sem utal lues idegrendszeri komplikációjának fennállására.”⁽¹⁹⁾ A
szakértői vélemény készítői megegyeztek a korábbiakkal, de mintha már ők is óvatosab-
bak lettek volna, mert további vizsgálatokat javasoltak.

A BM III/1 Osztály 1964. április 17-én újabb jelentést – összefoglaló értékelőt – ké-
szített Nagy Sándor ügyében. Az ekkor s ebben leírtak szerint Nagy Sándor „politikailag
szélsőségesen szektás beállítottságú. 1960 után fokozatosan és egyre élesebben szembe-
került az MSZMP politikai irányvonalával, amely szerinte revizionista, munkásáruló és
... a burzsoázia érdekeit képviseli. ... Többeket arról tájékoztatott, hogy szervezés alatt
áll egy »illegális MKP« ami szemben az MSZMP-vel »valódi proletár párt lesz«
szakít a jelenlegi revizionista vonallal. Egyeseket felszólított, hogy csatlakozzanak az
illegális párthoz, támogassák tevékenységét, ... hogy Magyarországon valódi proletár-
diktatúrát teremtsenek. ... Verbális izgató tevékenysége mellett nagymennyiségű albán
és kínai eredetű sokszorosított propaganda anyagot gyűjtött és terjesztett. Az anya-
gok eredetét illetően elfogadható magyarázatot adni nem akar, egyenlőre azt vallja,
hogy azokat bedobták a nyitott ablakán ismeretlen személyek. Az »1956 októberének
igaz tanulságai« című tanulmányában durván rágalmazó és ellenséges kifejezésekkel
illette a párt és a kormány vezetőit. ... A nyomozás során több ízben kijelentette, hogy a
kínai-albán politikai irányvonal hívének vallja magát, szemben áll az MSZMP politikai
irányvonalával, melyet éppen úgy, mint az SZKP irányvonalát revizionistának tart. ... E
politikai irányvonal a burzsoázia érdekeit szolgálja. ... A véleményalkotásra és a szólás-
szabadságra hivatkozva nem ismeri el, hogy bűncselekményt követett el. ... Hangoztatja,
hogy a bírósági tárgyaláson sem fogja megtagadni véleményét, ellenkezőleg meg fogja
azt védelmezni, sőt meglepetéssel is fog szolgálni.”⁽²⁰⁾

Részben Nagy Sándor magatartásának volt köszönhető, hogy a nyomozást – a nyílt
vizsgálati munkát – a büntetőeljárás szabályai szerinti időre a BM III/1 Osztály nem tud-
ta teljesíteni. Ezért 1964. április 18-án sor került a nyomozás és az előzetes letartóztatás
határidejének meghosszabbítására 1964. május 18-ig. A további előzetes letartóztatás
indoka az volt, hogy „Nagy Sándor olyan súlyú bűncselekmény elkövetésével gyanúsít-
ható, amely miatt súlyos büntetés kiszabása várható, ezért szökésétől, vagy elrejtőzésé-
től tartani kell. ... Szabadlábban hagyása esetén a büntett teljes felderítését megakadá-
lyozná.”⁽²¹⁾

A már említett és idézett tanúk közül a vizsgálók Győri Sándornét tekintették a
legtovább olyannak, mint akiből gyanúsítottat kreálhatnak. Győri Sándorné is irodal-
mi ambíciókkal élte életét, bár az irodalmi sikerek elkerülték. Részben ezért, részben
más okból sértett emberré vált. „Különösen sérelmezte azt, hogy amikor neki az Élet
és Irodalom című lapnál fölmondtak, Fekete Gyulát és Molnár Zoltánt – akiket 1956
után börtönbüntetésre ítélték – ezzel szemben fölvelték a laphoz.”⁽²²⁾ Az eset kapcsán

Nagy Sándorral megállapították: „Nehéz nekünk ma becsületes kommunistáknak, hátrányosabb helyzetben vagyunk, mint akik 1956-ban revizionistaként elárulták a néphatalmat.”⁽²³⁾ Figyelmet érdemel ezzel kapcsolatban König Zoltán⁽²⁴⁾ vallomása is: „Győri Sándornét közelebbről 1957-ben az úgynevezett íróper kapcsán ismertem meg. Tanúként hallgattam ki Fekete Gyula és társai ügyében.”⁽²⁵⁾ Később König Zoltán szerint Győriné nagyon sérelmezte, hogy amikor az Élet és Irodalomtól elbocsájtották, „státuszát az az ellenforradalmár Fekete Gyula foglalta el, akire annakidején vizsgálati és bírói szakban egyaránt vallomást tett.”⁽²⁶⁾

Győri Sándorné különleges helyzetét erősítette az is, hogy a König Zoltánnal létrejött és évekig eltartó kapcsolata után hasonló viszonyba került a korábbi államvédelmis főnökével Halek Ernővel⁽²⁷⁾, aki a tanúvallomása szerint „olyan következtetésre jutott, hogy mögötte (Győriné mögött – BL) valamilyen pártellenes frakció van, illetőleg őt valakik a Kínai Kommunista Párt politikájának megfelelő irányba befolyásolják.”⁽²⁸⁾

Győri Sándorné javára írandó, hogy önvallomásában ő is igyekezett mentesíteni Nagy Sándort: „Talán Nagy Sándor sem olyan >>fekete<<, mint amilyennek a paragrafusok mutatják, mert nem hajszolta volna magát ezekbe a szélsőséges nézetekbe, ha egy kicsit hagyják élni, s nem a feleségének kell őt, meg a gyerekeit kis fizetésből eltartani. A Sztálin díjjal nem ő tüntette ki magát. Egyszerű, szerény magatartású ember volt akkor is, amikor a magas kitüntetést kapta. Soha nem volt karrierista.”⁽²⁹⁾

1964. május 12-én a vizsgálati osztály határozatot hozott Győri Sándorné ügyében a nyomozás – lényegében a büntetőeljárás – megszüntetésére, mert „a bűncselekmény elkövetését őszintén beismerte, a nyomozás során megbánó magatartást tanúsított. Figyelemmel (Győriné – BL) büntetlen előéletére, családi helyzetére és egyéb személyes körülményeire (csak nem az említett belügyi dolgozókkal való kapcsolatára? – BL) eleendőnek látszik bíróság elé állítás helyett figyelmeztetésben részesíteni.”⁽³⁰⁾ A figyelmeztetésekor Győri Sándorné kijelentette: „A megszüntető határozatban foglaltakat megértettem, a figyelmeztetést tudomásul vettem és a jövőben mindennemű társadalomra vesélyes cselekmény elkövetésétől tartózkodok.”⁽³¹⁾

Szabolcsi Gábor 1964. március 25-i önvallomásában arról is írt, hogy „Nagy Sándor össze-vissza vagdalkozik, nem láttam komolynak azt, amit elmondott. ... Mindig lázongott valamiért, mindig volt nézeteiben túlzó, vehemens, meggondolatlan, zavaros elem.”⁽³²⁾ Az ellentmondások feloldása érdekében 1964. április 24-én sor került Nagy Sándor és Szabolcsi Gábor szembesítésére, amely majdnem botrányba fulladt. A szembesítés során Nagy Sándort jegyzőkönyvileg figyelmeztették az „arrogáns és renitens ... magatartásáért és felhívták a figyelmét, hogy a szembesítés során a hasonló magatartástól tartózkodjon.”⁽³³⁾ A fegyelmezés azonban nem érte el a célját, mert „Nagy Sándor ... a szembesítési jegyzőkönyv aláírását megtagadta azzal, hogy a szembesítés során nem vették figyelembe a Szabolcsihoz intézett kérdéseit és nem biztosítottak neki kellő időt arra, hogy Szabolcsi szembesítés során tett vallomását tanulmányozhassa.”⁽³⁴⁾ Az eljárás során kihallgatott tanúk közül Szabolcsi Gábor volt az, aki úgy a vallomásával, mint a szembesítés során ártott Nagy Sándornak. Nem véletlenül tette Nagy Sándor egy alkalommal a következő kijelentést: „Szabolcsi megjegyzését itt is elfogultnak tartom, hamisnak.”⁽³⁵⁾

Ezek után már az sem véletlen, hogy a BM III/1 Osztály az 1964. április 28-i levelében a következőt írta Szabolcsi Gábornak: „Értesítem, hogy az ... izgatás büntetnének gyanúja miatt indított bűnügyben – amelyben gyanúsítottként kihallgattuk – önnel

szemben a büntetőeljárást tovább nem folytatjuk.”⁽³⁶⁾ Sőt, az sem véletlen, hogy ezzel egy időben ugyanilyen tartalmú levelet kapott Kolozsvári Gyula és Szilágyi András is. Utóbbi szembesítése Nagy Sándorral szemben szintén nem volt feszültségektől mentes. Az ekkor készült jegyzőkönyvben a vizsgáló megjegyezte: „Nagy Sándor terhellet (büntetőjogi értelemben vett terhellet – BL) rendezavaró magatartása miatt figyelmeztettem. Visszaautasítjuk azt a kijelentését, hogy Szilágyi Andrást beugratjuk, belevisszük, félrevezetjük.”⁽³⁷⁾

Nagy Sándor egyedüli gyanúsított maradt az ügyben. Vele kapcsolatban 1964. április 28-án elkészült – a közben elvégzett vizsgálatok alapján – az újabb elmeorvos szakértői vélemény. Ennek lényege röviden a következő: „Fenntartjuk az 1964. április 7-i ... véleményünket.”⁽³⁸⁾

Már befejezéséhez közeledett a büntetőeljárás vizsgálati szakasza, amikor váratlan, de talán nem teljesen véletlen esemény történt. Nagy Sándor ekkor már ismerte az ügyében keletkezett tanúvallomások lényegét, megtörténtek a bonyodalmakkal terhelt szembesítések és végül rá kellett jönnie, hogy egyedül maradt. Úgy alakították a körülményeket, hogy egyedül maradjon. Mindez egyre jobban ingerelte. Ennek jelei is egyre jobban és egyre gyakrabban mutatkoztak a magatartásán. Ebben a feszült helyzetben történt, hogy a vizsgálója átadott neki elolvasásra egy újságot – a Népszabadság 1964. április 7-i számát – és felhívta a figyelmét M. A. Szuszlovnak „Az SZKP harca a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért” című cikkére. Néhány nap múlva – pontosabban 1964. május 3-án vasárnap délután! – a vizsgálótiszt dr. Varga József rendőr százados elővezetette a fogdából Nagy Sándort és a szokatlan időben kihallgatta. A fennmaradt dokumentumok szerint nem is volt másról szó, csak a Szuszlov által írt cikkről. Nagy Sándor ezzel kapcsolatban kijelentette: „Szuszlov saját magát az SZKP-t, a Szovjetunió politikáját leplezte le. Kénytelen volt beismerni, hogy a marxizmust megújították, revízió alá helyezték és nem tud érdemben ellenérveket szembe állítani a kínaiak helyes nézeteivel, ehelyett rágalmaz, becsmerli a kínaiakat. ... A Szuszlov beszéd hazug beszéd, aljas rágalom.”⁽³⁹⁾

Az iménti kijelentés kapcsán a vizsgáló rendreutasította Nagy Sándort: „Ne szemtelenkedjen, mert ennek itt nincs helye.”⁽⁴⁰⁾ Nagy Sándor válasza erre a következő volt: „Maga szemtelen. ... Maga sem ért egyet azzal (a szuszlovi állításokkal – BL), de gyáva, nem meri kimondani nyíltan, mert az állásába kerülne.”⁽⁴¹⁾

A történetek után Nagy Sándort 5 nap sötétzárka fenyítésben részesítették; 1964. május 4-én 9.00 órától május 9-én 9.00 óráig, mert „a vizsgálóval szemben ... súlyosan sértő és rágalmozó kijelentéseket használt.”⁽⁴²⁾ Aligha jár távol az igazságtól, aki a történetek mögött előkészített szándékos provokációt sejt.

Egy 1964. május 6-án készült dokumentumból kiderül, hogy a Nagy Sándor és társai ügyben 1 fő (Nagy Sándor) volt előzetes letartóztatásban, 4 fő (Győri Sándorné, Szabolcsi Gábor, Kolozsvári Gyula és Szilágyi András) pedig szabadrálbon maradt. A végkifejletet – az egyedül maradt gyanúsítottat – illetően talán ez sem volt véletlen. Nem zárható ki, hogy ez is előre eltervezett volt. Az állambiztonsági vizsgálati munka befejeztével Nagy Sándor ügyét a Btk. 116.§. 1. bekezdésbe foglalt összeesküvés kezdeményezése miatt tervezték az ügyészségnek átadni. Győri Sándornét a Btk. 60.§. alapján figyelmeztetésben részesítették. Szabolcsi Gábor, Kolozsvári Gyula és Szilágyi András ellen pedig a büntetőeljárást megszüntették. A vizsgálati munka befejezésére vonatkozó javaslatot fölterjesztették Galambos József rendőr vezérőrnagy miniszterhelyettesnek, a

BM III Főcsoportfőnökség akkori vezetőjének, aki egyetértően aláírta azt. A kommunista apától származó, tántoríthatatlan kommunista meggyőződésű Galambos József tábornok döntött a kommunista Nagy Sándor sorsáról. 1964-ben a rákosista korszakot idézve, ismét magyar kommunisták kezdeményezték ügyészi eljárást egy magyar kommunistával szemben. A történelem mintha ismételte volna önmagát. A Kossuth díjas, Sztálin díjas, szilárd meggyőződésű kommunista író Nagy Sándor sorsa megpecsételődni látszott. A vizsgálói vélemény szerint „Nagy Sándor a nyomozás alatt fegyelmezetlen, ellenségesen kihívó magatartást tanúsított, többször jegyzőkönyvileg figyelmeztetésben részesült. Súlyosan sértő, rágalmazó kijelentés miatt 5 nap sötétzárka fenyítést kapott.”⁽⁴³⁾ Néhány év múlva Galambos József rendőr vezérőrnagyot szakmai alkalmatlanság miatt leváltották a miniszterhelyettesi-főcsoportfőnöki beosztásából és parkoló pályára helyezték.

Az előbbi szellemben íródott az a tájékoztatás is, amit 1964. május 15-én írt a BM III/1 Osztály a Markó utcai börtön parancsnokának: Nagy Sándor a „vizsgálat egész időtartama alatt konok, tagadó álláspontot foglalt el. ... Magát mártírnak tünteti fel, aki az igazi marxista eszmék hirdetése miatt került a revizionisták börtönébe. ... Időnként cinikusan, ellenségesen kihívó magatartást tanúsított. ... Akik nem értenek vele egyet, azokat lenézi, másokkal szemben magát erkölcsös, gerinces, becsületes, igaz kommunis-tának tekinti. A fogdaörséggel szemben piszkálódó, esetenként szemtelen magatartást tanúsít.”⁽⁴⁴⁾ Ugyanerről tájékoztatást kapott a börtönelhárítás parancsnoka is, akitől a BM III/1 Osztály azt kérte, hogy Nagy Sándort „amennyiben megoldható... vegyék fogdahálózattal és fogdatechnikával (lehallgatással – BL) ellenőrzés alá.”⁽⁴⁵⁾ Erről arra lehet következtetni, hogy a kiszámíthatatlan viselkedésű Nagy Sándor részéről feltételezték a bírósági tárgyaláson való esetleges kellemetlenkedést.

1964. május 18-án sor került a nyomozás- a nyílt vizsgálati munka – iratanyagának az ismertetésére. Ekkor Nagy Sándor a következő észrevételeket tette: „*En sem az összeesküvés, sem a lázítás büntetést nem követtem el. ... Barátaim képzelőtehetsége – úgy látszik – többet tulajdonít nekem, s mert marxista-leninista véleményemet őszintén kimondtam, valamiféle >>szervezkedőnek<< hittek. ... A rám fogott>>illegális<< is ... csupán azt szolgálta, hogy én úgynevezett nyílt >>balosságom<< miatt nekik ne történjék bajuk. ... Ma is vallom, hogy a magyar munkásmozgalomban ideológiailag megérőben van egy bolsevik típusú kommunista párt követelménye, léte. ... Képtelenség itt összeesküvést feltételezni, egyszer azért, mert vitáink a szabályos népi demokratikus keretek között folytak, s éppen a párt, a proletárdiktatúra féltése hozta őket létre, másrészt pedig azért, mert ha egy kommunista együttérzést revizionista szempontból összeesküvésnek bélyegeznek meg, a mi esetünkben még ez sem állt egészen fenn, s ezt a vallomások is bizonyítják.*”⁽⁴⁶⁾

A rendelkezésre álló adatok szerint Nagy Sándort 1964. május 19-én a BM III/1 Osztály fogdájából – a Gyorskocsi utcából – átszállították a Markó utcai börtönbe.

Jegyzetek :

- (1) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié
- (2) Forrás: U.o.
- (3) Forrás: U.o.
- (4) Forrás: U.o.
- (5) Forrás: U.o.

- (6) Forrás: U.o.
- (7) Forrás: U.o.
- (8) Forrás: U.o.
- (9) Forrás: U.o.
- (10) Forrás: U.o.
- (11) Forrás: BFL TB.9704/1964-13
- (12) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (13) Forrás: BFL TB.9704/1964-13
- (14) Forrás: U.o.
- (15) Forrás: ÁBTL V-153667/3 számú dosszié
- (16) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (17) Forrás: U.o.
- (18) Forrás: U.o.
- (19) Forrás: BFL TB.9704/1964-13
- (20) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (21) Forrás : ÁBTL V-153667/1 számú dosszié
- (22) Forrás: U.o.
- (23) Forrás: U.o.
- (24) Kőnig Zoltán (Szeged 1925) volt államvédelmi, majd állambiztonsági vizsgálótiszt, a BM III/1 Osztály munkatársa, aki részt vett az 1956-os forradalmat követő megtorlásban. A Nagy Sándor ügy után eltávolították a szolgálattól.
- (25) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (26) Forrás: U.o.
- (27) Halek Ernő (Budapest 1910) volt államvédelmi vezető, 1956 után magas rangú rendőrtiszt.
- (28) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (29) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié
- (30) Forrás: U.o.
- (31) Forrás: U.o.
- (32) Forrás: BFL TB.9704/1964-13
- (33) Forrás: U.o.
- (34) Forrás: U.o.
- (35) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié
- (36) Forrás: U.o.
- (37) Forrás: BFL TB.9704/1964-13
- (38) Forrás: U.o.
- (39) Forrás: ÁBTL V-153667/1 számú dosszié
- (40) Forrás: U.o.
- (41) Forrás: U.o.
- (42) Forrás: U.o.
- (43) Forrás: ÁBTL V-153667/2 számú dosszié
- (44) Forrás: ÁBTL V-153667/3 számú dosszié
- (45) Forrás: U.o.
- (46) Forrás: U.o.

A vádirat és az ítéletek

Az ügyészség 1964. június 5-én hallgatta ki Nagy Sándort. Az ekkor felvett jegyzőkönyv szerint „volt konfliktusa a nyomozást végző rendőrtisztel. ... Nem érzi magát bűnösnek, bár helytelennek tartja magatartását”.⁽¹⁾ Az ügyészi kihallgatás során Nagy Sándor ragaszkodott ahhoz, hogy ő 1963 őszén csupán hallott arról, hogy egy kommunista párt alakult vagy alakul, de ő azt soha nem szervezte. Ezt az utóbbi állítását és az ezt bizonyító körülményeket az ügyészség el is fogadta. Ennek a következménye lett, hogy az ügyészségi szakban a Nagy Sándor terhére rótt bűncselekmény megváltozott. A továbbiakban már nem az államellenes összeesküvés kezdeményezést vették alapul a vádemelés előkészítésénél, hanem a sokkal enyhébb büntetési tétellel fenyegetett államellenes izgatás büntetettét. Azokban az években gyakran fordult elő, hogy az állambiztonsági szolgálat belső elhárítása hangzatos és nagy társadalmi veszélyességű bűncselekménnyel gyanúsított célszemélyeket, és gyakran ez a büntetőeljárás során a rendőri vizsgálati szakban is megmaradt, majd az ügyészi eljárásban, de legkésőbb a bírósági szakban „szelődött” az ügy és nem ritkán bizony elég erőltetett módon legfeljebb izgatás büntetnének a megállapításával és szankcionálásával zárult.

Ez az eset állt elő Nagy Sándor ügyében is. A megváltozott álláspontot jól tükrözi az ügyészség által elkészített vádirat, amelyben a vád a Btk. 127. §. 1. bekezdésbe ütköző izgatás büntette és semmi más. Az ügyészi megállapítás szerint a Nagy Sándor által elkövetett államellenes izgatás a tanúvallomásokkal, a megtalált és biztosított, majd a vádirathoz csatolt tárgyi bizonyítékokkal és nem utolsósorban a terhelt Nagy Sándor ténybeli beismerő vallomásával tökéletesen bizonyítottnak tekinthető.

A Pesti Központi Kerületi Bíróságon 1964. június 24-én vette kezdetét Nagy Sándor államellenes bűnügyének tárgyalása. A vádlott ekkor már változtatott némileg a korábbi álláspontján. Az addigi magatartásával ellentétben, mintha kevésbé lett volna már ellensége önmagának. Ekkor kijelentette, hogy „Magyarországon ma proletárdiktatúra van. ... Minden dologban én nem állok szemben az MSZMP-vel, csak bizonyos pontokban más az álláspontom. ... Az >>1956 októberének igaz tanulságai<< című munkámat elég zajgó lelkiállapotban írtam, mert súlyosnak ítélték meg a helyzetet. Az SZKP akkor vont a felelősségre Jevtusenkot és több fiatal szovjet író, mert költészetük egyes darabjait helytelennek tartották. ... Nem, vagy csak részben érzem magam bűnösnek. Úgy gondolom, hogy a különvélemény kifejtése nem bűncselekmény. Az, hogy szenvedélyemnek engedve, utánjárás nélkül írtam és beszéltem, hibának róható fel. ... Ma már nem tartom fenn az >> 1956 októberének igaz tanulságai << írásomban foglalt megállapításaimat. Azóta mélyrehatóbban elgondolkodtam. A béke kérdésében továbbra is a kínai-albán állásponton vagyok. A magyar pártvezetés tevékenységéről tett nyilatkozatom téves. A torzulásokat, itt-ott mutatkozó hibákat azonban ma is fennállónak látom. ... A fennálló hibák elleni küzdelemnek, nem ez a helyes módszere. Kétségeimmel a megfelelő fórumhoz kellett volna mennem. Én 1960-ig töretlenül éreztem az MSZMP vonalát, csak azóta észleltem torzulásokat, hogy a párt elveszíti funkcióját, a proletárdiktatúra vezető szerepét nem úgy tölti be, mint ahogy kellene. Az ezzel kapcsolatos kijelentéseim nem izgatató célzatúak voltak. Akikkel beszéltem, mind megállapodott emberek, ezeket nem is lehetett izgatni.”⁽²⁾

A következő napon – 1964. június 25-én – a bíróság a BM III/1 Osztály és az ügyészség által javasolt tanukat hallgatta ki. Többségük kevés és jelentéktelen eltéréssel meg-

ismételte a rendőrségi vizsgálat során a BM III/1 Osztályon tett vallomását. Ezeknek újabb ismertetése most szükségtelen. Csupán néhány tanú bírósági vallomásának rövid részletét célszerű idézni és néhány alkalommal Nagy Sándornak ezekre adott válaszát.

Molnár Imre: „Nem emlékszem... Nagy Sándornak olyan kijelentésére, hogy a helytelen gazdasági problémákkal való túlzott foglalkozás... háttérbe szorítja az osztályharcot.”⁽³⁾

Nagy Sándor: „Becsületesen, a helyzetnek megfelelően vallott a tanú. Egyetérték a vallomásával.”⁽⁴⁾

Győri Sándorné: „Nagy Sándor kissé forrófejű, zavaros gondolkodású, egzaltált egyéniség. ... Feltétlenül mindig a jó szándék vezérli. ... Nem tehetségtelen, tud írni. ... Véleménye szerint a vezetés a hibás. ... A kormány és a hrucsovi kapcsolatok revizionista irányba viszik el a mozgalmat. ... Ki fogják szolgáltatni az egész kommunista mozgalmat a kapitalizmusnak, és revizionista vonalra kapcsolnak át. ... Lényegében azt mondta Nagy Sándor, hogy az állami és társadalmi életünkben liberalizálódás, jobbrtolódás van. Eluralkodnak a revizionista nézetek. ... Az MSZMP sorai fellazultak. ... Sok az oda nem való burzsoá kapitalista elem. ... Felvetődött a kínai álláspont. Nagy Sándor úgy nyilatkozott, hogy ez a helyes álláspont, mert nem revizionista. ... Szó sem volt arról, hogy nálunk is van készülődés ... illegális mozgalom. ... Nagy Sándor mindig a rendszer érdekében polemizált, hogy amiért küzdöttünk és kiverekedtük, az megmaradjon, vagyis a szocialista rend ne menjen át kapitalistának. ... Sanyi többször túlzásokba esett.”⁽⁵⁾

Nagy Sándor: „Győriné vallomását becsületesen mondta el.”⁽⁶⁾

Szabolcsi Gábor: „Nagy Sándor ellentmondásokkal terhelt egyéniség. ... Úgy indult, mint a magyar prózáirók egyik nagy tehetsége. Politikai nézőpontja nem volt egységes, általában azonban a rendszer platformján állt. ... A Kádár-Kállai csoport fogalmát többször is használta. Azt mondta, hogy revizionista, a polgárság rétegeire támaszkodik, azért, hogy a tömegkapcsolat illúzióját fenntartsa. ... Egész élete azt mutatja, hogy van benne egy úgynevezett donquijoteizmus. Ez lehet néha veszélyes, de inkább tragikus. Nagy Sándort én becsületes, jó szándékú, a rendszer érdekében cselekvő, de egy kicsit egzaltált embernek ismertem meg. Erre vezetem vissza, hogy előttem is... össze-vissza beszélt.”⁽⁷⁾

Nagy Sándor: „Nem áll sok minden, amit Szabolcsi elmondott. ... A legjobban az bánt, hogy jó barátjának tart.”⁽⁸⁾

Székely Lajos: „Igen tehetséges embernek tartom. Akkoriban (a háború után BL) szellemi felkészültsége még kifogásolható volt, ugyanis nem volt megfelelő iskolája. ... Nagy Sándor östehetség. ... Szóban is jó előadó volt, ... ugyanakkor bizonyos zavarosság jelentkezett nála az elméleti kérdések fejtegetése során. (A Sztálin-díj után – BL) azonban nagy ember lett belőle, különösen nagy tekintélynek örvendett a megyei (Csongrád megyei – BL) társadalomban. ... Az addigi szegénysorban élő író hirtelen a bőség állapotába került, amellyel azonban nem tudott élni.... A fellendülést bomlási folyamat követte, ami feltétlenül összefüggésben volt írói problémájával is. ... Kézirat-töredékek tucatjait láttam nála, amely sehogy sem akart összeállni. Rendkívül éles törés állt be nála. ... Úgy nyilatkozott, hogy a Szovjetunió vonalvezetése nem jó, a kínai a helyes. ... Magára maradt, elkeseredett ember lett, akiből sokféle jogos és nem jogos keserűség szólalt meg.”⁽⁹⁾

B. Nagy László: „Lektorálni adták ki nekem a Szépirodalmi Könyvkiadótól Nagy Sándornak a >>Menyasszonytánc<< című regényének első felét, amelyről én el voltam

ragadtatva. ... Nagy Sándort úgy ismertem meg, mint a szocializmusért aggódó embert, bár néha túlzóan beszélt. ... Ő a kínaiak álláspontjával értett egyet.”⁽¹⁰⁾

Horváth Lajos: „Nagy Sándor aggályosnak és nem tűrhetetlennek tartotta a jelenlegi helyzetet. ... 1945-ben a parasztpárton (NPP-n – BL) belül azon fáradozott, hogy minél szorosabbra építse ki a kapcsolatot a kommunistákkal.”⁽¹¹⁾

Levendel László: „Azt akartuk, hogy Nagy Sándor továbbra is a parasztpártban dolgozzon, mivel az ottani működésére feltétlenül szükségünk volt a meglehetősen jobb-oldalira nevelt egyetemi ifjúságnak a megnyerése érdekében. ... Nagy Sándor tevékenysége pótolhatatlan volt. ... Tökéletesen úgy érzem, hogy a marxizmus platformján áll. A jelenlegi viszonyokkal nem ért teljesen egyet.”⁽¹²⁾

Kovács Sándor⁽¹³⁾: „Nagy Sándor kusza nézeteiről hallottam. ... Németh Ferenc a Csongrád megyei Hírlap újságírója nem sokkal letartóztatása előtt járt nála, aki azt tapasztalta, hogy Nagy Sándor elég zavaros nézeteket vall.”⁽¹⁴⁾

Sánta Ferenc: „Nagy Sándor 1956 után balról agitált engem. Mindig a marxizmus és a szocializmus nevében agitált. ... A jobbratolódás, a felhígulás, a polgárosodás tekintetében voltak aggályai. Azt mondta, hogy néhány kérdésben közelebb érzi magát a kínai állásponthoz.”⁽¹⁵⁾

A tanúk vallomásai után a bíróság meghallgatta az orvos szakértőket is. A négy kirendelt és nyilatkozó szakértő álláspontja az volt, hogy Nagy Sándor „nem elmebeteg, nem gyengeelméjű, életvezetése mutat ugyan bizonyos kisiklásokat, de ezek büntetőjogi szempontból nem korlátozó körülmények. ... Vérébajos fertőzése gyógyult, annak idegrendszeri következménye nincs. ... Büntetőjogi korlátozás tehát nem áll fenn.”⁽¹⁶⁾

A bírósági tárgyaláson következett dr. Sipos Miklós ügyvéd, meghatalmazott védő beszéde. Ennek csupán egy részletét ragadjuk ki és idézzük: „Nem tagadom, hatottak rá (Nagy Sándorra – BL) az ellenforradalom előtti nézetek, Nagy Imre revizionista nézetei. Ez azonban nem állította szembe a mi társadalmi rendszerünkkel. ... Az ellenforradalom előtt és alatt hóbörögtek az írók. Ők voltak a szellemi előkészítői az ellenforradalomnak. ... A hóbörgök között Nagy Sándor volt a legrendesebb, a leg-baloldalibb. Az ellenforradalom után azonnal följárnlotta munkáját, ... tárgyalt a Művelt Nép megindítása érdekében. ... Nagy Sándort a szocializmus féltése vezette, ennek során polemizált. ... Egy jó szándékú, tisztességes, becsületes kommunista aggályoskodásai voltak ezek. ... Azóta nézetei lényegesen megváltoztak. ... A mi társadalmi rendszerünknek Nagy Sándor íróra szüksége van.”⁽¹⁷⁾

Az utolsó szó jogán Nagy Sándor vádlott fejthette ki a véleményét. A következőket is mondta: „Furcsa helyzet az, amikor egy kommunista, aki ezért a szocialista társadalomért küzdött, kerül bíróság elé. Meg vagyok győződve most már arról, hogy a polemizáló beszélgetéseimnek bűncselekmény tartalma volt. ... Belátom, hogy cselekményem nem mindenben volt méltó egy kommunistához. ... Később ráeszméltem, hogy helytelenül cselekedtem. ... Én soha nem akartam a szocialista rendszer ellen tenni, hisz egész életemet erre szántam. ... Ha bíróság büntetéssel sújt, belenyugszom az ítéletbe, nem fogok fellebbezni.”⁽¹⁸⁾

A bíróság Nagy Sándor cselekményét társadalomra veszélyesnek tartotta, jogellenesnek tekintette és büntetéssel sújtotta. Az ítéletet hozó bírósági tanács elnöke dr. Mátyás Miklós volt. Az államellenes izgatás bűncselekmény elkövetése miatt Nagy Sándor ítélete 3 év szabadságvesztés és mellékbüntetésként 5 év közügyektől eltiltás. Részleges vagy teljes vagyonelkobzásra minden bizonnyal azért nem került sor, mert Nagy

Sándortól nem volt mit elkobozni a lefoglalt tárgyi bizonyítékokon kívül. A bíróság az ítéletében rendelkezett arról is, hogy a gyermektartási kötelezettség elmulasztása miatt 1962-ben kiszabott 6 hónap felfüggesztett szabadságvesztést is Nagy Sándornak le kell tölteni.

Rövid részlet az elsőfokú bírósági ítélet indokolásából: „Nagy Sándor az ellenforradalom leverése után még hangot adott annak, hogy Nagy Imre híve, később tévedésére rádöbbsen és az Újságíró Szövetségen belül is igyekezett a konszolidálás szolgálatában fellépni. Ismét belépett a pártba, de nem az Írószövetség pártalapszervezetébe, hanem az egyik (budapesti kerületi – BL) MSZMP alapszervezet tagja lett. ... Életpályája továbbra is rendkívül rapszodikus, különböző helyeken dolgozott. ... Amikor letartóztatták két jelentősebb munkája volt folyamatban. ... Mindkét műve befejezetlen. ... Tevékenysége 1963 közepétől mindinkább eltorzult és a polemizáló, útkereső tendencia helyett mindinkább destruktivitásba csapott át, és ... kijelentései igen gyakran politikai ellenérzület kiváltására is alkalmassá váltak. ... Nézőpontjának és viselkedésének eltorzulása egybe esik a Kínai Kommunista Párt által elindított frakció törekvéssel. ... Mindinkább a kínai, majd az albán nézőpont elvi síkjára helyezkedett és szembekeült pártunk, állami vezetésünk, sőt az SZKP politikájával is.”⁽¹⁹⁾

Az elsőfokú ítélet ellen Nagy Sándor védőügyvédje enyhítésért mégis fellebbezést nyújtott be. Ezt azonban a Fővárosi Bíróság a másodfokú s immár jogerős ítéletében elutasította. Ezután a Pesti Központi Kerületi Bíróság Nagy Sándor ítéleteit – az izgatásért kiszabottat és a korábbi, a tartási kötelezettség elmulasztásáért kiszabottat – összبűntetésbe foglalta. Így Nagy Sándor végleges és végrehajtandó büntetése 3 év és 3 hónap szabadságvesztés lett. A bíróság döntött arról is, hogy Nagy Sándor csak a büntetésének ¾ része letöltése után bocsájtható szabadlábra.

Nagy Sándor elítélésével kapcsolatban néhány igen téves gondolat is hamarosan napvilágot látott. Bár „a magyar sajtó nem sietett a beszámolóval, külföldön azonban érthető okokból csemegének számított, hogy a rendszer ezúttal azt kénytelen dutyiba dugni, aki szemben a sok-sok tényérnyalóval és gyáva megalkuvóval, bátran és teljes meggyőződésből támogatná, ha hagynák. A Die Presse... tudósítást közölt arról, hogy az író szűkebb pátriájában, azaz Csongrád megyében kisebb összeesküvő csoportot szervezett, amelyet az albán követség látott el Kína-barát és szovjetellenes propagandaanyaggal, sőt a lap szerint a szervezkedőknek még titkos nyomdájuk is volt. A Szabad Európa Rádió londoni irodája által .. rögzített interjúból névtelen forrás arról számolt be, hogy >>Nagy Sándort albán kapcsolata miatt tartóztatták le és egy készülő anti-sztálinista perben akarták bíróság elé állítani. ...Budapesti hírek szerint a pártvezetés egyik magas rangú tagja is bele van keverve a Kína-barát, Hruscsov-ellenes sztálinista szervezkedésbe<<. A bécsi (SZER-BL) iroda által felvett ... beszámoló pedig arról ad hírt, hogy Nagy Sándor Békéscsabán >>Kína-barát kommunista pártot akart alapítani<<. A párizsi (SZER-BL) iroda szerint Nagy Sándor memorandumot szerkesztett, amelynek támogatására aláírásgyűjtésbe kezdett. ... A forrás úgy tudja, hogy letartóztatása előtt a hatóságok többször figyelmeztették az író, hogy hagyjon fel pártellenes tevékenységével.”⁽²⁰⁾ A korabeli külföldi sajtóhírek, tudósítások, nyilatkozatok képtelenségei, torzításai a hiteles dokumentumok tükrében teljesen nyilvánvalóvá váltak.

Nagy Sándor a rendíthetetlen hitű kommunista tehát a kádárista kommunista rendszer börtönébe került. Nehezen, nagyon nehezen viselte a fogva tartást, a börtönéletet. Ez kihatással volt az egészségi állapotára is. Szerencséjére nem kellett a teljes büntetést

kitöltenie. Sőt még a jogerős ítéletben meghatározott $\frac{3}{4}$ rész sem telt el, amikor „kérelemre a NET 1966. február 18-án a szabadságvesztés hátralevő részét 3 év próbaidőre felfüggesztette a 10-6/2-1966 számú határozatával.”⁽²¹⁾ Ennek értelmében 1966. március 18-án – ismét a neve napján – Nagy Sándor életében fontos esemény történt, 2 év raboskodás után visszakapta szabadságát.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: BFL TB.9704-1964-13
- (2) Forrás: ÁBTL V-153667/3 számú dosszié
- (3) Forrás: U.o.
- (4) Forrás: U.o.
- (5) Forrás: U.o.
- (6) Forrás: U.o.
- (7) Forrás: U.o.
- (8) Forrás: U.o.
- (9) Forrás: U.o.
- (10) Forrás: U.o.
- (11) Forrás: U.o.
- (12) Forrás: U.o.
- (13) Kovács Sándor (Esztár 1937) egyetemi tanársegéd Szegeden, egy ideig a Tisztáj szerkesztőségében is dolgozott, ott ismerte meg Nagy Sándort.
- (14) Forrás: ÁBTL V-153667/3 számú dosszié
- (15) Forrás: U.o.
- (16) Forrás: BFL TB.9704/1964-13
- (17) Forrás: U.o.
- (18) Forrás: U.o.
- (19) Forrás: ÁBTL V-153667/3 számú dosszié
- (20) Forrás: Beszélő 1997.június 12. Mink András: A „meggyőződés” rabja.
- (21) Forrás: BFL TB.9704/1964-13

Az utolsó felvonás

A börtönben töltött idő is súlyosan megterhelte Nagy Sándort. Szinte képtelen volt feldolgozni, hogy az egykor ünnevelt Sztálin díjas íróból miként lett ő börtönlakó. A harmadik feleségének egy későbbi vallomása szerint „amikor látogatni ment a Kozma utcai... Országos Börtönbe (közismertebb nevén a Gyűjtő-be – BL) először 1965 tavaszán a férje panaszkodni kezdett.”⁽¹⁾ A panaszkodásra az adott okot, hogy az egészségi állapota egyre romlott. A betegsége jellegére csak a későbbi fejleményekből tudunk következtetni, ugyanis konkrét adatok nem maradtak fenn.

Szabadulása után az immár büntetett előéletű író, akinek ráadásul államellenes bűncselekményért elítélés terhelte a múltját, csak nehezen talált magára. Visszatérően elhelyezkedési nehézségei támadtak, aminek a valódi okát nehezen értette. Csak többszöri kudarc után jött rá arra, hogy ő már csak másodrendű állampolgár, volt politikai bűnöző, akitől továbbra is távol kell tartani a társadalmat, akit minden lehetséges eszközzel

akadályozni kell, nehogy ismét hozzákezdhesen a szocialista társadalomra veszélyes korábbi tevékenységéhez. Ugyanakkor folyamatos megfigyelés alatt is kellett tartani, a hatalomnak jószerivel minden lépéséről tudni kellett. Egy ideig kénytelen-kelletlen cselengett, lényegében a felesége tartotta el. Majd sikerült elhelyezkednie segédmunkásként az ÉM (Építészeti Minisztérium – BL) Cementművek csepeli telepén – más néven a csepeli betonelem gyárban – havi 1600.- forintos fizetésért. Ezen a helyen azonban csak 10 napot dolgozott. Nem ismertek a távozásának körülményei. Vagy elbocsájtották, vagy ő mondott fel. Rövidesen kapott egy másik ÉM vállalatnál munkát. A Finomkerámiaipari Vállalatnál lett kemencés rakodó segédmunkás 1800.- forintos fizetésért. Itt már tovább, egy fél évig dolgozott. Míg nem 1967 tavaszán elhatározta, hogy változtat az életén. Saját elhatározásából kilépett erről a munkahelyéről, azonban új állás után nem is nagyon nézett. Megint a felesége fizetéséből nyomorogtak.

1967. május 6-án Szegedre utazott a fia – ifj. Nagy Sándor – érettségi ballagására. Rövid időt töltött az első feleségénél és gyerekeinél, majd visszautazott Budapestre. Fiának későbbi vallomása szerint „édesanyám és nővérem úgy nyilatkoztak, hogy valami baja lehet apámnak, mert beszélt a börtönről és arról, hogy őt figyelik.”⁽²⁾ Egyáltalán nem zárható ki, hogy a „figyeléssel” kapcsolatban Nagy Sándor észrevehetett valamit. De az sem hagyható figyelmen kívül, hogy csupán kényszerképzetei voltak, ami egyáltalán nem lett volna véletlen, hiszen ekkor már nyilvánvaló volt előtte, hogy az 1964-es letartóztatása előtt szoros konspiratív állambiztonsági ellenőrzés alatt állt.

Ebben az időben meglehetősen zaklatott idegállapotban teltek a napjai. Néha egészen szokatlan és váratlan cselekményeket produkált. 1967.június 14-én este a kislányával volt a lakásban. A felesége nem volt otthon. Ekkor Nagy Sándor a lelkére kötötte a kislányának, hogy viselkedjen jól, amíg ő elmegy a postára. Amikor a felesége hazaért a kislány még mindig egyedül volt a lakásban. Várták haza a postáról Nagy Sándort, de az csak nem akart megérkezni. Aznap sem, másnap sem, azután sem. Nem érkezett meg, mert talán nem is a postára ment, a postán talán nem is járt. Nem érkezett haza, mert amikor aggódva várták, ő már útban volt gyalogosan Szeged felé. Néha fölvette egy-egy jármű, máskor gyalogosan bandukolt az úton. Nem állnak rendelkezésre adatok arról, hogy hol bolyongott, de Szeged térségébe 1967. június 24-én érkezett. Két héttel a budapesti lakásukból való eltűnése után felesége a történeteket bejelentette a rendőrségnek.

Nagy Sándor későbbi vallomása szerint megérkezése után az ideje jelentős részét a „dorozsmai marhahajrási erdőben” töltötte. Táplálékot a környékbéli gyümölcsösökből szerzett. Egyszer biztosan bent járt a szegedi lakásában – amelyet akkor az első felesége és annak három gyereke használt – és magához vette ott néhány ruhaneműjét.

1967. július 4-én este hozzálátott az eleve elhatározott terve végrehajtásához, az ország illegális elhagyásához. A sötétedés beálltával a kiskundorozsmai erdőből gyalogosan, a szántóföldeken át, a lakott településeket és tanyákat is lehetőleg mesze elkerülve elindult a magyar-jugoszláv határ felé. Már csak 50 méter választotta el a határtól, amikor határőrökkel találkozott. Juhász Béla⁽³⁾ tanúvallomása szerint „22.30-kor a déli irányba villantott és ennek fényében látott meg egy polgári ruhás személyt a határ felé menni. Megállásra szólította fel. De az nem állt meg. Másodszor fegyverhasználatot helyezett kilátásba. Erre megállt. Azt mondta, hogy Szegedre igyekszik, de eltevédi. ... Elég cinikus magatartást tanúsított, ... nem akarta azt csinálni, amit mondtunk neki.”⁽⁴⁾ Illés Mihály⁽⁵⁾ vallomásaiban beszámolt arról, hogy Nagy Sándort az elfogás után megmotozták. A hátizsákjában volt szalonna, zsír, kenyér. Találtak nála egy térképet is, me-

lyen be volt jelölve az út Mórahalomtól a határig. Az elfogott Nagy Sándor láthatóan nagyon zavarodottan viselkedett. Először azt mondta, hogy egy közeli tanyában volt és Szegedre igyekszik. Amikor felszólították, hogy mutassa meg a tanyát, arra képtelen volt. Ekkor bevallotta, hogy nem is tanyán volt, hanem Mórahalmon.

A furcsa viselkedést látva a határőrök Nagy Sándort megbilincseltek és előállították a határőr őrsre. Nemsokára már a szegedi határőr felderítők hallgatták ki. Az első jelentés is azt hangsúlyozta, hogy az „*elfogás alkalmával az első felszólításra nem állt meg, a második felszólításra volt hajlandó megállni, amikor a fegyverhasználatot is közölték vele.*”⁽⁶⁾

Nagy Sándor már az első kihallgatása során elismerte az országhatár illegális átlépésével kapcsolatos szándékát. Elmondta részletesen azt is, hogy sikeres átjutás esetén a jugoszláv hatóságoknál nem akart jelentkezni, hanem feltűnésmentesen szeretett volna eljutni a jugoszláv-albán határig. Ott is illegálisan akart átszökni és megérkezni utazása végcéljához Albániába.

Az újabb kihallgatásokra is Szegeden került sor, de ekkor már a BM Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztályán. Majd nagyon rövid időn belül Budapestre szállították. 1967. július 6-án már az általa jól ismert Gyorskocsi utcában, a BM III/1 Osztályon volt. Ott pedig még jól emlékeztek az előzményekre, a néhány évvel korábban lefolytatott büntetőeljárásra. Csakhogy akkor még a kommunista és MSZMP tag Nagy Sándor író ellen jártak el, hallgatták ki, szembesítették másokkal, fegyelmezték, ha kellett helyezték sötétzárkába. Most meg egy pártonkívüli – mi több a pártból kizárt – büntetett előéletű segédmunkás ügyében kellett intézkedniük.

Az első – s egyetlen! – kihallgatáson Nagy Sándor a következőkről is vallomást tett: „*Anyagi helyzetem is hozzájárult a határátlépési kísérlethez. ... Saját hazámban sem magamat, sem a gyerekeimet a hatalmi szervek machinációi miatt eltartani nem tudom. Ez kényszerített erre a kétségbeesett lépésre. ... Azt éreztem, hogy ... lehetetlenné vagyok egzisztenciálisan téve. Ez volt a cselekményem oka. Azért éreztem így, mert minden munkahelyemen a hivatalos szervek, a Belügyminisztérium monopolhelyete miatt lettem lehetetlenné téve.*”⁽⁷⁾ Nagy Sándor bevallotta azt is, hogy „*Albániában akartam letelepedni. ... Az albánok – gondoltam – menedékjogot adnak és lehetőséget a megélhetésre.*”⁽⁸⁾

Ekkor nem volt szükség arra, hogy a BM III/1 Osztály hosszabb és tüzetesebb vizsgálatot folytasson Nagy Sándor ügyében. Nem volt erre szükség, hiszen tettenérés történt, Nagy Sándor azonnal mindent elismert és rendelkezésre állt egy bejelöléseket tartalmazó térkép, ami tárgyi bizonyítékként szolgált. Ezért a nyomozást hamarosan le is zárták. Az erre vonatkozó határozatban arról is szó van, hogy Nagy Sándor „*beismer- te az általa elkövetett cselekményt, azt, hogy Jugoszlávián át Albániába szándékozott eljutni, azzal a céllal, hogy ott letelepedjen. Cselekményét azzal indokolta, hogy mint politikai cselekményért Magyarországon elítéltnak nincs sem irodalmi, sem politikai tevékenységre lehetősége.*”⁽⁹⁾

A BM III/1 Osztály arról döntött, hogy a Btk. 203.§-ba ütköző tiltott határátlépés kísérlete miatt Nagy Sándor ügyét a további eljárás lefolytatása céljából az ügyésznek átadja.

Már az elfogásban részt vevő két sorállományú határőrnek feltűnt az éjszakai sötétben, hogy Nagy Sándor meglehetősen szokatlanul és furcsán viselkedett. Ugyanerre nem figyeltek fel sem a határőr felderítők, sem a szegedi politikai nyomozók, de még a budapesti állambiztonsági vizsgálók sem. A Gyorskocsi utcában bizonyára úgy gon-

dolták, hogy Nagy Sándor korábban is furcsán viselkedett, akkor az elmeorvos szakértők megvizsgálták és normálisnak találták, ilyen tekintetben nincs tehát tennivalójuk. Az ügyész az azonban ekkor már körültekintőbb volt. Azonnal igazságügyi elmeorvos szakértőt rendeltek ki. Nagy Sándornak ezzel az újabb ügyével kapcsolatban a dokumentumok csak igen hiányosan maradtak fenn, már ami egyáltalán fennmaradt. Ezekből azonban egyértelműen kiderül, hogy az 1970-es évek elejéig kényszergyógykezelés alatt állt. Következik ebből egyértelműen az, hogy a büntethetőséget kizáró ok miatt – ami az elmeállapotával volt összefüggésben – az újabb bűncselekményért, a tiltott határátlépés kísérletéért büntetés kiszabására nem került sor, sőt a fogva tartása is megszűnt.

Egy ideig még dolgozott a Posta Műszerüzemben, majd sor került a leszázalékolására, egyes adatok szerint 1971-ben.

Nagy Sándornak az elkövetkező majdnem két évtized alatti tevékenységéről ez idáig semmiféle adat nem került elő. Evilági pályafutását 1990. április 4-én fejezte be. Meg kellett érnie a rendszere összeomlását. Annak a rendszernek a semmivé válását, amely kiemelte őt a „*kanális*”-ból, a kubikusok közül. Amely Kossuth díjast, majd Sztálin díjast csinált belőle. Amelyben hosszú időn keresztül más fontos tisztségek mellett országgyűlési képviselő lehetett. S amely rendszer végül a vesztét okozta, börtönbe zárta, lehetetlenné tette. Kérdés, hogy a rendszerváltozás ténye milyen fogadtatásra talált a kifogástalannak már egyáltalán nem nevezhető elméjében?

Nagy Sándor története kapcsán fölmerül még egy kérdés, immár persze csak utólag. Vajon az 1964-ben ügyében kirendelt orvos szakértők teljes mértékben befolyásolástól mentesen végezték-e tevékenységüket? Nem volt-e erősebb a Nagy Sándor megbüntetésére és végleges félreállítására irányuló kényszer a tárgyszerű és valóságos-igazságos szakvélemény alkotásánál? De kérdezhetünk tovább! Nem alakulhatott volna másként Nagy Sándor sorsa, ha 1964-ben is a kényszergyógykezelését rendelik el a megbüntetésére, börtönbe zárása helyett? S a kérdések tovább sorolhatók lennének, nem kihagyva közülük természetesen Nagy Sándor saját felelősségének a firtatását sem. Sőt olyan kérdések sokaságát is feltehetnénk, amelyekre már biztosan senki sem tudna hiteles választ adni.

A történetnek talán a legfontosabb tanulsága az, hogy Nagy Sándor szinte mindvégig a diktatúra, a proletárdiktatúra megszállottja volt, s végül a diktatúra, a kommunisták diktatúrája, a kádári posványosodó diktatúra, de mégis csak diktatúra tette tönkre.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: ÁBTL V-154420 számú dosszié
- (2) Forrás: U.o.
- (3) Juhász Béla (Kaszaper 1945) határőr járőr
- (4) Forrás: ÁBTL V-154420 számú dosszié
- (5) Illés Mihály (Szentés 1946) határőr járőrparancsnok
- (6) Forrás: ÁBTL V-145420 számú dosszié
- (7) Forrás: U.o.
- (8) Forrás: U.o.
- (9) Forrás: U.o.

Megjelent a *Szegedi Műhely* 2010/2-4 számában

TIHANYI, A PARTIZÁN

Tihanyi Sándor (1919)

1957-től a BM Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályának, majd 1971-től az ennek örökébe lépő Állambiztonsági Szervnek a vezetője volt Tihanyi Sándor, és egyben a budapesti rendőrfőkapitány első helyettese is. Ezekben az években, sőt még később is egy ideig, legendák keringtek a hősies partizán múltjáról. Az alábbiakban róla lesz szó.

Tihanyi (Timli) Sándor 1919-ben született a Tolna megyei Pincehelyen. Apja kocsigyártó segédként dolgozott és a hat elemi iskola elvégzése után a fiával is ezt a szakmát tanultatta meg. 1940-ig bognárként dolgozott, készítette a kerekeket és egyéb lovaskocsi alkatrészeket, tartozékokat, egészen addig, amíg be nem hívták katonai szolgálatra. Hátországi katona volt, akit csak 1942-ben vezényeltek alakulatával a keleti frontra. Önéletrajzában azt írta, hogy 1943. január 14.-én „fogságba mentem”.⁽¹⁾ Ez a valóságban azt jelentette saját elmondása szerint is, hogy több társával együtt átszökött a szovjet csapatokhoz és megadták magukat. Tihanyi Sándor szakaszvezető tehát dezertált. A cseljabinszki hadifogolytáborból 1943 őszén előbb a juzsai, majd a moszkvai antifasiszta iskolába vitték. Egy vele készített interjúban elmondta, hogy „tanárai között olyan nagyműveltségű kommunisták voltak, mint Rudas László, Andics Erzsébet, Sziklai Sándor”⁽²⁾ és mások.

Az antifasiszta iskola elvégzése után a IV. ukrán frontra került politikai munkásként, ahol állítása szerint *Brezsnyev ezredes* volt a komiszárja. Előbb a 18.-ik, majd a 38.-ik hadseregnél teljesített szolgálatot, mint partizán. Egy interjúban elmondta: „feladata volt, hogy a szemben álló magyar hadsereg katonáihoz és tisztjeihez szóljon, és hangszórón keresztül, meg röpcédulákkal fejtsen ki körükben felvilágosító, meggyőző munkát”. Egyszerűbben fogalmazva Tihanyi Sándor példája követésére, dezertálásra próbálta rábírni a magyar katonákat. Utólagos önfényező legendának tűnik az a mondata, mely szerint „neve a magyar hadvezetés körében is hamarosan ismert lett, és tíz hold földet tűztek ki jutalmul annak, aki élve, s öt holdat, aki esetleg holtan a hatóság kezére adja.”⁽³⁾

Prágában tartózkodott, amikor véget ért a háború. Onnan tért vissza Magyarországra szovjet egyenruhában, 1945 júniusában. Azonnal belépett az MKP-ba és jelentkezett a Partizánszövetségbe. Utóbbi szervezetből, melyet akkor Révész Géza vezetett, akit állítása szerint Moszkvából ismert, a Belügyminisztériumba küldték dolgozni. A Vidéki Főkapitányság állományába került, ahol Tömpe András lett a parancsnoka, akit viszont Krasznogorkszból ismert.

1945. július 15.-én rendőr alhadnagyként kezdte pályafutását előbb Budapesten, majd a Tolna megyei PRO-n (Politikai Rendészeti Osztályon), beosztott tisztként. 1946-ban áthelyezték Nógrád megyébe és ott a sziráki járási kapitányság vezetője lett. 1947-ben rendőr hadnagy, majd 1948-ban egy ideig a nagykatái járási rendőrkapitányság vezetője. Ugyanebben az évben, de később, tisztiiskolai hallgató volt. Tanulmányai befejeztével már rendőr százados és a mosonmagyaróvári rendőr tanosztály parancsnoka. 1950-ben

rendőr őrnagy és a győri városi és járási rendőrkapitányság vezetője. Még ugyanebben az évben kinevezték a BM Somogy Megyei Rendőr-főkapitányság vezetőjének, tehát megyei rendőrfőkapitány lett. Ebben a beosztásban azonban nem sok időt töltött, mert 1951-ben a BM központi állományába helyezték osztályvezetőnek. 1953-54-ben a Szovjetunióban egy éves operatív iskolát végzett, amely után már alezredesként az államvédelmi szolgálat kötelékébe tartozó polgári hírszerzés egyik osztályának a vezetőjévé nevezték ki. A PRO után, néhány éves rendőrségi kitérőt követően, visszakerült tehát államvédelmi területre.⁽⁴⁾

Az 1956. október 23.-a és 30.-a közötti tevékenységéről így írt: „*A BM-ben teljesítem szolgálatot. ... Az épület védelme mellett az ellenforradalmárok elleni akciókban is részt vettem, melynek során több fegyveres ellenforradalmárt állítottunk elő a Roosevelti téri BM épületbe. Ezeket azonban október 27.-én és 28.-án az akkori kormány rendelete alapján, szabadon kellett engedni. A BM épületét október 30.-án este utasításra el kellett hagyni, ezért a lakásomra távoztam. Október 30.-tól november 2.-ig a lakásomon és rokonaimnál tartózkodtam, mert a házban, ahol lakom, kerestek. November 2.-án, amikor Budapesten már túlzottan zaklatott volt a helyzet és a fedőigazolványom nem nyújtott biztonságot ... a Budapesti Rendőr-főkapitányságra mentem, ahol több átvétele elvtárral együtt voltam. ... November 5.-én visszamentem a szolgálati helyemre, ahonnan 10.-én a BRFK-ra helyeztek.*”⁽⁵⁾

A BRFK-n 1956 novemberében Tihanyi Sándor főosztályvezető-helyettes lett, ami a főkapitány-helyettesi beosztásnak felelt meg. 1957-ben a BRFK-n megalakuló Politikai Nyomozó Osztály vezetőjévé nevezték ki. 1963-ban előléptették rendőr ezredessé.⁽⁶⁾ 1957-ben megkapta a Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem kitüntetését, később a Szocialista Hazáért érdemrendet is. Miközben több szovjet kitüntetésnek is birtokosa volt.

Szolgálati adatlapja szerint 1957-ben jogi egyetemi diplomát szerzett. Ezen kívül hat elemi iskolát végzett, egy öt hónapos pártiskolát és a már említett két egy éves tisztiiskolát. Középiskolai végzettségének nyoma sincs.

Az 1958. február 4.-i minősítése szerint „*a párthatározatokat ... munkája során nagyszerűen érvényesíti. A párt irányvonalát, valamint a minisztérium által megadott feladatait igyekszik keresztülvinni.*”⁽⁷⁾ Nem felejtendő, hogy budapesti viszonylatban Tihanyi Sándor volt a forradalmat követő megtorlás első számú rendőri - politikai nyomozói - irányítója. A minősítés további részében arról is szó van, hogy „*beosztottaival szemben elég nagy követelményekkel lép fel, és ezért kisebb-nagyobb nézeteltérései vannak beosztottjaival. Feltétlenül tekintéllyel rendelkezik a beosztottak előtt, de éppen a velük való nagy követelmények miatt egyesek nem szeretik.*”⁽⁸⁾ (E sorok írója kémelhárító pályafutását Tihanyi ezredes parancsnoksága alatt kezdte, és a leírtakat megerősítheti azzal a kiegészítéssel, hogy az említett „*tekintély*” az esetek többségében bizonyos mértékű félelmen alapult.)

A következő – 1960. január 10.-i – minősítése szerint „*vezetői munkájában megfelelően törekedett arra, hogy a munkaterületén felszámolja az ellenforradalmat követő időszak után kialakult munkafegyelmi és egyéb vonatkozású zűrzavart és helytelen nézeteket.*”⁽⁹⁾

1971-ben, amikor a BRFK Politikai Osztály átalakult BRFK Állambiztonsági Szervé, ennek is Tihanyi Sándor lett a vezetője, 1974-től már tábornokként, rendőr vezérőrnagyként. Amikor elérte a szolgálati idő felső határát, a szolgálatban visszatartották. Csak 1976. április 30.-án vonult nyugállományba, amikor a Vörös Zászló Érdemrenddel

tüntették ki. A mozgalmi tevékenységből azonban ezután is kivette a részét és egy időben a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetségének elnökségi tagja volt. Az 1990-es rendszerváltozás utáni néhány évben néha még lehetett látni a televízióban különféle nyugdíjas szervezetek tanácskozásain.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 2.8.1. BM Központi Fogyaték 9049.
- (2) Forrás: Magyar Rendőr (Hajdú Sándor: Szilárd politikai helyállással.)
- (3) Forrás: U. o.
- (4) Forrás: ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyaték 9049.
- (5) Forrás: U. o.
- (6) Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 288.f. 7. csop. 162. ö.e.
- (7) Forrás: ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyaték 9049.
- (8) Forrás: U. o.
- (9) Forrás: U. o.

CSUKA ZOLTÁN ÉS AZ ÁVH Csuka Zoltán (1901)

A titkosszolgálati ismeretek korábbi szakértőjeként fölülmúlhatatlan felelőtlenség lenne részemről, ha Csuka Zoltán (Zichyfalva, 1901 - Budapest 1984) irodalmi munkásságát értékelni próbálnám. Mivel más hasonló esetekben sem vetemedtem erre, most sem teszem. Az életrajzi adatainak, sorsfordulóinak legalább vázlatos ismertetése azonban feltétlenül szükséges a címben jelzett történet, a Csuka Zoltán személyére irányuló államvédelmis terror megértéséhez.

Az élete vége felé már Érdligeten lakó Csuka Zoltán a délvidéki Zichyfalván született. Gimnáziumi tanulmányait Szabadkán kezdte meg, ahol 1906-tól a családjával élt. A szüleivel 1915-ben Pécsre költözött, ahol az apja pénzügyőr biztos, majd főbiztos lett. A sikeres érettségi után verseket írt, mesék írásával is foglalkozott, majd folyóirat szerkesztői gyakorlatra is szert tett. Szükségből, megélhetési kényszerből azonban a fizikai munkától sem riadt vissza, és így a villamos vezetői munkával is megpróbálkozott. A tanult ifjú egy időben a helyi szakszervezeti mozgalomban is tisztséget – jegyzőséget – vállalt. Egyes adatok szerint az I. világháború után, a szerb megszállás alatt, az úgynevezett őszirózsás forradalomban és a kommunista direktóriumban kompromittálódott Linder Béla⁽¹⁾ pécsi működése idején „*fiatalon részt vett a Pécs-Baranyai Köztársaság életében*”.⁽²⁾ Ezért egyáltalán nem lehet véletlennek tekinteni, hogy Csuka Zoltán „*a köztársaság bukása után Jugoszláviába emigrált*”.⁽³⁾ Erre az eseményre később így emlékezett: „*Nem akartam megvárni Horthy bejövetelét, mert tudtam, hogy internálni fognak.*”⁽⁴⁾

Illegálisan lépte át a magyar-jugoszláv határt és odaát Újvidéken telepedett le. Kezdetben fizikai munkát végzett, famunkás lett egy gyárban, majd ismét az irodalom és az újságírás felé fordult. Bekapcsolódott a Vajdaság című liberális polgári lap szerkesztésébe. Közben verseket és novellákat írt és szerkesztette az Út című lapot is. 1926-ban, a Vajdaság megszűnése után a Képes Vasárnap társadalmi hetilapnak, majd később a Vajdasági Írás című irodalmi és művészeti folyóiratnak a szerkesztője lett. Erre a lapra utóbb így emlékezett: „*Elsőször tettünk kísérletet arra, hogy... a magyar és délszláv népek közeledését és kölcsönös megértését munkáljuk. Első szerb fordításaim is ebben a lapban jelentek meg.*”⁽⁵⁾ Csuka Zoltán szerint „*1929-ben, a szerb katonai diktatúra idején ez a folyóirat megszűnt*”.⁽⁶⁾ Ezt követően 1931-ben részt vett a Kalangya című irodalmi és művészeti folyóirat létrehozásában, amelynek célja „*a jugoszláviai magyar írók széleskörű összefogása volt, s amelynek hasábjain szintén igyekeztünk a magyar-délszláv közeledést szolgálni*”.⁽⁷⁾

1933-ban Csuka Zoltán visszatért Magyarországra. Ebben a visszatérésben azonban valami külső körülmény is szerepet játszhatott. Volt, aki azt állította, hogy a jugoszláv „*hatóság visszazsuppolta Magyarországra*”⁽⁸⁾. Csuka Zoltán azonban erről későbbi kihallgatása során így tett említést: „*Pesten telepedtem le. Az volt a szándékom, hogy Láthatár címen kulturális és irodalmi folyóiratot indítok, amely amellet, hogy reális alapon ismerteti a három magyar kisebbségi irodalmat (jugoszláviai, romániai, cseh-*

szlovákiai), igyekszik a Duna medencében egymás mellett és együtt élő népek szellemi közeledését előmozdítani.”⁽⁹⁾ Az elképzelésnek megfelelően a lap hamarosan az eltervezett Láthatár címen meg is indult, de lapengedély nélkül. Csuka Zoltán szerint ennek oka az volt, hogy „az akkori magyar kormány bizalmatlanul nézte ezt a kezdeményezést, ... de az akkori sajtótörvény szerint évenkénti tíz megjelenéssel lapengedély nélkül is lehetett folyóiratot kiadni.”⁽¹⁰⁾ A Láthatár délszláv és román irodalmi fordításokat is közölt. A szerkesztőség rendszeresen szervezett irodalmi esteket, melyek során pl. jugoszláv írók jöttek Budapestre, vagy magyar könyvek kiállítására került sor Belgrádban, stb.

Az 1930-as évek legvégén és az 1940-es évek elején Csuka Zoltán mind gyakrabban és egyre többet tartózkodott Jugoszláviában. Ebben az időben váratlan eseményre került sor. Csuka Zoltánnak egy későbbi vallomásaiban a következő is olvasható: „Engem az irodahelyiségemben (minden valószínűség szerint a Láthatár budapesti szerkesztőségében – BL) 1939 nyarán ... egy fiatalember felkeresett, mint a kémelhárítás detektívje. Nevét nem tudom. Azt mondta, hogy ők tudják, én gyakran járok Jugoszláviába, ezért vállalkoznak részükre hírszerzést. ... Ezt kereken visszautasítottam, mert nem egyeztettem össze azzal a munkával, amelyben én a két nép közeledésén és barátságán fáradozok írói tevékenységemben. Ez után tőlem azzal távozott, hogy erről senkinek ne beszéljek, majd jelenti a felettesének. Két nap múlva telefonon felhívott és azt mondta, hogy tárgyaltan az egész, felejtsem el. Ezek után én többet ezzel az illetővel nem találkoztam, semmiféle tevékenységet részükre nem fejtettem ki.”⁽¹¹⁾

Egyes adatok szerint Csuka Zoltán 1942-ben írt egy könyvet Visszatért Délvidék címmel. Ezt később a rákosista rezsim úgy értékelte, hogy Csuka Zoltán a könyvben „Horthyék délvidéki rablőháborúját népszerűsítette, elterelve a délvidéki vérengzésekről a figyelmet”.⁽¹²⁾ Utólag – ugyancsak 1945 után – a Láthatár című folyóirattal is adódtak problémák, aminek kapcsán jelentős hangsúlyt kapott Csuka Zoltánnak egy vallomásrészlete. Ebben beismerte, hogy 1942-ben „kaptam egy cikket, amelyet Bár-dossy⁽¹³⁾ horthysta miniszterelnök írt, ezt megjelentettem.”⁽¹⁴⁾ Majd 1944-ben, a leginkább veszteséges időkben a Láthatár-t „beszünttettem, mert a nyilas érában ezzel nem akartam foglalkozni”.⁽¹⁵⁾

Csuka Zoltán 1933-tól Érdligeten lakott, közel a fővároshoz. A háború vége felé, a front közeledtével Pécsre utazott és ott várta ki a harcok végét. „Az új, úgynevezett »szocialista rendszer« hűséges embere lett már 1945-ben.”⁽¹⁶⁾ Ugyanebben az időben belépett a Magyar Kommunista Pártba (MKP). Főszerkesztőként megindította az Új Dunántúl című lapot, amely hamarosan az MKP sajtóorgánuma lett. 1946-ban Pécsről a fővárosba hívták. Keresztúry Dezső⁽¹⁷⁾ kultuszminiszter kinevezte a Vallás és Közoktatásiügyi Minisztérium sajtó osztály vezetőjének.

A Magyar-Jugoszláv Társaság (MJT) Csuka Zoltán visszaemlékezése szerint még a II. világháború előtt alakult. A háború után sor került ennek a szervezetnek az újjáalakítására. Az igen szoros és intenzív jugoszláviai kapcsolataira tekintettel a társaság munkájába bevonták Csuka Zoltánt is. A főtítkárr ekkor Rex József⁽¹⁸⁾ volt, akit 1946 végén kiküldtek diplomatának a belgrádi magyar követségre. Ekkor az MJT legfelsőbb vezető testülete úgy döntött, hogy kell egy új főtítkárr és egy adminisztratív (ügyvezető) titkárr és egy 7 főből álló intéző bizottság. Ügyvezető titkárnak Csuka Zoltánt javasolták és miután a felvetést „a Párt (az MKP- BL) is elfogadta” a kinevezése meg is történt. Ez egy „fizetési állás” volt és Csuka Zoltánnak az MJT ügyeit kellett intézni, valamint a társaság lapjának a Déli Csillag-nak a főszerkesztői teendőit is ellátni.

Csuka Zoltán egy ideig a minisztériumi munkája mellett, azzal párhuzamosan végezte az MJT-ben a tevékenységét, majd később már csak az utóbbinak szentelte idejét és energiáit. Milkovics Margit egykori MJT alkalmazott 1954-ben készített feljegyzése szerint „a Déli Csillag ... megindítása ... teljes egészében Csuka Zoltánra várt. A lapot saját belátása szerint ... szerkesztette, de a felelős szerkesztő Haraszti⁽¹⁹⁾ volt. ... A Déli Csillag ... irodalmi, gazdasági és politikai folyóirat volt.”⁽²⁰⁾ A lap szerkesztéséhez különböző anyagokat adott a budapesti jugoszláv követség is, a jugoszláviai sajtóból is vettek át írásokat és Rex József is küldött Belgrádból tudósításokat, irodalmi alkotásokat, stb.

Amikor úgy nézett ki, hogy minden a legnagyobb rendben van, Csuka Zoltán körül némi bonyodalmak támadtak. A Déli Csillag megjelenése után a folyóirat igen kedvező fogadtatásban részesült itthon is és Jugoszláviában is. A határon túlról azonban hamarosan kritikai észrevételek is érkeztek. Azt kifogásolták egyesek – azon „csodálkoztak” –, hogy Csuka Zoltán lett-lehet a folyóirat szerkesztője. Egy alkalommal jugoszláv újságírók delegációja járt Budapesten. Amikor látogatást tettek a budapesti jugoszláv követségen elmondták, hogy „Csuka Zoltán mikor Jugoszláviában tartózkodott, ellentétben volt a kommunista újságírókkal, bár nyíltan nem támadta őket, s nem provokált”.⁽²¹⁾ A kifogást, illetve a „csodálkozás”-t követően vizsgálatot folytattak Csuka Zoltán múltjával kapcsolatban. Ez abból állt, hogy átnézték a jugoszláviai tartózkodása során írt cikkeit, egyéb írásait. Végül ezekben semmi kifogásolni valót nem találtak és Csuka Zoltán a helyén maradhatott az MJT-ben is és a Déli Csillag szerkesztőségében is.

Ügyvezető titkárként is és főszerkesztőként is Csuka Zoltán rendszeres kapcsolatban állt a budapesti jugoszláv követséggel. Az első szorosabb személyi kapcsolata Lazar Brankov követségi tanácsos volt. Gyakran találkoztak, pl. könyvbemutatókon, könyvkiállításokon, képműkiállításokon, írók találkozásán, valamint a Déli Csillag szerkesztése ügyében is. Csuka Zoltán szerint „olyan irányba kellett vinni a lapot, hogy Titó személye és a jugoszláv építkezések előtérbe legyenek helyezve”.⁽²²⁾ A kiemelten propagálandó jugoszláviai építkezések között szerepelt az akkoriban épülő ifjúsági vasút, a nehézipar fejlesztése, stb.

1947 májusában ismerte meg Csuka Zoltán Zsivkó Boarovot⁽²³⁾, a budapesti jugoszláv követség sajtóügyekért felelős attaséját. Ettől az időtől kezdve Brankov helyett Boarovval tartotta a kapcsolatot. Az együttműködés jellegében azonban semmi lényegi változás nem következett be. Úgy, mint addig, Csuka Zoltán ezután is rendszeresen tájékoztatást adott immár Boarovnak az MJT helyzetéről, tevékenységéről, a Déli Csillag sikereiről, vagy gondjairól és a jugoszláv követségről a korábbi támogatást a továbbiakban is megkapta. Boarov elvárása az volt, hogy a Déli Csillag az addigiaknál is többet foglalkozzon politikai kérdésekkel, különösen Tito személyével.

A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának határozatai a Jugoszláv Kommunista Szövetséggel kapcsolatban alapvető változást hozott Magyarországra és Jugoszlávia államközi kapcsolataiban is. Ennek következtében az MJT-nek 1949 nyarán már szinte semmi kapcsolata nem volt a budapesti jugoszláv követséggel. Rex József szerint ő is és a magyar-jugoszláv kapcsolatokban érintettek „egy nyilatkozatot írtak alá, amelyben egyetértettek a Tájékoztató Iroda határozatával és az MDP (Magyar Dolgozók Pártja - BL) Központi Vezetősége mellett foglaltak állást.”⁽²⁴⁾ Az aláírók közt volt Csuka Zoltán is: „Nyilatkozatot írtam alá, mely szerint Tito ellen foglaltam állást és az ő politikáját elítéltem.”⁽²⁵⁾ Közben már elkészült a Déli Csillag legújabb száma, amely

viszont még mindig nagyrészt Tito személyével foglalkozott volna, de a lap már nem jelenhetett meg, mert Losonczi Géza⁽²⁶⁾ letiltotta.

Meglehetősen veszélyes idők következtek Magyarországon szinte mindenkire, akiknek korábban bármiféle jugoszláviai kapcsolódásai voltak. A két szomszédos ország mármár a háború kirobbanásának a határára sodródott. A háborús hisztériakeltés közepette felélénkült az egymás elleni titkosszolgálati tevékenység is. Sem a magyar ÁVH, sem a jugoszláv UDB nem válogatott az eszközökben és módszerekben. A megalapozott, valószínűsíthető kémügyek és diverzáns ügyek mellett a konstruált gyanúsításokra, vádaskodásokra, sőt elítéltetésekre is sor került, néhány év alatt szinte megszámlálhatatlan esetben, mind a két oldalon. Az lett volna a csoda, ha Csuka Zoltán kimarad ebből a titkosszolgálati örülethől. Egy olyan ember, aki több évtizeden át a magyar-jugoszláv kapcsolatok terén munkálkodott, hosszú ideig élt Jugoszláviában, itthon pedig kapcsolatban állt a budapesti jugoszláv követség diplomátaival, nem maradhatott ki az államvédelmi gyanúsításból.

Csuka Zoltán a sorsát nem is kerülhette el. Talán csak zárójelben kellene megjegyezni, hogy ha ekkor Jugoszláviában él, ugyanez lett volna a sorsa, legfeljebb ellenkező előjellel. Az ÁVH 1950. január 29-én őrizetbe vette, majd letartóztatásba helyezte, a budapesti jugoszláv követség részére végzett hírszerző tevékenység gyanúja miatt. Ezzel kapcsolatban Csuka Zoltán egy későbbi vallomásában szolt arról, hogy „*őrizetbe vétel után a második, vagy a harmadik kihallgatómól tudtam meg, hogy a jugoszlávok javára történő kémkedéssel vádolnak*”.⁽²⁷⁾

Mivel ennek az 1950-es államvédelmi vizsgálatnak a dokumentumai nem maradtak fenn, csak a későbbi iratokból lehet következtetni arra megközelítő pontossággal, hogy mi történt Csuka Zoltánnal az ÁVH markában. Vegyünk néhány kiragadott részletet, amelyekből kitűnik, hogy milyen véleményt formáltak róla – bátran mondhatjuk, hogy több vonatkozásban konstruáltak vele kapcsolatban – ügyének államvédelmi vizsgálói.

„*A felszabadulás előtt különböző fasiszta újságok szerkesztésében vett részt. Titkára volt a fasiszta MJT-nek. A felszabadulás után kapcsolatba került Lazar Brankovval, aki ismerte fasiszta tevékenységét és ezzel presszionálva szervezte be.*”⁽²⁸⁾ A konstruált történet részleteiben arról is szó van, hogy Brankov magához rendelte Csuka Zoltánt és közölte vele: ismerik fasiszta múltját és jobboldali újságírói tevékenységét. Brankov kilátásba helyezte, hogy amíg az utasításait pontosan végrehajtja, addig nem leplezik le a múltját. Ennek hatására vállalta a feladatok végrehajtását, „*s a beszerzése megtörtént*”. Ettől az időtől kezdve „*beosztását fölhasználta arra, hogy a kormány nemzetiségi politikájáról adatokat szolgáltatasson megbízói részére. Később az MJT ügyvezető titkára lett és a Déli Csillag szerkesztője, melyet a jugoszláv követség utasítására arra használt fel, hogy Titot és annak politikáját népszerűsítse az MSZT (véltetőleg a Magyar Szovjet Társaság – BL) népszerűsítésének rovására. ... Több alkalommal kapott Brankovtól és későbbi kapcsolattartójától Boarovtól trockista cikkeket, melyeket a Déli Csillag-ban helyezett el. ... Rendszeresen gyűjtött adatokat a politikai és gazdasági életéről, melyeket közölt Brankovval és Boarovval.*”⁽²⁹⁾

Egy másik dokumentum szerint Csuka Zoltán állítólagos kémügynöknek feladata volt az is, hogy információkat szerezzen a magyar külügyminisztérium szervezeti és személyi kérdéseiről, a magyar kultúrpolitikáról, a nemzetiségi politikáról, a magyar kormány egyházpolitikájáról, a kultuszminiszter tárgyalásairól, stb.

Az 1950-es államvédelmi vizsgálat megállapításai szerint „*1939-ben és 1941 márciusában (Csuka Zoltán – BL) felkereste a kémelhárítás nyomozója és felszólította, hogy*

végezzen hírszerző munkát Jugoszláviában a lakosság hangulatának és a csapatmozgások felderítésének céljából. Ezt vállalta és teljesítette is úgy, hogy amikor visszatért Jugoszláviából, az ott észleltekről beszámolt.”⁽³⁰⁾ Így az államvédelmi machináció eredményeként a jugoszláv kémügynökösködés mellé a horthysta titkosszolgálatnak végzett ügynöki munkát is fel lehetett sorakoztatni.

Az államvédelmi vizsgálati munka befejeztével, ahogy az már akkoriban szokás volt, az ügyészség az ÁVH akaratának megfelelően vádat emelt Csuka Zoltán ellen. A Budapesti Büntetőtörvényszék pedig 1950. június 20-án az elsőfokú – még nem jogerős – ítéletében 15 év fegyház főbüntetésre, mellékbüntetésként teljes vagyonelkobzásra és 10 évre a közügyek gyakorlásától való eltiltásra ítélte. A Legfelsőbb Bíróság immár jogerős ítéletében 1950. július 27-én az elsőfokú bíróság ítéletét változtatás nélkül helybenhagyta. Csuka Zoltán elítéltként megkezdte hosszúnak ígérkező raboskodását.

Sztálin halála után jelentős változások következtek be úgy a külpolitikában, mint a belpolitikában. Elmondható ez a magyar-jugoszláv viszonyra is. Sőt, talán elsősorban erről mondható el, hogy bekövetkezett a számottevő enyhülés. A külvilág hírei előbb utóbb eljutottak a büntetés végrehajtási intézetekbe is. Ennek következtében Csuka Zoltán 1954. június 10-én írásbeli kérelemmel fordult a legfőbb ügyészhez és az ügye felülvizsgálatát kérte, mert mint írta „*kényszerrel kivett hamis vallomás alapján, törvénysértések sorával ítéltek el.*”⁽³¹⁾ Kérése indokaiként a következőket sorolta fel:

„*A tárgyalást (a bírósági tárgyalást – BL) megelőzően ügyési kihallgatás nem volt.*

- A vádiratot a tanács elnöke (az ítélkező bírósági tanács elnöke – BL) adta át, arra sem szóbeli sem írásbeli megjegyzéseimet nem tehettem meg.

- A tárgyalás előtt ügyvédem nem volt, a hivatalból kirendelt védő a tárgyaláson meg sem jelent. Így a tárgyalás menete közben bízott meg a tanács (a bírósági tanács – BL) a védelemmel egy másik ott levő ügyvédet, aki természetesen az ügyemet egyáltalán nem ismerte, s akivel a tárgyalás előtt szót sem válthattam.

- A tárgyaláson részt vett az előadó (a vizsgálatot végző államvédelmi tiszt – BL), aki a tárgyalást megelőző napon megfelelőképpen kioktatott, hogyan viselkedjem, úgysem fontos mire ítélnék el, sorsom a viselkedésemtől függ.”⁽³²⁾

Ügyési utasításra a BM Vizsgálati Főosztályon 1954. július 12-én elkészült egy vizsgálati terv. Az abban felsorolt intézkedésekből, célkitűzésekből nem az tűnik ki, mintha az elítelt és büntetését töltő Csuka Zoltánt mindenképpen tisztára akarták volna mosni. A vizsgálat – az ekkor elrendelt felülvizsgálat – során megválaszolásra váró kérdések között szerepeltek a következők is:

„*Kinek a megbízásából végzett kémtevékenységet Jugoszláviában 1939 és 1941 között?*

- Mikor került kapcsolatba a jugoszláv hírszerzőkkel? Ki, mikor, hol szervezte be, milyen alapon, mi volt a feladata?

- Kivel tartotta a kapcsolatot, kinek milyen adatokat adott át, azokat honnan és kitől szerezte?”⁽³³⁾

A felülvizsgálat során a BM Vizsgálati Főosztályon 1954. július 16-án került sor Csuka Zoltán elítelt kihallgatására. Ennek terjedelmes jegyzőkönyvéből most csupán néhány mondatot idézzünk: Csuka Zoltán kijelentette, hogy „*kapcsolatban nem álltam a jugoszláv hírszerző szervekkel, tevékenységet részükre nem fejtettem ki. ... Korábbi beismerő vallomásom nem felel meg a valóságnak, mert azt kényszerítő eszközök alkalmazásával tettem meg. ... Én Magyarországon ellen a jugoszlávok részére kémtevékenységet nem végeztem semmilyen formában.*”⁽³⁴⁾

1954. július 20-án Csuka Zoltán újabb kihallgatására került sor. Ekkor említést tett a következőkről is: „A korábbi vizsgálatom (az elítélése előtti vizsgálata – BL) során vallomást tettem arról, hogy 1939 júniusában és 1941 márciusában a magyar kémelhárítás felhívására Jugoszláviában Magyarország részére kémtevékenységet végeztem. ... Ez a vallomásom azonban nem felel meg a valóságnak, ezt kényszerítő eszközök alkalmazására tettem meg, valamint a Pártra való hivatkozásra, hogy ezt a vallomást meg kell tennem.”⁽³⁵⁾

A harmadik kihallgatás során, 1954. augusztus 4-én, Csuka Zoltán elmondta, hogy „írásos jelentést az MJT működéséről és más vonatkozásban sem, soha nem adtam. ... Brankovnak és Boarovnak kémadatokat nem adtam át és a jugoszláv hírszerző szervek részére kémtevékenységet nem fejtettem ki. ... Korábbi vizsgálatom során velem szemben kényszerítő eszközt alkalmaztak (egyszer megverték), másrészt ígéretet tettek arra, hogy ha rendesen viselkedem és aláírom a jegyzőkönyvet (az ÁVH által készített és nem feltétlenül csak a Csuka Zoltán által elmondottakat tartalmazó jegyzőkönyvet – BL), akkor hamarosan szabadlábra megyek, mert a »játék« nem énram megy. Hivatkoztak arra, hogy nekem, mint párttagnak ezt meg kell tennem, és az ügysem jelent semmit, hogy a bíróság mire ítél. Ezért írtam alá korábbi vizsgálatom során a jegyzőkönyvet és a bíróságon is ezért tartottam fenn a jegyzőkönyvben foglaltakat.”⁽³⁶⁾

Csuka Zoltán felülvizsgálati ügyében kihallgatásra került Rex József 1954. július 21-én és Zsivkó Boarov 1954. július 27-én. Ekkor még mind a ketten szabadságvesztés büntetésüket töltő elítéltek voltak. Rex József vallomása egy igencsak furcsa körülményt is tartalmaz: „a vádiratból (a saját koncepciók ügyében készült vádiratból -BL) szereztem tudomást arról, hogy Csuka Zoltánt én szerveztem be a jugoszláv hírszerző szervek részére. Ez azonban a korábbi vizsgálatom során nem volt a vallomásaimban. Ilyen irányban én nem tettem vallomást.”⁽³⁷⁾ Ez különösen akkor érdemel figyelmet, ha visszatekintünk Csuka Zoltán elítéltetésére, aminek kapcsán azt állították, hogy a beszervezője Lazar Brankov volt. A jelek szerint Csuka Zoltán és Rex József államvédelmis konstruált ügyeire 1950-ben nem az volt a jellemző, hogy a vizsgálók egymással egyeztettek volna. Szerencséje volt Csuka Zoltánnak, mert Rex József mellett Zsivko Boarov vallomása is tisztázta a korábbi gyanúsítások és vádak alól. Az egykori jugoszláv diplomata felülvizsgálati vallomásában a következő is olvasható: „Beismerem, hogy a korábbi vizsgálat során vallomást tettem arról, hogy Csuka Zoltán be lett szervezve, és a jugoszláv hírszerző szervek részére politikai, gazdasági anyagokat szolgáltatott ki. Ilyen irányú vallomást tettem a bíróságon is. Ez azonban nem felel meg a valóságnak, a vallomást előre elkészítették és azt aláírtam.”⁽³⁸⁾

1954. szeptember 3-án a BM Vizsgálati Főosztály elkészítette a végső álláspontját is tartalmazó jelentést Csuka Zoltán elítélt korábbi ügyének felülvizsgálatáról. Ennek lényege, hogy „a felülvizsgálat során kihallgatott tanúk, ... Rex József és Zsivko Boarov elítéltek, Csuka Zoltán kémtevékenységét nem tudták bizonyítani (Sőt, azt cáfolták! – BL). ... Csuka Zoltán tagadta, hogy őt beszervezték, és, hogy kémkedett volna. ... Javasoljuk ügyében a perújrafelvételt.”⁽³⁹⁾

Csuka Zoltán „elítélt és befejezett felülvizsgálattal tárgyalásra váró fogoly” 1954. december 20-án levelet írt Kiss Károlynak, az MDP Központi Ellenőrző Bizottság (KEB) elnökének azzal a kéréssel, hogy mielőbb szabadlábra helyezték. „Nem csak én vontam vissza az 1950-ben belőlem kikényszerített vallomást, hanem visszavonta az ugyancsak kényszerhelyzetben tett vallomását az 1950 évi tárgyalás két terhelő tanúja is és így lé-

nyegében az ellenem emelt vád megdőlt, további fogva tartásomra tehát nincs ok. Mint a Párt tagja a TI (Tájékoztató Iroda – BL) határozata után a Párt káderosztályán írásbeli nyilatkozatot tettem Tito ellen, ... mindenben híven követtem a Párt utasításait.”⁽⁴⁰⁾

Talán a „Párt” közbenjárására, talán anélkül is, Csuka Zoltán ügyének felülvizsgálata a BM Vizsgálati Főosztályon 1955. január 25-én befejeződött. Megállapították, hogy a „terhére rótt bűncselekményt nem követte el. Előre láthatólag a perújrafelvételi tárgyalás során a bíróság ugyanezt fogja megállapítani, ezért felmentése várható. ... 1945-től MKP, őrizetbe vételéig MDP tag volt. ... Szabadlábra helyezése után írással és műfordítással akar foglalkozni.”⁽⁴¹⁾

Egy 1956. június 22-i jelentésben a következők olvashatók: „A felülvizsgálat megállapította, hogy a vádat hamis bizonyítékokkal támasztotta alá az akkori vizsgálat. ... A Legfelsőbb Bíróság 1955. április 30-án Csuka Zoltán ügyében perújítási tárgyalást tartott és a hűtlenség (lényegében a kémkedés – BL) büntetnének vádja alól bizonyítékok hiányában felmentette.”⁽⁴²⁾ Csak emlékeztetőül jegyezzük meg: a legutóbbi államvédelmis állásfoglalás bűncselekmény hiányáról szólt, a bírósági ítélet mégis csak bizonyítékok hiányával indokol. A kettő pedig nem ugyanaz! A felmentő ítélet 1955-ben azt sugalmazta, hogy Csuka Zoltán még talán kémkedhetett is, de nincs erre kellő bizonyíték. A bíróság a felmentő ítélet meghozatalakor a kommunista diktatúra helyzetének tekintetében még fáziskésésben volt.

Csuka Zoltán végül mégis visszanyerte szabadságát. A továbbiakban az irodalomnak szentelte életét. Az ellene eljáró ÁVH pedig 1956. október 28-án megszűnt létezni. De csak az ÁVH! Az egykori államvédelmi tisztek nagy része maradt a helyén, csupán kicserélték a „cég”-táblát.

Jegyzetek:

- (1) Linder Béla (1876-1962) az őszirózsás forradalom idején tűnt fel, a Károlyi-kormány hadügyminisztere.
- (2) Forrás: A Kalangya írói (A magyar irodalom története)
- (3) Forrás: U.o.
- (4) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) V-142738 számú dosszié.
- (5) Forrás: U.o.
- (6) Forrás: U.o.
- (7) Forrás: U.o.
- (8) Forrás: B.Z.:Vajdasági Kincsestár- Csuka Zoltán (Hét Nap)
- (9) Forrás: ÁBTL V-142738 számú dosszié.
- (10) Forrás: U.o.
- (11) Forrás: U.o.
- (12) Forrás: U.o.
- (13) Bárdossy László (1890-1946) a II. világháború alatt magyar miniszterelnök, a háború után a kommunisták elítéltették és kivégezték.
- (14) Forrás: ÁBTL V-142738 számú dosszié.
- (15) Forrás: U.o.
- (16) Forrás: B.Z.:Vajdasági Kincsestár-Csuka Zoltán (Hét Nap)
- (17) Keresztúry Dezső (1904-1996) a háború után, 1945 és 1947 között vallás és közoktatásügyi miniszter.

- (18) Rex József (Bp.1920) magyar külügyminisztériumi alkalmazott, később sajtóattasé a belgrádi magyar követségen, majd koncepció perben elítélték.
- (19) Haraszti Sándor (1892-1982) kommunista újságíró, politikus.
- (20) Forrás: ÁBTL V-142738 számú dosszié.
- (21) Forrás: U.o.
- (22) Forrás: U.o.
- (23) Zsivko Boarov (Óbecse 1921) jugoszláv diplomata, Magyarországon koncepció perben börtönbüntetésre ítélték.
- (24) Forrás: ÁBTL V-142738 számú dosszié.
- (25) Forrás: U.o.
- (26) Loosonczy Géza (1917-1957) kommunista politikus, az 1956-os forradalmat követő megtorlás során életét vesztette.
- (27) Forrás: ÁBTL V-142738 számú dosszié.
- (28) Forrás: U.o.
- (29) Forrás: U.o.
- (30) Forrás: U.o.
- (31) Forrás: ÁBTL V-142738/1 számú dosszié.
- (32) Forrás: U.o.
- (33) Forrás: ÁBTL V-142738 számú dosszié.
- (34) Forrás: U.o.
- (35) Forrás: U.o.
- (36) Forrás: U.o.
- (37) Forrás: U.o.
- (38) Forrás: U.o.
- (39) Forrás: U.o.
- (40) Forrás: U.o.
- (41) Forrás: ÁBTL 2.1.1/70.
- (42) Forrás: ÁBTL V-142338/1 számú dosszié.

Megjelent a *Duna-part* 2011 évi 4. számában.

DISZ TITKÁRBÓL BELSŐ ELHÁRÍTÓ Hollós Ervin (1923)

A rendszerváltozás egyik emlékezetes momentumja volt az, amikor 1990 januárjában egy nagy belpolitikai botrány közepette szétkergették a BM III/III Csoportfőnökséget, a hírhedt belső elhárítást. Ennek a szervezetnek a közvetlen elődje volt 1957 és 1962 között a BM II (politikai nyomozó) Főosztály 5. számú osztálya, amelynek az állományát nagyobb részben a volt – 1956 októberében megszüntetett – államvédelmi szolgálat embereiből verbuválták. Mivel azonban Kádár egyáltalán nem kedvelte a volt ávéhásokat – csak a megtorlás során kényszerből igénybe vette őket – az újjászervezett belső elhárítás legelső vezetője nem egy szakember lett, hanem egy a rákosista rendszert is hűségesen kiszolgáló politikus, Hollós (volt Holzschlag) Ervin (Budapest 1923. Bauer Anna). Az ő történetéről lesz szó röviden a következőkben.

Hollós Ervin apja borbélysegéd, majd mester volt, anyja háztartásbeli. Az elemi iskola elvégzése után előbb segédmunkás lett majd kifutófiú. Már ekkor – 1937-ben – kapcsolatba került Budapesten, a VII. kerületben, az úgynevezett munkásmozgalommal. 1939 és 1942 között szűcsinas volt, miközben tovább mozgalmárkodott. 1938-ban belépett az SZDP-be, amelyben akkoriban az illegálisba kényszerült kommunisták is tevékenykedtek. 1940-ben ő lett az SZDP Budapest VII. kerületi ifjúsági csoportjának titkára. 1941-ben Csendes Károly⁽¹⁾ vonta be az KMP (Kommunisták Magyarországi Pártja) tevékenységébe. 1942-től a kommunisták Országos Ifjúsági Bizottságának tagja lett. Részt vett különféle tüntetések szervezésében. Hamarosan lebukott, de a nyomozás során állítólag nem vallott. Végül 10 hónap internálás után 3 év börtönbüntetésre ítélték.⁽²⁾

Büntetését részben Budapesten, a Margit körúton, részben Szegeden, a Csillagbörtönben töltötte. Önéletrajzi adatok szerint a börtönben együtt volt Lakos Évával⁽³⁾, Erdős Lászlóval⁽⁴⁾, Csendes Károllyal, Gárdos Györggyel⁽⁵⁾ Orbán Lászlóval⁽⁶⁾, Koós Bélával⁽⁷⁾, Lajtai Verával⁽⁸⁾, Borgos Gyulával⁽⁹⁾, Vida Ferencével⁽¹⁰⁾, Bárd Andrással⁽¹¹⁾ és másokkal. 1944. október 19.-én Hollós Ervint is beosztották egy bajai büntetőszázadba, ahonnan hamarosan Péter György⁽¹²⁾ és mások társaságában sikerült megszöknie. Hollós Ervin előbb Szabadkára, majd Szegedre ment, ahol ismét bekapcsolódott a kommunisták illegális mozgalmába.

Az MKP 1945. április 1.-től Debrecenbe küldte egy 3 hónapos pártiskolába. Ennek elvégzése után a MADISZ-ban kapott beosztást, a szervezet budapesti titkára lett.⁽¹³⁾ 1946-ban már igen fontos kommunista káderként tartották nyilván, hiszen a neve szerepelt azon a 300 főt tartalmazó listán, akik felett az MKP Politikai Bizottság rendelkezett.⁽¹⁴⁾ 1946 és 1949 tavasza között az MKP Központi Vezetőség Ifjúsági Titkárságának vezetője volt, közben egy ideig pártfőiskolai előadó is. Főiskolai előadó volt a hat elemivel, a három éves tanonciskolával és a három hónapos pártiskolával! Önéletrajzi adatai szerint közben, „1948 májusában a KEB (az MKP Központi Ellenőrző Bizottsága – BL) megrovás pártbüntetésben részesítette az ifjúsági szervezet gazdasági ügyei miatt”.⁽¹⁵⁾ Kicsit más megvilágításba helyezi ezt a pártbüntetést egy másik dokumentum: azért kapta a megrovást, mert „a fizetésén kívül havi 1.000.- Ft.-ot vett fel, gyereke születé-

sekor pedig 2.000.- Ft.-ot, amit a Pártnak nem jelentett, és nem ellenőrizte a MADISZ anyagi ügyeit, ahol 1947 tavaszától 1948 tavaszáig komoly visszaélések történtek⁽¹⁶⁾ Az ellenőrzés elmulasztása nem véletlen, hiszen Hollós Ervin egyike volt a „visszaélőknek”. Ebben az időben a felesége, Lajtai Vera az MKP-MDP két éves pártiskoláján volt szeminariumvezető.

1949 februárjában a pártbüntetése ellenére, és annak okát figyelmen kívül hagyva, Hollós Ervin lett a MINSZ (Magyar Ifjúság Népi Szövetség) főtitkára. Valamivel több, mint egy év múlva – 1950 áprilisában – javasolták, hogy folytasson tanulmányokat az MDP Politikai Főiskoláján. Ezt befejezve az időközben – 1950 nyarán – létrehozott egységes és egyetlen magyar ifjúsági szervezetnek, a DISZ-nek lett az egyik központi vezetőségi titkára. 1950 nyarán hangzott el az egyik emlékeztető és meggyőződéséből fakadó mondata: *A történelem szükségszerűsége, hogy nekünk győznünk kell, és a kapitalizmusnak el kell pusztulnia.*⁽¹⁷⁾ Mostanra már nyilvánvaló Hollós Ervin „szükségsszerű” tévedése. Érdemes röviden idézni a pártfőiskolai jellemzéséből is, amelynek dátuma 1952. július 3: *„A tanfolyamon pártvezetőségi tag. Komoly tekintélye van. Véleményét néha ellentmondást nem tűrő tónusban közli, ráerőszakolja a többiekre.”*⁽¹⁸⁾

Hollós Ervin egyértelműen a DISZ vezéregyénisége volt, annak ellenére, hogy soha nem volt a szervezetnek első számú vezetője, főtitkára. Ebből következően a DISZ-ben folyó munkáért – a sorozatos hibákért is – kiemelt felelősség terhelte. A Petőfi Kör vitáin még szélsőségesen sztálinista álláspontot képviselt. Pedig hol volt már akkor Sztálin? 1956 októberében azonban a DISZ vezetői közül ő ismerte fel a leghamarabb és leginkább helyesen a veszélyt. 1956. október 18.-án kijelentette: *„Az a legszükségesebb, hogy a legsürgősebben üljön össze a DISZ Központi Vezetőség és tegyen intézkedéseket, mert még tragikussá válik a helyzet.”*⁽¹⁹⁾ A DISZ számára a „tragédiát” a forradalom 1956. október 23.-i kitörése jelentette. A kommunista szervezetek közül a DISZ a legelső között omlott össze, bomlott fel, szűnt meg létezni.

Önéletrajza szerint *„az ellenforradalom alatt a DISZ Központi Vezetőségében, a Pártközpontban, a Parlamentben és a Budapesti Pártbizottságon tartózkodott”*⁽²⁰⁾ Nem ellenőrzött adatok szerint 1956. október 30.-án a Köztársaság téri pártházban volt, annak ostroma alatt is, és kisebb sérülést is szenvedett. Ugyancsak életrajzában tesz említést arról, hogy az „ellenforradalom” alatt együtt volt Gosztonyi Jánossal⁽²¹⁾, Orbán Lászlóval, Lakatos Évával⁽²²⁾, Várnai Ferencével⁽²³⁾, Ságvári Ágnessel⁽²⁴⁾ és másokkal.

1956. november 20.-tól Hollós Ervin a BM állományába került, egyes adatok szerint Kádár János kifejezett kérésére. Egy ideig az állambiztonsági titkárság vezetője lett, rendőr alezredesti rendfokozatban.⁽²⁵⁾ A szolgálati adatlapján olvasható bejegyzés szerint ebben az időben *„egy speciális feladat megoldásán dolgozott”*.⁽²⁶⁾ Ezzel a feladattal kapcsolatban konkrét adatok nem állnak rendelkezésre, de okkal feltételezni lehet, hogy a megtorlás előkészítésén, az egykori államvédelmi állomány átmentésén és a BM Politikai Nyomozó Főosztály létrehozásán munkálkodhatott. 1957. április 15.-től, az MSZMP Intéző Bizottság jóváhagyásával, Hollós Ervin rendőr alezredest kinevezték a BM Politikai Nyomozó Főosztályon a Belső Reakció Elleni Harc Osztályának – a BM II/5 Osztálynak – a vezetőjévé. Sem megfelelő iskolai képzettsége, sem gyakorlata-tapasztalata nem volt ehhez a munkához. Mégis elévülhetetlen érdemeket szerzett a forradalmárokkal szemben lefolytatott megtorló ügyekben, így pl. a Nagy Imre és társai elleni büntetőper előkészítésében is. 1960 tavaszán nem véletlenül részesült a Vörös Csillag Érdemrend kitüntetésben.⁽²⁷⁾

1962 nyarán, amikor jelentős átszervezésekre került sor a BM-ben, Hollós Ervin rendőr alezredest is elmozdították beosztásából, sőt a belügyi állományból is. Erre az indoklás szerint azért került sor, mert *„a párt politikáját nem megfelelő módon alkalmazta”*.⁽²⁸⁾ Más adatok szerint az eltávolításra azért került sor, mert személyi ellentétei támadtak más belügyi vezetőkkel. Egy 1963-as dokumentum szerint Hollós Ervin a *„Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Osztály helyettes vezetője lett 1962 augusztusától, miközben másodállásban a Budapesti Műszaki Egyetemen tanársegéd is volt, a tudományos szocializmus tantárgy oktatója.”*⁽²⁹⁾ Vannak arra utaló adatok, hogy az ELTE-n valamikor történész diplomát szerzett. Annak azonban nincs nyoma, hogy járt-e valaha középiskolába és rendelkezett-e érettségivel.

Az 1960-as évek közepétől részben önállóan, részben a feleségével, Lajtai Verával – aki akkoriban Pártélet folyóirat szerkesztője volt – közösen, több könyvet írt és jelentetett meg az „ellenforradalom”-ról és az „ellenforradalmárok”-ról, amelyekkel a kádári propagandát szolgálta. 1967-ben megkapta a Szocialista Hazáért Érdemrend kitüntetést. Bár mindvégig meggyőződéses sztálinista-rákosista volt, tagja lett a kádári MSZMP-nek, az egyetemi pártbizottságnak. A rendszer megváltozása után sem tagadta meg szélsőbalos nézeteit.

Jegyzetek:

- (1) Csendes Károly (1916) illegális kommunista, 1945 után az MKP, majd az MDP különböző beosztásokban dolgozó kádere, 1960 és 1979 között a legfőbb ügyész helyettese.
- (2) Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 276.f. 54. csop.97. ö.e.
- (3) Lakos Éva, régi illegális kommunista, egy időben az ÁVH munkatársa. 1952-ben letartóztatták, majd rehabilitálták. A közismert ávchás Bauer Miklósné rokona.
- (4) Erdős László (1913-1997) illegális kommunista, később író.
- (5) Gárdos György (1914) illegális kommunista, 1945 után államvédelmi őrnagy.
- (6) Orbán László (1912-1978) illegális kommunista, később MKP-MDP-MSZMP politikus, magas párt és állami tisztségek betöltője.
- (7) Koós Béla illegális kommunista, a MADISZ vezetőség tagja, a DISZ KV tagja, 1957-től a KISZ KB egyik titkára.
- (8) Lajtai Vera (1921) illegális kommunista, később Hollós Ervin felesége és több könyvének társszerzője.
- (9) Borgos Gyula (1914) illegális kommunista, a háború alatt munkaszolgálatos, 1942-ben elítélték, később deportálták. A háború után előbb szakszervezeti majd pártvonalon dolgozott, 1953-tól a BM-ben teljesített szolgálatot, tábornokként vonult nyugállományba.
- (10) Vida Ferenc (1911-1990) illegális kommunista, aki részt vett a cionista mozgalomban is. A II. világháború vége felé deportálták. 1945 után igazságügyi területeken dolgozott. Egy időben hírhedt bírónak volt, az 1956-os forradalom utáni megtorló perekben is.
- (11) Bárd (volt Blaustein) András (1900-1967) illegális kommunista, 1945 után MKP-MDP funkcionárius, az 1950-es években letartóztatták.
- (12) Péter (volt Pikler) György (1903-1969) illegális kommunista, 1945 után különböző vezető állami tisztségeket töltött be, pl. a Központi Statisztikai Hivatal elnöke is volt.
- (13) Forrás: Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL) 274.f.4. csop. 58. ö.e.
- (14) Forrás: PIL 274. f. 5. csop.13. ö.e.
- (15) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 2.8.1. BM Központi Fogyatéka 2094.

- (16) Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 276.f. 54. csop. 97.ö.e.
- (17) Forrás: PIL 287.f. 30. ö.e.
- (18) Forrás: MNL 276.f. 54. csop. 201. ö.e.
- (19) Forrás: PIL 287.f. 1159. ö.e.
- (20) Forrás: ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték 2094.
- (21) Gosztonyi János (1925-1985) illegális ifjúkommunista, aki 1945-től az MKP titkos tagja, legálisan az NPP tagja, a kommunisták beépített embere volt az NPP ifjúsági szervezetében. 1950-től a DISZ KV egyik titkára, majd a KISZ KB egyik titkára, később megyei MSZMP elsőtitkár, Népszabadság főszerkesztő, művelődésügyi miniszterhelyettes, stb.
- (22) Lakatos Éva (1905-1993) illegális kommunista, többször elítélték, 1935-től a Szovjetunióban élt. 1945-től moszkovita magyar kommunista politikus, aki több fontos pártbeli és állami tisztséget betöltött.
- (23) Várnai Ferenc (1928-2007) illegális kommunista és antifasiszta. 1945 után a kommunista ifjúsági mozgalomban - pl. a DISZ-ben is - töltött be különböző vezető tisztségeket. 1956. október 30.-án állítólag a Köztársaság téri pártházban tartózkodott. 1957-től a KISZ KB egyik titkára. 1964-től évtizedeken át a Népszabadság munkatársa, egy időben a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetségének alelnöke.
- (24) Ságvári (volt Spitzer) Ágnes (1928-2000) 1945-től az ifjúkommunisták mozgalmában tevékenykedett, majd egy ideig az ÁVO-nál nyomozó hadnagy. Később fontos pártbeli és állami tisztségeket töltött be, 1970 és 1985 között a Budapest Fővárosi Levéltár igazgatója.
- (25) Forrás: MNL 288.f. 5. csop. 16.ö.e.
- (26) Forrás: ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték 2094.
- (27) Forrás: MNL 288.f. 5. csop. 174. ö.e.
- (28) Forrás: MNL 288.f. 5. csop. 269. ö.e.
- (29) Forrás: ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték 2094.

Megjelent a *Magyar Fórum* 2013. február 28.-i számában

FEJBEKÖLINTOTT PROVOKÁTOR Biebert Antal (1900)

A Magyar Szabadság Párt szegedi szervezete 1947. június 16-án nagygyűlést tartott a Tisza szállóban. A rendezvény megzavarása és sikerének meghiúsítása igen fontos volt az MKP szegedi szervezetének, amelynek akkor a vezetője a későbbi belügyminiszter, majd öngyilkos és család kiirtó Zöld Sándor (1913) volt. A szegedi kommunisták föl is készültek a Szabadság Párt elleni provokációra, de erről már jó előre tudomást szereztek a Szabadság Párt helyi vezetői is, és megtették a szükséges ellenlépéseket. Ezen a napon a szokásosnál is több rendező biztosította a szabadságpárti nagygyűlést.

Az 1956-os forradalom szegedi eseményeiben kiemelkedő szerepet vállalt, majd a megtorlás során halálra ítélt és kivégezt Kováts József (1926) ebben az időben egyetemistaként a Magyar Szabadság Párt aktivistája volt Szegeden. Gyűlöltek a szegedi kommunisták Kováts Józsefet, mert már addig is okozott nekik gondot eleget, pl. az 1947 tavaszi szegedi diáktüntetések alkalmával, és máskor is.

Az 1947. június 16-i nagygyűlésen is jelen volt Kováts József. Ott volt, amikor az előre betervezett kommunista provokáció bekövetkezett. Röviddel a nagygyűlés megkezdése után az MKP Rendező Gárdájának tagjai és más provokátorai hangoskodással, bekiabálásokkal megzavarták a nagygyűlést. Egy korabeli államvédelmi jegyzőkönyv szerint „*a jelen levő demokratikusan gondolkodó munkások bekiáltásaira, amelyekkel a Magyar Köztársaságot, a munkáspártok vezetőit, és Sztálint éltették*”, a szabadságpártiak is válaszolgatni kezdtek. Szópárbaj alakult ki, amelyet dulakodás követett.

A szabadságpártiak, főleg a rendezőik – köztük Kováts József is – igyekeztek a befurakodott kommunista provokátorokat kiszorítani a teremből. A lökdösődést néha pofozkodás, ütlegetés tarkította. Néhányan sérülést is szenvedtek. Az egyik sérült a fennmaradt államvédelmi jegyzőkönyvek szerint Biebert Antal (Bécs 1900. Schwartz Anna) szegedi lakos volt. Biebert kommunista volt és provokátor. Egész életútja jól mutatja, hogy mifélek voltak ezek a provokátorok, az államvédelmi jegyzőkönyv szerint „*demokratikusan gondolkodó munkások*”.

A szabadságpárti nagygyűlésen megsérült provokátor Biebert Antal már 1919-ben kapcsolatban állt a kommunista mozgalommal, tagja volt a KMP-nek, és vöröskatonaként szolgált és védte az úgynevezett Tanácsköztársaságot. A bukás után állítólag üldöztek, ezért Belgiumba emigrált, ahol kereskedelmi hajókon dolgozott. 1928-ban áttelepült Franciaországba, majd 1936-ban Spanyolországba, ahol részt vett a polgárháborúban, a nemzetközi brigádokban egy mentőautón sofőrködött. Nagy harci érdemei ugyan nem voltak, mégis utólag hős „*spanyolos*”-nak számított. A bukás után ismét Franciaországba került, de ekkor már internáló táborba. 1941-ben a franciák kiutasították és akkor tért vissza Magyarországra. A háború vége felé ismét üldözötté vált, de akkor a származása miatt. 1945-ben már az Újszegedi Kendergyárban dolgozott lakatosként, természetesen az MKP lelkes és odaadó tagja, aktivistája és szükség esetén bevethető provokátora volt.

Egy dokumentum szerint⁽¹⁾ Biebert Antal az „*1947-es Sulyok párti* (Szabadság párti – BL) *gyűlésen súlyos fejsérülést szenvedett, amely szellemi képességeinek csökkenését*

idézte elő”. Kórházi kezelésre szorult, így az incidens államvédelmi vizsgálata során nem volt kihallgatható. Vallott helyette a felesége, Biebert Antalné sz: Weisz Margit (Sztropkó 1901. Müller Berta), aki a férjéhez hasonlóan a háború alatt szintén a származása miatt üldözött volt, sőt az „*öccse a fasizmus áldozata lett*”. Biebertné szerint „1947. június 16-án, délután Szegeden megtartott Sulyok párti gyűlésen ismeretlen tettes a férjét hátulról fejbe vágta. A férje a Szegedi Közkórházban állt hosszú kezelés alatt, ... kb. három hónap elteltével gyógyult”.⁽²⁾

Sem Biebertné, sem más tanuk nem ismerték Kováts Józsefet, sem személyesen, sem látásból. Az államvédelmi vizsgálat során mégis valamennyien felismerték, vagy felismerni vélték. Ennek eredményeként Kováts Józsefet 4 év börtönbüntetésre ítélték. De furcsa módon nem testi sértésért ítélték el, hanem államellenes izgatásért. Máig nyitott és megválaszolatlan kérdés, hogy ki verte fejbe Biebert Antal? Kováts József szinte biztosan nem, hiszen nem a fejbekölöntésért ítélték el. De az elítéltetésben az ugyancsak kommunista provokátor Biebert Antalné vallomása is erősen közrejátszott. Ki volt hát ez a Biebert Antalné?

Róla pontosan nem lehet tudni, hogy mikor s hogyan került külföldre, de 1935-ben már a férje oldalán tűnt föl Franciaországban. 1936-tól ő is Spanyolországban tartózkodott és a nemzetközi brigádok sebesültjeit ápolta. Azon a mentőautón szorgoskodott, amelyet a férje vezetett. Tehát Biebertné is „*spanyolos*” volt. Természetesen kommunista is. A bukás után ő is Franciaországon keresztül tért vissza Magyarországra. 1944 végétől, vagy 1945 elejétől előbb évekig a szegedi, majd a budapesti szovjet katonai kórház ápolónője. Egy alkalommal egy szovjet katonai terepjáróval balesetet szenvedett, minek következtében „*hosszú ideig agyrázkódással kórházban ápolták*”. 1956-ban részleges bénulás következtében nyugállományba helyezték.

Azt nem lehet tudni, hogy Biebert Antal az 1947-es fejbekölöntést teljesen kiheverte-e? Mindenesetre 1948-ban már népbíró – bírósági ülnök – a szegedi bíróságon.⁽³⁾ „*Szellemi képességeinek csökkenése*” után alig valamivel, talán egy fél évvel, már az osztályellensége sorsáról döntött, ítélezett. 1950-ben azonban történnie kellett valaminek, mert a vörös proletár, vörös katona, KMP tag és MKP tag, mellesleg „*spanyolos*” Biebert Antal „*kimaradt*” a kommunisták akkori pártjából, az MDP-ből. Abban az időben maradt ki, amikor nem lehetett csak úgy egyszerűen „*kimaradt*”-ni. A konkrét ok nem ismert, de a későbbi történésekből okkal feltételezni lehet, hogy sokkal inkább kirúgás volt ez, tehát kizárás, mintsem „*kimaradás*”. Az pedig szinte biztos, hogy az ok nem politikai természetű volt, hiszen 1956-ban a forradalom leverése után azonnal jelentkeztek mindketten a pufajkás karhatalomba. Biebertné állítása szerint azonban az idős korukra és egészségi állapotukra tekintettel szolgálatba állításukra nem került sor. Mindketten a Szocialista Hazáért Érdemrend kitüntetettjei voltak, de a Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérmét így nem tűzhették a mellükre.

1958-ban olyasmi történt, amit már a kommunista vezetők sem tudtak, vagy nem is akartak eltussolni. Biebert Antalt, az Újszegedi Kendergyár lakatosát tetten érték üzemi lopáson, és fegyelmi büntetésként elbocsájtották. Még szerencse, hogy a Pártnak, a kommunisták pártjának, amit akkor már MSZMP-nek hívtak, nem okozott kárt az üzemi szarka Biebert Antal, az elvtársaira nem hozott szégyent, hiszen a pártból már 1950-ben „*kimaradt*”. Az egykori kommunista provokátor, a „*spanyolos*” lebukott. Elképzelhető, hogy a „*szellemi képességei csökkentek*” mégis csak valamicskét, mert az 1958-as esetből nem tanult. Egy év múlva – 1959-ben – ugyanis a Szegedi Járásbíróság

a társadalmi tulajdon sérelmére ismételten – tehát visszaesőként – elkövetett lopás miatt Biebert Antalt 3 hónap felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte. Az egyik ügybe valamilyen képpen a felesége is belekeveredett, mert ellene is büntetőeljárás indult, de az felmentő ítélettel zárult.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 288.f. 30(1973) csop. 13. ö.e.
- (2) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) V-13809 számú dosszié.
- (3) Forrás: Délmagyarország 1948. február 27.

A HÍRSZERZŐFŐNÖK KALANDOS ÉLETE

Rajnai Sándor (1922)

Ha valaki feltenné a kérdést, hogy az 1945 és 1990 közötti időszakban ki volt a magyar polgári hírszerzés leginkább emblematisztikus vezetője, valószínűleg a legtöbben s nem véletlenül Rajnai (Reich) Sándort említeneék. Pályafutása ellentmondásokkal telt, változatos és lassan egy évtizeddel a halála után is kétkedő gondolatokat ébreszt.

Rajnai (volt Reich) Sándor (Budapest 1922. Kalmár Lujza) zsidó családból származott. 1940-ben kereskedelmi érettségi vizsgát tett, és nem ellenőrzött adatok szerint, az akkori zsidótörvények miatt az egyetemre nem jelentkezhetett. Ezért kötő-szövő szakmát kezdett el tanulni, amit azonban nem fejezett be, dolgozni kényszerült, előbb segédmunkásként, majd áru kihordóként. A háború vége felé apját és anyját deportálták, mindketten életüket vesztették. Rajnai Sándort 1943 októberében munkaszolgálatra hívták be, ahonnan 1944 decemberében, amikor a Kárpátokban állomásoztak, megszökött. Sikerült eljutnia Budapestre és a háború végéig a fővárosban bujkált.

Amint véget ért a háború, Rajnai Sándor belépett az MKP-ba, ahonnan a sorstársaihoz hasonlóan egyenes útja vezetett a kommunista titkosszolgálat kötelékébe. 1946 májusában az MKP Budapest XIV kerületi szervezete javasolta a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályára. Pályafutását a PRO jogutódainál, az ÁVO-nál, majd az ÁVH-nál folytatta. Nagyon hamar, már 1946-ban csoportvezetői beosztásban teljesített szolgálatot.

1949-ben az ÁVH mezőgazdasági elhárító osztályán volt alosztályvezető. Ebben az évben kötött házasságot és felesége az MNDSZ káderosztályán volt politikai munkatárs. 1950-ben új, az eddiginél fontosabb beosztásba került. Alosztályvezető lett a belső reakció elhárítás római katolikus egyházzal foglalkozó részlegénél. Ebben az időben nem volt olyan jelentősebb egyházellenes koncepció, amelyben a neve fel ne merült volna. Egy minősítése szerint „*az egyik legképzettebb, az állambiztonsági munkában legtapasztaltabb káder, a hálózati munkát jól irányítja*”.⁽¹⁾ Ennek köszönhető, hogy időnként más jellegű fontosabb ügyek – pl. a kommunista vezetők ellen konstruált perek – előkészítésében és végig vitelében is szerepet kapott.

Rajnai Sándor 1951-52-ben egy éves operatív iskolában tanult a Szovjetunióban. Moszkvából visszatérve hamarosan – 1953-ban – a belső reakció ellen tevékenykedő operatív osztály vezetője lett. 1955 júliusában találkozott először közvetlenül a hírszerző munkával. Előbb hírszerző osztályvezető-helyettes lett, majd nemsokára osztályvezető és állambiztonsági alezredes.

1956 októberében is ebben a fontos beosztásban volt. Önéletrajza szerint „*az ellenforradalom alatt a BM ügyeletén dolgoztam, egészen október 30.-ig. Ezt követően a vezetésem alatt álló szervvel a szovjet csapatokhoz vonultam ki*”.⁽²⁾ A néhány napos tököli tartózkodás után ismét a BM-ben állt szolgálatba. Amikor 1957 elején megalakult a BM II. (politikai nyomozó) Főosztály, Rajnai Sándor immár rendőr alezredesként itt kapott főosztályvezető-helyettesi beosztást. Rátermettsége alapján ismét a legfontosabb feladatok végrehajtásával bízták meg a különböző megtorló ügyekben. Ma már szinte

köztudomású a Nagy Imre és társai ellen lefolytatott büntetőeljárásban játszott szerepe.

Elévülhetetlennek hitt érdemei miatt 1961-ben előléptették rendőr ezredessé. Ebből az alkalomból Biszku Béla belügyminiszterként a következőket írta róla: „Az ellenforradalmat követően voltak bizonyos fenntartásai a Párt állambiztonsági munkáról szóló párt-határozatával és az állambiztonsági munka irányával összefüggően (úgy, mint szinte valamennyi volt állambiztonsági tisztnek – BL), azonban ezt az általános fejlődés, a munka során szerzett tapasztalatai alapján kiküszöbölte. A Párt politikáját ismeri, gyakorlati munkájában alkalmazza. Rendszeresen végez pártmunkát a II. Főosztály pártbizottságának tagjaként. Rajnai elvtárs tapasztalt, jó képességű vezető. A munkát jól szervezi és irányítja. Úgy a szakmai felkészültsége, mint politikai és általános műveltsége révén az egyik legképzettebb operatív vezető. ... Nem mond elhamarkodott véleményt. Szereti a rendet és fegyelmet. Ő maga is pontos, fegyelmezett.”⁽³⁾

Magas rendfokozata, sok elismerése és kitüntetése – utóbbiak között az 1957-ben kapott Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem is –, valamint fontos beosztása ellenére Rajnai Sándor a sorsát nem kerülhette el. Az „MSZMP Központi Bizottság 1962. augusztusi határozata alapján – bár az ellenforradalom elleni harcban, majd azt követően is pártszerűen helytállt – elvi okból felmentették, mivel a munkásmozgalmi elvtársakkal szembeni koncepciós perek idején, mint beosztott tiszt részt vett egyes feladatok vizsgálatában. (Ezért az MDP Központi Ellenőrző Bizottsága 1956 augusztusában szigorú megrovás pártbüntetésben részesítette, amelyet 1958-ban töröltek el – BL) Tapasztalt, jó képességű vezető. Az állambiztonsági munkában széleskörű ismeretekkel rendelkezik.”⁽⁴⁾ Az előbbi határozattal az MSZMP Politikai Bizottság is egyetértett, és „helyeselte, hogy Rajnai Sándor elvtársat ... a személyi kultusz idején elkövetett törvénysértésekben való részvétele miatt, elvi okból funkciójából leváltásuk és a társadalom más területére helyezték.”⁽⁵⁾ Nem árt tudni azt, hogy ekkor a kommunista szóhasználatban a „törvénysértések” alatt csak azokat a konstruált ügyeket és pereket értették, amelyek a rákosisták által félreállítandó rivális kommunisták ellen irányultak.

Rajnai Sándor rendőr ezredest tehát „elvi okból” leszerelték. Látszólag bukott ember lett. De csak látszólag! 1962-ben ugyanis külügyi területen dolgozott, és hamarosan, 1964-től rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteri rangban első beosztott volt a Magyar Népköztársaság moszkvai diplomáciai misszióján.

1966-ban újabb változás következett be Rajnai Sándor életében. Mivel „politikailag szilárd, az MSZMP Központi Bizottság hozzájárulásával visszavették a BM-be.”⁽⁶⁾ Azonnal állambiztonsági területre került, a BM III/I (polgári hírszerző) Csoportfőnökség vezetője lett, 1968-tól pedig rendőr vezérőrnagy. Célszerű idézni a visszavétel kapcsán a Kádár János által elmondottakból: „Rajnai elvtárs korábban a BM-ben dolgozott, egészen 1962-ig. Azok közé tartozik ..., akik 1962-ben, amikor tárgyaltuk a törvénysértésekkel kapcsolatos határozatot, ... elkerült a BM-ből. Amikor ez napirenden volt, többek közt az ő esete is határeset volt, kerüljön el a BM-ből, vagy sem? A munkája alapján, amit 1956 után végzett a BM-ben, úgy ítéltük meg, hogy korrigált, és a Párt politikájának megfelelően dolgozott. Mégis azok közé tartozott, akik jobb, ha elvi megfontolásból nem dolgoznak ezen a területen. ... Így került Rajnai elvtárs külügyi munkára, Moszkvában jól dolgozott.”⁽⁷⁾

Rajnai Sándor rendőr vezérőrnagy ezt követően tíz évig volt a magyar polgári hírszerzés – a BM III/I Csoportfőnökség – vezetője. Irányította a polgári hírszerző munkát elsősorban a NATO, de más célországok irányába is. Szorosan együttműködött a

szovjet és más egyéb baráti szocialista országok állambiztonsági szerveivel, elsősorban hírszerző szolgálataival. Munkája elismeréseként sok-sok hazai és külföldi kitüntetéssel dekorálták. 1976 decemberében, a szolgálati idő felső határát elérve nyugállományba vonult. A hírszerzőfőnök története azonban ezzel még nem ért véget. Rövid ideig külső előadóként a BM Rendőrtiszt Főiskola állambiztonsági szakán volt foglalkoztatva, majd hamarosan ismét diplomáciai pályán tűnt fel.

1978 és 1982 között Rajnai Sándor a Magyar Népköztársaság bukaresti nagykövete volt. Egy dokumentum szerint „e funkcióból is eredményesen segítette az állambiztonsági munkát”.⁽⁸⁾ Nem felejtendő az a körülmény, hogy akkor a szocialista Románia sokkal inkább volt már fedett célország, mintsem baráti állam. Bukarest után pedig még fontosabb állomáshelyre került Rajnai Sándor. 1982 és 1989 között ő lett a Magyar Népköztársaság moszkvai nagykövete.

Hatvanadik születésnapján, 1982 nyarán, Horváth István akkori belügyminiszter levélben köszöntötte Rajnai Sándort: „Az Ön több évtizedes, kommunista eszméktől vezérelt, hivatástudattal átitatott, magas színvonalú párt- és szakmai munkája – különösen a hírszerzés területén – máig maradandó nyomot hagyott a Belügyminisztériumnak a belső rendért, munkáshatalmunk szilárdságáért folytatott tevékenységében.”⁽⁹⁾

Amikor bekövetkezett a rendszerváltozás, Rajnai Sándor nyugállományú rendőr vezérőrnagy, állambiztonsági tábornok és volt nagykövet úgy ítélte meg a saját helyzetét, hogy veszélybe kerülhetnek a békés, nyugodalmas hátralevő évei. Bizonyára többször is eszébe juthatott 1989. június 16.-a, hogy az akkor rehabilitáltan újratemetett Nagy Imrét és társait ő tartóztatta le Snagovban, ő hozta őket Magyarországra és köze volt ahhoz a megtorló büntetőeljáráshoz, amelynek végállomását ezek közül többeknek a bitófa jelentette. Rajnai jobbnak látta, ha hátat fordít az itteni megváltozó világnak. 1992-ben Izraelbe távozott. Izrael 1990-ig a magyar titkosszolgálat több szakágának célországa volt. Az addig ellenségnek tekintett Rajnait befogadták. Nagy valószínűség szerint nem csak a zsidósága miatt! Egy év elteltével azonban tovább költözött. Izrael akkor sem volt, sőt később sem a béke szigete. S hova ment? Az USA-ba települt, amely ellen évtizedeken át hadakozott, amely mindvégig a fő ellensége volt. Ott is befogadták! Azt, hogy előre fizette-e meg ennek az árát, vagy utólag, azt ne firtassuk, mert csak találgatni lehet. A rendelkezésre álló adatok szerint ott halt meg 1994-ben.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 276. f. 54. csop. 371. ö.e.
- (2) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTTL) 2.8.2.1 BM Központi Fogyatéék 1037.
- (3) Forrás: MNL 288. f. 5. csop. 217. ö.e.
- (4) Forrás: MNL 288. f. 5. csop. 394. ö.e.
- (5) Forrás: MNL 288. f. 5. csop. 269. ö. e.
- (6) Forrás: MNL 288. f. 5. csop. 474. ö.e.
- (7) Forrás: MNL 288.f. 4. csop. 80. ö.e.
- (8) Forrás: ÁBTTL 2.8.2.1. BM Központi Fogyatéék 1037.
- (9) Forrás: U.o.

Megjelent a *Magyar Fórum* 2013. április 25.-i számában.

P. Könyves Tibor S.J. és az ÁVH
Könyves Tibor (1916)

A magyar kommunisták a II. világháborút követően, már a kizárólagos hatalomra törekvés időszakában, könyörtelen harcot folytattak a legjelentősebb ideológiai ellenfelüknek tartott magyarországi római katolikus egyház ellen. A gyakorlatban nap, mint nap rácsfoltak arra, amit harsányan hirdettek, hogy ideológiák ellen csak ideológiával lehet harcolni. A kommunista diktatúra kiteljesedésével pedig, az eszement terror időszakában, a katolicizmus elleni hajsza még kíméletlenebbé vált. Üldözték az egyházat, az egyház vezetőit és papjait, különösen a szerzetesek váltották ki a gyűlöletüket és a rendszerükben nemkívánatosak voltak a vallásukat gyakorló hívő emberek is.

A kezdeti időben is az egyházellenes módszerek igen változatosak voltak. Már a háború utáni legelső években kezdetét vette az egyházi személyek és rendezvények megfigyelése. Ezt azonban nem kizárólag az ÁVO – majd később az ÁVH – végezte. Az MKP és az MDP máig fennmaradt dokumentumainak sokasága bizonyítja, hogy a különféle kommunista pártszervek – a központi és területi pártbizottságok, alapszervezetek, stb. – nem csupán elvi síkon, hanem a mindennapok gyakorlatában is igen tevékenyen kapcsolódtak be az egyházüldözésbe, nem hagyva ki ebből a párt tagjait sem, különösen, ha a legnagyobbbról, a római katolikus egyházzal volt szó.

Addig a templomoknak, egyházi szertartásoknak és rendezvényeknek a közelében sem járt ateisták, vagy érdekből ateista kommunistává vált egykori hívők bukkantak fel a szentmiséken, jelentek meg körmeneteken és egyéb vallásos programokon. Hallgattak, figyeltek és jelentettek a kommunisták pártjának. Ha pedig ez a párt úgy látta, hogy a tapasztalatok retorziókat követelnek, az ügy kivizsgálását átadták a kommunista vezetésű és szintiszta kommunistákból álló államvédelmi szolgálatnak. Az MKP-MDP és az ÁVO-ÁVH között nem csupán a legfelsőbb szinteken alakult ki szoros alá- s fölérendeltségi viszony, hanem az alacsonyabb szinteken is. Az ÁVO-nak, majd az ÁVH-nak minden eszközzel kötelessége volt szolgálni és védeni az úgynevezett proletárdiktatúra ügyét, a kommunisták hatalmát, de a kommunistáknak és a párttagoknak pont ilyen kötelessége volt segíteni az államvédelmi szolgálat munkáját. Ennek a szoros együttműködésnek jó példája és eredménye P. Könyves Tibor hódmezővásárhelyi jezsuita szerzetes 1948-as és azt követő meghurcolása.

Könyves (Koczet) Tibor Budapesten született 1916-ban. Apja Koczet Ferenc detektív-főfelügyelő volt 1942-ig, nyugállományba vonulásáig. Az elemi iskolai tanulmányait Budapesten végezte. Negyedikes elemista korában a MÁV gépgyári 13. sz. „Ézermester” cserkészcsapatban lett kiscserkész (farkaskölyök), majd később ugyanott cserkész.

Középiskolai tanulmányait a Szent Benedek Rendi Főgimnáziumban kezdte el Budapesten, és az alsó négy osztályt ott végezte. Ezután tanulmányait a Szent Benedek Rendi Szent István gimnáziumban folytatta Esztergomban. Középiskolai tanulmányai alatt a cserkészlet mellett kivette részét az önképzőkori munkából, részt vett hittan pályázatokon, a Mária Kongregáció tevékenységében, stb. Ebből az időből származnak a következő fogalmazvány részletei:

- „A materializmus az emberi elme legnagyobb megtévedése, de a gyakorlatban még mindig számos követője van. ... A materializmus az ocsmány, bűnös életmód legolcsóbb tudományos igazolása.”⁽¹⁾

- „Hogy mit tehetett volna ez a generáció? ... Egyet mindenképpen: meggátolhatta volna a kommunista eszmék terjedését és diadalra jutását.”⁽²⁾

1934-ben kitüntetéssel érettségi vizsgát tett, majd belépett a Jézus Társasága magyarországi rendtartományába. 1934 júliusában novícius lett. 1936-ban elvégezte a noviciátust és szerzetesi fogadalmat tett. 1936-37-ben főiskolai hallgatóként szónoklattant és filozófiát tanult. 1940-től rövid ideig tanár volt a rend kalocsai gimnáziumában. Nagy kedvvel foglalkozott a gyerekekkel és a fiatalokkal. 1941-42-ben ismét filozófiát tanult, akkor azonban Kassán. 1943-ban egy ideig nevelőtanár volt egy pécsi egyházi iskolában, majd a szegedi Hittudományi Főiskolán folytatta tanulmányait.

1944 októberében a szovjet csapatok előretörése elől Szegedről Budapestre ment, majd a front előre haladtával a fővárost is elhagyta. Menekült – mint olyan sokan mások –, de csak Bécsig jutott. Visszatoloncolták Magyarországra. A szüleinél húzta meg magát Pestszenterzsébeten. Budapestet már megszállták a szovjet csapatok, de a Dunántúlon még hadműveletek folytak, amikor ő már visszatért Szegedre. Amint lehetett folytatta hittudományi tanulmányait. 1946. július 28-án szentelték pappá Szegeden.

1946-47-ben a Szeged melletti Gyálaréten volt lelkész. 1947-48-ban egy ideig a fővárosban teljesített lelkészi szolgálatot. 1948. július 31-én új beosztást kapott. Hódmezővásárhelyen a Szent István templomban lett lelkész és hitoktató. P. Bogyó György jezsuita szerzetest váltotta.

Nagyon rövid idő telt el és P. Könyves Tibor a BM ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltségének a látókörébe került, majd hamarosan büntetőeljárás is indult ellene. Egyértelmű bizonyíték nincs arra, hogy a BM ÁVH miként figyelt fel P. Könyves Tiborra Hódmezővásárhelyen. A fennmaradt dokumentumokban erre még csak utalás sincs. Nincs korabeli hálózati hírforrás, nincs bejelentő, nincs följelentő, stb. A legelső dokumentum az ügyben négy tanú kihallgatási jegyzőkönyv. A „négy tanú mind az MDP tagja, megbízható egyének”.⁽³⁾

Az MDP tag „megbízható egyének” 1948. szeptember 26-án valamennyien jelen voltak a délelőtti, 8.30-kor kezdődő szentmisén és tanúként beszámoltak P. Könyves Tibor prédikációjáról. Abban az időben pedig még egyáltalán nem volt jellemző, hogy az MDP tagjai szentmisékre jártak – az MDP-nek nem volt hívő tagozata! –, legfeljebb, ha megfigyelőként küldték őket. Nagyon nagy a valószínűsége, hogy ebben az esetben is erről volt szó.

Az elsőként kihallgatott tanú, beszámoltatott kommunista – talán nem véletlenül! – Molnár István⁽⁴⁾ hódmezővásárhelyi adótsízt volt. A kihallgatás ideje 1948. szeptember 28. Molnár István elmondta, hogy a szentbeszéd „először vallási színezetű volt, később azonban eltért ettől az iránytól, és teljesen politikai színezetű dolgokra tért át”.⁽⁵⁾ P. Könyves Tibor a figyelmes tanú szerint kijelentette: „Nekiünk félelem nélküli katolikusokra van szükségünk, akik adott esetben még a haláltól sem rettennek vissza. Ezt pedig csak úgy érhetjük el, ha ... minden eszközzel megvédjük katolikus hitünket a vallás és az egyház ellenségeivel szemben. ... A jelenlegi államhatalom az istentelenek hatalma, papjaitok és egyházatok ellen küzdenek. Ezt bizonyítja, hogy 5000 papot internáltak, 700-at pedig injekcióval tettek el láb alól. ... A marxi materializmus halálos ellensége a vallásnak és a papoknak. ... Ki akarják ölni az emberek lelkéből a vallásos érzelmet,

hogy ezzel megalapozzák világi hatalmukat az emberek fölött. ... A katolikus vallás az egyedüli igaz és örökké való vallás, mely az üdvösséghez és az örök élethez vezet.”⁽⁶⁾ A kihallgatás vezetője Patócs László⁽⁷⁾ r. örvezető, a BM ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltség beosztottja.

A következő tanú Kovács Julianna⁽⁸⁾ volt. A kihallgatás ideje ugyancsak 1948. szeptember 28-a. A kihallgatás vezetője is ugyanaz, Patócs László r. örvezető. Ez a tanú is elmondta, hogy P. Könyves Tibor „beszéde úgy indult, hogy egy szép vallásos tárgyi prédikáció lesz. Nem sokkal azonban a beszéd megkezdése után áttért a politikára és erősebbnél erősebb kirohanásokat csinált a demokrácia, illetve a jelenlegi rendszer ellen”.⁽⁹⁾ Kovács Julianna is idézte P. Könyves Tibort: „Nekiünk félelem nélküli katolikusokra van szükségünk, akik adott esetben még a haláltól sem rettennek vissza. Ezt pedig csak úgy érhetjük el, ... ha minden eszközzel megvédjük katolikus hitünket a vallás és az egyház ellenségeivel szemben. ... A jelenlegi államhatalom az istentelenek hatalma. ... A marxi materializmus halálos ellensége a vallásnak és a papoknak. ...”⁽¹⁰⁾ stb.

Azokban az esetekben, amikor a tanúvallomásoknak, vagy azok egyes részleteinek az említettek szerinti azonosságát, vagy hasonlóságát lehet tapasztalni, felmerülhet a gyanú, hogy akár a vallomások, akár a jegyzőkönyvek manipuláltak. Erősödik ez a feltetelezés, ha egy újabb tanú vallomása is tökéletesen illeszthető ebbe a sorba. Az adott ügyben ez a tanú Heckel Tibor⁽¹¹⁾ volt. Tanúvallomásában pontosan az előbb említett szavakkal és mondatokkal idézte P. Könyves Tibor prédikációját. Sőt ugyanezt tette több-kevésbé a negyedik tanú, Heckel Tiborné⁽¹²⁾ is. A kihallgató az ő esetükben is Patócs László r. örvezető volt.

Valamennyi tanú kihallgatására a szentbeszéd elhangzása után két nappal -1948. szeptember 28-án – került sor, és a következő napon, szeptember 29-én a BM ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltségén elkészült egy jelentés is P. Könyves Tiborról. Az ebben leírtak szerint „nevezett nem híve a demokráciának. Ez nyilvánul meg úgy a beszédeiben, mint cselekedeteiben. ... P. Könyves ... a Damjanich utcai iskolában tanít hittant, nem a demokrácia megalapozására folytatja működését. Ezt azonban jelenleg konkretizálni nem tudjuk. P. Könyves a f. hó 26-án d.e. ½ 9-es misén elmondott beszéde is jóformán az elejétől végéig tele volt lázítással és uszítással.”⁽¹³⁾ A jelentés ezután kellő részletességgel a tanúvallomásokat ismertette. Majd a tanúk közül a legfontosabbak jegyzőkönyvön kívül elmondott véleményéből idézett. A legfontosabb tanú „Molnár István ... elmondta, hogy ő szinte meg volt döbbenve a beszéd hallatán. Szerinte a beszéd olyan erős volt politikailag, hogy azt nem tűrheti a demokrácia”.⁽¹⁴⁾ Heckel Tibor tanú a jegyzőkönyvezett vallomásához azt fűzte hozzá, hogy „ő bizonyos volt abban, ha a beszédet az illetékes rendőri szervek hallották volna, a pap nem érte volna meg a reggelt a plébánián.”⁽¹⁵⁾

A BM ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltségének 1948. október 16-i jelentéséből kitűnik, hogy szeptember végétől már fokozottabb mértékben figyelemmel kísérték P. Könyves Tibor tevékenységét, megnyilvánulásait. „A további megfigyelést megszervezzem. ... Úgy a templomi, mint az iskolai működését figyelemmel tudom kísérni. ... A szeptember 26-i beszéde óta már mondott beszédet, azonban egyik sem volt olyan megközelítően sem, mint a szeptember 26-i, habár arról a beszédéről felvett jegyzőkönyvek bemondoi, egy sem adta tudtára, hogy róla jegyzőkönyvet vettünk fel.”⁽¹⁶⁾ A tanúvallomásokat tevők – a „bemondók” – tehát ügyeltek a konspirációra, a körülményekből következően így aztán konspiratív hírforrásként is említhetők.

Az említett „iskolai működés” alatt a következő értendő: P. Könyves Tibornak nézeteltérése támadt a Damjanich utcai iskolában Tóth Dániel tanítóval. „Azon a vasárnapon, amikor városunkban a honvédelmi nap volt, az iskolák tanerei arra kérték a hitoktatókat, hogy a megszokott időponttól eltérően hamarabb végezzék, illetve kezdjék a misét, hogy a tanulók zöme el tudjon menni az ünnepségre. A református hitoktatók minden további nélkül teljesítették a tanerők ez irányú kérelmét, azonban P. Könyves élesen kikelt ez ellen, és beavatkozásnak minősítette ezt a kérelmet az egyház belügyeibe. Tóth Dániel tanító kikérte magának úgy a hangot, mint a feltételezést.”⁽¹⁷⁾ Végül P. Könyves Tibor mégis beleegyezett a kérés teljesítésébe.

Az előbb idézett jelentés befejező mondata a következő: „Nevezettet továbbra is figyelemmel fogom kísérni és a róla szóló jelentéseket folyamatosan fogom küldeni.”⁽¹⁸⁾ A P. Könyves Tiborral kapcsolatos dokumentumok mind felterjesztésre kerültek a BM ÁVH központjába (Budapest VI. kerület Andrásy út 60.)

1948. október 14-én a BM ÁVH központból átirat érkezett a BM ÁVH Csongrád megyei főosztályára Szegedre, majd onnan a hódmezővásárhelyi kirendeltségre. Ebben az is olvasható, hogy a „P. Könyves Tibor jezsuita ügyében felterjesztett iratokat vizsgálom azzal, hogy nevezettet vegye őrizetbe, adja át az illetékes népjegyszerűségnek. Amennyiben a népjegyszerűség szabadlábra helyezné, tegyen ügyében internálási javaslatot.”⁽¹⁹⁾ Az utasítás aláírója Décsi Gyula⁽²⁰⁾ r. alezredes, alosztályvezető.

A BM ÁVH Csongrád megyei főosztályának vezetője, Tatai István⁽²¹⁾ r. szds. 1948. október 19-én a következő távmondatot küldte a BM ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltségére: „A meglevő jegyzőkönyvek alapján vegyen beismerő vallomást P. Könyves Tibor jezsuita paptól, ... vegye őrizetbe és civilben ... az iratokkal haladéktalanul kísértesse hatóságomhoz.”⁽²²⁾

A Szegedről érkező távmondat alapján Zana László⁽²³⁾ r. alhadnagy azonnal – még 1948. október 19-én –, „elővezetési parancsot adott ki ... P. Könyves Tibor Szent István utca 4. szám alatti lakos ellen az 1946. évi III. tc.-be ütköző bűncselekmény miatt”.⁽²⁴⁾ Ezt házkutatással egybekötve Patócs László r. őrvezető, Tóth Imre r. tizedes és Katona Sándor r. őrmester azonnal végre is hajtották.

Az előállítás után sor került a kihallgatásra és a „beismerő vallomás” vételére. A végrehajtó Zana László r. alhdgy. Következzék egy részlet az 1948. október 19-én felvett gyanúsított jegyzőkönyvből: „Beismerem, hogy (a szóban forgó – BL) beszédet 1948. szeptember 26-án, a 1/2 9-es misén a Szent István plébániatemplomban mondtam. ... Beszédemet a pápa 1946. december 8-i beszédének kiragadott idézeteiből és a püspöki kar 1948. szeptemberi levelének ... egyes idézeteiből állítottam össze. ... A hallgatósággal úgy emlékszem nem közöltem, hogy ezeket a kitételeket honnan idéztem. ... Az ötezer internált papot és a hétszáz injekcióval elpusztított Havass Géza⁽²⁵⁾ ... Szegeden megjelent ... könyvből ragadtam ki, akik a német fasizmus áldozatai voltak. ... Tagadom, hogy a számszerű adatokat a püspöki körlevél azon mondatával, mely szerint a jelenlegi államhatalom az istentelenek hatalma, akik minden eszközzel a ti lelketek ellen, a papjaitok és az egyház ellen küzdenek, hoztam volna összefüggésbe. ... Beszédem nem úgy akartam összeállítani, hogy az államhatalommal összeütközésbe kerüljek. Hogy ez megtörténhetett, annak tulajdonítom, a hallgatóság kellőképpen nem értette meg szavaimat azért, mert az idézeteket nem említettem meg nekik és ezért úgy gondolták, hogy azok teljes egészében az én szavaim.”⁽²⁶⁾

1948. október 20-án még egy operatív környezet tanulmány is készült P. Könyves Tiborról. Ez a következőket is tartalmazta: „A múltban pártnak tagja nem volt, jelenben is pártontkivüli. ... A jelenben csak a szószéken politizál, ez azonban felér a pártszónoklásig. Teljesen hibásnak tartja a mai rendszert, megbízható és hűséges híve a hercegprímásnak. Fanatikusan a klérus embere. Beszédei – néhány kivétellel – demokraciellenesek. Különösen az úttörőmozgalom ellen van kikelve. ... Szerinte sokkal jobb és vallásosabb nevelést biztosít az ifjúságnak a Szívgyárda.”⁽²⁷⁾

P. Könyves Tibor jezsuita szerzetes és a vele kapcsolatos iratok már másnap Szegeden voltak. A BM ÁVH Csongrád Megyei Főosztály egy kísérőlevéllel átadta őt a szegedi népjegyszerűségnek. A levél a következőket tartalmazta: „Az őrizetben levő P. Könyves Tibor elleni ügyben keletkezett nyomozati iratokat – az őrizetes egyidejű átkísérése mellett – további eljárás lefolytatása végett megküldöm azzal, hogy bármilyen címen történő szabadon bocsátása esetén kérem nevezettet osztályomra visszakísértetni.”⁽²⁸⁾ Az aláíró Bokor Ernő⁽²⁹⁾ r. szds.

A szegedi népjegyszerűség a helyi lap tudósítása szerint „letartóztatta P. Könyves Tibor vásárhelyi jezsuita szerzetest, mert a szószékről izgatott.”⁽³⁰⁾

Az elsőfokú bírósági ítélethozatalra a Szegedi Népbíróság 1948. december 23-án, Hódmezővásárhelyen megtartott tárgyalásán került sor. A dr. Kovács László⁽³¹⁾ tanácselnökből, Nagy Sándor⁽³²⁾, Szász Ferenc⁽³³⁾, Bujdosó Pál⁽³⁴⁾ és Horváth István⁽³⁵⁾ népbírákból álló tanács államellenes izgatás bűntett elkövetése miatt 4 év börtönre, valamint 10 év hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásától való eltiltásra ítélte P. Könyves Tibort.

Az ügyben a jogerős ítélet meghozatalára 1949. június 13-án a Népbíróságok Országos Tanácsán került sor. A dr. Jankó Péter⁽³⁶⁾ tanácsvezető bíróból, dr. Biczó Sándor⁽³⁷⁾ előadó bíróból, dr. Lázár Miklós⁽³⁸⁾ bíróból, dr. Harsányi Sándor⁽³⁹⁾ bíróból és dr. Fadgyas András⁽⁴⁰⁾ bíróból álló ítélkező tanács változatlanul bűnösnek találta az államellenes izgatás elkövetése miatt P. Könyves Tibort, de az első fokon kiszabott büntetést 3 év börtönre mérsékelte. A jogerős ítélet indokolása szerint „a népbíróság ... a főtárgyaláson kihallgatott Heckel Tiborné és Heckel Tibor tanúk vallomása, Kovács Julianna tanú vallomása és Molnár István tanú felolvasott nyomozati vallomása alapján megnyugtató módon bizonyítottan látta azt, hogy vádlott beszédét a tényállási részben megállapított szöveggel mondta el. ... A vádlott beszéde alkalmas arra, hogy a népi demokratikus államrend ellen gyűlöletre izgasson.”⁽⁴¹⁾ Kétségbevonhatatlanul megállapítható, hogy P. Könyves Tibor elítélésében meghatározó szerepet játszott a „négy tanú, mind az MDP tagja, megbízható egyének”.

A börtönbüntetést P. Könyves Tibor teljes egészében kitöltötte. Részben a szegedi Csillagbörtönben, részben az ország más börtöneiben, pl. a váci börtönben, a budapesti gyűjtőben raboskodott. Az ítéletben meghatározott 3 év fogva tartás után azonban nem nyerte vissza szabadságát. Ekkor az ÁVH saját hatáskörben internálta. Általános gyakorlat volt ez akkoriban. Az internálási véghatározatot az ÁVH központjában készítették 1951. november 8-án. Aláírója Juhász László⁽⁴²⁾ av. ezredes. Az ebben leírtak szerint „nevezett 1948 szeptemberében a hódmezővásárhelyi jezsuita templomban prédikációja alatt izgatott a szabad vallásgyakorlás ellen (! – BL). Három év börtönbüntetését letöltötte, azonban szabadlábra helyezése államvédelmi szempontból veszélye, ezért internálása indokolt.”⁽⁴³⁾

1952. július 28-án a kistarcsai internáló táborban felülvizsgálták P. Könyves Tibor helyzetét. Megállapították, hogy „internálása ideje alatt büntetve nem volt, általában

csendes magatartást tanúsít”.⁽⁴⁴⁾ Ennek ellenére döntés a következő volt: „Javasoljuk P. Könyves Tibor további internálását.”⁽⁴⁵⁾

A fogva tartás ideje alatt is folyamatos megfigyelés alatt állt. „Szatmári Győző” fedőnevű ügynök – szintén internált – 1952. december 24-én azt jelentette, hogy „P. Könyves Tibor ... nem szűnt meg destruálni. ... Elmondta, hogy a papi pályára most is nagyon sokan készülnek. ... Hiába minden üldözés és megfigyelés, a templomokban most is még többen járnak, mint azelőtt. ... A katolicizmus olyan nagy erőt képvisel, hogy megmenti az emberiséget a kommunizmus veszedelmétől.”⁽⁴⁶⁾ Nem véletlenül írták egy ebben az időben készült jellemzésben, hogy P. Könyves Tibor „a Szovjetunió és a népi demokratikus államok veszedelmes ellensége”.⁽⁴⁷⁾

Az internálás intézményének megszüntetésekor P. Könyves Tibor talán a legutolsók között szabadult. Internálásának megszüntető határozata 1953. szeptember 17-i dátumú. Mielőtt azonban szabadon engedték, egy nyilatkozatot írtak vele: „Tudomásul veszem, hogy az internáló táborral és a táborban levő személyekkel kapcsolatos minden hír, vagy adat, állami titkot képez. Az állami titok megsértését a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1951. XII. sz. rendelete 10 évig terjedő börtönbüntetéssel sújítja, amennyiben a cselekmény súlyosabban nem minősül.”⁽⁴⁸⁾

P. Könyves Tibornak ez volt az első találkozása a kommunisták rettegett titkosszolgálatával. De nem az utolsó!

Szabadulása után igen nehéz körülmények között tengette életét. Különféle budapesti munkahelyeken, főleg segédmunkásként dolgozott. A korábbi Pestszenterzsébeten – akkor már csak Pesterzsébeten – a Marót utca 49-ben lakott az édesanyjával. Az apja 1957-ben meghalt. Később egy ideig sikerült hitoktatóként elhelyezkednie, majd sekrestyés lett a pestszenterzsébeti Szent Lajos kápolnában, a Damjanich utcában, időnként ugyanott kisegítő papként és kántorként is szolgált.

1961-ben az akkori BM II/5 (belső elhárító) Osztály – a későbbi BM III/III Csoportfőnökség elődje – és a BM III/8 (vizsgálati) Osztály – a későbbi BM III/1 Osztály elődje – közösen lecsaptak a „jezsuita illegáció vonalán” végzett „Hirdető” fedőnevű ügy célszemélyeire és kapcsolataik egy részére. Közel harminc helyen tartottak házkutatást, amelyeket őrizetbe vételek követtek, majd kihallgatások a hírhedt budapesti Gyorskocsi utcában.

Ennek során eljárás indult P. Könyves Tibor ellen is. A lakásban tartott házkutatás során találtak nála az „államrend elleni gyűlöletre izgatás megállapítására alkalmas írásos anyagot”, valamint a lakásban – amely lényegében a szülei lakása volt – 16 darab 6.35-ös pisztolylőszert, amelyről ő nem is tudott. Vallomása szerint: „valószínűnek tartom, hogy a lőszerek apám tulajdonát képezték, akinek a hivatásánál fogva volt fegyvere, ... nem volt tudomásom arról, hogy a lőszerek ott vannak” a lakásban.

Ennek az ügynek azonban nagyobb volt a füstje, mint a lángja. Mindössze hat eljárás alá vont esetben állapítottak meg államellenes tevékenységet. Végül ezek esetében is javaslat született a nyomozás – a büntetőeljárás – megszüntetésére azzal, hogy az „Állam és Egyháziügyi Hivatalon keresztül történő felelősségre vonásra” kerül majd sor ezek ellen, közöttük P. Könyves Tibor ellen is. Esetében a büntetőeljárás megszüntetésére annak ellenére került sor, hogy a házkutatás alkalmával lőszereket és „saját kezűleg írt demokraciellenes izgató tartalmú tanulmányt” is találtak nála. „Figyelemmel a személy és a cselekmény összes körülményeire” indokolás olvasható a megszüntető határozatban.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) V-11428 számú dosszié
- (2) Forrás: U.o.
- (3) Forrás: U.o.
- (4) Molnár István (Hódmezővásárhely 1928) agrárproletár családból származott. 1947-ben Szegeden kereskedelmi érettségit szerzett, majd ugyanabban az évben belépett az MKP-ba, később az MDP tagja lett. Hamarosan vezetőségi tag az MKP hódmezővásárhelyi 2. kerületi szervezetében. 1948 őszén a hódmezővásárhelyi MSZHSZ szervezet titkári feladatainak ellátásával bízta meg az MDP helyi vezetése. Eközben Hódmezővásárhelyen dolgozott pénzügyi vonalon. 1950 áprilisában a „párt javaslatára” az ÁVH-hoz került és a belső reakció elhárítás területén dolgozott. 1956-ban vezetői továbbképzésen vett részt Budapesten. „Az ellenforradalom időszakában az iskola kötelékében a Belügyminisztérium védelmében vettem részt október 30-ig. ... Ekkor Szegedre indultam. Az algyői hídnál őrizetbe vettek bennünket. Így kerültünk a hódmezővásárhelyi helyőrségi fogdába, majd másnap a szegedi országos börtönbe. ... 1956. november 5-én a szegedi járási városi MSZMP IB részéről nyitották ki börtönünk ajtaját. Ezt követően a szovjet csapatokkal karöltve részt vettem fontosabb objektumok területén (egyetem, egyetemi diákszállók) ellenforradalmi elemek lefegyverzésében.” 1957 tavaszán a BM Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályán, a belső elhárítás területén az értelmiségi vonal csoportvezetője lett. Megkapta a Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérmet. 1968-tól osztályvezető-helyettes, majd 1973-tól a BM Csongrád Megyei rendőr-főkapitányság Állambiztonsági Szerv vezetője, a megyei rendőr-főkapitány helyettese. 1964 és 1970 között a JATE Bölcsész Karán történelem szakon tanári diplomát szerzett. 1978-tól rendfokozata ezredes és tagja az MSZMP Csongrád megyei bizottságnak. Egy minősítése szerint „a beosztottaival szemben időnként bántó, sértő kifejezéseket használt. ... Szakmai munkájában igen jól alkalmazta a célravezetőbb és eredményesebbnek bizonyult módszereket (dezorganizálás, bomlasztás, leválasztás, lejáratás). ... Az állambiztonsági munka végzésében igen jó kapcsolatot tart a párt, a KISZ, a tanácsai szervek, az egyetemek vezetőivel.” 1957 után, mint a Csongrád megyei belső elhárítás egyik vezetője aktív részese volt a forradalmat követő megtorlásnak, majd később a belső ellenséges és ellenzéki célszemélyek bíróság elé állításának – pl. Bálint Sándor –, vagy csupán folyamatos megfigyelésüknek és velük szemben az említett „új módszerek” alkalmazásának. Pályafutását a fennmaradt dokumentumok szerint, mint a római katolikus szentmisék és papi prédikációk civil kommunista megfigyelője kezdte. Forrás: ÁBTL Molnár István személyzeti anyaga.
- (5) Forrás: ÁBTL V-11428 számú dosszié.
- (6) Forrás: U.o.
- (7) Patócs László később – 1950-től – államvédelmi tizedes az ÁVH Csongrád Megyei Főosztály hódmezővásárhelyi kirendeltségén. Forrás: ÁBTL V-111513 számú dosszié.
- (8) Kovács Julianna (Hódmezővásárhely 1926) óvodai dajka. Forrás: ÁBTL V-11428 számú dosszié.
- (9) Forrás: ÁBTL V-11428 számú dosszié.
- (10) Forrás: U.o.
- (11) Heckel Tibor (Orosháza 1920) villanytelepi tisztviselő volt Hódmezővásárhelyen. Meglepetésre 1956-ban, a forradalom alatt tagja lett a DÁV munkástanácsának. Forrás: ÁBTL V-11428 és 31-OD-2496 számú dossziék.
- (12) Heckel Tiborné sz: Talmácsi Krisztin (Hódmezővásárhely 1916) magántisztviselő. Forrás: ÁBTL V-11428 számú dosszié.
- (13) Forrás: U.o.
- (14) Forrás: U.o.

- (15) Forrás: U.o.
- (16) Forrás: U.o.
- (17) Forrás: U.o.
- (18) Forrás: U.o.
- (19) Forrás: U.o.
- (20) Décsi (Dammweber) Gyula (Szentgotthárd 1919) „gyermekkorában vallásos nevelést kapott”. A szülei „*papot szerettek volna belőle nevelni*”, ezért egyházi iskolába járatták. „*Szentgotthárdon a cisztercita gimnáziumban érettségizett, majd jogi egyetemet végzett.*” Hamarosan kapcsolatba került az illegális kommunista mozgalommal, Fehér Lajossal, Orbán Lászlóval, Novák Györggyel, Sólyom Lászlóval és másokkal. Bekapcsolódott az illegális kommunista ellenállási mozgalom katonai propaganda vonalának munkájába. Röplapokat készítettek és terjesztettek. 1944-től az MKP tagja, 1945 januárjában rövid időre a Szikra Lapkiadó Vállalathoz került, majd 1945 áprilisától a Péter Gábor által vezetett politikai rendőrség állományába nyert felvételt. 1945 októberében már őrnagy, 1947-ben alezredes, 1949-ben ezredes. Az átszervezések kapcsán az ÁVO, majd a BM ÁVH, majd nagyon rövid időre az önálló ÁVH állományába került. Péter Gábor államvédelmi altábornagy véleménye szerint az ÁVH-nál jó munkát végzett, „*szerény, becsületes, a Párthoz vonzó ember*”. Az államvédelmi szolgálata kezdetén ugyan voltak vele problémák, „*italozása, kilengései voltak*”, de a „*Párt utasításait az ÁVH-n fenntartás nélkül végrehajtotta. Egy-két nagyobb ügyben szép munkát végzett*”. Személyesen fogatosította Mindszenty József hercegprímás letartóztatását, majd 1949-ben részt vett a Rajk-ügy nyomozásában, kihallgatásokban. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1962-ben a törvénysértésekért felelős államvédelmi vezetők között említette. Décsi Gyula áv. ezredes 1950 januárjában az ÁVH-tól áthelyezésre került az Igazságügyi Minisztériumba. Először miniszterhelyettes, hamarosan államtitkár, majd 1952 őszétől igazságügy miniszter. 1953-ban a Péter Gábor és társai ellen indított ügyben ellene is büntetőeljárást kezdeményeztek. Forrás: ÁBTL V-77796 számú dosszié, V-150019/1 számú dosszié, Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 276.f.54.csop.125.ö.e. 276.f.54.csop.218.ö.e. 288.f.5.csop.273.ö.e.
- (21) Tatai István (1909) egy dokumentum szerint 1928-tól vett részt a munkásmozgalomban, majd bekapcsolódott az illegális kommunista párt tevékenységébe. Az 1940-es évek végén a BM ÁVH Csongrád Megyei Főosztályának vezetője. 1950-től áv. őrnagy, tagja az MDP Csongrád Megyei Bizottságnak. Forrás: MNL 276.f.54. csop.101.ö.e. 276.f.88.csop.993.ö.e. 276.f. 88.csop.995.ö.e.
- (22) Forrás: ÁBTL V-11428 számú dosszié.
- (23) Zana László r. nyomozó alhadnagy a hódmezővásárhelyi ÁVO-n, majd a BM ÁVH ottani kirendeltségének vezetője. Forrás: ÁBTL O-14975 és V-111520 számú dossziék.
- (24) Forrás: ÁBTL V-11428 számú dosszié.
- (25) Havass Géza (Budapest 1913) püspöki számvevő Szegeden. *Hitvallás* címmel 1945-ben vallásos lapot indított Szegeden, majd *Az örök nagyhatalom* címmel könyvet írt 1947-ben, ami nem kerülhetett bolti forgalomba. 1961-ben több társával együtt koncepciós eljárás során összeesküvés vádjával bíróság elé állították és 5 év 6 hónap börtönre ítélték. Forrás: Hetényi Varga Károly – Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában / 2. kötet (Abaliget, 1994 Lámpás Kiadó)
- (26) Forrás: ÁBTL V-11428 számú dosszié
- (27) Forrás: U.o.
- (28) Forrás: U.o.
- (29) Bokor Ernő r. szds, később áv. szds, majd őrnagy. A szegedi államvédelmi szolgálat egyik igen aktív tisztje, aki több jelentős helyi és megyei ügyben tevékenykedett. Forrás: ÁBTL V-16431, V-22231, V-86713, V-16983 számú dossziék.
- (30) Forrás: Délmagyarország 1948.október 22.

- (31) Kovács László az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején a Szegedi Megyei Bíróság tanácsvezető bírása, a szegedi igazságügyi pártszervek titkára, aki államellenes ügyeket tárgyal és súlyos ítéleteket hozott, pl. a Kereszt és Kard Szövetség ügyében két halálos ítéletet is. Forrás: ÁBTL V-16434, V-491, V-11440, V-153630, O-14975/28 számú dossziék, Délmagyarország 1948. május 18.
- (32) Nagy Sándor az NPP delegáltja volt a Szegedi Népbíróságra. Mint népbíró – ülnök – több jelentős szegedi koncepciós és az ÁVH által provokált ügyben volt az ítélethozatal közreműködője. Az 1956-os forradalom után a megtorlás során az ülnöki tevékenységét folytatta. Forrás: ÁBTL V-44157, V-16434, V-50681, V-44150 számú dossziék, Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL) 290.f.110.ö.e.
- (33) Száraz Ferenc az MDP delegáltja volt a Szegedi Népbíróságra. Mint népbíró – ülnök – több szegedi koncepciós és az ÁVH által provokált ügyben volt az ítélethozatal közreműködője. Forrás: ÁBTL V-44157, V-16434 számú dossziék.
- (34) Bujdosó Pál az MDP delegáltja volt a Szegedi Népbíróságra. Mint népbíró – ülnök – több szegedi koncepciós és az ÁVH által provokált ügy ítélethozatalának részvevője. Forrás: ÁBTL V-44157, V-11440, V-153630 számú dossziék.
- (35) Horváth István az FKGP delegáltja volt a Szegedi Népbíróságra. Mint népbíró – ülnök – részt vett államellenes ügyek, köztük az ÁVH által provokált ügy ítélethozatalában. Forrás: ÁBTL V-44157 számú dosszié.
- (36) Jankó Péter (1907) jogi egyetemet végzett, már 1938-tól bíróként tevékenykedett. 1945 után népbírósi tanácsvezető bíró volt. „*A legnagyobb háborús és népellenes ügyekben, mint bíró járt el. Később a NOT-nál a legsúlyosabb ügyekben ítélkezett. Hosszú ideig vezette a Legfelsőbb Bíróságot.*” Másodfokon több jelentős Csongrád megyei és szegedi ügyben is elmarasztaló ítéletet hozott. Része és eszköze volt a kommunista vezetésen belüli leszámolást szolgáló büntetőeljárásoknak. Keleti Ferencnek, az MDP KV adminisztratív osztálya vezetőjének véleménye szerint „*elég vakon ítélkezett politikai perekben, amivel a pártot kompromittálta. Egyes rehabilitált elvtársak (akiket Jankó ítél el – BL) megdöbbenve fogadták kitüntetését.*” A Munka Vörös Zászló Érdemrendet kapta meg. Később az MSZMP PB a „*hamisított perekben eljáró bírók között említette*”, aki „*a koncepciós ügyekben kifejtett tevékenységéért érzett felelőssége következtében öngyilkos lett.*” Forrás: ÁBTL V-16434, V-22231, V-90033, V-44150 számú dossziék, MNL 276.f.54. csop.385.ö.e., 288.f. 30(1957) csop.12.ö.e.
- (37) Biczó Sándor a Legfelsőbb Bíróság bírása, több Csongrád megyei és szegedi megtorló perben is ítélkezett. Forrás: ÁBTL V-44157, V-22231, V-44150, V-9612 számú dossziék.
- (38) Lázár Miklós (1906) bírót 1946-ban az MKP javasolta a NOT-ba bírónak. Több jelentősebb koncepciós ügyben is szerepet vállalt, köztük Csongrád megyei és szegedi államellenes ügyekben is hozott súlyos ítéleteket. Később az MSZMP PB a törvénysértő ügyekben eljáró bírók között tartotta számon. Forrás: ÁBTL V-44150, V-22231, V-90033, O-14975/28, számú dossziék.
- (39) Harsányi Sándor a Legfelsőbb Bíróság bírása. Több Csongrád megyei és szegedi államellenes ügyben is elmarasztaló ítéletet hozott. Forrás: ÁBTL V-44157, V-22231, V-44150 számú dossziék.
- (40) Fadgyas András a Legfelsőbb Bíróság bírása. Több Csongrád megyei és szegedi államellenes ügyben is elmarasztaló ítéletet hozott. Forrás: ÁBTL V-44157, V-22231, V-44150 számú dossziék.
- (41) Forrás: ÁBTL V-11428 számú dosszié.
- (42) Juhász László (Kötegyán 1923) kiskereskedő családból származott, 4 polgári iskolát, majd 5 gimnáziumot végzett. 1942-ben vasesztergályos lett a MÁVAG-ban. Ugyanitt fejtett ki 1944-től ellenálló tevékenységet, a katonai bevonulás ellen agitált. Háromszor kapott katonai behívót, de egyszer sem vonult be, inkább bujdosott. 1945 után másfél évig SZIT titkár, függetlenített pártmunkás a MÁVAG-ban, az üzemi lap szerkesztője. 1945-től MKP, majd MDP tag, 1 éves pártiskolát végzett. Később a Szabad Nép helyettes szerkesztője lett. Ebből a beosztásból került 1950-ben áv. ezredesként

az ÁVH Vizsgálati Főosztály élére. A sorozatos törvénysértések miatt érzett felelőssége következtében öngyilkos lett, „édesanyját is agyonlőtte”. Forrás: MNL 276.f.54.csop.128.öe. 276.f. 54. csop. 216.öe. 288. f. 5.csop.268.öe.

- (43) Forrás: ÁBTL V-11428 számú dosszié.
- (44) Forrás: U.o.
- (45) Forrás: U.o.
- (46) Forrás: U.o.
- (47) Forrás: U.o.
- (48) Forrás: U.o.

Megjelent a *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 2007 évi 3-4 összevont számában

PETŐ EZREDES ÉS A FORRADALMÁROK

Pető Ferenc (1932)

Évtizedekkel ezelőtt a BM III/II (kémelhárító) Csoportfőnökségen az egyik főnököm – osztályvezetőm – Pető Ferenc (1932) rendőr ezredes volt. Csendes, magának való, nem nagyon barátkozó ember volt az ezredes, tökéletes ellentéte az elődjének, akit a vörös csepeli párttitkárságból emeltek be az állambiztonsági vezető pozícióba. Amíg az előd elvtárs hajlamos volt belemerülni a hatalmas piálásokba, Pető Ferenc ezektől rendre távol tartotta magát. Pedig a védelésre volt alkalom rendszeren. Április 4.-én mindig hazánk felszabadulását kellett koccintgatva ünnepelni, szeptember 29-én hasonló módon a fegyveres erők napját, november 7.-én pedig a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat dicsőíteni, hogy csak a jelesebb napokat említsük.

Nem volt tehát egyáltalán véletlen, hogy túl sokat nem tudtunk a mi ezredesünkről. Úgy-ahogy az MSZMP alapszervezeti párttitkárt engedte közel magához, de az is leginkább csak a menzai közös ebédelésekben mutatkozott meg. Petőék tipikus kommunista belügyes család voltak. Felesége is belügyes volt, munkahelye a BM III/I (polgári hírszerző) Csoportfőnökség egészségügyi szolgálata. Az 1958-ban született Tibor nevű fia tanulmányai befejezése után a családi hagyományt követve szintén belügyes lett, sőt ő is állambiztonságis, a polgári hírszerzés tisztje. Pető Ferenc ezredes néhány évvel a rendszerváltozás előtt – 1987 tavaszán – nyugállományba vonult, amikor életkora elérte a szolgálati idő felső határát.

Azokban az években október 23.-a még az „ellenforradalom” kitörésének napja volt, a kommunista felfogás szerint szégyenteljes nap a magyar történelemben. A kommunisták, a belügyesek, de legfőképpen az állambiztonságiak november 4.-ét, a forradalom leverésének napját, a hatalomba való visszatérést ünnepelték és ilyenkor emlékeztek az egykor történetekre. Az 1980-as években már csak nagyon kevesen voltak az állambiztonsági szolgálatnál, akik 1956 októberében még államvédelmisként védték a kommunisták diktatúráját. Pető Ferenc ezek közé a kevesek közé tartozott. Egy ilyen november 4.-i megemlékezésen a Guszev nevű szovjet tanácsadó ezredes elvtárs által kínálgatott vodkából a szokásosnál talán kicsit többet fogyasztott, ami ugyan nem ártott meg neki, de némileg a megszokottnál szószátyárabb lett. Nosztalgizva elmesélte, hogy azokban az 1956. október végi nehéz napokban az elvtársaival Budapesten a BM központi épületét védte. Az ablakokból, fedezékből vadásztak géppisztolyaikkal a Roosevelti tér fái között megbúvó, és a belügyi épületet támadó „ellenforradalmárookra”. A forradalom győzelme után, mint mondta, felfegyverkezve és zárt egységben kivonultak Tököltre a szovjet elvtársak objektumába.

Ha majd egyszer megvalósul az egykori államvédelmi és állambiztonsági múlt teljes feltárása és az ezzel kapcsolatos korabeli dokumentumok széles körben megismerhetővé válnak, akkor Pető Ferencel kapcsolatban majd nem egészen az iménti történet tárul az érdeklődők elé. A forradalmárookra való lövöldözés azonban mindenképpen igaznak tekintendő!

Pető Ferenc valódi történetét azzal kell kezdeni, hogy az apja Zalaváriban hosszabb ideig MDP titkár volt, tehát nincs semmi túlzás abban, ha azt mondjuk, hogy kommunista családból származott. Fiatal korában a MADISZ-ban és az EPOSZ-ban mozgalmárkodott, majd 1950-ben, 18 évesen, ő is tagja lett az MDP-nek. A következő év tavaszán, mint teljesen megbízható családból származó fiatal, államvédelmi nyomozó őrmesterként szolgált a kommunisták hatalmát, s így sorkatonai szolgálatot nem is teljesített. A mezőgazdasági elhárítás vonalán tevékenykedett – nem felejtendő, hogy ez a kuláküldözések kora volt! – és alig néhány év múlva, minden szakmai iskolázottság nélkül, a nyolc általános iskolájával, de pártiskolai tanfolyamokon már kiokosítva, államvédelmi kirendeltség vezető lett Keszthelyen, majd tovább előlépve osztályvezető Veszprémben. Ígéretesen indult az államvédelmi karrier!

De közbe szólt a forradalom! Egyik önéletrajza szerint „*az ellenforradalom alatt Budapesten a BM épületében tartózkodtam. Részt vettem Újpesten a fegyveres harcokban, a rendőrkapitányság visszafoglalása alkalmával.*” Szolgálati adatlapján az szerepel, hogy „*egységével kivezényelték a IV. kerületi rendőrkapitányság visszafoglalására. Ott töltött három napot. ... Ez idő alatt több akcióban vett részt fegyveresen.*”⁽¹⁾ Az 1958 évi minősítésében az olvasható, hogy „*politikailag szilárd, pártunk politikájával teljes mértékben egyetért. ... A párthoz és a szocializmus ügyéhez való hűsége kifejezésre jutott legjobban az ellenforradalom idején, amikor fegyverrel a kézben harcolt az ellenforradalom ellen.*”⁽²⁾

Érdekes módon a fennmaradt és hitelesnek tekinthető dokumentumokban szó sincs az október 30.-i kivonulásról a szovjetekhez. Arról viszont igen, hogy „*október 30.-tól november 4.-ig K-lakáson (konspirált lakáson – BL) tartózkodtam.*”⁽³⁾ Többoldalú adatok bizonyítják tehát, hogy az államvédelmi szolgálat tagjaként Pető Ferenc vagy a Roosevelten téren, vagy Újpesten, vagy mind a két helyen fegyverrel a kézben harcolt a forradalmárok ellen. Utána viszont bujkált! Az 1960 márciusában készített minősítése szerint „*november 4.-én szolgálattételre jelentkezett (a volt munkahelyén – BL), ahol december végéig dolgozott, az akkori viszonyoknak megfelelően illegálisan.*”⁽⁴⁾ Azért volt „*illegális*” ez a munka, mert 1956. október 28.-án, a forradalom alatt, az államvédelmi szolgálatot jogutód nélkül megszüntették, november 4.-e után azonban a volt államvédelmi operatív állomány öntevékenyen hozzájárított a forradalommal kapcsolatos felderítő munkához, a megmaradt iratanyag rendezéséhez, a megtorlás előkészítéséhez, úgy, hogy eközben szervezetiileg sehova sem tartozott, ma úgy mondanák, hogy illegitím volt.

Egyáltalán nem volt véletlen az, hogy Pető Ferenc az „*ellenforradalom*” alatti magatartásáért, elsősorban a forradalmárokra való lövöldözésért, 1957-ben megkapta a Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem kitüntetését.

1957 januárjában, az addigi „*illegális*” tevékenység után legális beosztásba került Pető Ferenc. Akkor már, mint rendőr főhadnagy, és a BM Vas megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályon lett az egyik alosztály vezetője. Azt a Vas megyei forradalmárok tudnák csak megmondani, hogy 1957-ben és 1958 elején, miként s milyen ügyekben vett részt a megtorlásban. 1958 közepén azonban nagy megtiszteltetésben részesült, mert a Szovjetunióba küldték egy éves operatív iskolába. A KGB által kiképezve már el sem kerülhetne volna a további előrelépéseket. 1971-ben már rendőr őrnagyként osztályvezető lett az addigi munkahelyén, Szombathelyen. Egy évvel később pedig behelyezték az állambiztonsági központba, a fővárosba és a BM III/II-4 osztályon lett

alosztályvezető, 1982-ben pedig ugyanott osztályvezető. Az 1987-es nyugállományba vonulása után – egy utolsó igen magas kitüntetés átvételét követően – az ideje jelentős részét már csak a gyümölcsfái gondozására fordíthatta. A kiszolgált rendszere megváltozása után több mint fél évtizeddel távozott az élők sorából. Tehette ezt azzal a tudattal, hogy a fia tovább viheti a családi hagyományként örökölt titkosszolgálati stafétát. Az ifjabb Pető hamarosan – a rendszerváltozásnak is köszönhetően – rendfokozatban is és beosztásban is bőven megelőzhetné az apját. Nem mindegy ám kérem, hogy ki hova születik! Pető Tibor előbb a polgári hírszerzés tábornoka, majd a demokratikusnak mondott Magyarország nagykövete lett.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: ÁBTL BM Központi Fogyték 12869.
- (2) Forrás: U. o.
- (3) Forrás: U. o.
- (4) Forrás: U. o.

Megjelent a *Magyar Fórum* 2012. november 29.-i számában.

BISZKU ELŐDEI ÉS UTÓDAI

Belügyminiszterek 1944-1990

Az idő múlásával, a büntetőeljárás elnyújtásával, szelídülni kezdtek a néha mesterségesen is felkorbácsolt hullámok a Biszku-ügyben. Talán megköveznek érte, de nekem fenntartásaim voltak a megkésett felelősségre vonás követelésével. Természetesen tudom a választ: jobb később, mint soha! Ha csak erről lett volna szó, egyet is értenék. De mégis voltak ellenvetésem: Miért nem 20-25 évvel ezelőtt vetődött fel Biszku felelősségre vonásának gondolata? Ha akkor elkapják és sittre vágják, már két évtizede töprenghetett volna a rabgúnyában azon, amit elkövetett. Sőt, belügyminiszter társai és politikus elvtársai személyében cellatársaival együtt rágódhatnak a múlton, meg az egykor áhított jövőn, a szocialista társadalmi rend felsőbbrendűségén, meg a kommunizmus majdani nagyszerűségén. A megkésett kampányolás ellene, figyelembe véve az előrehaladott életkorát, meg ismerve az igazságszolgáltatásunk hatékonyságát és dinamizmusát, már szinte kifejezetten nevetséges volt az, ami történt. Mintha arra játszottak volna, hogy ne élje meg a döntéshozatalt. Jól számítottak. Biszku Béla, az 1956-os megtorlás belügyminisztere, megúsza a felelősségre vonást, faképnél hagyta a magyar igazságszolgáltatást, meglépett a túlvilágra. De amit az ember elmulasztott, az egyedül megkerülhetetlen Igazságosztó majd megteszi.

Így, utólag talán még azt a kérdést lehetne feszegetni, hogy a kialakult helyzetért ki a felelős. A válasz egyáltalán nem bonyolult: azok, akik az első szabad választások előtt beígért „*tavaszi nagytakarítást*” elmulasztották, elpaktumozták, elszabotálták. Meg azok is, az a tömeg, választói akarat, amelyik ezt nem követelte ki. Bezzeg a benzináremelésre hivatkozva volt kormánydöntögetést megkísérlő taxisblokád elnöki amnesztiával. De sokat jutott és jut eszembe a megtorlás során – Biszku belügyminisztersége idején – kivégzett szegedi Kovács Józsefnek egy forradalmi rendezvényen elhangzott mondata: „*Nem képzelhető el rendszerváltozás, ha a régi káderek a helyükön maradnak!*” Ez volt a legnagyobb baj a mi rendszerváltásunkkal, s ez talán még mostanság is kihat mindennapjaink sajnálatos állapotára.

Az ügyes és alantas kommunista ármánykodás ráhangolta a közvélemény haragját és megvetését a gyakran a megfigyeltéknél is szerencsétlenebb „ügynökökre”. A fő bűnösök egy része pedig, már amelyik még élt, köszönte szépen elég jól el volt közöttünk és röhögött a markába. Ki eddig, ki addig, Biszku talán a legtovább. Ha az ügynökök habzó szájú hajkurászói a főbűnösök felkutatására, tevékenységük dokumentálására is fordítottak volna egy kevéskét a drága idejükből, talán már nem itt tartanánk. Az elmúlt két évtized tökéletesen elegendő volt arra, hogy a közvélemény ráharapjon és jókat csámcsogjon az újból és újból eléje vetett ügynöklistákon, de jószerivel ne is gerjedjen, ne is nagyon jöjjön indulatba a Biszku-ügy hallatán.

Pedig semmi mást nem kellett volna tenni, csak a különféle levéltárakból összegyűjteni a magyar kommunista vezető politikusok magatartását, állásfoglalásait, tetteit, stb. bizonyító dokumentumokat, amelyek bőségesen rendelkezésre álltak és állnak, majd ezeket kötetekbe rendezve bizonyítani az aljasságukat, a nemzettel szemben elkövetett

árulásukat, a diktatúrájuk következményeit. Ezekből egy tiszteletpléйдányt kiérdemelt volna a „főhős” is, természetesen, ha még él. Ráérő idejében olvasson, nézzen szembe a múltjával. S ha ettől sem száll önmagába, majd a túlvilági ítélőbíró kimondja rá a megfellebbezhetetlen ítéletet, meg persze azok felett is, akik életükben nem is hittek a létezésében. Onnan pedig már nem lehet Strasbourgba szaladgálni panaszzal!

Biszku Béla belügyminiszter is volt. A Kádár-kormány, a magát akkor már forradalmi hazudó Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány belügyminisztere. Érdemes azonban szót ejteni az elődeiről és utódairól is, az 1944 és 1990 közötti kommunista belügyminiszterekről. Figyelemre méltó a társaság, sorsuk sem volt hétköznapi és Biszku csak egy szem volt a kommunista belügyminiszterek láncolatában.

Kezdődött a sor Erdei Ferencel (1910 – 1971), aki még az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere lett 1944. december 21 és 1945. november 15 között. Az ő idejében kezdte meg működését a PRO, kezdődtek az első háborús és népellenes ügyek, valós vagy vélt gyanúsítások alapján, és indultak a büntető internálások a kollektív felelősség igazságtalan elve alapján is.

Következett a sorban Nagy Imre (1896 – 1958), aki moszkovita volt, az 1920-as években valamiféle csekista kiképzést is kapott, és 1945. november 15, valamint 1946. március 20 között volt belügyminiszter. Nem túl hosszú belügyministersége alatt tovább erősödött a hazai kommunista irányítású erőszakszervek rendszere, és a brutalitásuk is egyre fokozódott. Később, a legsötétebb rákosista diktatúra éveiben az MDP Központi Vezetőség adminisztratív osztályának vezetője volt, tehát az összes hazai fegyveres erők és fegyveres testületek pártfelügyeletét az ő vezetésével látták el. 1953-ban miniszterelnök lett, az „enyhülés” kormányának vezetője. Nem sokáig volt ebben a beosztásban, a rákosisták a perifériára tolták. 1956-ban azonban ő lett a kommunistaellenes magyar forradalom kommunistákkal telepakolt kormányának kommunista miniszterelnöke. Bizonyára igazuk van azoknak, akik azt állítják, hogy a forradalmi napok alatt a magyarsága fölülkerekedett a kommunistaságán. Mégsem rugdalta ki a kormányból a kommunistákat, mégsem adta jelét annak, hogy a szocialistának nevezett hazai társadalmi berendezkedést meg akarná változtatni, és mégis egy őt a belügyminiszteri székben követő egyik elvtársa, a forradalmi kormányának tagja, fölakasztatta. Az utóbbi időben mindenféle hírek szivárogtak ki, hogy Nagy Imre a szovjet titkosszolgálatnak az ügynöke is volt valamikor, valameddig, valamiképpen. Szobrainak koszorúzása, vagy két koszorúzás között, célszerű lenne ezt a gyanút is megnyugtatóan tisztázni, de a hazai ügynökvadászok erre sem nagyon mutatnak hajlandóságot.

Az 1956 előtti időszak legveszedelmesebb belügyminisztere Rajk László (1909 – 1949) volt, a „spanyolos” kommunista, nyilas rokonsággal. 1946. március 20.-tól 1948. augusztus 5.-ig töltötte be ezt a tisztséget. Az ő idejében vette kezdetét igazából az ÁVO tombolása. Bizonyítékok állnak rendelkezésre arról, hogy Rajk László belügyminiszterként erőteljesen követelte a koncepciók, sőt provokált ügyek konstruálását. Képletesen szólva ő volt a korszak „legvéresebb kezű” belügyminisztere. Az ő idejében zajlottak a hírhedt választási csalások, a diktatúrának s kizárólagos hatalomra törő kommunistáknak nem tetsző politikai, vallási, stb. szervezetek feloszlátása. 1949-ben már külügyminiszter volt, amikor a moszkovita Rákosi-klika egy koncepciók kirakatperben halálra íteltette és kivégeztette. Akkor éppen ő lett az „ügyeletes” ellenség, mert egy diktatúrában ellenségnek mindig lenni kell, külső ellenségnek is meg belső ellenségnek is. 1956. október 6.-án díszpompával eltemették, hiszen addig csak úgy-ahogy el volt „kaparva”,

s akkor már nem áruló volt és nem Tito kémje, hanem a nemzetközi kommunista mozgalom mártírja. A rendszerváltozás után ugyan ez a megnevezés megmaradt, de teljesen ellentétes, a valóságnak megfelelő értelmezést kapott.

A következő belügyminiszternek, Kádár Jánosnak (1912- 1989) nagy szerepe volt Rajk félreállításában. Ő 1948. augusztus 5 és 1950. június 23 között töltötte be ezt a kormányzati funkciót. Miként Rajk sorsa, de más kommunisták sorsa is mutatja, Kádár belügyminiszterként is igyekezett a Rákosi Mátyás által vezetett „trojka” elvárásainak megfelelni. Neki azonban már egyre kevesebb beleszólása volt az ÁVO, majd az ÁVH tevékenységébe. Rákosiék lenézték a buta s proli Kádárt, akinek még igazi szakmája sem volt. Nem is kerülhette el a leváltást, aminek egyik okaként azt találták ki, hogy „nem likvidálta Rajk örökségét a belügyben”. Sorsa akkor fordult rosszabbra, amikor őrizetbe vették, és azok az ávéhas verőlegények, akik előzetesen Rajkból is kikényszerítették a beismerő vallomást, ezt vele is megtették. Életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték háborús bűntett, szervezkedés, kémkedés miatt. A Nagy Imre nevével fémjelzett „politikai” enyhülés következtében szabadult a börtönből és rehabilitálták. 1956-ban bekerült Nagy Imre forradalmi kormányába. Lojalitása azonban csak képmutatás volt, mert néhány nap múlva hátba támadta Nagy Imrét, összepaktált a szovjetekkel, akik a forradalom fegyveres leverésével egyidejűleg őt ültették a miniszterelnöki bársonyszékbe. Kádár János levezényelte a magyar történelem legkegyetlenebb megtorlását, majd a nevével fémjelzett rezsim néhány évtized alatt a legtöbb kárt okozta a magyarság nemzettudatában. Az akasztófaerdő árnyékából induló puhulgató diktatúrája lassan, de biztosan mendegélt a teljes összeomlás felé. Utolsó napjaiban még meg kellett élnie, igaz már kissé zavaros elmével az általa akasztófára küldött Nagy Imre rehabilitálását, újratemetését, mártírrá válását. Ettől az elméje már végképpen elborult. Rendszerének hasznélvezői azonban káprázatos temetést rendeztek neki is, hatalmas sokadalom gyászoló részvételével.

Kádár leváltásakor az államtitkára, Zöld Sándor (1903 – 1951) következett a belügyminiszteri beosztásban 1950. június 23. és 1951. április 20. között. Ő a hírhedt szegedi Komócsin-klán környezetéből nőtt ki magát. Tanult, diplomás ember volt, de majrás. Állandóan ott lebegett felette két elődjének, Rajknak és Kádárnak a sorsa. 1951. áprilisában kezdetét vette a bírálata. Ekkor Rákosihoz eljuttatott egy lemondó levelet, a minisztertanács ülésén bejelentette lemondását, majd hazament és öngyilkos lett, előtte azonban még kiirtotta a családját.

A tragikus sorsú Zöld Sándor után két jelentéktelen belügyminiszter következett a sorban. Az első Házi Árpád (1908 – 1970) volt 1951. április 20 és 1952. november 14 között, majd Györe János (1902 – 1985) 1952. november 14 és 1953. július 4 között. Erre az időre esett az ÁVH független működésének nagyobb része, a félelmetes szervezet már nem tartozott a belügyminiszter alá, még formálisan sem.

1953-ban ismét érvényesült az „egységes belügyminisztériumi szemlélet”, aminek értelmében az államvédelmi szolgálat újból betagozódott a belügyminisztériumba. Nagy Imre politikai enyhülést jelentő kormányában a belügyminiszter a rákosista „trojka” egyik tagja, a szintén moszkovita Gerő Ernő (1898 – 1980) lett 1953. július 4 és 1954. június 6 között. A BM és benne az államvédelmi szolgálat maradt tehát rákosista felügyelet és befolyás alatt. Péter Gábor áv. altábornagy, az ÁVH hírhedt vezetője ekkor már letartóztatásban volt, utóda Piros László áv. altábornagy lett, egyben belügyminiszter helyettes.

Gerőt is a helyettese Piros László (1927 – 2006) követte a belügyminiszteri pozícióban 1954. június 6 és 1956. október 27. között, megtartva áv. altábornagyi rendfokozatát. Piros László a kommunista szakszervezeti mozgalomban, a SZOT-ban, majd az MDP-ben építgette karrierjét, mígnem 1950-ben áv. vezérőrnagyként az ÁVH Határőrségnek – később az ÁVH Belső karhatalomnak is – a parancsnoka lett, Péter Gábor leváltásakor pedig az egész ÁVH vezetője. A forradalom kitörésekor azonban már ő volt a belügyminiszter. Ebből következően a belügyi egységeknek – így az államvédelmi szolgálatnak is – a tevékenységéért felelősség terhelte. Ezért helyet kapott azon a repülőgépen, amelyen a rákosista rezsim alatt vezető káderek a forradalom győzelmét látva a Szovjetunióba menekültek.

A forradalom leverése után az első Kádár-kormányban még nem volt önálló Belügyminisztérium, így belügyminisztere sem. Az akkor még kritikus belpolitikai helyzetben a fegyveres erők és fegyveres testületek fölött a „spanyolos” volt moszkvai nagykövet Münnich Ferenc (1886 – 1967) diszponált, mint a fegyveres erők minisztere 1956. november 4 és 1957. március 1 között. Az 1946-os volt budapesti rendőrfőkapitánynak ekkor nagyon fontos szerepe volt úgy a belügyi, mint a honvédtiszt karhatalmi egységek megszervezésében és működésük beindításában.

1957 tavaszán létrejött a kádári, ismét egységes Belügyminisztérium. A belügyminiszter az addig különböző politikai tisztségeket betöltő Biszku Béla (1921–2016) lett 1957. március 1 és 1961. szeptember 13 között. Minden kétséget kizáróan Biszku Béla volt a forradalmat követő megtorlás belügyminisztere. Az „egységes belügy” keretein belül jött létre és működött – hajtotta végre a megtorlás nyomozati részét – a politikai nyomozó szervezet, a korábbi államvédelmi szolgálat jogutódja. Dokumentumok bizonyítják Biskunak a fontosabb megtorló ügyekben kifejtett tevékenységét, pl. olyanoknak, mint Bibó, Tildy stb. őrizetbevételének engedélyezését ő terjesztette az MSZMP Politikai Bizottság elé. Feltehetően érdemei elismeréseként lett a minisztertanács elnökhelyettese, majd az MSZMP Központi Bizottság egyik titkára, nemsokára azonban kegyvesztett, kitzasztott, mellőzött ember.

Biszku magasabb beosztásba kerülése után Pap János (1925 – 1994) lett a belügyminiszter, 1961. szeptember 13 és 1963. december 7 között. Hírnevét nem elsősorban belügyminiszterségének köszönhette, hanem annak, hogy mint az MSZMP Veszprém Megyei Bizottság elsőtitkára szinte kikövetelte a forradalmár Brusznai Árpád halálra ítéletét és kivégzését. Egyike volt azoknak a kommunista belügyminisztereknek, akik még éltek a rendszerváltozás idején. Nem túl sokáig viselte el azonban a rendszerük összeomlását, mert néhány év múlva a feleségével együtt öngyilkos lett.

Pap Jánost Benkei András (1923 – 1991) követte a belügyi tárca élén. A leghosszabb ideig, 1963. december 7 és 1980. április 2. között volt belügyminiszter. Szabolcs-Szatmár megyéből indult a pályafutása, ott volt a megyei pártbizottság elsőtitkára. Nagy valószínűség szerint minden idők legképzetlenebb, legprimitívebb magyar belügyminisztere volt. Mivel azonban Kádárnak ilyen kellett, sikeresen végigügyeskedte a „gulyáskommunizmus” és a „legvidámabb barakk” időszakának kezdetét és legjelentősebb részét.

A belügyes arcokra inkább szégyenpírt, mint sem dicsőséges és büszke mosolyt hozó Benkei után Horváth István (1935) következett, 1980. április 24.-től 1985. március 29.-ig. Korábban a KISZ Központi Bizottság titkára volt, majd az MSZMP Bács – Kiskun megyei Bizottság elsőtitkára lett. A fiatal, akkor még rugalmas gondolkodású és lezserebb

viselkedésű Horváth István szinte felüdülésnek számított Benkei után. De mindenki sejtette, hogy a belügyminiszterség csak ugródeszka neki, magasabb célok felé tör. Lett is belőle az MSZMP Központi Bizottság egyik titkára.

A már nem először – s nem is utoljára – alkalmazott recept szerint a távozó minisztert az államtitkára követte a miniszteri pozícióban. Horváth István utóda az államtitkár Kamara János (1927 – 2000) lett. Ő volt a sorban az egyetlen, aki már 1945-ben rendőr volt és az alacsony rendfokozatból jutott el az altábornagysáig, az államtitkársáig, végül a miniszterségig. 1985. március 29 és 1987. december 16 között töltötte be ezt a funkciót. Az ő belügyminisztersége idejére a rendszer egyre gyengébb lett, az ellenzéki csoportosulások viszont mindinkább erősödtek s egy régi kommunista kifejezést kölcsönvéve a „nemzetközi helyzet is fokozódott”. Az élesebb politikai látásmóddal megáldottak a szocialistaként emlegetett rendszer összeomlását is már látni vélték. 1956 már szinte felejtődött, az 1968-as prágai tavasz úgyszintén, de az 1981-es lengyelországi események még élénken éltek az emlékezetben. A lengyel ellenzéki mozgalmak is és az ellencsapások is. Most pedig valami hasonló helyzet kibontakozása volt látható Magyarországon. Ez pedig fokozottabb terheket jelentett a belügyi állományra. Egyben újabb, fiatalabb, dinamikusabb vezetésre is szükség lett. Kamara Jánost nyugállományba helyezték. Utódja az elődje lett.

Ismét Horváth Istvánt nevezték ki belügyminiszternek, 1987. december 16.-tól. Bár ennek eddig dokumentált nyomát nem találtam, de annakidején állambiztonsági berkekben többször is hallottam, hogy az MSZMP KB titkár Horváth Istvánból azért csináltak ismét belügyminisztert, hogy ha szükségessé válik, rendkívüli állapot esetén, ő legyen a fegyveres erők és testületek összevont minisztere. Bizonyára olyan formában, mint volt Münnich a magyar forradalom leverése után, vagy a lengyeleknél Jaruzelski 1981-ben. Úgy is emlegették, hogy majd „Horváth István lesz a magyar Jaruzelski”. Persze, lehet, hogy ez a szóbeszéd minden alapot nélkülözött és csupán a kommunista belügyesek egymás közt suttogott vágyálmaiban létezett. Az események mindenesetre az ellenkezőjét igazolták, amikor bekövetkezett az „izzadási interjú”. Horváth István ugyanis aligha lett volna képes eljátszani a „magyar Jaruzelski” szerepét, hiszen néhány jól irányzott riporter kérdés nyomán ország-világ szeme láttán összeomlott. 1990. január 23.-ig volt belügyminiszter, a további feladatokra alkalmatlanná vált.

A sorban utána s utolsóként Gál Zoltán (1940) következett. Politikai pályafutása csúcsán 1987-ben belügyminiszter-helyettes, 1989-ben belügyi államtitkár, 1990. január 23. és 1990. május 23. között megbízottként helyettesítette a csúfos véget ért főnökét, Horváth Istvánt. Emlékezetes feladata volt a BM III/III Csoportfőnökség felszámolása, a volt belső elhárító tisztek nyugállományba segítése, vagy más belügyi területekre menekítése, az egyéb állambiztonsági állománynak pedig a létrejövő nemzetbiztonsági szolgálatokba való sikeres átmentése az első szabad választások utáni időre. Mintha tudta volna, hogy jönnek ők még vissza, s jöttek is, nem is egyszer.

A felsorolásnak végére érve az olvasó értékelhet, összegezhet s következtetéseket is levonhat. Azt feltehetően mindenki felismeri, hogy a kommunista rezsim alatt nem a legbiztonságosabb politikai funkció volt Magyarországon belügyminiszternek lenni. Ha csak azt vesszük, hogy a három bíróság elé állított közül kettőt fölakasztottak, kettő a politikai tevékenységével összefüggésbe hozható okból öngyilkos lett, többen vagy a belügyminiszteri székből, vagy a későbbi funkciójukból buktak ki, kegyvesztetteké váltak – ezek közé sorolható az MSZMP KB titkári funkcióból kiebrudalt Biszku Béla

is – akkor bizony helyt kell adni az előbbi megállapításnak. Az viszont megkérdőjelezhetetlen tény, hogy valamennyit, ha más nem, de súlyos politikai felelősség terheli a kommunista diktatúra évtizedei alatt elkövetett bűnökért.

A „BUKOTT” RENDŐRFŐKAPITÁNY Baranyai György (1927)

A kádári kommunista diktatúra egyik ismertté vált belső elhárító - III/III-as – vezetője volt Baranyai György (Debrecen 1927. Wéber Róza), aki önéletrajza szerint munkáscsaládból származott. Amikor 1946-ban elvégezte a Felső Ipariskolát, ahol gépészmérnöki szakképzettséget szerzett, egy évig még alkalmi munkásként élt és dolgozott.

Változást hozott életében az 1947-es év, amikor belépett az MKP-ba, majd dieselmotor szerelő lett a MASZOLAJ-nál. Néhány év múlva, az akkori szóhasználatból élve „kiemelték”, és a Bánya és Energiaügyi Minisztériumban lett főelőadó. 1951-ben elvégzett egy 5 hónapos pártiskolát, majd mindjárt utána az MDP KB Pártfőiskola ugyancsak 5 hónapos politikai gazdaságtan szakosító tanfolyamát. Ennek a politikai képzettségnek a birtokában kezdetét vette a pártkarrierje.

1952. szeptemberétől az akkor még Rákosi Mátyás nevét is viselő Csepel Vas és Fémművek MDP bizottságára helyezték és ő lett ott az agitációs és propaganda osztály vezetője. Egy dokumentum szerint 1954-ben „*jelentkezett vidéki munkára*”⁽¹⁾. Debrecenbe küldték, a szülővárosába, ahol az MDP városi bizottság másodtitkára lett.⁽²⁾ 1955-ben magasabb szintre lépett a pártgrádicson, mert átkerült a Hajdú-Bihar megyei MDP bizottságra, agitációs és propaganda osztályvezetőnek, 1956 márciusában pedig a *Hajdú-Bihari Néplap* főszerkesztője lett. Közben, 1955-ben, a többi pártkaderhez hasonlóan, elvégzett egy katonai tisztképző tanfolyamot híradós szakon, ahol tartalékos alhadnagyi rendfokozatot szerzett.⁽³⁾

1956-ban – önéletrajza szerint – „*az ellenforradalom napjaiban részt vett az ellenforradalmi erők elleni harc szervezésében és irányításában*”.⁽⁴⁾ Ezt azonban nem valami nagy hatékonysággal, s talán nem is túl nagy lelkesedéssel végezhetette, mert bizony az addig, és főleg később összegyűjtött sok-sok kitüntetése közül hiányzott a Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem.

1956 decemberétől Baranyai György ismét agitációs és propaganda osztályvezető, de ekkor már az MDP jogutód MSZMP Hajdú-Bihar megyei bizottságán. 1959-ben – egy orosz nyelvtanfolyam után – az SZKP Politikai Főiskolájára küldték tanulni, Moszkvába. 1962-ben jeles eredménnyel államvizsgázott, hazatérte után pedig azonnal az MSZMP Hajdú-Bihar megyei bizottság titkára lett.⁽⁵⁾

Az 1960-as évek állambiztonsági káderpolitikájára az volt a jellemző, hogy a megüresedett, vagy megüresített vezetői beosztásokat pártfunkcionáriusokkal töltötték fel, akiket a polgári életből helyeztek át a belügybe. Ezek ugyan az operatív szakmai ismereteknek híján voltak, viszont a politikai megbízhatóságukhoz kétség sem férhetett és a kádári rezsim feltétlen kiszolgálói voltak. Ennek során – 1966. június 1.-én – került a BM állományába Baranyai György és a belső elhárításnál, a BM III/III Csoportfőnökségen lett csoportfőnök-helyettes, rendőr ezredesi rendfokozattal. Egy év múlva, amikor az addigi belső elhárító csoportfőnökről kiderült, hogy az operatív munka irányítására teljesen alkalmatlan, és leváltására – ezzel egy időben SZT (Szigorúan titkos) állományba helyezésére – került sor, Baranyai György rendőr ezredes, az addigi helyettes foglalta el

a helyét. Akkoriban az a csoportfőnöki beosztása egyben főcsoportfőnök-helyetteséget is jelentett.

Egy szakmát azonban csak az alapoknál kezdve lehet tökéletesen elsajátítani, és így volt ez már a titkosszolgálati szakmával is. Márpedig Baranyai György is azok közé tartozott, akik igen magas beosztásba csöppenve próbálták megtanulni a szükséges szakmai ismereteket. Ez pedig képtelenség volt akkor is, azóta is. Ezekről a pártkáderekről néhány év alatt kiderült, hogy soha nem lesz belőlük állambiztonsági munkához értő, azt irányítani képes vezető. Ez pedig Baranyai György esetében is elkerülhetetlenül következett. Már eldöntött tény volt a leváltása, csak még találni kellett neki valami megfelelő helyet, ahova áthelyezhették. Gyakran lehetett hallani belüleges berkekben akkoriban, hogy a „*belügyi vezető az soha nem vész el, csak legfeljebb átalakul*”.

Alkalmatlansága ellenére Baranyai György sem veszett el, hanem csupán átalakult. Akkoriban üresedett meg a budapesti rendőr-főkapitányi beosztás. Sós György rendőr vezérőrnagy, az addigi főkapitány már idős is volt, és a sorozatos botrányai miatt a fontos beosztásban már tarthatatlan is. Ezért nyugállományba helyezték. Baranyai György rendőr ezredest pedig 1970 novemberében előléptették rendőr vezérőrnaggyá, 1970. december 1.-én pedig kinevezték a BM Budapesti Rendőr-főkapitányság (BRFK) vezetőjének, főkapitánynak.

Baranyai György rendőr vezérőrnagy azonban a rendőri – bűnügyi, közrendvédelmi, közlekedésrendészeti, igazgatásrendészeti, stb. – munkához még kevesebbet értett, mint az állambiztonsági operatív tevékenységhez. Az elmúlt 4 évben a titkosszolgálati munkából valamicske csak-csak ráragadt már, de a rendőri munkáról fogalma sem volt. De jelentkeztek más problémák is. A rendőri állomány kényszerűen elfogadta Baranyai György rendőr vezérőrnagyot főkapitánynak, de tekintélye az nem volt előttük. Tetézte ezt a problémát, hogy a BRFK Politikai Osztály vezetője, aki egyben a főkapitány első helyettese is volt, egyáltalán nem nézte jó szemmel Baranyai György kinevezését a főkapitányi beosztásba, mert maga is szeretne volna azt elnyerni. Ebből következően nagyon rövid időn belül meglehetősen tarthatatlan körülmények alakultak ki Baranyai György rendőr vezérőrnagy budapesti rendőr-főkapitány körül. Húzták - halasztották a problémák megoldását, de végül nem volt más megoldás, a főkapitányt le kellett váltani, helyesebben tovább kellett helyezni. Egy rendőr tábornok ugyanis tényleg „*nem vezethetett el, csak átalakulhatott*”. 1976. november 22.-én készült egy javaslat, amely szerint Baranyai György a „*jelenlegi beosztásában igyekezett megfelelni a vele szemben támasztott elvárásoknak, de ezt csak részben tudta megvalósítani. A megnövekedett követelményeknek ma már nem tud eleget tenni. Éppen ezért magatartásbeli gyengeségei, egészségi állapota, valamint családi körülményei alapján szükségessé vált beosztásából való felmentése.*”⁽⁷⁾ Kicsit bővebben rávilágít a problémákra, pl. a „*magatartásbeli gyengeségekre*”, az MSZMP Politikai Bizottság részére készített előterjesztés. Az ebben leírtak szerint Baranyai György rendőr vezérőrnagy „*a BM-be kerülése előtt hosszú ideig a pártapparátusban dolgozott. Politikailag képzett, tapasztalt. Kinevezése után igyekezett megfelelni a politikai és szakmai követelményeknek, de azoknak csak részben tudott eleget tenni. Az utóbbi években egészségi és idegállapota erősen megromlott, emiatt jelenleg is gyógykezelés alatt áll. Idegállapota megromlásához hozzájárultak az esetenkénti túlzott italfogyasztások és családi életének problémái is.*”⁽⁸⁾

Baranyai György rendőr vezérőrnagy, az egykori belső elhárító csoportfőnök is parolázó pályára került. 1977. január 1.-vel kinevezték a BM Információfeldolgozó Csoport-

főnökség vezetőjének, amelynek a neve rövidesen – 1977. június 1.-vel – BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökségre változott. 1981-ben még elvégezte az MSZMP KB Politikai Főiskola vezetői továbbképző tanfolyamát, 1983. december 31.-én pedig nyugállományba vonult. Az indokolás szerint „*egészségi állapota megromlott, nyugállományba helyezése orvosi javaslatra és saját kérésére történt.*”⁽⁹⁾

Jegyzetek:

- (1) Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 276.f. 54. csop. 392. ő.e.
- (2) Forrás: MNL 288.f. 7. csop. 683. ő.e.
- (3) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 2.8.1. BM Központi Fogyatéék 9841.
- (4) Forrás: U. o.
- (5) Forrás: MNL 288.f. 5. csop. 261. ő.e.
- (6) Sós (volt Sternberg) György (Budapest 1909 – Budapest 1972) volt illegális kommunista, 1945-től alacsonyabb beosztásokban rendőri vezető. 1956-ban, a forradalom leverése után a BM Budapesti Rendőr-főkapitányság vezetője lett, budapesti rendőrfőkapitány, rendőr vezérőrnagy.
- (7) Forrás: ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék 9841.
- (8) Forrás: MNL 288.f. 5. csop. 706. ő.e.
- (9) Forrás: ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék 9841.

A RENITENS RENDŐR EZREDES Pillók János (1928)

Pillók János Adorjánházán született 1928-ban, a „fényes szelek” nemzedékének tagjaként. Az elemi iskola elvégzése után beiratkozott a polgári iskolába, mely után rövid ideig segéd munkásként dolgozott. 1945-ben a Magyar Optikai Művekben (MOM) helyezkedett el, ahol műszerész szakmát tanult. Közben természetesen részt vett az ifjúsági mozgalomban, az üzemi SZIT (Szakszervezeti Ifjúmunkás- és Tanoncmozgalom) titkára lett. Már nagyon fiatalon, 17 évesen belépett az MKP-ba is.⁽¹⁾ Mint lelkes ifjút a kommunizmus, őt is elérte a „kiemelési” örület, amikor kizárólag megbízhatósági alapon választottak ki és indítottak útnak magasba ívelő karriereket. Ezek során egyáltalán nem számított az, hogy valaki tanulatlan, alkalmatlan, stb. Azok még az elviselhetőbb eseteknek számítottak, amikor egy szövönéből csináltak textilgyári vezérigazgatót, mert az legalább valamennyire a szakmája közelében maradt.

A MOM lendületes és törekvő SZIT titkárából, Pillók Jánosból azonban a Magyar Rádiónál lett egycsapásra riporter, az Aktuális Osztályon. Valószínűleg nem sok riportot készíthetett, mert 1949-ben katonai szolgálatra vonult be, határőr – akkori szóhasználatnál határ vadász – lett és ez által a Belügyminisztérium (BM) állományába került. Az országhatár őrzésével sem foglalatostkodott sokáig, mivel 1950-ben beiskolázták a Petőfi Akadémiára, ahol a fegyveres erők politikai tisztjeit – a szovjet mintát követve „komisz-szárjait” – képezték. Miután Pillók János itt is befejezte tanulmányait, még 1950-ben, immár képzett politikai tisztként, az ÁVH Belső Karhatalom állományába helyezték, a „kék ávosok” közé. Mint politikai tiszt tagja lett az ÁVH Belső Karhatalom MDP bizottságának.⁽²⁾

Szolgálati helye 1952-ig a büntetés végrehajtási őrségnél volt, amely abban az időben az ÁVH-hoz tartozott, a beosztása pedig politikai tiszt. Még ebben az évben elvégzett egy 5 hónapos pártiskolát, majd előléptették államvédelmi főhadnagy rendfokozatba és Kiváló Szolgálatért Emlékérem kitüntetésben részesült. Nemsokára új beosztást kapott az ÁVH Belső Karhatalomnál, az ifjúsági vonalra került, a DISZ funkcionáriusa lett. Új beosztásából következően 1952 és 1954 között tagja lett a DISZ Központi Vezetőségének is.⁽³⁾

1954-ben ismét változott a szolgálati helye. Ekkor a Belső Karhatalom budapesti 2. őrségi zászlóaljának politikai tisztje lett. 1955-ben léptették elő államvédelmi százados-sá. Ez volt a szolgálati helye 1956-ban is. Egy dokumentum szerint október „23.-ról 24.-re virradóra éjjel részt vett a Stúdió (Magyar Rádió – BL) védelmében”, majd utána, „az októberi események alatt a Bajcsy Laktanyában és a Petőfi Akadémián kihallgató tisztként tevékenykedett”. A portyázó államvédelmi járőrök által elfogott forradalmárokat hallgatta ki. A szovjet katonai beavatkozás után azonnal, „november 5.-én a karhatalomba jelentkezett szolgálatra. December 13.-án került vissza a BM Kormányőrséghez”. Hamarosan a BM Kormányőrségi zászlóalj parancsnokának helyettese, az MSZMP kormányőrségi csúcshatalom vezetőjének tagja.⁽⁴⁾

Ebben a beosztásában sem maradt azonban sokáig, mert már 1957 őszén kiválasztották és javasolták áthelyezését az MSZMP Központi Bizottság Adminisztratív Osztályra politikai munkatársnak. Az MSZMP Politikai Bizottsága az „*őszinte és hűséges*” Pillók János áthelyezését jóváhagyta. Nemsokára őrnagyi rendfokozatba lépett elő. Az 1960-as évek elején még ebben az igen fontos beosztásban dolgozott, majd pontosan meg nem határozható időpontban visszakerült a Belügyminisztérium állományába. Az új beosztási helye illetve helyei nem ismertek, de az 1970-es években már rendőr alezredes volt és a Budapesti Rendőr-főkapitányság egyik kerületi kapitányságának – Budafokon – volt a vezetője. Az MSZMP Központi Vezetőség Adminisztratív Osztályáról vissza esni egy kerületi rendőrkapitányi beosztásba nem történhetett véletlenül. Ez a lecsúszás egészen biztosan valami büntetésféle lehetett. 1981-re a felettesei úgy gondolhatták, hogy már megbűnhődött, mert ismét elindult fölfelé úgy a rendfokozati, mint a beosztásbeli grádcson. A külső kerületből előbb bekerült a belvárosba és a Budapesti Rendőr-főkapitányság V. Kerületi Rendőrkapitányságának vezetője lett, majd előléptették rendőr ezredessé. Ebben a beosztásában sem maradt azonban sokáig.

1981. decemberének első felében, pontosabban az akkori ezüst vasárnapot megelőző szombat késő délután a járőkelőkkel, főleg karácsonyi bevásárlókkal volt tele a főváros központjának számító Vörösmarty tér és a Váci utca. Ekkor a Dunapart felől behajtott a Vigadó melletti utcán egy Lada típusú személygépkocsi. A tér és a Váci utca sarkánál néhányan nem elég gyorsan, vagy egyáltalán nem is ugráltak el a szabálytalanul behajtott autó elől, mire a vezető, egy magas, testes, őszes hajú férfi kiszállt a kocsiból és elpofozta az útból az ott lábatlankodókat, okvetetlenkedőket. Majd, mint aki jól végezte dolgát visszaült a kocsiba és elindult a Váci utcán az Erzsébet híd irányába. A Váci utca akkor már sétáló utca volt. A hatalmas gyalogos forgalomban az autó csak igen lassan szinte lépésben tudott haladni, ami igencsak bosszanthatta a vezetőt, mert végig nyomta a kürtöt, a gyorsabb előre jutáshoz helyet követelve magának. Az emberek nagyobb része előbb-utóbb ki is tért előle, főleg miután látták, hogy a vezető minden bizonnyal részeg, az ilyenekkel pedig senki sem akarja magát elgázoltatni.

Már majdnem a Kígyó utcához ért az autó, amikor egy idősebb, kb. ötven év körüli, de talán többnek is kinéző, egyáltalán nem a divatos belvárosi sétálgató környezethez illő asszony ballagott gondterhelten, bizonyára munkából jövet fáradtan, mindkét kezében szatyrot cipelve az akkori Felszabadulás tér – ma Ferenciek tere – felé, hogy ott autóbuszra szálljon és utazzon haza felé. Gondolataiba elmerülve talán nem is nagyon hallotta az autó kürtölését, meg a leeresztett ablakon kifelé ordibáló vezetőt, csak ment, mendegélt az úton, nem húzódott félre, majd bekanyarodott a Kígyó utcába. A Lada pedig befordult utána, az akkor már ugyancsak sétáló utcába. Mivel másokkal ellentétben az asszony ott sem tért ki a kocsi elől, az autó megállt és a kiszálló vezetőjének meg kellett kapaszkodni a kocsi ajtajába, hogy el ne düljön és ordítani kezdett: „*A rendőrség nevében felszólítom, hogy álljon meg és igazolja magát! Az ötödik kerület rendőrkapitánya vagyok, azonnal álljon meg!*” Pillók János rendőr ezredes volt a kocsi vezetője, ekkor már mindenki láthatta, hogy igen részeg állapotban. A hangoskodásra a környéken mindenki megállt és várta a fejleményeket. Megállt az asszony is egy pillanatra, s amikor látta, hogy egy részeggel van dolga, szó nélkül tovább ment.

A feszültség vibrált a levegőben. Mintha érezte volna mindenki a környéken, hogy itt most történni fog valami rendkívüli. Történt is. Pillók rendőr ezredes dühösen és ordibálva elindult, a részegségtől hatalmas kilengésekkel az engedetlen asszony után.

Meggyorsította a lépteit, minek következményei még nagyobb kacskaringók lettek. De végül az utca közepe táján csak utolérte az engedetlenkedőt. Mindkét kezével megragadta és maga felé fordította, ám közben a lendülettől ő maga is megtántorodott és dőlt el, mint a zsák. Ekkor már nem fogta az asszonyt, hanem kapaszkodott bele és rántotta magával. A hatalmas sújt nem volt ember, aki megtartotta volna. A részeg rendőrkapitány egy keményfából készült virágtartó dézsa mellé zuhant, az asszony pedig olyan szerencsétlenül esett, hogy homlokával nekivágódott a dézsa élének. Az arcát azonnal elöntötte a vér.

Ami akkor történt, olyant bizonyára már igen régen láthatott a belvárosi Kígyó utca. A megsérült s vérző nő láttán legalább vagy tíz férfi rárontott a földön hempergő rendőr ezredesre. Nem csináltak azok semmi mást vele csak rugdosták, taposták. Ha nem olyan irgalmatlanul nagy ember, talán túl se élte volna. Na meg persze szerencséje is volt, mert arra járt civilben egy katonatiszt, meg szintén civil ruhában egy elhárító tiszt, akik nagy ügyel-bajjal kiszabadították Pillók rendőr ezredest az igencsak veszélyes helyzetéből, s akik ha nincsenek, talán addig rugdalták volna, amíg mozog.

A sérült nőt közben bevitték egy közeli üzletbe és elsősegélyben részesítették a boltiak és járőkelők. A megmentői Pillókot is bevitték ugyanabba az üzletbe és mentőt, valamint gépkocsizó rendőrrjárórt hívtak. Közben több mint százan összegyűltek az üzlet előtt, várva, hogy a részeg ezredes kijöjjön és befejezzék azt, amit elkezdtek. A kikerkező rendőrségi URH-s autót is fel akarták borítani. A legbiztonságosabbnak az tűnt, ha a sérült nővel együtt a mentő viszi el Pillók Jánost is a helyszínről. A mentőautó előbb a Budapesti Rendőr-főkapitányság épületéhez ment a Deák Ferenc utcába. A főkapitány még az épületben volt. Azonnal kezdetét vette az ügy eltussolása. Először is a sérült nőt teljesen szabályellenesen a BM Korvin Ottó Kórházba vitték, ahol civil legfeljebb csak látogatóba mehetett. Azt akarták, hogy belügyes orvosok lássák el, mert nem volt mind-egy, hogy a gyógyulási időt miként állapítják meg. Ettől függően lehetett könnyű testi sértés, vagy súlyos testi sértés az ügyből.

A történetek idején ülésezett az MSZMP legfelsőbb szűkkörű vezető testülete Kádár János elsőtitkár vezetésével. Jólértesültek szerint időről időre a titkárnő bement a tárgyalóba és súgva referált a budapesti belvárosban történetekről az elsőtitkárnak. Kádár is, de valószínűleg az ott levők közül mások is tudták, hogy ki az a Pillók János, ismerhették részben a kormányőr korszakából, részben abból az időből, amikor az MSZMP Központi Bizottság Adminisztratív Osztályán dolgozott. A 19.00 órai fülbesúgás után valószínűleg elkomorult Kádár János arca. Közölhették vele, hogy a hírekben a Szabad Európa Rádió részletesen beszámolt arról, hogy mit művelt a részeg rendőrkapitány a budapesti belvárosában.

Egy dokumentum szerint az MSZMP Titkárság 1981. december 13.-i ülésén Maróti László „*Pillók János V. kerületi rendőrkapitány magatartásával összefüggően adott tájékoztatást*”.⁽⁵⁾

Pillók János rendőr ezredes ekkor már nem volt tisztára mosható állapotban. Mégis úgy tekinthető, hogy részeg randalírozását viszonylag enyhe büntetéssel megúszta. A rendőrkapitányságból ugyan leváltották és a főváros egyik külső kerületében bűnügyi osztályvezetőt csináltak belőle. A karrierje lényegében véget ért. Ekkor 53 éves volt. Két évvel volt a szolgálati idő felső határa előtt. Már esélye sem volt a visszakapaszkodásra.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: MNL 288. f. 7. csop. 13. ő. e.
- (2) Forrás: u. o.
- (3) Forrás: u. o.
- (4) Forrás: u. o.
- (5) Forrás: MNL 288. f. 7. csop. 665. ő. e.

NYÍLT ÁLLOMÁNYBÓL „SZT” ÁLLOMÁNYBA EPERJESI LÁSZLÓ (1928)

Eperjesi (volt Engelberger) László nem az első és nem is az egyetlen volt a kádári állambiztonsági szolgálat belső elhárításának vezetői közül, akinek azért kellett távoznia ebből a magas beosztásból, mert alkalmatlannak bizonyult. Az ő esete azonban mégis különleges volt, mert a korábbi és későbbi beosztásaiban is rendre problémák merültek fel vele kapcsolatban és a leváltásával a belügyi pályafutása még nem ért véget.

Önéletrajzi adatai szerint Eperjesi László munkáscsaládból származott, Pestszenterzsébeten született 1928. június 25.-én. Az elemi iskola után elvégezte a négy polgárit, majd három évet a tanítóképzőben. Ezt követően Csepelen dolgozott gyári munkásként, előbb a traktor- és gépgyárban, majd a papírgyárban. Életrajzából sem és egyéb rendelkezésre álló dokumentumokból sem derül ki, hogy miért, de „a németek 1944 végén először Németországba, majd a frontra akarták vinni. A Vörös Hadsereg ekkor már körülzárt Budapestet. Pécelnél sikerült megszöknie és visszament Erzsébetre, ahol 1945. január 9.-ig, a felszabadulásig bujkált. Másnap már Csepelre ment dolgozni. Részt vett több rohammunkában, pl. a MADISZ által szervezett déli összekötő híd építésén.”⁽¹⁾

Természetesen Eperjesi László tagja lett a MADISZ-nak, 1946-ban pedig az MKP-nak. Nem volt tehát véletlen, hogy a rohammunkából hamarosan „kiemelték”, és még 1946-tól egy ideig a MADISZ központban lett politikai munkatárs. Nem túl soká, sőt még ugyanebben az évben, átkerült a sportvonalra és előbb a Magyar Labdarúgó Szövetség titkára lett, majd az Országos Sporthivatal osztályvezetője. 1948 és 1950 között politikai munkatárs volt az MDP Központi Vezetőség apparátusában, majd a DISZ megalkulásakor, 1950 nyarán, áthelyezték az immár egyedüli magyar ifjúsági szervezet központjába, ahol szintén politikai munkatárs lett.

Közben különféle pártiskolákban képezte magát. Végzett egy hónapos, öt hónapos pártiskolát és három éves pártfőiskolát is. Pártfőiskolai tanulmányai alatt kitört a forradalom. Mint önéletrajzában írja, „az ellenforradalom alatt a pártfőiskolán, a VII. kerületi pártbizottságon, a pártközpontban és otthon voltam.”⁽²⁾ A forradalom leverése után azonnal belépett a karhatalomba. 1957-ben ezért a Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem kitüntetésben részesült. Amikor már a „pufajkás” szolgálatára nem volt szükség, az MSZMP Központi Bizottság apparátusában kapott beosztást, mint ifjúsági alosztályvezető. Ugyanebben az időben a KISZ Szervező Bizottságának tagja lett.⁽³⁾ Az új kommunista ifjúsági szervezet megalakulásakor a KISZ Központi Bizottság egyik titkára. Egy 1957. áprilisi megállapítás szerint „az ellenforradalmi események alatt magatartása ellen kifogás nem merült fel”.⁽⁴⁾ Ebben a funkcióban sem töltött el sok időt, mert még 1957-ben áthelyezték a Magyar Testnevelési és Sporthivatalba (MTSH) elnökhelyettesnek.

Fogyatékoságai azonban ebben a vezetői beosztásban is hamarosan kiütköztek. Egy dokumentum szerint a felmentését tervezték és áthelyezését a Budapesti Testnevelési és Sporthivatal élére.⁽⁵⁾ Ebből azonban nem lett semmi, mert az MSZMP Politikai Bizottság az 1962. január 30.-i ülésén úgy döntött, hogy Eperjesi Lászlót, a Magyar Testnevelési és Sporthivatal elnökhelyettesét felmenti és áthelyezi a BM-be. ... Másfél évet dolgozott az

MTSH-nál. Sok javaslatot tett a munka megjavítására, igyekezett feladatait ellátni, de képességét meghaladta ez a funkció. ... A munka során saját személyét túlzottan előtérbe helyezte.”⁽⁶⁾

A Belügyminisztériumban Eperjesi László azonnal alezredesi rendfokozatot kapott, és szolgálatát 1962. február 15.-én kezdte meg. A BM II/2 (kémelhárító) Osztályon lett osztályvezető-helyettes. Kívülről érkezett, mozgalmi- és pártember volt, soha sem operatív, sem kémelhárító munkát nem végzett. Nem is azért helyezték oda, hogy dolgozzon, hanem, hogy ismerkedjen, s talán tanuljon is egy kicsit. 1962 augusztusában áthelyezték rövid időre a BM II/1 Osztályra, ahol már vezető lett. 1962. december 1.-én pedig – szintén az MSZMP Politikai Bizottság hozzájárulásával – Eperjesi László rendőr alezredes lett a BM III/III Csoportfőnökség, a belső elhárítás elsőszámú vezetője.⁽⁷⁾

Eperjesi László rendőr alezredes lett tehát az 1957-ben alakult kádári belső elhárítás, a BMII/5 Osztály örökébe lépett BM III/III Csoportfőnökség legelső vezetője. Erre az időre már befejeződött a megtorlásnak az a munkája, ami a politikai nyomozószervekre hárult. A nagy részben vizsgálati feladatoknak alárendelt állományt át kellett állítani a hagyományos titkosszolgálati munkára, jelentős változtatásokat kellett végrehajtani a belső elhárító munkában is. A fő feladat ettől kezdve az internáló táborokból, a börtönökből szabadult, vagy egyéb enyhébb retorziókban részesített volt forradalmárok megfigyelése, utóellenőrzése volt. Ennek a konspiratív munkának az elsőszámú irányítója lett Eperjesi László rendőr alezredes. Helyesebben csak lett volna. Hiába írták le a BM-be helyezésekor, hogy „politikailag szilárd elvtárs, vezetői gyakorlattal rendelkezik”⁽⁸⁾, a belső elhárító szakmai munkát képtelen volt irányítani. Aláírása a fennmaradt dokumentumok sokaságán szerepel, de az aláírásokon kívül a belső elhárító operatív munkához nem sok köze volt. Közben 1965-ben szigorú megrovás fenyítésben részesült, ami egy csoportfőnöknel nem túl gyakran fordult elő.

Végül Eperjesi László rendőr alezredes sem kerülhette el a sorsát. Alkalmatlansága miatt leváltásra került. Az 1967. január 23.-i javaslat indoklása szerint „munkáját a szorgalom jellemzi, de gyakran kiütközik nála a túlzott nagyvonalúsága. Többször a hatáskörét túllépve foganatosított intézkedéseket és egyéb hibát követett el. (Ezek valamelyike vezethetett az említett fenyítéséhez is – BL) A belügyi operatív munka irányítására nem alkalmas.”⁽⁹⁾ Ezt a javaslatot Benkei András, akkori belügyminiszter terjesztette elő azzal, hogy a leváltással az MSZMP Központi Bizottság adminisztratív osztálya is egyetért.

Az MSZMP vezető testületei azonban mindig gondoskodtak a „politikailag szilárd” elvtársakról. Eperjesi Lászlónak sem engedték el a kezét. Hamarosan találtak neki egy remek állást, ahol jószerivel megint nem nagyon kellett mást csinálnia, mint aláírni. Az akkori egyetlen idegenforgalmi vállalatnak, az IBUSZ-nak lett a vezérigazgató-helyettese. A rendelkezésre álló adatok szerint némi ellenmondás van e beosztásával kapcsolatban. Van, ahol vezérigazgató-helyettesként szerepel, máshol vezérigazgatóként.

Szolgálati adatlapja szerint 1967. február 15.-én a BM állományából törölték. De csak a külvilág felé volt ez így. A valóságba Eperjesi László továbbra is rendőr alezredes maradt, csak ekkor már „Szigorúan Titkos” – (SZT) – tisztként a BM III/II (kémelhárító) Csoportfőnökség állományban. Előbb csak operatív beosztott volt, majd főoperatív, később kiemelt főoperatív végül osztályvezető státuszban. Ezekért, a korábbihoz viszonyítva alacsony beosztásokért, kárpótolta a magas fedőbeosztási tisztségéért felvett fizetése. A munkájával azonban az SZT státuszban is előfordultak problémák, ezért 1978-

ban írásbeli figyelmeztetést kapott a jelentési kötelezettség megsértéséért.⁽¹⁰⁾ 1981-ben mégis előléptették rendőr ezredesi rendfokozatba, 1982-ben pedig mint állambiztonsági tisztet nyugállományba helyezték, azzal, hogy 1988-ig – 60 éves koráig – munkahelyi fedőbeosztását, mint tartalékalományban levő tiszt betöltheti.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 2.8.2.2. BM Központi Fogyték 437.
- (2) Forrás: U. o.
- (3) Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 288.f. 7. csop. 2. ö.e.
- (4) Forrás: MNL 288.f. 7. csop. 3. ö.e.
- (5) Forrás: MNL 288.f. 5. csop. 255. ö.e.
- (6) Forrás: MNL 288.f. 5. csop. 256. ö.e.
- (7) Forrás: MNL 288. f. 5. csop. 287. ö.e.
- (8) Forrás: U. o.
- (9) Forrás: MNL 288.f. 7. csop. 274. ö.e.
- (10) Forrás: ÁBTL 2.8.2.2 BM Központi Fogyték 437.

ANTALL ÉS A „VÉRBÍRÓ” Olti Vilmos (1914)

A BM Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály belső elhárító alosztálya 1958 augusztusától előzetes ellenőrző dosszié keretében „Remény” fedőnéven operatív feldolgozás alatt tartotta Antall József (Budapest 1932) értelmiségi származású magyar állampolgárt, a Toldy Gimnázium tanárát. Az alapgyanút Antall forradalom alatti magatartása és tevékenysége képezte. Az operatív felderítést hamarosan magasabb szintre emelték és Antall József ekkor, sőt még az 1960-as évek elején is, az „Árvai” fedőnevű személyi dossziés ügy⁽¹⁾ célszemélye lett.

1959. július 28.-án az említett személyi dossziés ügyben egy jelentés készült „*Antall József kapcsolatainak feltérképezéséről*”,⁽²⁾ amely 71 nevet tartalmazott, majdnem minden esetben a kapcsolat jellegének a feltüntetésével. Többségében jól ismert nevekről van szó – pl. *Göncz Árpád, Litván György, Germanus professzor, Hajnal professzor, Pártay Tivadar, Sánta Ferenc, Tildy Zoltán*,⁽³⁾ stb. –, de különösen figyelmet érdemel a 49. sorszám után olvasható név: „*Olti Vilmos, aki Antallt ellátja tanácsal*”.⁽⁴⁾

Ha már Olti Vilmos a magyarországi rendszerváltozás utáni első szabadon választott miniszterelnökkel, Antall Józseffel a dokumentum szerint bizonyára jó, mi több feltehetően bizalmas viszonyt ápolt, célszerű néhány körülményt megemlíteni erről a különleges „*tanácsadó*”-ról.

Olti (néhol Olty, máshol Olthy, eredetileg Obetkó) Vilmos (1914–2005) Szegeden végezte jogi tanulmányait, ahol mindenki hívő katolikusnak és erősen jobboldali beállítottságúnak ismerte. A II. világháború előtt cikkei jelentek meg a szegedi Új Nemzedék lapban, melyekben elítélte az 1919-es vörös terrort és Kun Bélát. Egy későbbi dokumentum és az akkori megítélés szerint „*ebben az időben fasiszta politikai beállítottságú volt, ... helyeselte a zsidótörvényeket, gyalázta Marxot*”⁽⁵⁾. Diákévei alatt sokat járt külföldön, melyek között tanulmányutak is voltak. Szegeden aktív tevékenységet fejtett ki a jezsuiták befolyása alatt álló Hívatus szervezetben. 1940-től tagja lett a Nyilaskeresztes Pártnak!

Különböző állások után 1942-ben gyakornok, majd fogalmazó beosztásba került a Budapesti Törvényszéken. Közben tagja, 1943-tól titkára, a Magyar-Német Társaságnak.

1945-ben korábban elképzelhetetlen változás következett be: Olti Vilmos belépett az MKP-be, beállt kommunistának! Előbb a Népügyészségen, majd az Igazságügyi Minisztériumban dolgozott. Ebben az időben „*mint ellenállóról beszélt magáról*”. Közben „*beépített ember volt a Cserkész Szövetségbe*”.⁽⁶⁾ 1948-tól a Budapesti Népbíróság elnöke lett, a kiemelten bizalmas politikai jellegű ügyek tanácsvezető bírója. Ebben a beosztásában törvénysértő eljárásokban, koncepciós ügyekben szabott ki igen súlyos börtönbüntetések és hozott sok halálos ítéletet az MDP pártközpont utasításai alapján.

Most csupán néhányat említünk, a legjelentősebbeket, ezek közül: Peyer-ügy, Nitrokémia-ügy, Pócspetri-ügy, Actio Catholica vezetői elleni ügy, MAORT-ügy, FM-ügy, Mindszenty-ügy, Standard-ügy, Grösz-ügy, a Rajk-ügy mellék perci, és az 1952-

ben, Bálint László és társai jugoszláv emberrabló UDB ügynökök részben koncepció-s perében, hat végrehajtott halálos ítélet köthető a nevéhez. „Halálos ítéletei miatt vérbíró-nak is nevezték”.⁽⁷⁾ A kommunista hatalom vele kapcsolatos megelégedését mutatja, hogy 1951-ben a Népköztársasági Érdemrend kitüntetéssel jutalmazták.

Egy 1956. augusztusi dokumentum szerint az önmagáról híresztelt ellenálló múlt miatt „nem véletlenül osztották ki részére hosszú időn át a politikai perek tárgyalását az ÁVH akkori vezetői”.⁽⁸⁾ Olti Vilmos tehát igen jó viszonyt ápolt az „ÁVH akkori vezetői”-vel, Péter Gáborral és csapatával. Amikor évekkel később kiderült, hogy az ellenálló múltjából „egy szó sem igaz”, csupán az egykori nyilas megtette azt, amit a kommunisták diktatúrája elvárt tőle, s már szükség sem nagyon volt rá, kezdetét vette a mellő-zése, háttérbe tolása. Az imént idézett dokumentumban az Igazságügyi Minisztérium személyzeti főosztályvezetője így panaszkodott: „Több bejelentés érkezett ellene, hogy ellenséges elemeket védett, mentett, a reakciót bátorította magatartásával. ... Évek óta a Fővárosi Bíróság legdestruktívabb bírójaként ismerjük, aki sem erkölcsileg, sem egyéb tekintetben nem méltó a bírói beosztásra. ... Különösen felélénkült a XX. kongresszus után ... és terjesztette a rémhíreket. ... Mindenfélét azt jósolta, hogy egy éven belül válto-zások lesznek. ... Évek óta kéri az Igazságügyi Minisztérium, hogy a Párt járuljon hozzá Olti Vilmos elbocsájtásához. Ez eddig nem lett jóváhagyva arra való tekintettel, hogy Olti Vilmos tárgyalta többek között a Mindszenty-pert is”.⁽⁹⁾

Olti Vilmos „vérbíróról” már 1956 közepén az MDP KV Adminisztratív Osztálya leírta egy jelentésben, hogy „a Legfőbb Ügyészség különleges ügyek osztálya megállá-pította: Olti Vilmos bírói működése káros, és akadályozza az ellenséges elemek elleni következetes harcot. ... Bizalmasan kezelt fontos politikai ügyekben nagymértékben és sokszor liberális. Ez ... megmutatkozik a büntetések enyhe mértékénél.”⁽¹⁰⁾ Lehetséges, hogy erre az időre Olti sokat változott, de az is, hogy csupán ilyen indokokkal akartak szabadulni tőle.

A meglevő dokumentumokból kiderül, hogy 1956 után Kádár János rendszeré-ben a „korábbi rossz híre miatt” már nem engedték bírászkodni. Egy ideig ügyvédként dolgozott. 1962-ben szerepelt neve azon a listán, amelyet az MSZMP PB részére állítottak össze a „törvénysértésekért felelősök”-ről. Ezen az olvasható róla, hogy ekkor a „Bőr KISZÖV jogtanácsosa”.

Az egykor megbecsült, majd kegyvesztett halált osztó „vérbíró” magas kort élt meg. Megérhette, hogy akinek egykor az 1960-as évek elején tanácsokat adott, a Magyar Köz-társaság első szabadon választott miniszterelnök lett. Rövid idővel a halála előtt megtért ifjúkori hitéhez és Istenéhez. A Mindenható úgy rendelkezett, hogy véletlenszerűen ta-lálkozott már-már a halálos ágyán egy római katolikus pappal, aki felkészítette a nagy s utolsó útra. Így lelkiileg megnyugodva, bűneit megbánva indulhatott el oda, ahol a legi-gazságosabb Ítélethozó döntött a sorsáról, megfellebbezhetetlenül. Ezt a római katolikus papot évtizedekkel korábban Olti Vilmos ítélte börtönbüntetésre!

Az 1960-as évek első felében operatív feldolgozás alatt tartott „Árvai” fedőnevű cél-személy, a „megátalkodott ellenforradalmár”, a már eredendően is „ellenséges elem” 1974-től a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum megbízott főigazgatója volt, 1985-től kinevezett főigazgató lett s közben 1982-ben magkapta a Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetését.

Jegyzetek:

- (1) Forrás: ÁBTL O-11386/2.
- (2) Forrás: U. o.
- (3) Forrás: U. o.
- (4) Forrás: U. o.
- (5) Forrás: MNL 276. f. 96. csop. 25. ö. e.
- (6) Forrás: U. o.
- (7) Forrás: U. o.
- (8) Forrás: U. o.
- (9) Forrás: U. o.
- (10) Forrás: U. o.

RÖVIDÍTÉSEK

ÁBTL	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
áv.	államvédelmi
ÁVH	Államvédelmi Hatóság
ÁVO	Államvédelmi Osztály
BAH	Budaórsi út – Alkotás utca – Hegyalja út csomópont
BM	Belügyminisztérium
BFL	Budapest Főváros Levéltára
BRFK	Budapesti Rendőr-főkapitányság
CIC	Counter Intelligence Corps
csop.	csoport (levéltári)
DÁV	Délmagyarországi Áramszolgáltató Vállalat
DISZ	Dolgozó Ifjúsági Szövetség
ELTE	Eötvös Lóránd Tudományegyetem
EPOSZ	Egységes Parasztifjúsági Szervezetek Országos Szövetsége
FKP	Független Kisgazdapárt
f.	found (levéltári)
FSS	Field Security Service
HM	Honvédelmi Minisztérium
JATE	József Attila Tudományegyetem
KGB	Komitet Goszudersztennoj Bezopasznosztyi
KISZ	Kommunista Ifjúsági Szövetség
KMP	Kommunisták Magyarországi Pártja
MADISZ	Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség
MÁV	Magyar Államvasutak
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MEFESZ	Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége
MINSZ	Magyar Ifjúság Népi Szövetség
MJT	Magyar-Jugoszláv Társaság
MKP	Magyar Kommunista Párt
MNDSZ	Magyar Nők Demokratikus Szövetsége
MNL	Magyar Nemzeti Levéltár
MSZHSZ	Magyar Szabadságharcos Szövetség

MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
MSZMP KB	MSZMP Központi Bizottság
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
NÉKOSZ	Népi Kollégiumok Országos Szövetsége
NIM	Nehézipari Minisztérium
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
NOT	Népbírószágok Országos Tanácsa
NPP	Nemzeti Parasztpárt
O	Operatív (dosszié)
OD	Objektum (dosszié)
ö. e.	őrzött egység (levéltári)
PIL	Politikatörténeti Intézet Levéltára
PRO	Politikai Rendészeti Osztály
r.	rendőr (pl. rendfokozat előtt)
R-gárda	Rendező- gárda
Rt.	Részcénytársaság
SZDP	Szociáldemokrata Párt
SZER	Szabad Európa Rádió
SZIT	Szakszervezeti Ifjómunkás és Tanoncmozgalom
SZOT	Szakszervezetek Országos Tanácsa
SZKP	Szovjetunió Kommunista Pártja
„SzT”	„Szigorúan Titkos” (pl. tiszt)
TI	Tájékoztató Iroda
USA	United States of America
V	Vizsgálati (dosszié)
VKF	Vezérkari Főnökség

NÉVMUTATÓ

Abonyi Géza 66, 70.	Berkesi András 8, 9, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32.	Csuka Zoltán 9, 113, 114, 115, 116, 117, 119.
Abonyi Tivadar 67, 68, 71.	Bibity Horváth László 59.	Dálnoki Veres Lajos 26, 32.
Aczél György 66, 71.	Bíbo 150.	Décsi Gyula 26, 32, 136, 140.
Aczél Tamás 78, 79.	Biczó Sándor 137, 141.	Dékán István 39, 40, 42.
Aldoni Jovan 90.	Biebert Antal 8, 125, 126, 127.	Dénes Erzsébet 65.
Almásy Pál 26, 27, 32.	Biebert Antalné 126.	Ditrich Dénes 16.
Andics Erzsébet 109.	Biszkú Béla 9, 130, 147, 148, 150, 151.	Domány Imréné 36, 37, 38, 41.
Andrássy Lajos 80, 84.	Boarov Zsivkó 115, 116, 118, 120.	Dósa Mária 68, 72.
Angyal Nagy Gyula 67, 71.	Bogyó György 134.	Dubcek 52.
Antall József 11, 165.	Bokor Ernő 137, 140.	Ecsedi Gézáne 57.
Arany Bálint 26, 31.	Bolgar Pál 43, 44, 45, 46, 49.	Eperjesi László 10, 161, 162.
Avar Jenő 47.	Borgos Gyula 121, 123.	Erdei Ferenc 76, 148.
B. Nagy László 101.	Both Béla 66, 70.	Erdős László 121, 123.
Babák Zoltán 17.	Bozó Gyula 68, 72.	Fadgyas András 137, 141.
Bálint László 54.	Brankov Lazar 115, 116.	Farkas Mihály (miniszter) 38.
Bálint László (UDB) 166.	Braun Ferenc 15, 17.	Farkas Mihály 17.
Balogh Béla 50.	Brezsnyev 109.	Fáy András 64.
Balogh István 65, 70.	Brusznai Árpád 150.	Fehér Lajos 140.
Balogh Pál 43.	Bujdosó Pál 137, 141.	Fehérpataki Ervin 65, 67.
Bánhidu Gyula 13.	Chladek István 19, 20, 23.	Fekete Gyula 95, 96.
Bánhidu Jenő 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23.	Cifári István 19.	Fenyves Béla 68.
Baranyai György 10, 153, 154.	Czakó Kálmán 40.	Fischer Annie 71.
Bárd András 121, 123.	Czövek Erna 66, 71.	Fleischman Ágnes 37, 39.
Bárdos Endre 9, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49.	Czvetkovics László 69.	Földy Lajos 8, 9, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41.
Bárdossy László 114, 119.	Csató Éva 69.	Fülöp 26.
Bauer Miklósné 123.	Csendes Károly 121, 123.	Füredy József 14, 15.
Benkei András 150, 162.	Csillag Miklós 66.	
Berg Ottó 68, 72.	Csuka Béla 68, 72.	
Berger Vali 18, 19.		

Gaál Endre 68, 72.	150, 151.	Kocsis Erzsébet 79.
Gál Zoltán 151.	Horváth István 137, 141.	Koczet Ferenc 133.
Galambos József 97, 98.	Horváth Lajos 85, 87, 102.	Kodály Zoltán 67, 71.
Garai Imréné 67.	Hoyne 27.	Kolb József 64, 66.
Gárdos György 69, 121, 123.	Hruscsov 84, 89, 91, 92, 103.	Kolozsvári Gyula 84, 87, 88, 94, 95, 97.
Germanus 165.	Illés Mihály 105, 107.	Komáromi Lajos 67.
Gerő Ernő 149.	Illy Gusztáv 28, 33.	Komócsin Mihály 81, 91.
Gosztonyi János 122, 124.	Janikovszky Béla 46, 50.	Konkoly István 18, 19.
Göncz Árpád 165.	Jankó Péter 137, 141.	Koródi András 67, 71.
Grósz 165.	Jaruzelski 151.	Kosztai Izidor 65.
Guszev 143.	Jekkelfalusi Attila 17.	Koós Béla 121, 123.
Györe János 149.	Jevtusenkö 100.	Kovács István 43, 49.
Győri Sándorné 85, 87, 88, 89, 94, 95, 96, 97, 101.	József Attila 75.	Kovács Julianna 135, 137, 139.
Gyurkovics Mária 67, 71.	Juhász Béla 105, 107.	Kovács László 137, 141.
Gyurkovics Zsuzsa 38, 41.	Juhász László 20, 23, 137, 141.	Kovács Sándor 102, 104.
Háder János 26.	Kádár János 10, 52, 53, 54, 81, 84, 89, 90, 92, 93, 94, 101, 121, 122, 130, 148, 149, 150, 159, 166.	Kováts József 8, 57, 125, 126, 147.
Hajnal 165.	Kádár Pál 21, 24.	König Zoltán 96, 99.
Halek Ernő 96, 99.	Kajli József 45, 46.	Könyves Tibor 9, 59, 133, 134, 135, 136, 137, 138.
Hamvas József 16.	Kállai Gyula 81, 84, 89, 91, 93, 101.	Kruchina 26.
Hantós Ádámné 65.	Kamara János 151.	Kubinczky Lajos 16.
Harangozó Szilveszter 69.	Kardos György 26, 30, 32, 38, 39, 41.	Kubinyi Ferenc 35.
Haraszi Sándor 115, 120.	Károlyi Márton 20, 23, 44, 45, 49.	Kun Béla 165.
Harsányi Sándor 137, 141.	Katona Sándor 136.	Kuti 28.
Havas László 18, 19.	Keil Ernő 68, 72.	Lajtai Vera 121, 122, 123.
Havass Géza 136, 140.	Keleti Ferenc 141.	Lakatos Éva 122, 124.
Házi Árpád 149.	Kenessey Ferenc 65, 67, 68, 70.	Lakos Éva 121, 123.
Heckel Tibor 135, 137, 139.	Keresztúry Dezső 114, 119.	Laluska Pál 57.
Heckel Tiborné 135, 137, 139.	Kiss János 14.	Lánczy 17.
Hodorits Alfonz 16.	Kiss Károly 118.	Lázár Miklós 137, 141.
Hollós Ervin 10, 121, 122, 123.	Klein Izidor 68.	Ledényi Ferenc 31, 34.
Hóman Bálint 64, 69.		Legenyei József 29, 33.
Horthy 113, 114.		Lehotay Árpád 66, 70.
Horváth Árpádné 69.		Lelkes Györgyné 86, 88.
Horváth István (BM) 131,		Lenin 91.

Levendel László 76, 77, 79, 102.	Nagy László 85, 87.	Pillók János 10, 157, 158, 159.
Linder Béla 113, 119.	Nagy Mihály 16.	Piros László 149, 150.
Litván György 165.	Nagy Sándor író 10, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106.	Pócza Ella 67, 71.
Lorenz Kornélia 65, 70.	ifj. Nagy Sándor 105.	Pócza Lajos 67.
Losonczy Géza 66, 70, 116, 120.	Nagy Sándor ülnök 137, 141.	Pócza Sándor 67.
Lőrincz Zsuzsanna 67.	Nagy Sándorné 90.	Polonyi Márton 21.
Lukács Miklós 68, 72.	Németh Ferenc 102.	Possuth Ferenc 59.
M. Szabó István 69.	Non György 31, 34.	Pozsár István 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58.
Majos Ervin 64, 69.	Novák György 140.	Pozsgai István 57.
Maleczky Oszkár 68, 72.	Olti Vilmos 11, 165, 166.	Randóti 75.
Mao Ce Tung 91.	Orbán László 121, 122, 123, 140.	Radványi Dezső 43, 49.
Márkus István 85, 87.	Orosz István 69.	Radványi Kálmán 68, 69.
Marosán György 89, 90, 91, 92.	Osváth Károly 20.	Raffai Sándor 16.
Maróti László 159.	Örley Zoltán 27, 33.	Rajk László 13, 69, 71, 140, 148, 149, 165.
Marx 91, 165.	Pálffy György 8, 26, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41.	Rajnai Sándor 10, 129, 130.
Mátyás Miklós 102.	Palló Imre 67, 71.	Rákosi Mátyás 9, 18, 43, 77, 79, 86, 90, 94, 148, 149, 153.
Medzichrodzky Viktor 36.	Pap János 150.	Révai József 70.
Meggyesi Pál 65.	Papp Román 65.	Révész Géza 109.
Mészáros Istvánné 57.	Pártay Tivadar 165.	Rex József 114, 115, 118, 120.
Mikola Klára 82.	Pásthy István 27, 32.	Rissay Pál 65.
Milkovics Margit 115.	Pataki Ernő 38, 41.	Rózsa István 54.
Mindszenty József 14, 140, 165, 166.	Patócs László 135, 136, 139.	Rubányi Vilmos 68, 72.
Molnár György 69.	Pavlánszky Edina 68, 72.	Rudas László 109.
Molnár Imre 85, 87, 101.	Péter Gábor 26, 28, 32, 45, 49, 140, 149, 150, 166.	Ságvári Ágnes 122, 124.
Molnár István 9, 10, 59, 60, 134, 135, 137, 139.	Péter György 121, 123.	Sánta Ferenc 85, 87, 102, 165.
Molnár József 52.	Pető Ferenc 9, 143, 144.	Sárai Tibor 66, 71.
Molnár Zoltán 95.	Pető László 45, 46.	Sárközy Endre 21.
Mura Péter 67, 71.	Pető Tibor 143, 145.	Serényi István 38, 41.
Münnich Ferenc 150.	Peyer 165.	Shvoy Kálmán 65, 70.
Nagy Imre 10, 32, 70, 71, 79, 81, 84, 90, 91, 94, 102, 103, 122, 130, 148, 149.		Sik Sándor 75, 76.
		Sikolya István 67, 71.

Sipos Miklós 102.	Tihanyi Sándor 10, 109, 110. Zöld Sándor 65, 66, 70, 76,
Sirály Ferenc 69.	Tildy Zoltán 26, 32, 165. 79, 125, 149.
Sitkéri Edgardné 30.	Tímár Gyula 36.
Sólyom László 28, 33, 140.	Tímár István 26, 32.
Sós György 154, 155.	Tito 9, 115, 116, 119, 149.
Stadler Károly 17, 18.	Tóth Aladár 66, 67, 71.
Szabolcsi Gábor 84, 87, 88,	Tóth Dániel 136.
89, 94, 95, 96, 97, 101.	Tóth Géza 27.
Szakasits Árpád 28, 33.	Tóth Imre 136.
Szalai Lajos 59.	Tóth István 26.
Szálasi 32.	Tóth Lajos 68, 72.
Szamosi Tibor 44, 45.	Tóth László 10, 51, 52, 53,
Szanati József 65, 70.	54, 55, 56, 57, 58.
Száráz Ferenc 137, 141.	Tóth Miklós 68.
Szatmári Géza 68.	Tömpe András 109.
Székely Lajos 83, 87, 101.	Török Jenő 17.
Székely Mihály 67, 71.	Turi Károly 27.
Szelényi István 64, 69.	Vándor Ferenc 43, 49.
Szent-Györgyi Albert 75, 76.	Várady László 66, 70.
Szerdahelyi László 68.	Varga József 97.
Sziklai Sándor 109.	Várkonyi 26.
Szilágyi András 84, 87, 88,	Várnai Ferenc 122, 124.
97.	Vásárhelyi Tibor 69.
Szilágyi 26, 27.	Vass Gizella 77, 78, 94.
Szimler János 21, 24.	Vaszy Viktor 9, 63, 64, 65,
Szirmai István 84.	66, 67, 68, 69, 71.
Szögi István 51, 53, 54, 55,	Vida Ferenc 121, 123.
56, 57, 58.	Vida István 27, 33.
Szöllősi György 69.	Vieser Tibor 64.
Sztálin 43, 84, 89, 92, 117,	Vitézi Tibor 64, 65, 67, 69.
122, 125.	Vörös Vince 75.
Szuszlov M. A. 97.	Vukovics 15.
Szűcs Ernő 43, 44, 45, 46,	Zalán Lajos 44, 45.
49.	Zana László 10, 59, 60, 61,
Takács Paula 64, 69.	62, 136, 140.
Tatai István 136, 140.	Zentai Anna 65, 67, 70.
Teleki Géza 65, 69.	Zólyomi Árpád 16.
Tessalari Vasil 89.	Zombori József 59, 60.

A kötet fejezeteiben néhány olyan ismert, vagy csak kevésbé ismert történeti szereplőről van szó, akik a több évtizedes kommunista diktatúra alatt a néha brutálisan terrorisztikus hatalom fenntartói, a rendszer ellenségének tartottak „üldözői” voltak. Mivel azonban „üldözők” nem nagyon létezhetnek „üldözöttek” nélkül, ilyenekről is szó

van több fejezetben. A diktatúráknak mindig velejárója a félelem légkörének kialakítása és fenntartása, a tényleges, vagy ha az nincs, a konstruált ellenség elleni folyamatos küzdelem. Ha pedig elfogynának a valóságos „üldözendők”, ha máshol nem, hát keresni kell saját soraikban célba vehetőket. Így állt elő nem is ritkán az a helyzet, hogy időnként több korábbi „üldözőből” utóbb „üldözött” lett, és ilyenek is vannak a közölt történetek sorában.

Ár: 3150 Ft

9 786150 022260

BÁLINT LÁSZLÓ: ÜLDÖZŐK ÉS ÜLDÖZÖTTÉK

BÁLINT LÁSZLÓ

ÜLDÖZŐK ÉS ÜLDÖZÖTTÉK

(A KOMMUNISTA DIKTATÚRÁBAN)